

**UCHWAŁA NR II/9/2018  
RADY MIEJSKIEJ W JAWORZE**

z dnia 5 grudnia 2018 r.

**w sprawie przyjęcia Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego południowej  
i zachodniej części Dolnego Śląska, zwanej „Strategia Rozwoju Sudety 2030”**

Na podstawie art. 10 ust. 1 i art. 18 ust. 2 pkt 6 i 12 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. 2018 r., poz. 994 z późn. zm.) Rada Miejska w Jaworze uchwala, co następuje:

**§ 1.** Przyjmuje się do realizacji Strategię rozwoju społeczno-gospodarczego południowej i zachodniej części Dolnego Śląska, zwaną „Strategia Rozwoju Sudety 2030”, stanowiącą załącznik do niniejszej uchwały.

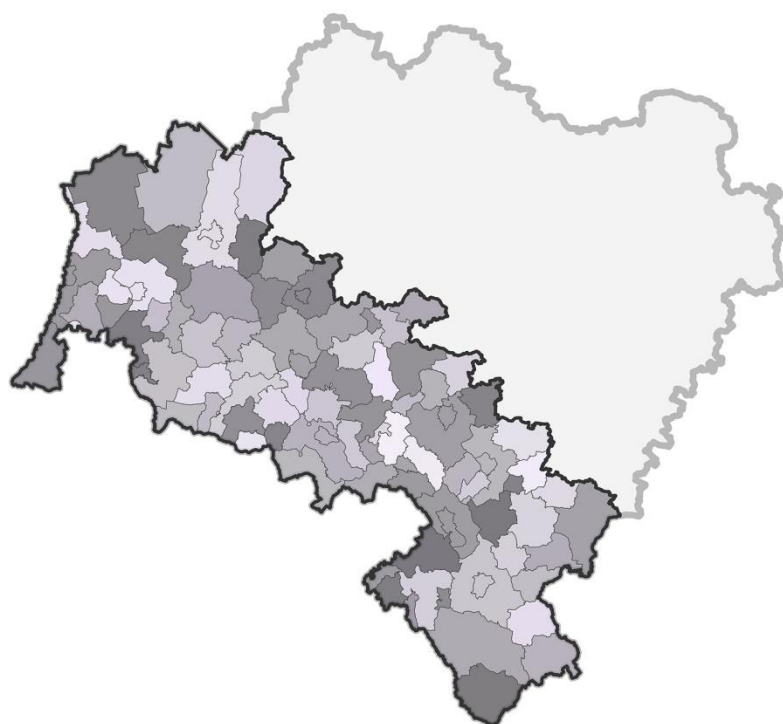
**§ 2.** Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Jawora.

**§ 3.** Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Miejskiego w Jaworze.

Przewodniczący Rady  
Miejskiej w Jaworze

**Daniel Iwański**

**Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego  
południowej i zachodniej części województwa dolnośląskiego na lata 2020–2030,  
obejmująca swoim zasięgiem subregiony wałbrzyski i jeleniogórski (NUTS 3) –  
Strategia Rozwoju Sudety 2030**



Centrum Badawczo-Rozwojowe Samorządu Terytorialnego  
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

Wrocław, wrzesień 2018

Zespół autorski w składzie:

Alicja Zakrzewska-Półtorak

Stanisław Korenik

Marian Kachniarz

Dorota Rynio

Łukasz Olipra

Dominika Chwastyk

Agata Pluta

Hanna Adamiczka

## Spis treści

<b>Wstęp</b> .....	4
<b>DIAGNOZA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA, ŚRODOWISKOWA I PRZESTRZENNA</b> .....	7
Analiza danych statystycznych.....	7
Diagnoza ekonomiczna.....	8
Diagnoza społeczna .....	27
Środowisko naturalne .....	46
Zagospodarowanie przestrzenne.....	50
Infrastruktura techniczna .....	54
Formy współpracy JST .....	58
Analiza wyników badań ankietowych.....	63
Analiza dokumentów strategicznych powiatów i gmin na obszarze porozumienia Sudety 2030 pod kątem podobieństwa celów, priorytetów i działań .....	76
Analiza SWOT obszaru Sudety (wymiar: gospodarczy, społeczny, przestrzenny, środowiskowy) .....	86
<b>Wnioski z diagnozy</b> .....	86
<b>ZAŁOŻENIA STRATEGICZNE</b> .....	93
Wizja, misja, cele i kierunki .....	93
Kierunki przedsięwzięć strategicznych .....	98
Ujęcie macierzowe, zarządzanie zmianą .....	103
Scenariusze rozwoju .....	114
System wdrażania Strategii i koncepcja funkcjonowania obszaru Sudety .....	119
Kluczowe narzędzia wdrażania Strategii.....	122
Spójność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych z innymi dokumentami .....	128
Monitoring i ewaluacja.....	152
<b>Sprawozdanie z przebiegu partycypacji społecznej przygotowania Strategii Rozwoju Sudety 2030</b> .....	156
<b>Podsumowanie</b> .....	159
<b>Spis rysunków</b> .....	161
<b>Spis tabel</b> .....	162
<b>Spis wykresów</b> .....	164
<b>Literatura</b> .....	166
<b>Załącznik na płycie CD. Analiza strategii gminnych w podziale na powiaty</b>	

## Wstęp

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego południowej i zachodniej części województwa dolnośląskiego na lata 2020–2030, obejmująca swoim zasięgiem subregiony wałbrzyski i jeleniogórski (NUTS 3) – Strategia Rozwoju Sudety 2030 powstała przy zastosowaniu innowacyjnego podejścia opartego na terytorializacji rozwoju. Koncepcja ta, zgodnie z polityką spójności Unii Europejskiej na lata 2021-2027, ukierunkowana jest na budowę spójności terytorialnej w oparciu o specyfikę danego obszaru oraz wzmacnianie tożsamości poprzez aktywizację społeczności lokalnej. Tym samym idea niniejszej Strategii, sposób jej powstania, obszar, cele itp. wpisują się najnowsze założenia polityki Unii Europejskiej nakierowanej na nowoczesne wieloszczeblowe współzrządzenie (*multi-level governance*) oraz budowę tożsamości lokalnej. Natomiast podstawą wdrażania założeń tego dokumentu stać się ma ukierunkowanie działań na budowę terytorium (*place-based approach*). Takie podejście łączy – w odniesieniu do jednego obszaru – kluczowe cele: ekonomiczne, społeczne, środowiskowe i przestrzenne.

W Strategii dużą rolę przywiązuje się do aspektu społecznego zapisanych celów i przedsięwzięć strategicznych. Wizja, misja i cel główny, a także podporządkowane im cele strategiczne i operacyjne akcentują znaczenie poprawy jakości życia oraz ożywiania obszaru (zyskującego cechy terytorium) poprzez aktywizowanie społeczności lokalnych, ale także przyciąganie nowych mieszkańców, w tym ludzi młodych, którzy wyjechali na studia do dużych miast, m.in. Wrocławia. Powrót oraz zatrzymanie „ucieczki” ludzi młodych jest warunkiem koniecznym dynamicznego rozwoju obszaru Sudety w przyszłości. Aby było to możliwe, koniecznych jest szereg kierunków działań pozwalających na nadrobienie zapóźnienia rozwojowego, w szczególności:

- likwidacja wykluczenia komunikacyjnego,
- wspieranie tworzenia atrakcyjnych miejsc pracy oraz warunków do zakładania własnej działalności gospodarczej,
- ochrona zasobów i ich rewitalizacja na płaszczyznach: kulturowej, ekonomicznej i społecznej,
- utrzymanie i poprawa jakości środowiska, w tym znaczące ograniczanie niskiej emisji,
- poprawa atrakcyjności inwestycyjnej, m.in. rozwój szerokopasmowego internetu,

- poprawa warunków życia, w tym ograniczanie wykluczenia społecznego oraz atrakcyjna oferta mieszkaniowa i kulturalno-rekreacyjna.

Obszar Porozumienia Sudety 2030 (in. Porozumienia Sudeckiego, obszar Sudetów) charakteryzuje wielość form współpracy: międzygminnych i międzypowiatowych oraz z udziałem innych podmiotów. Wdrażanie Strategii przełoży się na wzmocnienie, poszerzenie i pogłębienie różnych form kooperacji oraz włączanie do niej szerokiego grona interesariuszy, m.in. przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, instytucji otoczenia biznesu czy szkół wyższych (partycypacyjny wymiar Strategii).

Każdy z członków Porozumienia ma własny „bagaż doświadczeń”, indywidualne cele i priorytety dopasowane do uwarunkowań, w których funkcjonuje. Jest to jednak podejście skoncentrowane przede wszystkim na własnych możliwościach, barierach i problemach rozwojowych, w którym rozwój społeczno-gospodarczy jest prostą zależnością kilku czynników, np.: dotychczasowego progresu, zasobów wewnętrznych i umiejętnego ich zagospodarowania, koniunktury światowej. **Dzięki współpracy i integracji powstają nowe możliwości, które były dotąd w niewystarczającym stopniu wykorzystane, związane ze współpracą ponadlokalną dla osiągnięcia wyższych celów i zwiększenia efektywności podejmowanych przedsięwzięć. Koncepcja współpracy w ramach Porozumienia Sudeckiego wnosi ze sobą efekt synergii, który nie mógłby zostać osiągnięty w indywidualnych działaniach. Oznacza to, że przy współpracy efekty realizowanych przedsięwzięć nie dają prostej sumy, ale przynoszą znaczącą wartość dodaną.**

Warto jednak zaznaczyć, że nie wszystkie przedsięwzięcia mogą być realizowane wspólnie, nie zachodzi nawet taka potrzeba, gdyż niezbędne jest planowanie indywidualnej ścieżki rozwoju dla poziomu lokalnego. Jednak część problemów, barier i możliwości rozwojowych jest uwarunkowana podejmowaniem współpracy i integrowaniem się. Można zidentyfikować wspólne dla całego obszaru cechy, problemy, bariery, które stanowią o wspólnocie celów, będącej podstawą integracji w ramach Porozumienia Sudety 2030, jak np. depopulacja, wykluczenie komunikacyjne drogowe i kolejowe, potrzeby związane z rewitalizacją przestrzeni czy poprawą jakości środowiska, zwłaszcza z ograniczeniem niskiej emisji. Można wskazać także dotyczące całego obszaru możliwości rozwoju, związane z jego specyfiką, takie jak: potencjał kulturowy i przyrodniczy, chęć współpracy i podejmowania wspólnych działań i projektów. Dzięki wspólnym cechom wypracowywana jest zintegrowana marka, która staje się kartą przetargową w procesach rozwoju i pozyskiwania środków.

Istotą współpracy w ramach Porozumienia jest wypracowanie kilku, kilkunastu obszarów wspólnych, w których kooperacja może przynieść dodatkowe korzyści. Wspólne działania w tym zakresie budują układ celów, które należy osiągnąć na obszarze Porozumienia Sudety 2030 i tym samym uzyskać spójność terytorium, ład oraz wypracować zestaw działań reagujących na zmiany w gospodarce światowej.

Strategia jest spójna z dokumentami strategicznymi: na poziomie województwa dolnośląskiego – projektem zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, na poziomie Polski – Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do rozwoju do 2030 roku), ale co bardzo ważne – jest ona także w pełni komplementarna wobec tych dokumentów, stanowiąc w praktyce ich emanację na danym obszarze. Jej zapisy w żadnym miejscu nie są sprzeczne czy też konfliktowe z założeniami wspomnianych dokumentów, a poprzez swoją specyfikę nakierowaną na budowę spójności terytorialnej, wzmacnia ona założenia strategiczne projektu wojewódzkiego, dokonując przełożenia ich na niższy poziom przestrzenny, co skutkuje w praktyce ich konkretyzacją. Odnosząc się do Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, poszczególne zapisy niniejszego dokumentu nie tylko są zgodne z założeniami krajowymi, ale w wielu wypadkach są nimi inspirowane i stanowią ich przełożenie na konkretne terytorium – wprowadzając je na

ścieżkę realizacji. Konsekwencją tej spójności i komplementarności jest wzmocnienie oddziaływania na obszarze Porozumienia Sudety 2030 zapisów zawartych w strategicznych dokumentach krajowych i regionalnych.

Strategia Rozwoju Sudety 2030 składa się z dwóch podstawowych części: diagnozy i założeń strategicznych. Pierwsza część obejmuje diagnozę prospektywną w zakresie sytuacji społeczno-gospodarczej, środowiskowej i przestrzennej obszaru subregionów (podregionów) wałbrzyskiego i jeleniogórskiego. Przygotowano ją z wykorzystaniem najnowszych dostępnych danych statystycznych pochodzących przede wszystkim z Banku Danych Lokalnych GUS oraz Eurostatu (analiza jest prowadzona na poziomie gmin, powiatów lub subregionów). Jako porównanie dane odniesiono do wartości osiąganych w pozostałych subregionach województwa dolnośląskiego, średniej dla województwa i Polski, a także – w miarę dostępności porównywalnych danych – do wartości osiąganych w sąsiadujących subregionach czeskich i niemieckim. Kolejnym źródłem danych do diagnozy są wyniki badań ankietowych. Badanie ankietowe przeprowadzono wśród Jednostek Samorządu Terytorialnego – Gmin i Powiatów Sygnatariuszy Porozumienia Sudeckiego (JST), oddzielnym badaniem objęto instytucje otoczenia biznesu i organizacje pożytku publicznego (jednostki sektora trzeciego), ostatnim – szkoły wyższe. Diagnozę uzupełnia analiza celów i innych kluczowych zapisów strategii rozwoju lokalnego: gminnych i powiatowych, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także dokumentów ponadlokalnych: strategii ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej i strategii ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej, pod kątem podobieństw celów, priorytetów i zadań. W ramach diagnozy przeprowadzono także analizę SWOT obszaru Sudety. Część diagnostyczną kończą wnioski, nawiązujące m.in. do potencjałów i barier rozwojowych, obszarów problemowych i depresyjnych oraz struktury badanego obszaru i jego otoczenia.

Część druga to założenia strategiczne. Przedstawiono i scharakteryzowano: wizję, misję i cel główny Strategii. Następnie wyodrębniono cele strategiczne. W ramach każdego z celów strategicznych wskazano cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne. Do przedstawienia powiązań między celami operacyjnymi (priorytetami), obszarami tematycznymi a przedsięwzięciami strategicznymi zastosowano ujęcie macierzowe oparte na zarządzaniu zmianą. Zastosowanie tego narzędzia pozwala na elastyczne włączanie poszczególnych przedsięwzięć, a w ich ramach bardziej szczegółowych zadań, w trakcie realizacji Strategii – w powiązaniu z opisanymi zasadami monitoringu i ewaluacji wdrażania Strategii.

Ponadto, w części obejmującej założenia strategiczne omówiono kluczowe narzędzia wdrażania Strategii, wraz ze wskazaniem potencjalnych źródeł finansowania przedsięwzięć strategicznych oraz system wdrażania Strategii z opisem zakresu działań i odpowiedzialności podmiotów, jak również systemu finansowania, kluczowe podmioty i koncepcję funkcjonowania obszaru Sudety. W tej części zawarto również scenariusze rozwoju (optymalny, realny i pesymistyczny). Zaproponowano sposób prowadzenia monitoringu i ewaluacji oraz wskaźniki służące do pomiaru efektów. Przeanalizowano także jej zapisy pod kątem spójności ze strategiami gmin, powiatów, ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej, ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej, zaktualizowaną Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 oraz Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do rozwoju do 2030 roku), jak również z projektami nowych rozporządzeń Komisji Europejskiej regulującymi prowadzenie polityki spójności w okresie programowania 2021-2027. Na końcu tej części opisano partycypację społeczną i udział partnerów na etapie przygotowania Strategii. Całość dokumentu wieńczy podsumowanie.

# DIAGNOZA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA, ŚRODOWISKOWA I PRZESTRZENNA

## Analiza danych statystycznych

Dane prezentowane w dokumencie przedstawione zostały w układzie klasyfikacji NUTS, wprowadzonej formalnie w Polsce 26 listopada 2005 roku rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającym rozporządzenie w sprawie ustalenia wspólnej klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych. Aktualnie obowiązująca czwarta rewizja NUTS 2016 dzieli Polskę na 97 jednostek w układzie NUTS 1 – makroregiony, NUTS 2 – regiony oraz NUTS 3 – podregiony (subregiony)<sup>1</sup>.

Badany obszar stanowią dwa spośród pięciu subregionów (poziom 3) województwa dolnośląskiego: wałbrzyski, z miastem Wałbrzychem oraz jeleniogórski, z miastem Jelenią Górą. Pozostałe to: subregion miasto Wrocław, subregion wrocławski, subregion legnicko-głogowski. Badany obszar tworzą gminy miejskie (24), miejsko-wiejskie (31), wiejskie (37) oraz miasta na prawach powiatu (2). Analizie poddane zostały powiaty subregionu wałbrzyskiego: powiat dzierzoniowski, powiat kłodzki, powiat świdnicki, powiat ząbkowicki, powiat wałbrzyski, miasto na prawach powiatu Wałbrzych oraz subregionu jeleniogórskiego: powiat bolesławiecki, powiat jaworski, powiat jeleniogórski, powiat kamiennogórski, powiat lubański, powiat lwówecki, powiat zgorzelecki, powiat złotoryjski, miasto na prawach powiatu Jelenia Góra.

Obszar zajmuje 9 750 km<sup>2</sup>, co stanowi ponad 48% powierzchni województwa dolnośląskiego (rys. 1). Do największych powiatów należą powiat kłodzki oraz powiat bolesławiecki, których łączna powierzchnia stanowi ok. 30% powierzchni całego diagnozowanego obszaru.

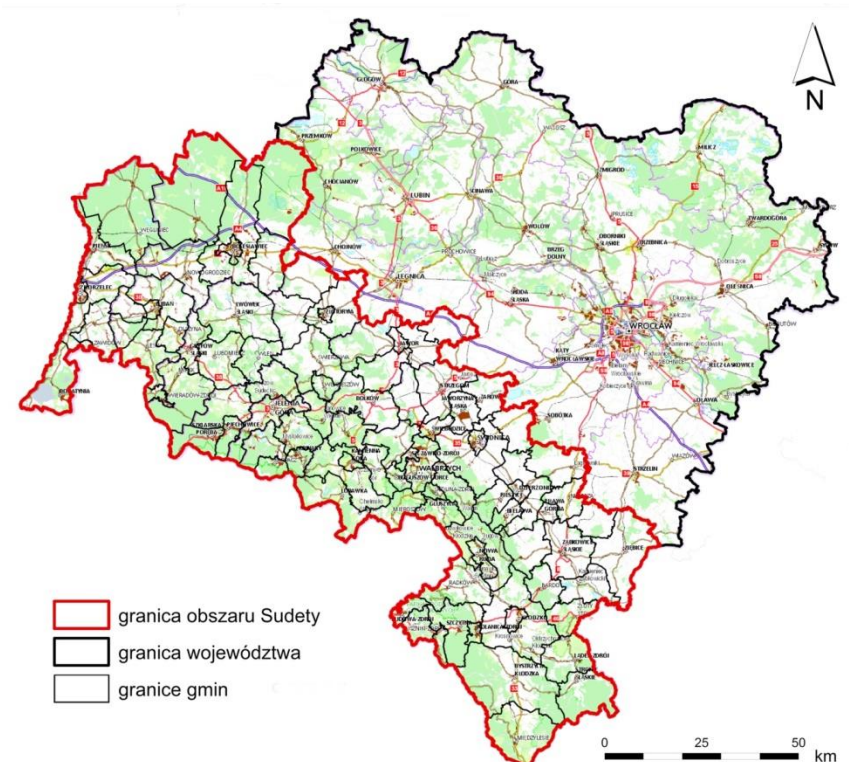
Liczba mieszkańców według stanu na 31 XII 2017 roku (dane BDL GUS) wynosi 1 222 440, co daje 42% mieszkańców województwa dolnośląskiego. Średnia gęstość zaludnienia dla województwa wynosi 146 osób/1 km<sup>2</sup>, dla subregionu wałbrzyskiego 157 osób/1 km<sup>2</sup> oraz dla subregionu jeleniogórskiego 102 osoby na 1 km<sup>2</sup>.

Obszar położony jest w znacznej części na terenie górskim pasma Sudetów i graniczy z subregionami czeskimi: Liberecký kraj, Královéhradecký kraj, Pardubický kraj, Olomoucký kraj oraz niemieckim: Görlitz.

---

<sup>1</sup> Główny Urząd Statystyczny <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/klasyfikacja-nuts/klasyfikacja-nuts-w-polsce/> (dostęp 18.05.2018).





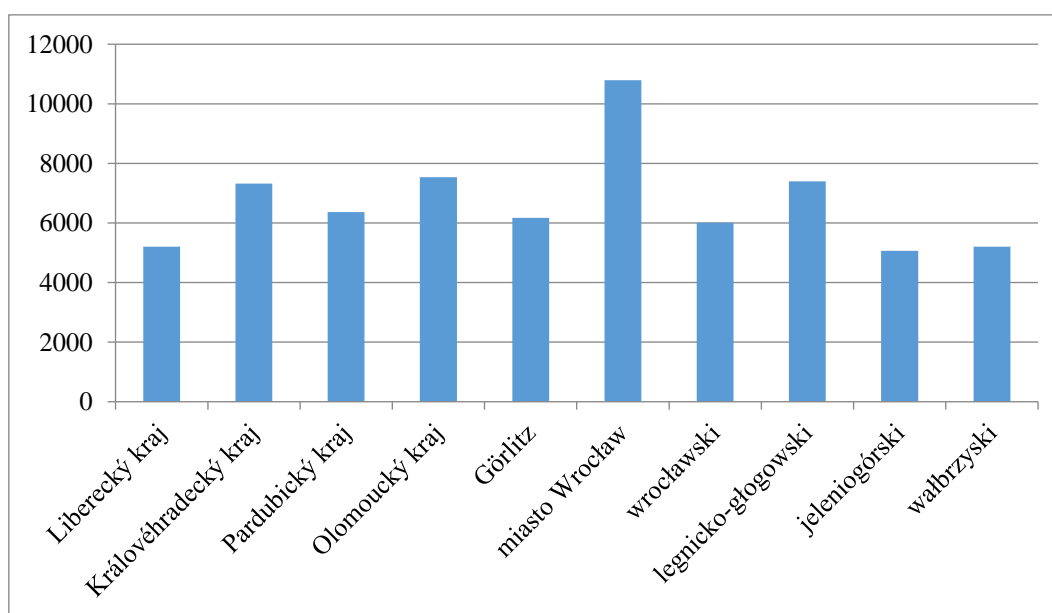
Rysunek 1. Obszar opracowania (subregion wałbrzyski i subregion jeleniogórski) na tle regionu Dolnego Śląska

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://www.geoportal.gov.pl>.

### Diagnoza ekonomiczna

Analizując sytuację ekonomiczną subregionów wzięto pod uwagę PKB oraz PKB na 1 mieszkańca. W subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim średnia wartość PKB dla okresu 2012-2015 była najniższa w odniesieniu do reszty podregionów. Porównanie prezentuje wykres 1.

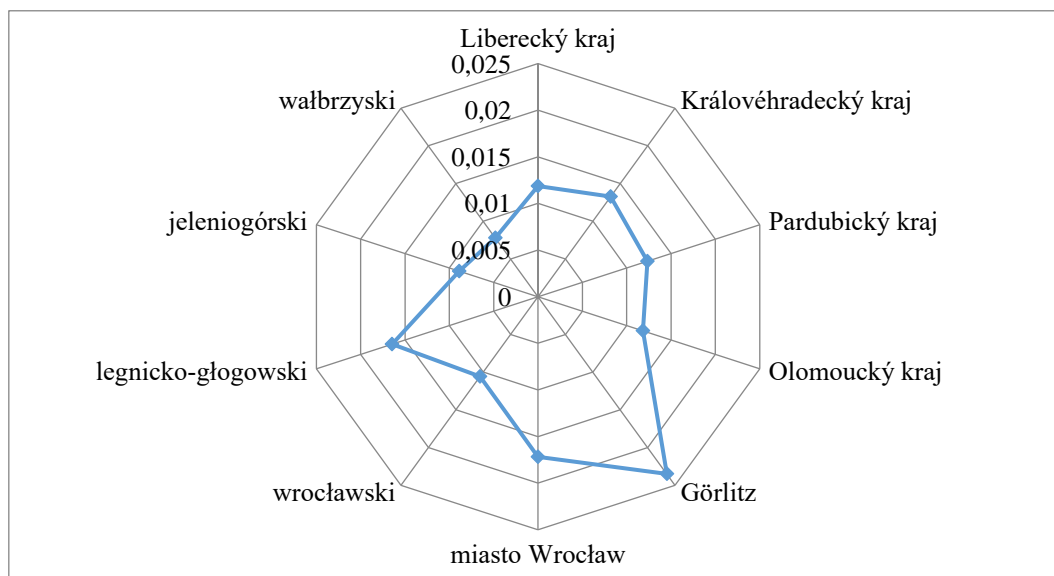
Wykres 1. Średnia wartość PKB według subregionów dla lat 2012-2015 [mln euro]



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

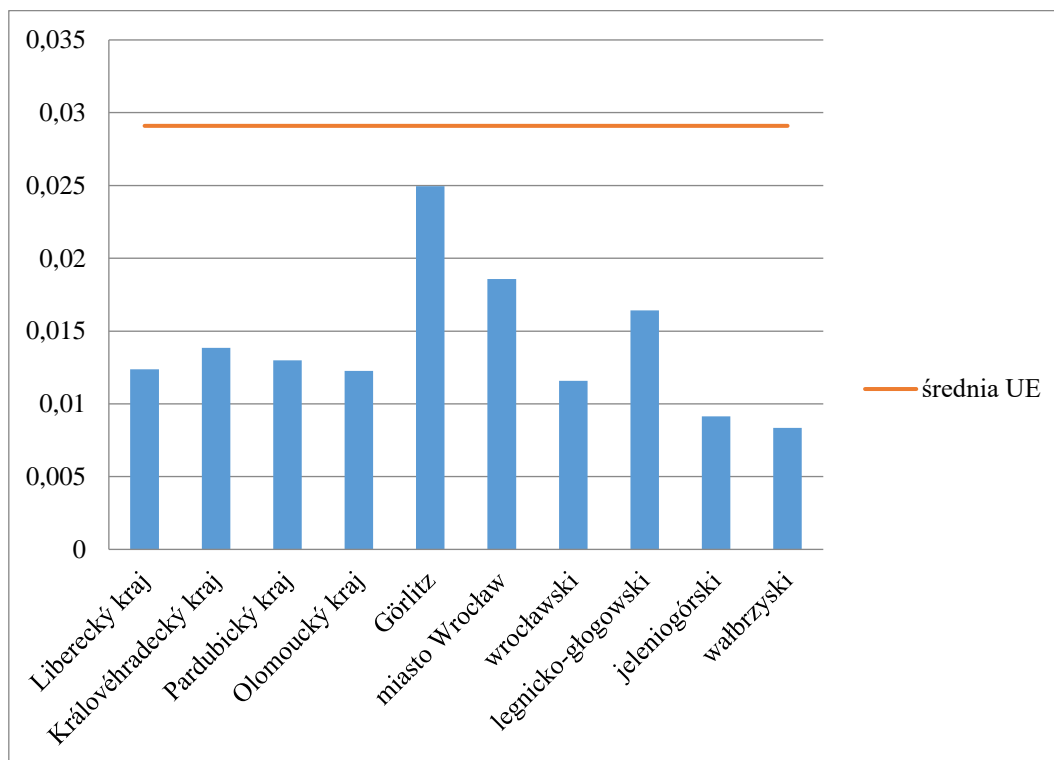
Najlepsza pozycja subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego nie zmienia się analizując również PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Powyższe subregiony odnotowują najniższy średni wynik dla lat 2012-2015 odpowiednio 0,008 mln euro oraz 0,009 mln euro na 1 mieszkańca. Porównanie prezentuje wykres 2.

**Wykres 2. Średnia wartość PKB na 1 mieszkańca według subregionów dla lat 2012-2015 [mln euro]**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu, Banku Danych Lokalnych GUS, Český statistický úřad, Die Regionaldatenbank Deutschland.

**Wykres 3. PKB na 1 mieszkańca według subregionów w 2015 roku [mln euro]**



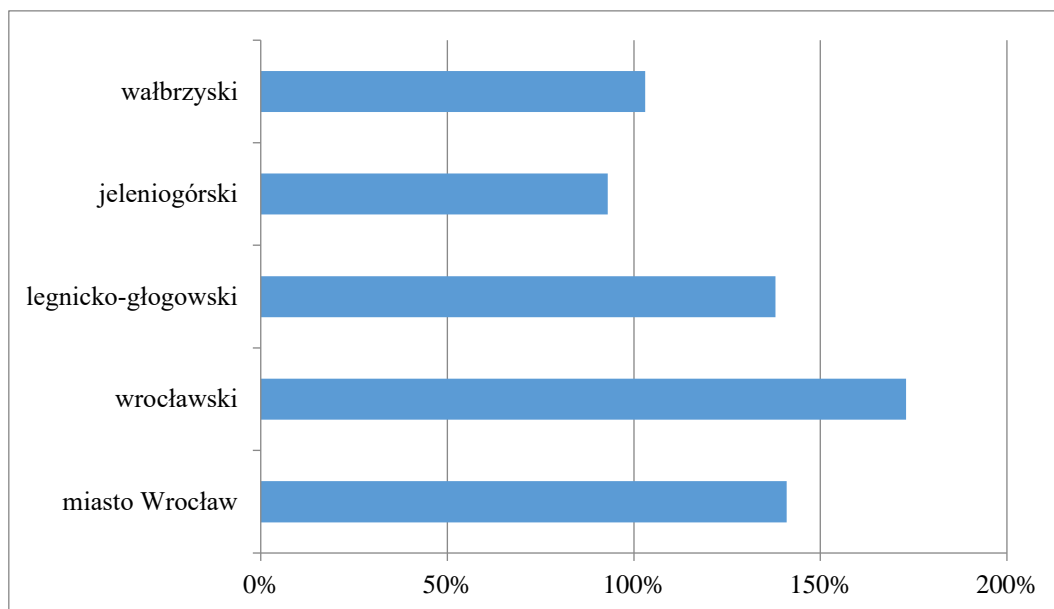
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Porównując PKB na 1 mieszkańca jako % Unii Europejskiej widzimy znacząco odstające wartości dla subregionów jeleniogórskiego oraz wałbrzyskiego. Są to wartości niższe od wszystkich pozostałych

subregionów oraz od wielkości dla województwa dolnośląskiego. Najwyższy procent stanowi PKB *per capita* dla subregionu Görlitz oraz miasto Wrocław.

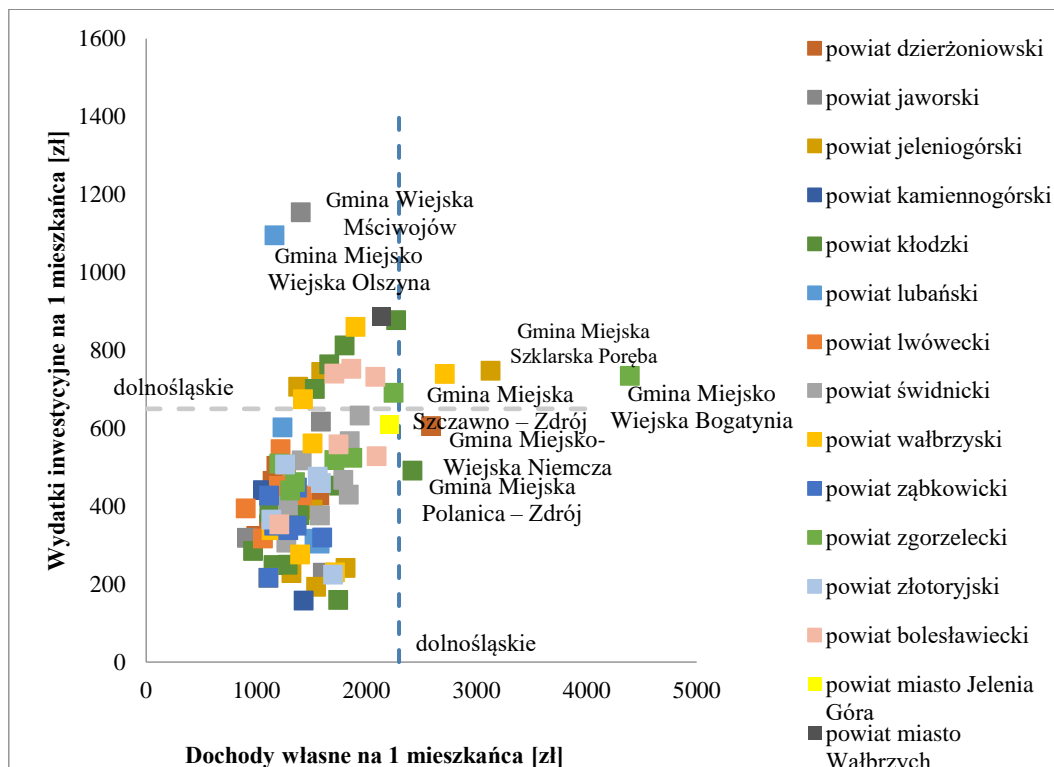
Także w zakresie dynamiki zmian PKB *per capita* w latach 2000-2015 (mierzonego parytetem siły nabywczej) subregiony wałbrzyski i jeleniogórski wypadły znacznie słabiej niż pozostałe subregiony województwa dolnośląskiego (zob. wykres 4).

**Wykres 4. Zmiany PKB na 1 mieszkańca mierzone parytetem siły nabywczej według subregionów w latach 2000-2015**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

**Wykres 5. Macierzowe ujęcie średnich wydatków majątkowych inwestycyjnych i średnich dochodów gmin łącznie z miastami na prawach powiatu na 1 mieszkańca w wybranych latach okresu 2005-2016 [zł]**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Na wykresie 5 w ujęciu macierzowym przedstawiono wydatki majątkowe inwestycyjne na 1 mieszkańca oraz dochody własne na 1 mieszkańca gmin łącznie z miastami na prawach powiatu subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego, z uwzględnieniem wartości porównawczej, czyli średniej dla całego województwa dolnośląskiego, która wynosiła odpowiednio dla wydatków majątkowych inwestycyjnych 649,92 zł oraz dla dochodów własnych 2 296,74 zł. Większość gmin obu subregionów znajduje się poniżej tych wielkości. Jedynie gminy: Bogatynia (735,12 zł; 4 392,11 zł), Szklarska Poręba (747,63 zł; 3 127,50 zł), Szczawno Zdrój (739,51 zł; 2 711,77zł) osiągają wartości wyższe. Gminy uzyskujące wyższe średnie dochody własne na 1 mieszkańca to: Polanica Zdrój (2 419,81 zł) oraz Niemcza (2 586,61 zł). Znacząco powyżej średniej dla wydatków majątkowych inwestycyjnych województwa dolnośląskiego znajdują się gminy: Olszyna (1 095,69 zł) oraz Mściwojów (1 154,29 zł).

Tabela 1 prezentuje wydatki ogółem budżetów gmin i miast na prawach powiatu na 1 mieszkańca dla wybranych lat okresu 2005-2016. Dla porównania umieszczono również wartości dla całej Polski oraz województwa dolnośląskiego.

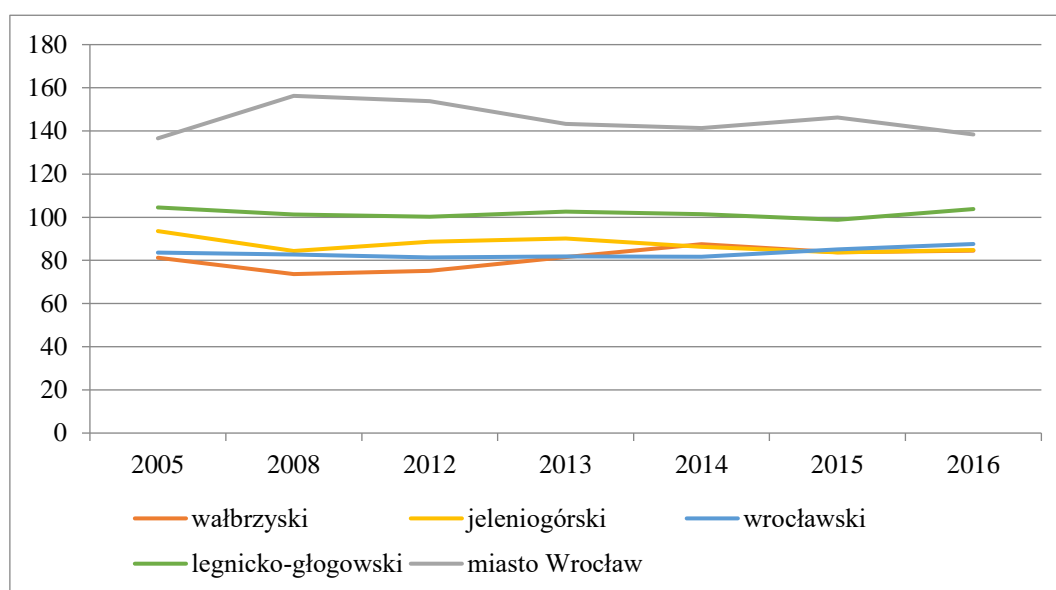
**Tabela 1. Wydatki ogółem budżetów gmin i miast na prawach powiatu na 1 mieszkańca według subregionów dla wybranych lat okresu 2005-2016 [zł]**

Obszar	2005	2008	2012	2013	2014	2015	2016
Polska	2157,00	2992,58	3690,85	3750,29	4020,68	4050,72	4427,03
dolnośląskie	2191,65	3229,90	3803,25	3842,82	4170,73	4191,53	4485,55
wałbrzyski	1782,37	2379,38	2856,50	3135,47	3650,23	3508,90	3791,29
jeleniogórski	2051,19	2727,31	3374,93	3461,61	3597,56	3509,33	3803,18
wrocławski	1832,43	2673,46	3094,93	3147,37	3407,90	3569,46	3929,79
legnicko-głogowski	2291,15	3269,13	3811,50	3944,61	4231,98	4142,10	4656,05
miasto Wrocław	2993,08	5046,84	5849,07	5507,04	5893,71	6128,20	6205,83

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W latach 2005-2016 we wszystkich subregionach Dolnego Śląska, województwie dolnośląskim oraz Polsce obserwujemy tendencję wzrostową. Wykres 6 prezentuje wartości wydatków ogółem na 1 mieszkańca w odniesieniu do województwa (dolnośląskie = 100).

**Wykres 6. Wydatki ogółem budżetów gmin i miast na prawach powiatu na 1 mieszkańca według subregionów dla wybranych lat okresu 2005-2016 w relacji do województwa (dolnośląskie = 100)**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Subregiony wałbrzyski i jeleniogórski w całym badanym okresie znajdują się poniżej wartości dla województwa.

Istotne dla zdiagnozowania potencjału turystycznego, rolniczego oraz społecznego jest analiza wydatków budżetów gmin i miast na prawach powiatu na 1 mieszkańca w wybranych działach. Poniższe tabele 2-4 prezentują wybrane wartości dla subregionów, województwa dolnośląskiego oraz średniej dla Polski.

**Tabela 2. Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego według subregionów dla wybranych lat okresu 2008-2016 na 1 mieszkańca [zł]**

Obszar	2008	2012	2013	2014	2015	2016
Polska	105,77	140,91	142,08	162,17	141,46	137,24
dolnośląskie	154,72	208,51	225,20	297,62	274,24	194,58
wałbrzyski	102,43	156,25	159,67	290,33	260,29	145,43
jeleniogórski	135,61	163,89	172,06	197,05	166,22	152,78
wrocławski	115,19	189,55	173,29	217,36	177,77	153,73
legnicko-głogowski	153,08	179,48	205,27	245,74	210,36	204,75
miasto Wrocław	262,95	342,11	405,72	507,22	520,04	313,63

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego na 1 mieszkańca w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim wynoszą powyżej średniej dla Polski (oprócz roku 2008), jednakże, wraz z subregionem wrocławskim, są to najniższe sumy na tle całego województwa.

**Tabela 3. Wydatki na turystykę według subregionów dla wybranych lat okresu 2008-2016 na 1 mieszkańca [zł]**

Obszar	2008	2012	2013	2014	2015	2016
Polska	4,24	12,98	11,03	10,38	8,42	3,89
dolnośląskie	5,29	17,45	22,17	10,37	4,09	3,00
wałbrzyski	12,16	17,19	18,83	26,51	10,12	6,17
jeleniogórski	7,11	64,16	79,89	13,53	2,98	3,61
wrocławski	2,78	1,81	3,28	4,35	4,42	2,11
legnicko-głogowski	0,24	0,92	7,53	3,67	0,99	0,83
miasto Wrocław	1,99	0,88	0,77	0,75	0,69	1,52

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wydatki na turystykę w przeliczeniu na 1 mieszkańca w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim w porównaniu do pozostałych subregionów zajmują najwyższe pozycje. Subregion wałbrzyski ponadto w każdym roku przeznaczał wyższą kwotę na 1 mieszkańca niż średnia dla Polski. Mimo to 21% spośród przebadanych gmin w całym okresie badawczym nie przeznaczyło żadnych środków na turystykę.

**Tabela 4. Wydatki na rolnictwo i łowiectwo według subregionów dla wybranych lat okresu 2008-2016 na 1 mieszkańca [zł]**

Obszar	2008	2012	2013	2014	2015	2016
Polska	49,19	75,59	69,85	72,50	72,27	49,25
dolnośląskie	33,62	49,51	46,09	42,30	51,52	37,26
wałbrzyski	29,12	47,51	52,62	37,74	34,50	30,93
jeleniogórski	44,56	82,14	56,08	64,16	76,87	38,28
wrocławski	38,24	59,54	55,95	51,02	78,50	56,46
legnicko-głogowski	67,86	66,35	74,88	69,15	80,99	71,49
miasto Wrocław	0,17	0,53	0,43	0,25	0,95	1,05

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Analizując wydatki na rolnictwo i łowiectwo na 1 mieszkańca wartości dla subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego znajdują się poniżej średniej dla Polski z okresu 2012-2016. W 2016 roku były najniższe w porównaniu do pozostałych subregionów, wyłączając subregion miasto Wrocław. Specyfika rolnictwa na obszarach górskich polega na gospodarowaniu w dużo gorszych warunkach glebowo-klimatycznych. Trudno zatem o sprostanie konkurencji z innymi obszarami. Niska wartość dodana z tej działalności powinna prowadzić do wyodrębnienia się niszowych sposobów upraw i hodowli, dobrze wpisujących się w trendy rynkowe (ekstensywne uprawy i hodowle będące podstawą produkcji zdrowej żywności).

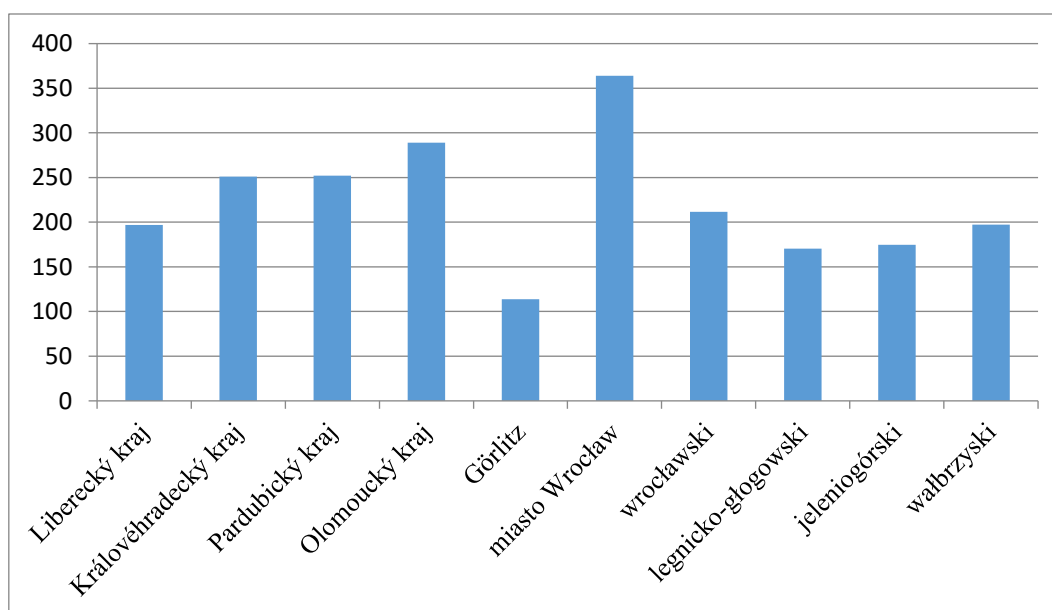
Fundusze Unii Europejskiej stanowią źródło dofinansowania wielu projektów realizowanych na badanym obszarze. Subregion wałbrzyski otrzymał od 2004 roku 4 161 mln zł, co stanowi 12% kwoty dofinansowań przypadającej dla całego województwa dolnośląskiego. Subregion jeleniogórski natomiast 3 980 mln zł, co daje 11%. Najwięcej środków trafiło do powiatu kłodzkiego (1 292 mln zł), świdnickiego (812 mln zł) oraz wałbrzyskiego (762 mln zł), co stanowi odpowiednio 3,59%, 2,26%, 2,12% środków przyznanych dla całego województwa dolnośląskiego<sup>2</sup>.

## Rynek pracy

Stosunek liczby zatrudnionych do liczby osób w wieku produkcyjnym w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim w porównaniu do pozostałych subregionów województwa dolnośląskiego oraz sąsiednich regionów zagranicznych utrzymuje się poniżej mediany. W 2015 roku wyniósł on odpowiednio: w wałbrzyskim (0,43) i w jeleniogórskim (0,44), tym samym silnie odstaje od najwyższej wartości, którą obserwuje się w subregionie miasto Wrocław (0,84). Szczegółowe porównanie przedstawiono na wykresie 7.

Analizując kategorię szerszą od liczby zatrudnionych – liczbę pracujących na 1000 mieszkańców w subregionach województwa dolnośląskiego zaobserwować można co następuje: subregiony wałbrzyski, jeleniogórski i wrocławski w badanym okresie znajdują się poniżej wartości przypadającej dla całego województwa. W 2016 roku było to odpowiednio: 189, 193, 238 pracujących na 1000 mieszkańców. Subregion wrocławski stopniowo zbliża się do wielkości odpowiadającym całemu regionowi Dolnego Śląska. Porównanie danych według subregionów przedstawiono na wykresie 8.

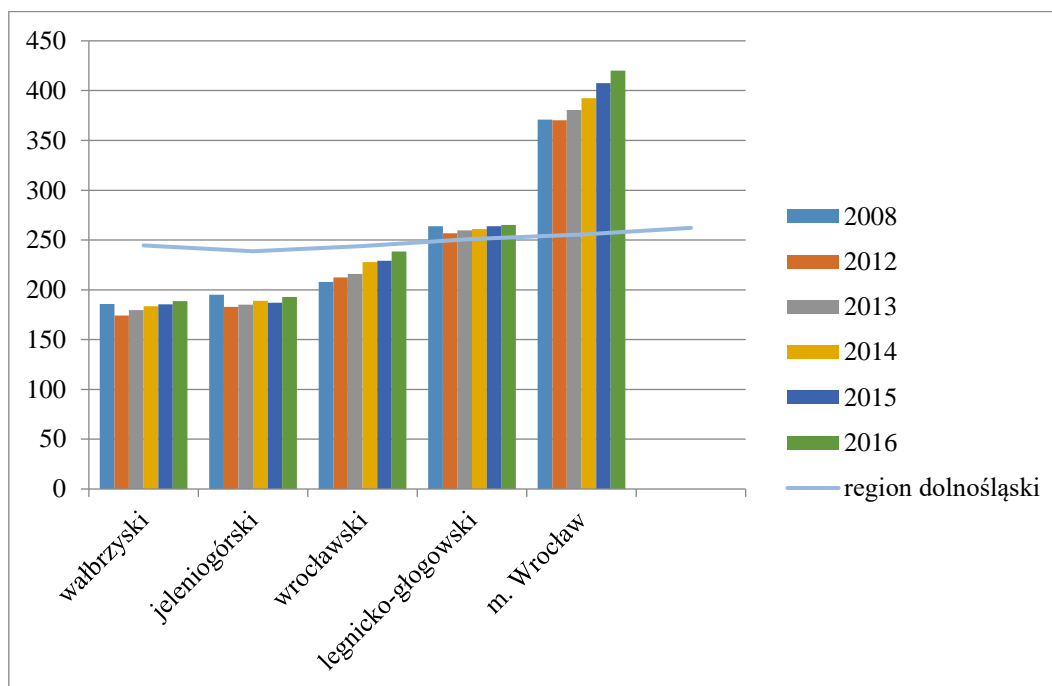
**Wykres 7. Liczba zatrudnionych do liczby osób w wieku produkcyjnym (15-64) według subregionów w 2015 roku**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

<sup>2</sup> Mapa Dotacji UE [www.mapadotacji.gov.pl](http://www.mapadotacji.gov.pl) (dostęp 18.05.2018).

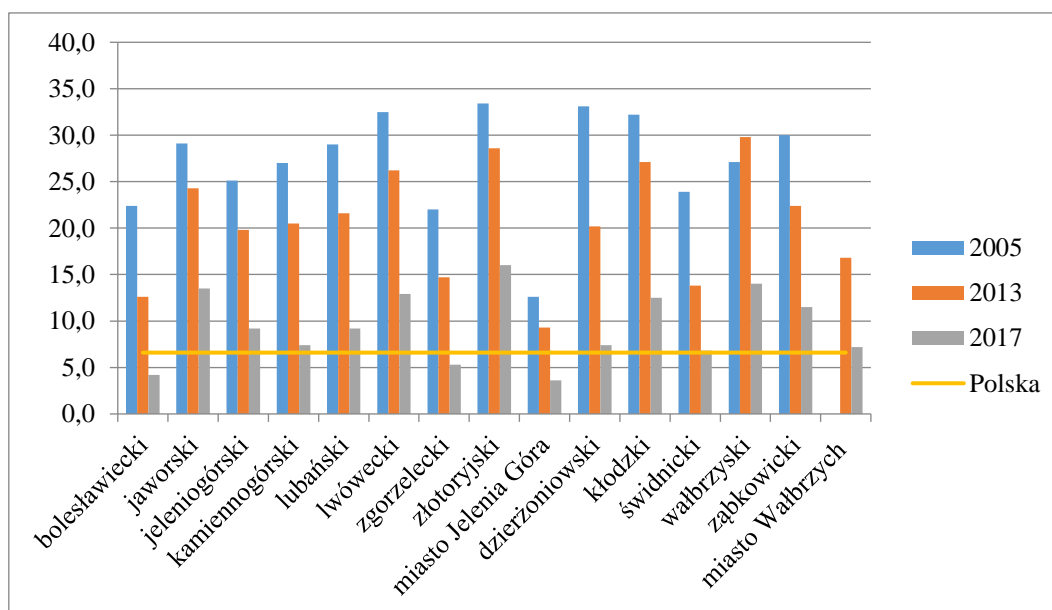
**Wykres 8. Liczba pracujących na 1000 mieszkańców według subregionów województwa dolnośląskiego w wybranych latach okresu 2008-2016**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Na omawianym obszarze, podobnie jak w Polsce i na Dolnym Śląsku można zaobserwować tendencję spadkową stopy bezrobocia. Stopa bezrobocia rejestrowanego (liczonego jako stosunek liczby bezrobotnych zarejestrowanych do liczby cywilnej ludności aktywnej zawodowo) w 2017 roku wyniosła w subregionie wałbrzyskim i jeleniogórskim odpowiednio 9,2% oraz 7,7%. Podkreślić należy, że współczynniki te są wyższe niż stopa bezrobocia w Polsce (6,6%) oraz w województwie dolnośląskim (5,7%). Najwyższą stopę bezrobocia na omawianym obszarze odnotowano w powiecie złotoryjskim (16%), natomiast najniższą – w powiecie bolesławieckim (4,2%).

**Wykres 9. Stopa bezrobocia rejestrowanego [%] w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów na tle Polski w 2017 roku (stan na 31 XII)**



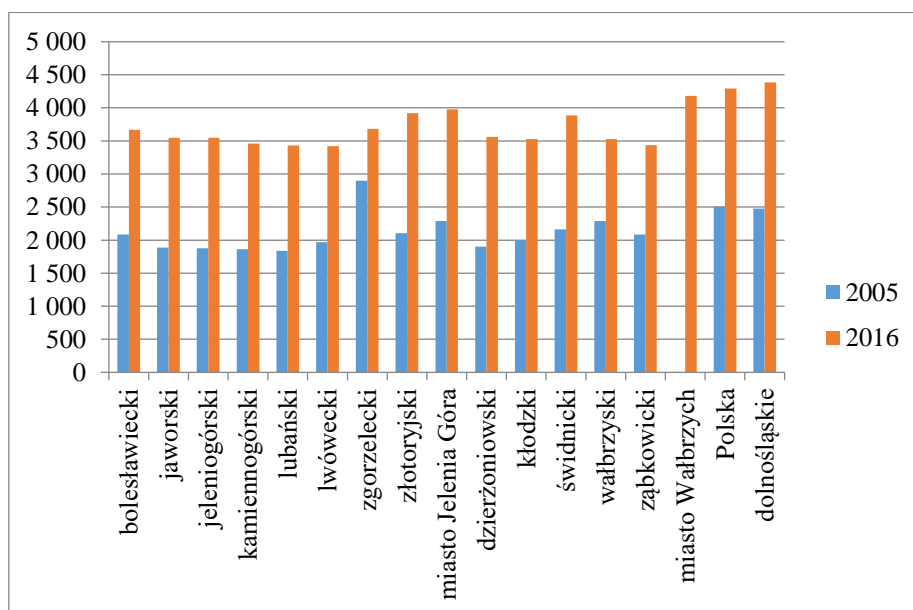
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Analizując stopę bezrobocia rejestrowanego warto porównać wskaźnik dla subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego (11,8% oraz 9,9% w 2016 roku) do przygranicznych subregionów czeskich i niemieckich. W Görlitz stopa bezrobocia wyniosła 10,1% w 2016 roku oraz 9,2% w 2017 roku (stan na 31 XII)<sup>3</sup>. Natomiast w subregionach czeskich średnia roczna stopa bezrobocia w 2016 roku wahała się między 3,7% a 4,4%<sup>4</sup>.

Jednym z najgroźniejszych problemów społecznych występujących na rynku pracy jest bezrobocie długotrwałe. Zjawisko to dotyczy osób pozostających bez pracy dłużej niż 12 miesięcy. W 2017 roku w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim udział tej grupy w ogólnej liczbie bezrobotnych wynosił odpowiednio 32% i 37%. Dla porównania, bezrobotni oczekujących na pracę dłużej niż 12 miesięcy na Dolnym Śląsku stanowili 38%, natomiast w Polsce – 41%. Największy udział długotrwałego bezrobocia w stosunku do ogólnej liczby bezrobotnych odnotowano w powiatach: zgorzeleckim (46%), złotoryjskim (45%) oraz jeleniogórskim (44%).

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w 2016 roku w subregionie wałbrzyskim oraz jeleniogórskim wyniosło odpowiednio 3 796,03 zł i 3 674,78 zł. Dla porównania średnie wynagrodzenie brutto na Dolnym Śląsku wynosiło 4 385,84 zł, a w Polsce 4 290,52 zł. Najwyższe wynagrodzenia odnotowano w miastach na prawach powiatu, tj. w Wałbrzychu (4 180,67 zł) i w Jeleniej Górze (3 979,80 zł), co stanowiło odpowiednio 97,4% oraz 92,8% średniej krajowej. Powiatem, w którym w 2016 roku przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w relacji do średniej krajowej było najniższe był powiat lwówecki (79,7%).

**Wykres 10. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto [zł] w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów w relacji do Polski i województwa dolnośląskiego w roku 2005 oraz 2016 (stan na 31 XII)**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

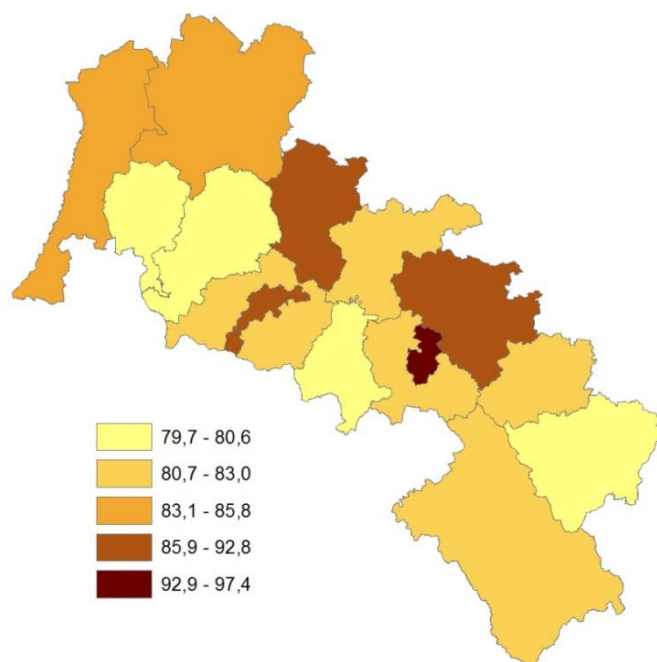
We wszystkich powiatach omawianych subregionów można zaobserwować wzrost przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto (brak danych dla miasta Wałbrzych w 2005 roku). Największy wzrost średniego wynagrodzenia w stosunku do roku 2005 zanotowano w powiatach: jeleniogórskim (88,9%), jaworskim (87,8%), dzierżoniowskim (87,5%), lubańskim (86,5%), złotoryjskim (86,4%) oraz kamiennogórskim (85,6%). Powiatem z najmniejszą zmianą przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w analizowanym okresie był powiat zgorzelecki (26,9%).

<sup>3</sup> Die Regionaldatenbank Deutschland – <https://www.regionalstatistik.de/> (dostęp 18.05.2018).

<sup>4</sup> Český statistický úřad – <https://www.czso.cz/> (dostęp 18.05.2018).



Analizując dynamikę przeciętnego wynagrodzenia w latach 2005-2016, należy podkreślić, iż w porównaniu do roku 2005, tempo wzrostu wynagrodzeń subregionu wałbrzyskiego (78,7%) utrzymywało się powyżej poziomu krajowego (71,2%) oraz wojewódzkiego (77,0%). Natomiast wzrost średniego wynagrodzenia w powiecie jeleniogórskim (65,7%) był niższy w stosunku do zmian obserwowanych zarówno w Polsce jak i Dolnym Śląsku. Warto dodać, że we wszystkich powiatach (z wyjątkiem ząbkowickiego i zgorzeleckiego) analizowanego obszaru, odnotowano wyższe tempo wzrostu wynagrodzeń niż w Polsce. Pomimo pozytywnego zjawiska napędzającego gospodarkę, jakim jest utrzymujący się wzrost przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto, wciąż poziom płac w powiatach subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego jest niższy w stosunku do średniej krajowej. Powyższą relację przedstawiono na rysunku 2.



**Rysunek 2. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w relacji do średniej krajowej (Polska=100) w subregionie wałbrzyskim i jeleniogórskim według powiatów w 2017 roku**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

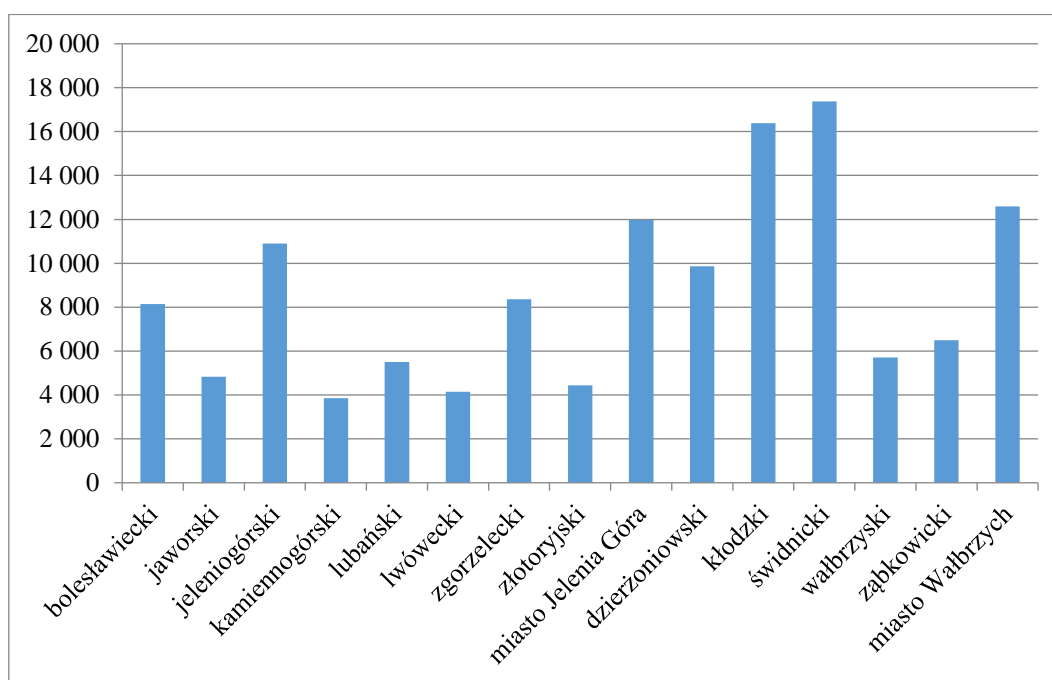
## Przedsiębiorczość

W 2017 roku na obszarze subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego funkcjonowało odpowiednio 68 408 oraz 62 183 podmiotów gospodarczych sektora prywatnego.

W porównaniu z 2005 rokiem nastąpił wzrost zarówno ogólnej liczby podmiotów gospodarczych sektora prywatnego (wskaźnik dynamiki: 104, 121), jak i spółek prawa handlowego (wskaźnik dynamiki: 150, 158), w tym także z udziałem kapitału zagranicznego (wskaźnik dynamiki: 116, 121). Powyższą tendencję odnotowano również w Polsce (wskaźnik dynamiki: 118) oraz województwie dolnośląskim (wskaźnik dynamiki: 121). Podkreślić przy tym należy, że wzrost liczby podmiotów gospodarczych w subregionie jeleniogórskim był szybszy niż w Polsce (wskaźnik dynamiki: 125). Wskaźnik dynamiki w subregionie wałbrzyskim był niższy niż przeciętnie w Polsce i wynosił 108. Jednocześnie w latach 2005-2017 zmniejszyła się w subregionie wałbrzyskim liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (wskaźnik dynamiki 90). Natomiast w Polsce i na Dolnym Śląsku liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w analizowanym okresie wzrosła, a wskaźnik dynamiki wynosił odpowiednio 108 i 107. W subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim najczęściej podmiotów gospodarczych sektora prywatnego skupionych jest w Wałbrzychu oraz w Jeleniej Górze. W tych gminach miejskich

zlokalizowanych było według stanu na koniec 2017 r. odpowiednio: 12 596 i 11 982, włączając zarówno osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, jak i spółki prawa handlowego.

**Wykres 11. Podmioty gospodarcze sektora prywatnego w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2017)**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Najmniej podmiotów gospodarczych sektora prywatnego było zarejestrowanych w gminach: Gromadka (288), Zawidów (253), Lewin Kłodzki (238), Ciepłowody (229), Platerówka (85). Istotną kwestią jest to, że z wyjątkiem gminy Zawidów, są to gminy wiejskie, co jeszcze wzmacnia konieczność kreowania i wspierania przedsiębiorczości na tych obszarach.

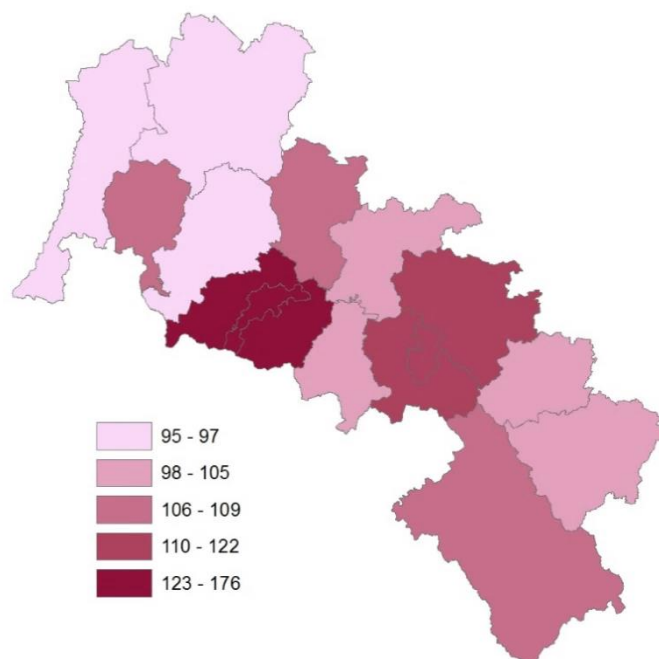
W 2017 roku w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim w strukturze nowo zarejestrowanych podmiotów w rejestrze REGON przeważały podmioty spoza sektora rolnego i przemysłowego (łącznie 7 108 podmiotów), które stanowiły 66% nowo zarejestrowanych podmiotów. W grupie przemysł i budownictwo oraz rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo znalazło się odpowiednio 33% i 1% nowo zarejestrowanych podmiotów.

Analizując zmianę, jaka zaszła w latach 2009-2017 w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim, w sektorze rolnym zanotowano spadek nowo wpisanych podmiotów do rejestru REGON odpowiednio o 32% oraz o 16%. Natomiast w sektorze przemysł i budownictwo trend jest odwrotny. Liczba podmiotów nowo zarejestrowanych w subregionie wałbrzyskim wzrosła o 6%, a w subregionie jeleniogórskim o 26%.

Wykorzystanie naturalnych zasobów sprzyjających rozwojowi rolnictwa oraz przemysłu wydobywczego stanowi istotną kwestię rozwoju omawianych subregionów. W pierwszym przypadku najczęściej nowo zarejestrowanych podmiotów odnotowano w powiatach: kłodzkim (18), ząbkowickim (15) oraz wałbrzyskim (12). Największą liczbę (2) nowo zarejestrowanych podmiotów w sekcji górnictwo i wydobywanie wykazują powiaty: Iwówcecki, złotoryjski oraz świdnicki.

Największą liczbę podmiotów nowo zarejestrowanych w sektorze przemysł i budownictwo posiada powiat świdnicki (450), przodują także powiaty: bolesławiecki (386) oraz kłodzki (334). Najmniej podmiotów z omawianego sektora w 2017 roku zostało zarejestrowanych w gminie miejskiej Zawidów (4) oraz gminie wiejskiej Lewin Kłodzki (4). Biorąc pod uwagę lata 2009-2017 tendencję ujemną odnotowano w 23 gminach subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego, a gminą odznaczającą się największym spadkiem liczby podmiotów w sektorze przemysł i budownictwo była gmina miejska Zawidów.

Analizując sferę gospodarczą, należy uwzględnić nie tylko bezwzględną liczbę zarejestrowanych przedsiębiorstw, ale również przedsiębiorczość mieszkańców mierzona liczbą podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1000 mieszkańców. Dla subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego wskaźnik ten wynosił w 2017 roku odpowiednio 113 i 117, co daje wynik wyższy niż średnia krajowa (112). Jednak analogiczny wskaźnik dla województwa dolnośląskiego był wyższy i wynosił 127.



**Rysunek 3. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 1000 mieszkańców w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów (stan na XII 2017)**

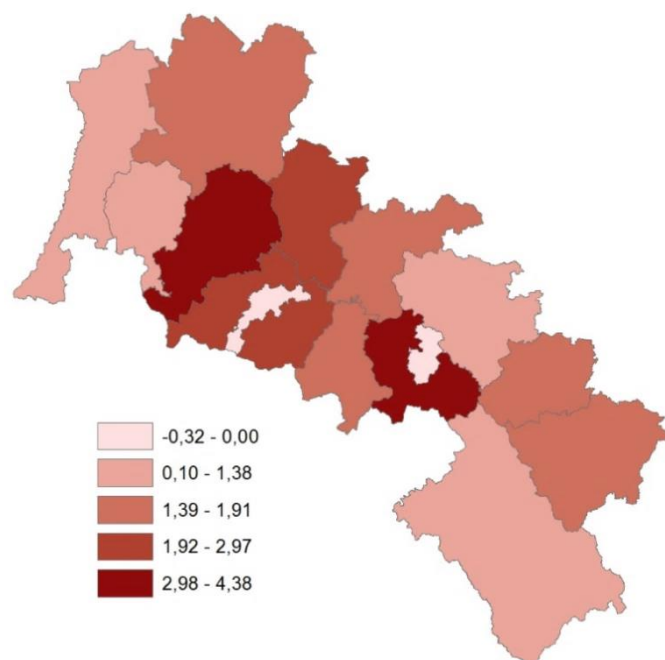
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim wskaźnik przedsiębiorczości w 2017 roku, wyrażony liczbą podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, był wyższy niż w województwie dolnośląskim (Dolny Śląsk (207,7) =100) w 13% analizowanych gmin. Należą do nich gminy miejskie: Szczawno-Zdrój (164), Szklarska Poręba (147), Polanica-Zdrój (137), Kłodzko (132), Jelenia Góra (130), Świdnica (119), Złotoryja (118), Duszniki-Zdrój (111), Zgorzelec (105), gminy wiejskie: Podgórzyn (103), Lewin Kłodzki (101) oraz gmina miejsko-wiejska Ząbkowice Śląskie (103).

Najniższy poziom aktywności gospodarczej wykazują natomiast gminy wiejskie: Sulików (39), Gromadka (42), Platerówka (42), Zagrodno (44), Warta Bolesławiecka (48) oraz gmina miejska Zawidów (47). Wskaźnik przedsiębiorczości poniżej 80% wyniku województwa dolnośląskiego został zanotowany w 62% gmin analizowanego obszaru.

Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON w 2017 roku była najwyższa w powiecie kłodzkim oraz świdnickim, gdzie wynosiła odpowiednio 1 332 oraz 1 318 podmiotów. Była to wartość zdecydowanie przewyższająca inne powiaty subregionów wałbrzyskiego oraz jeleniogórskiego. Porównując powyższy wskaźnik z 2005 roku, największy wzrost odnotowano w powiecie lwóweckim – o 27% podmiotów więcej. Największy spadek natomiast odnotowano w mieście na prawach powiatu Jeleniej Górze (spadek o 25%).

Analogiczną sytuację można zaobserwować w liczbie podmiotów gospodarki narodowej wyrejestrowanych z rejestru REGON. W 2017 roku najwyższa liczba wyrejestrowanych podmiotów była w powiecie kłodzkim oraz świdnickim (1 126 oraz 1 140 podmiotów).



**Rysunek 4. Liczba podmiotów nowo zarejestrowanych netto (po uwzględnieniu podmiotów wyrejestrowanych) na 1000 mieszkańców w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2017)**

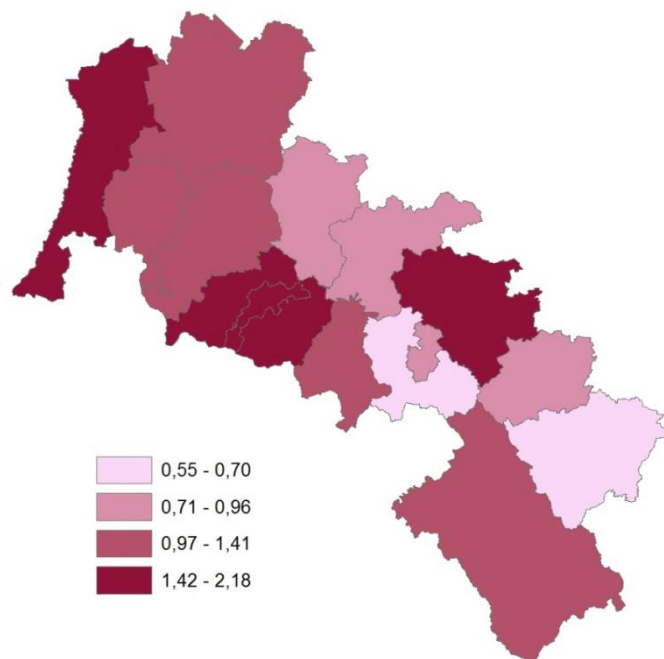
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Analizując efektywność przedsiębiorczości należy uwzględnić także przyrost netto przedsiębiorstw, liczony jako różnica pomiędzy podmiotami nowo zarejestrowanymi a podmiotami wyrejestrowanymi z rejestru REGON. W subregionach wałbrzyskim oraz jeleniogórskim w 2017 roku na 10 845 nowo zarejestrowanych podmiotów zostało wyrejestrowanych 9 111 podmiotów. Największy przyrost netto przedsiębiorstw zaobserwowano w powiecie wałbrzyskim, w którym różnica ta wynosiła 206 podmiotów. Spadek zanotowano w miastach na prawach powiatu: Jeleniej Górze (-26) oraz Wałbrzychu (-20).

Liczbę podmiotów nowo zarejestrowanych netto (po uwzględnieniu podmiotów wyrejestrowanych) na 1000 mieszkańców przedstawia Rysunek 4.

### **Podmioty z udziałem kapitału zagranicznego**

W 2015 roku w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim liczba podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego wynosiła odpowiednio 650 oraz 800 firm, co łącznie stanowiło 26% wyniku Dolnego Śląska. Największa liczba inwestycji zagranicznych została zlokalizowana w powiecie świdnickim skupiającym 248 firm. Natomiast powiatami z najmniejszą liczbą firm z udziałem kapitału zagranicznego były: powiat wałbrzyski (32 inwestorów zagranicznych), powiat złotoryjski (36 inwestorów zagranicznych) oraz powiat ząbkowicki (37 inwestorów zagranicznych).

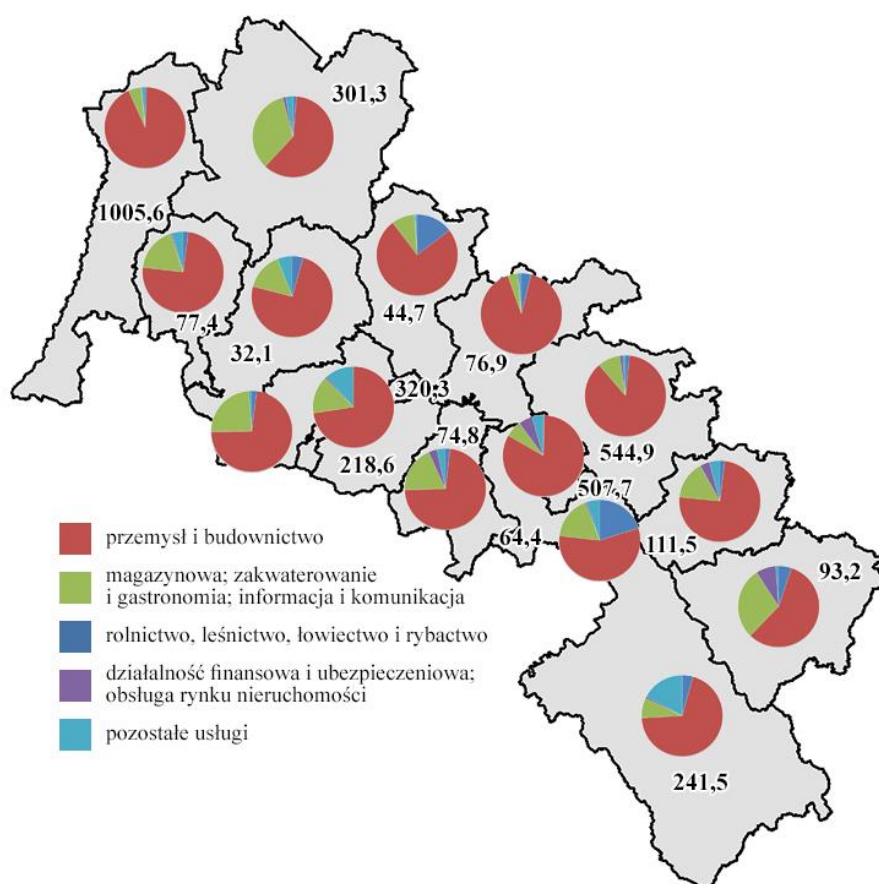


**Rysunek 5. Liczba inwestorów zagranicznych na 1000 mieszkańców w subregionie wałbrzyskim oraz subregionie jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2015)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS oraz Projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030.

### **Inwestycje w przedsiębiorstwach**

W 2016 roku wartość inwestycji w przedsiębiorstwach w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim wynosiła odpowiednio 1 563,1 mln zł oraz 2 151,8 mln zł, co łącznie stanowiło 24% nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach województwa dolnośląskiego. W stosunku do 2008 roku nakłady inwestycyjne wzrosły o 69% w subregionie jeleniogórskim, a zmalały o 4% w subregionie wałbrzyskim. Dla porównania wartość inwestycji w przedsiębiorstwach na Dolnym Śląsku wzrosła o 31%, a w Polsce o 11%.



**Rysunek 6. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach [mln zł] z podziałem na sektory ekonomiczne w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2016)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W latach 2008-2016 największy wzrost nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach zanotowano w powiecie zgorzeleckim z 463,6 mln zł do 1 005,6 mln zł (o 122% więcej). Tendencję spadkową zaobserwowano w 5 powiatach subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego, z czego największy spadek był w powiecie wałbrzyskim (o 91%).

Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach według stanu w dniu 31 XII 2016 roku w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim wyniosła odpowiednio 21 750 mln zł oraz 25 107 mln zł, co stanowiło 30% wartości zanotowanej w województwie dolnośląskim. Z ogólnej wartości majątku trwałego w przedsiębiorstwach analizowanych subregionów na sektor rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo przypadło 1 275 mln zł (3% majątku ogółem), przemysł i budownictwo – 36 399 mln zł (78%), handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka – 4 036 mln zł (9%), działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości – 1 964 mln zł (4%).

### Konkurencyjność przedsiębiorstw

W celu analizy konkurencyjności przedsiębiorstw (i ich potencjału) porównano wskaźnik syntetyczny obliczony dla każdego powiatu w latach 2013-2015. O konkurencyjności przedsiębiorstw decyduje bowiem wiele zmiennych, dlatego niemożliwa była ocena jednej zmiennej bez wzięcia pod uwagę innych, nie mniej istotnych. Do ujęcia syntetycznego, analizie poddane zostały następujące zmienne:

- nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca
- wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca
- przyrost netto przedsiębiorstw na 1 mieszkańca

- wyniki finansowe netto na 1000 mieszkańców
- wartość eksportu w podmiotach z udziałem kapitału zagranicznego na 1 mieszkańca
- rentowność kapitału podstawowego podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego

W celu zestandaryzowania zmiennych zastosowano metodę unitaryzacji. Aby uzyskać miarę syntetyczną, dokonano uśrednienia wartości wybranych cech.

Agregat przyjmuje wartości [0;1], w związku z tym do interpretacji wskaźnika posłużyła poniższa klasyfikacja:

Wartość wskaźnika konkurencyjności przedsiębiorstw	Konkurencyjność przedsiębiorstw
$x > 0,80$	Bardzo wysoka
$0,60 < x < 0,80$	Wysoka
$0,40 < x < 0,60$	Średnia
$0,20 < x < 0,40$	Niska
$x < 0,20$	Bardzo niska

Tabela 5. Klasyfikacja powiatów subregionu wałbrzyskiego i jeleniogórskiego zgodnie ze wskaźnikiem konkurencyjności przedsiębiorstw

Konkurencyjność	2013	2014	2015
<b>Bardzo wysoka</b>	–	–	–
<b>Wysoka</b>	–	–	–
<b>Średnia</b>	zgorzelecki miasto Wałbrzych miasto Jelenia Góra	zgorzelecki miasto Wałbrzych bolesławiecki świdnicki	miasto Wałbrzych zgorzelecki świdnicki
<b>Niska</b>	ząbkowicki kamiennogórski świdnicki jeleniogórski bolesławiecki	kamiennogórski ząbkowicki lubański dzierzoniowski miasto Jelenia Góra jaworski kłodzki jeleniogórski złotoryjski	kamiennogórski jeleniogórski jaworski bolesławiecki ząbkowicki miasto Jelenia Góra lwówecki dzierzoniowski złotoryjski kłodzki
<b>Bardzo niska</b>	wałbrzyski lubański lwówecki kłodzki złotoryjski jaworski dzierzoniowski	wałbrzyski lwówecki	wałbrzyski lubański

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W 2013 roku najwyższą wartość wskaźnika uzyskały powiat miasto Jelenia Góra (0,53) oraz powiat miasto Wałbrzych (0,50), najniższą natomiast – powiat wałbrzyski (0,04). W 2014 roku najwyższy wskaźnik przypadł powiatowi bolesławieckiemu (0,53), najniższy – powiatom: lwóweckiemu i ponownie wałbrzyskiemu (0,17). W 2015 najwyższy wskaźnik uzyskał ponownie powiat miasto Wałbrzych (0,56),

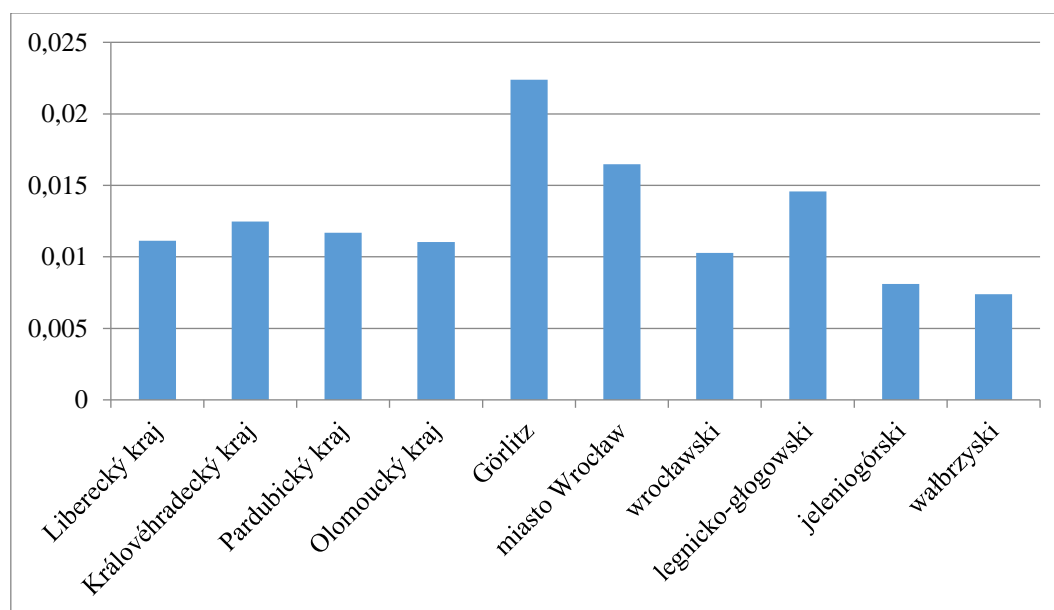
a najniższy – powiaty: lubański i niezmiennie wałbrzyski (0,14). Żaden z analizowanych powiatów w badanym okresie nie osiągnął wskaźnika na poziomie bardzo wysokim ani wysokim. Powiat zgorzelecki oraz powiat miasto Wałbrzych niezmiennie pozostają w grupie powiatów o średnim poziomie konkurencyjności. Do grupy o bardzo niskiej konkurencyjności w każdym roku należał powiat wałbrzyski. Tendencję wzrostową wartości wskaźnika konkurencyjności, jednak z niskiego poziomu, w latach 2013-2015 odnotowują powiaty: jaworski, lwówecki, złotoryjski (od poziomu bardzo niskiego do niskiego) oraz świdnicki (od poziomu niskiego do średniego). Szczegółową klasyfikację powiatów prezentuje tabela 5. Warto jednak zauważyć, że w powiecie jaworskim, lwóweckim, złotoryjskim mimo poprawy wskaźnika konkurencyjności nadal występuje wysoka stopa bezrobocia (odpowiednio 13,5%, 12,9%, 16%) podczas gdy w powiecie świdnickim stopa bezrobocia na koniec 2017 roku wynosi 6,8%.

### Wartość dodana brutto

Kolejną analizowaną wielkość stanowi wartość dodana brutto na 1 mieszkańca. Najniższe wartości w roku 2015 w grupie badanych subregionów przypadają dla wałbrzyskiego (0,007 mln euro) oraz jeleniogórskiego (0,008 mln euro). Prawie trzykrotnie wyższą wartość osiąga subregion Görlitz (0,224 mln euro). Wielkości wypracowane w 2015 roku w subregionach wałbrzyskim oraz jeleniogórskim stanowią 29% wartości dodanej ogółem dla województwa dolnośląskiego oraz zaledwie 2% dla Polski.

Porównanie wartości dodanej brutto na 1 mieszkańca [mln euro] na tle sąsiadujących subregionów czeskich i niemieckich prezentuje wykres 12.

Wykres 12. Wartość dodana brutto na 1 mieszkańca według subregionów w 2015 roku [mln euro]



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

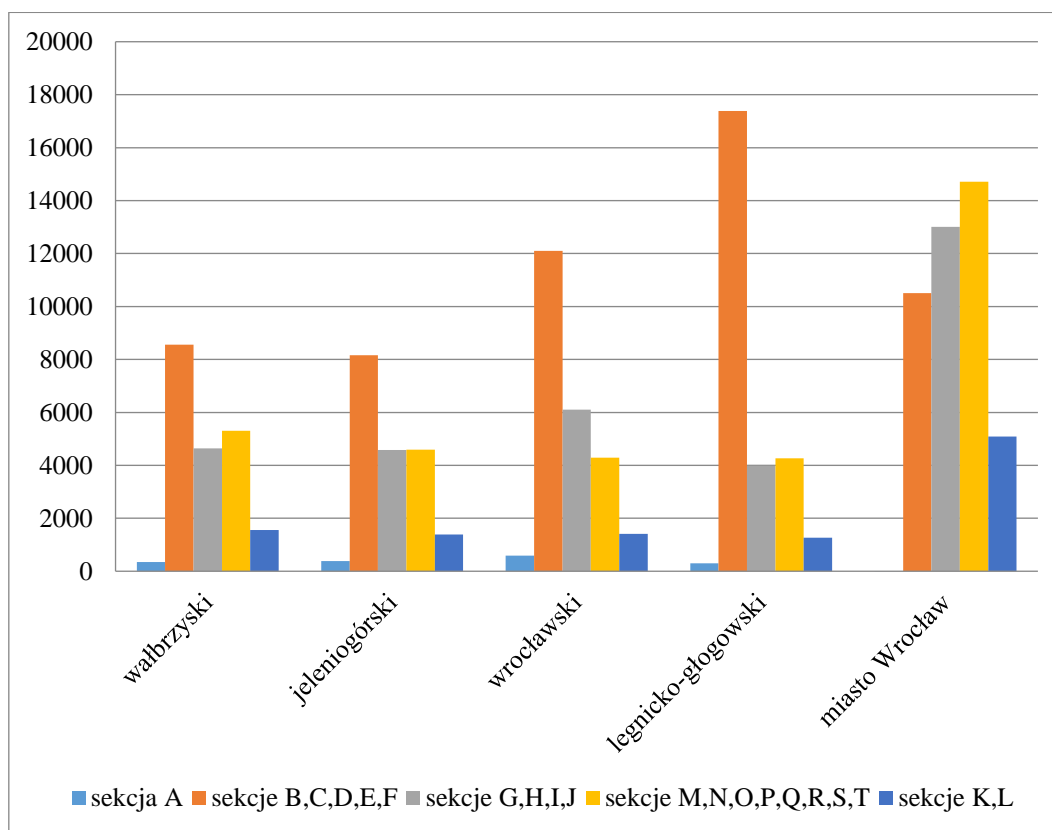
Wartość dodaną według sektorów PKB dla roku 2015 przedstawia wykres 13 zgodnie z przyjętymi danymi:

- sekcja A – rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo,
- sekcje B,C,D,E,F – przemysł i budownictwo,
- sekcje G,H,I,J handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja
- sekcje K,L – działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości,
- sekcje M,N,O,P,Q,R,S,T – pozostałe usługi.



W każdym subregionie, z wyjątkiem subregionu miasto Wrocław, najwyższe wartości generuje przemysł i budownictwo. W subregionie wałbrzyskim w 2015 roku wartość ta wyniosła 8 552 mln zł, a w subregionie jeleniogórskim 8 159 mln zł. W porównaniu do pozostałych jednostek są to wartości absolutne najniższe w skali województwa. Najniższą wartość dodaną według sektora PKD we wszystkich subregionach generuje rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo oraz działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości.

**Wykres 13. Wartość dodana brutto według grup sekcji PKD 2007 według subregionów 2015 rok [mln zł]**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

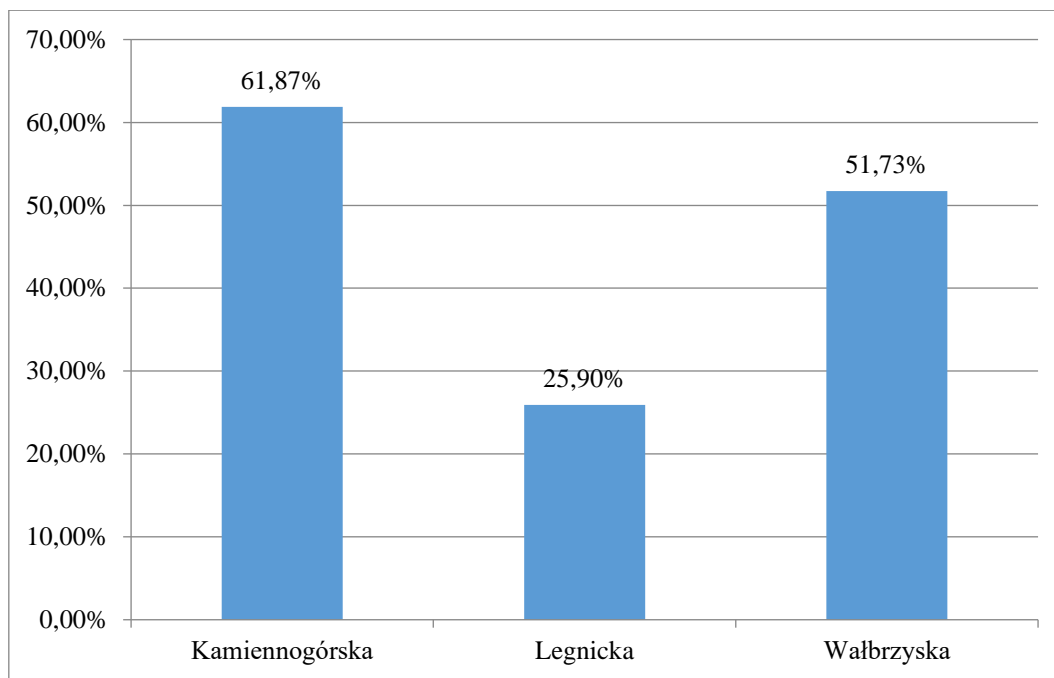
### Specjalne strefy ekonomiczne

Na badanym obszarze zlokalizowane są podstrefy trzech specjalnych stref ekonomicznych: Kamiennogórskiej (miasta: Jawor, Jelenia Góra, Kamienna Góra, Lubań, Piechowice, Zgorzelec, gminy: Bolków, Gryfów Śląski, Janowice Wielkie, Kamienna Góra, Lubań, Lubawka, Mirsk, Nowogrodzice), Legnickiej (miasta: Zgorzelec, Złotoryja, gminy: Gromadka) i Wałbrzyskiej (miasta: Bielawa, Bolesławiec, Dzierżonów, Jawor, Kłodzko, Kudowa Zdrój, Nowa Ruda, Świdnica, Świebodzice, Wałbrzych, gminy: Bolków, Bystrzyca Kłodzka, Dobromierz, Kłodzko, Męcinka, Nowa Ruda, Strzegom, Świdnica, Wądroże Wielkie, Ząbkowice Śląskie, Żarów).

W 2016 roku, tak jak w latach poprzednich, najwięcej zezwoleń należało do przedsiębiorców w strefie wałbrzyskiej (313). Biorąc pod uwagę liczbę wydanych nowych zezwoleń w 2016 roku na tle wszystkich polskich specjalnych stref ekonomicznych najwięcej uzyskali przedsiębiorcy w strefie wałbrzyskiej (36).

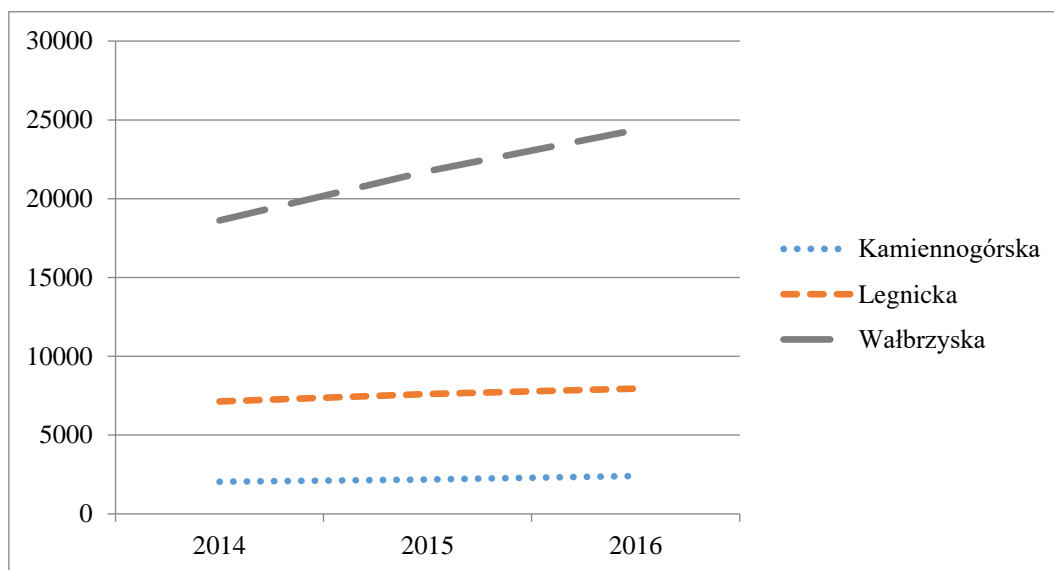
Wałbrzyska specjalna strefa ekonomiczna jest również dominującą pod względem bezwzględnej wartości nakładów inwestycyjnych. Porównując rok 2015 i 2016 wartość nakładów wzrosła o ponad 2,6 mln zł (dane dotyczą całej SSE).

**Wykres 14. Stopień zagospodarowania gruntów w SSE [%] stan na dzień 31.12.2016**



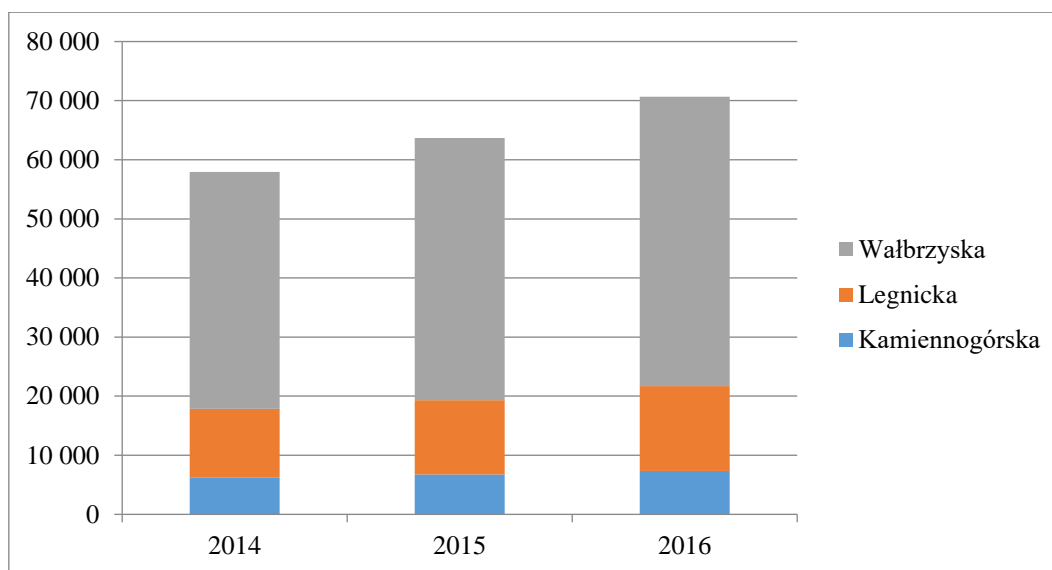
Źródło: opracowanie własne na podstawie Informacji o realizacji ustawy o specjalnych strefach ekonomicznych. Stan na dzień 31 XII 2016.

**Wykres 15. Nakłady inwestycyjne w specjalnych stref ekonomicznych w latach 2014-2016 [mln zł]**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Informacji o realizacji ustawy o specjalnych strefach ekonomicznych. Stan na dzień 31 XII 2016.

Analizując miejsca pracy utworzone w badanych strefach zaobserwować można ciągły wzrost miejsc pracy ogółem. Szczegółową analizę przedstawia wykres 16.

**Wykres 16. Miejsca pracy ogółem w latach 2014-2016 w specjalnych strefach ekonomicznych**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Informacji o realizacji ustawy o specjalnych strefach ekonomicznych. Stan na dzień 31 XII 2016.

Na tle pozostałych specjalnych stref ekonomicznych w 2016 roku wyróżniała się Legnicka SSE, której dynamika zatrudnienia wyniosła 114,0. W wartościach bezwzględnych największy przyrost miejsc pracy ogółem w porównaniu z rokiem 2015 odnotowała strefa wałbrzyska (o blisko 4,6 tys. w całej SSE).

Dotychczasowy rozwój specjalnych stref ekonomicznych na badanym obszarze przebiega w sposób stabilny i zrównoważony. Nie ma przesłanek by przypuszczać, że w średnim okresie ulegnie to zmianie. Większość zamierzeń określonych na etapie tworzenia strefy jest sukcesywnie realizowana. Coraz więcej podmiotów ubiega się o zezwolenia, co przekłada się na rosnące nakłady inwestycyjne i tworzone miejsca pracy. Okres funkcjonowania obszarów uprzywilejowanych w Polsce ma się zakończyć w 2026 roku<sup>5</sup>. Jednakże 30.06.2018 roku weszła w życie ustawa o wspieraniu nowych inwestycji<sup>6</sup>. Zgodnie z powyższym mimo wygaszania formuły specjalnych stref ekonomicznych w dalszym ciągu przedsiębiorstwa będą mogły starać się o uzyskanie przywilejów podatków na okres 10, 12 lub 15 lat. Czynnikiem lokalizacji na terenie SSE nie będzie stanowił o przyznaniu zwolnienia z podatku dochodowego. Kluczowe znaczenie będą miały kryteria ilościowe i jakościowe takie jak m.in. minimalna wartość nakładów inwestycyjnych, stopa bezrobocia w powiecie, sektor działalności i wielkość przedsiębiorstwa, wsparcie w podnoszeniu kwalifikacji pracowników. Dodatkowo premiiowane będzie umiejscowienie inwestycji na terenie miast średnich, tracących funkcje gospodarcze i społeczne, co z punktu widzenia badanych subregionów stanowić może szansę rozwoju, z drugiej strony pojawia się zagrożenie, że tereny bardziej atrakcyjne m.in. miasta średnie w obszarach metropolitalnych wielkich miast mogą stanowić istotną konkurencję w pozyskiwaniu nowych inwestorów.

### Atrakcyjność inwestycyjna

W raporcie *Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2017*, przygotowanym na zlecenie Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu<sup>7</sup>, w którym brano pod uwagę: rynek pracy, sytuację rynkową, infrastrukturę techniczną, infrastrukturę społeczną i uwarunkowania przyrodnicze. Pomimo stosunkowo dużej liczby miast

<sup>5</sup> Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 lipca 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie mieleckiej specjalnej strefy ekonomicznej, Dz.U. 2013 poz. 974

<sup>6</sup> Ustawa z dnia 10 maja 2018r. o wspieraniu nowych inwestycji (Dz.U. 2018, poz. 1162)

<sup>7</sup> H. Godlewska-Majkowska i in. *Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2017. Województwo dolnośląskie*. Raport przygotowany na zlecenie Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu S.A. w Instytucie Przedsiębiorstwa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa, listopad 2017.

z analizowanego obszaru, które otrzymały najwyższą notę – A pod względem atrakcyjności inwestycyjnej dla podmiotów z całej gospodarki narodowej, gminy i powiaty jako większe jednostki nie wypadają już tak dobrze. Świadczy to o zróżnicowanym poziomie atrakcyjności. Jest on widoczny w największym stopniu na obszarach wiejskich, w tym podgórskich. Zależny jest w dużym stopniu od wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, a także od lokalizacji podstref specjalnych stref ekonomicznych.

W grupie powiatów ocenę A otrzymało jedynie miasto Jelenia Góra, a noty B – powiaty świdnicki i zgorzelecki. W kategorii atrakcyjności dla przedsiębiorstw z sekcji M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, czyli przedsiębiorstw nowoczesnych, poza Jelenią Górą (kategoria A) wszystkie pozostałe powiaty miały notę C lub gorszą. Także miast atrakcyjnych dla przedsiębiorstw z sekcji M było zdecydowanie mniej niż dla podmiotów z gospodarki narodowej ogółem.

## Diagnoza społeczna

Analiza społeczna objęła zagadnienia w dużym stopniu związane z demografią, szkolnictwem, rynkiem pracy oraz jakością życia.

## Demografia

Liczba ludności w badanych subregionach odnotowuje trend spadkowy. Porównując rok 2017 w stosunku do roku bazowego – 2005 nastąpił spadek o 4% w subregionie wałbrzyskim oraz o 3% w subregionie jeleniogórskim. Największy w wartościach absolutnych spadek porównując rok 2017 do roku 2005 zaobserwowano w subregionie wałbrzyskim – o 30 853 osób. Załedwie w 27 gminach badanego obszaru liczba ludności wzrosła. W pozostałych subregionach Dolnego Śląska odnotowuje się wzrost liczby ludności, przy czym największy – w subregionie wrocławskim. Tabela 6 prezentuje zmiany liczby ludności.

Ponadto potencjał ludnościowy obszaru badawczego osłabia ujemne saldo migracji. W subregionie wałbrzyskim saldo migracji na 1 000 osób w 2016 roku wyniosło -1,95, a w subregionie jeleniogórskim - 1,33. Jedynie w powiecie jeleniogórskim saldo migracji przyjmuje wartości dodatnie (1,04 w 2016 roku). Dla całego województwa dolnośląskiego od 2012 roku również obserwuje się dodatnią wartość salda migracji (1,04 w 2016 roku).

Migracje zagraniczne na pobyt stały w 2017 roku w subregionie wałbrzyskim wyniosły 213 osób, a w subregionie jeleniogórskim 259 osób. Imigranci to w większości obywatele Ukrainy.

**Tabela 6. Liczba ludności według subregionów województwa dolnośląskiego w wybranych latach okresu 2005-2017**

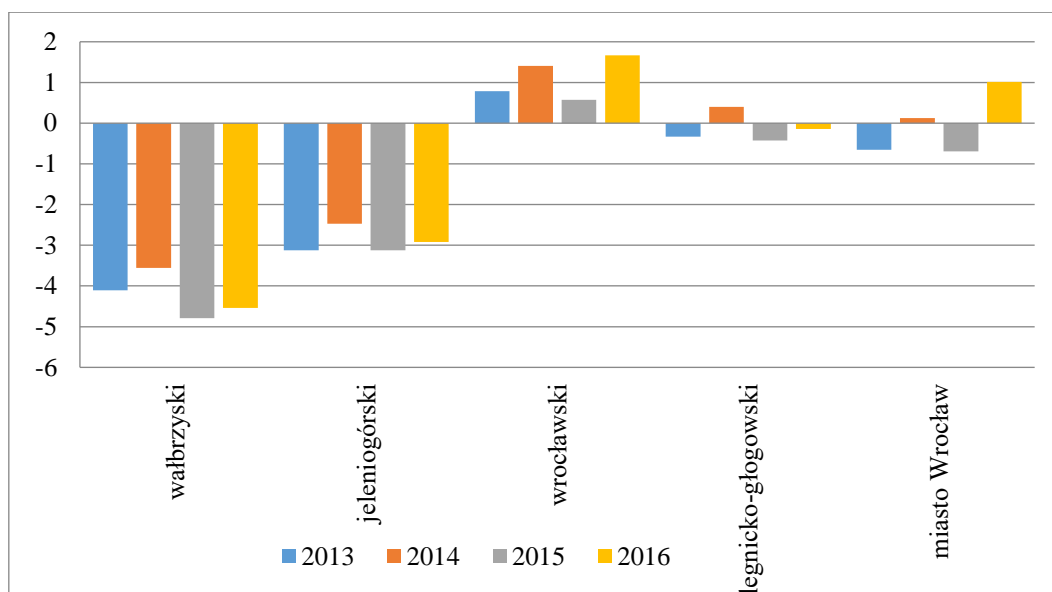
subregion	2005	2008	2012	2013	2014	2015	2016	2017
wałbrzyski	687863	677218	678907	673860	669826	664894	660923	657010
jeleniogórski	584194	578265	579635	576219	573389	570293	567941	565430
wrocławski	530285	540792	570373	574545	578294	581803	586123	591221
legnicko-głogowski	449958	448622	454259	453306	452461	451458	451040	450300
miasto Wrocław	635932	632162	631188	632067	634487	635759	637683	638586

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Na wybranym obszarze obserwuje się również zjawisko starzenia się społeczeństwa. Za symptom tego procesu przyjęto wskaźnik obciążenia demograficznego liczonego jako stosunek ludzi w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym. Najtrudniejsza sytuacja demograficzna dotyczy powiatów (stan na 31 XII 2017 roku): kłodzkiego (154) oraz dzierzoniowskiego (152,1). Powiat złotoryjski (120,6) oraz bolesławiecki (115,2) najslabiej odczuwają to zjawisko. Symptodem starzenia się społeczeństwa jest również utrzymujący się ujemny przyrost naturalny. Jedynie w powiecie bolesławieckim

w 2014 roku zaobserwowano wartość dodatnią. Wykres 17 przedstawia wartości przyrostu naturalnego w porównaniu do pozostałych subregionów Dolnego Śląska.

**Wykres 17. Przyrost naturalny według subregionów województwa dolnośląskiego w wybranych latach 2013-2016**



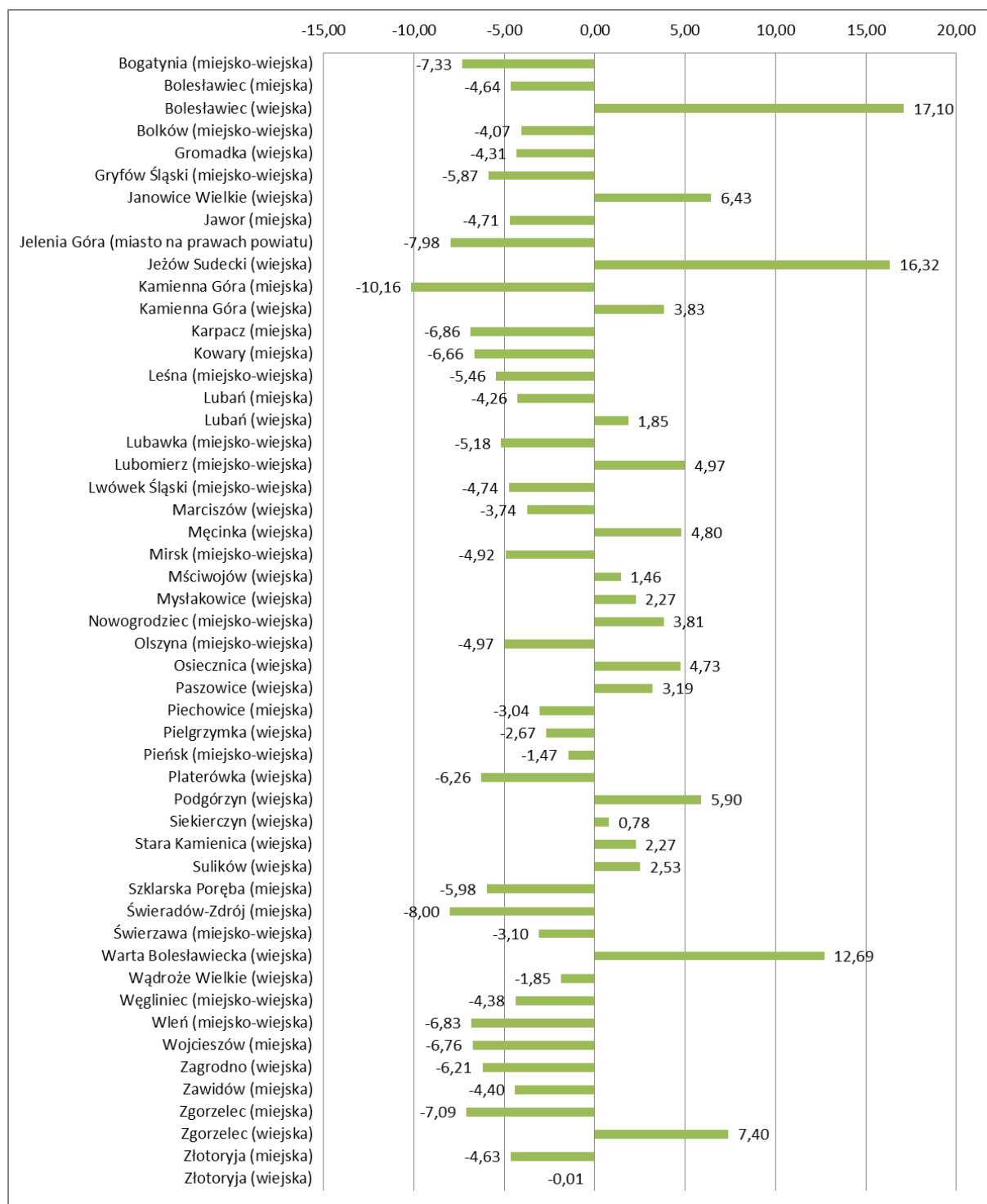
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Analizując zmianę liczby ludności między rokiem bazowym 2005 a rokiem 2017 można zaobserwować, co następuje. W subregionie jeleniogórskim zaledwie w nieco ponad 35% analizowanych gmin wzrosła liczba ludności. Największa dodatnia zmiana dotyczy: gminy wiejskiej Bolesławiec (17,10%), gminy wiejskiej Jeżów Sudecki (16,32%) oraz gminy wiejskiej Warta Bolesławiecka (12,69%). Największy spadek liczby ludności w badanym okresie zanotowano w gminie miejskiej Kamienna Góra (-10,16%). W subregionie wałbrzyskim w ponad 75% jednostek liczba ludności zmniejszyła się w porównaniu do roku 2005. Największy spadek dotyczy: miasta na prawach powiatu Wałbrzych (-10,16%), gminy miejsko-wiejskiej Mieroszów (-8,45%) oraz gminy miejsko-wiejskiej Niemcza (-8,38%). Największy wzrost liczby ludności (o 12,50%) odnotowano w gminie wiejskiej Świdnica.

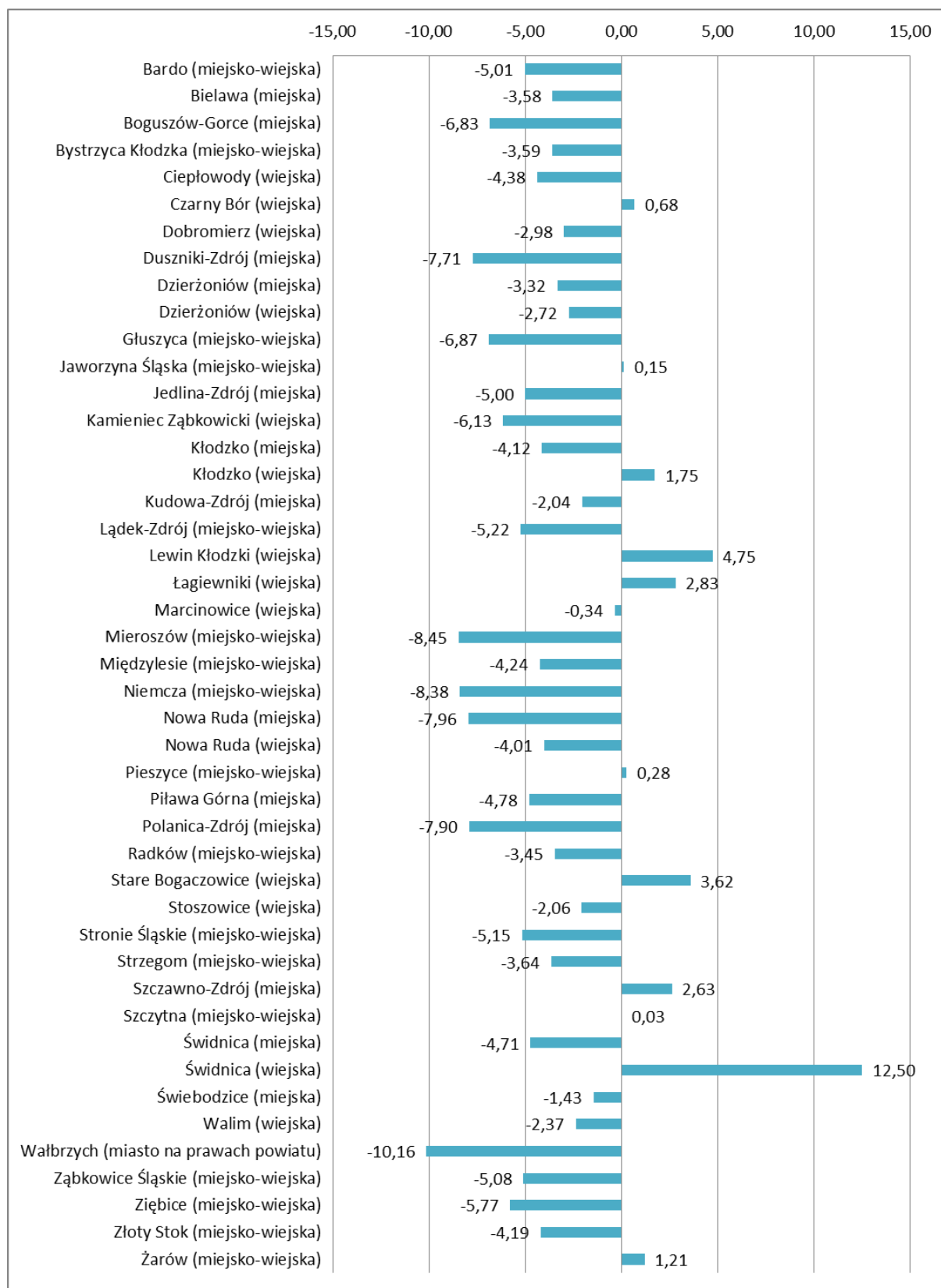
W latach 2016-2030, zgodnie z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, prognozuje się średni spadek liczby ludności w województwie dolnośląskim o prawie 6%. W subregionach wałbrzyskim oraz jeleniogórskim jest przewidywany największy spadek liczby ludności wśród wszystkich subregionów i prognozuje się, że wyniesie on co najmniej 8%, w niektórych gminach, nawet ponad 20%<sup>8</sup>.

<sup>8</sup> Prognoza demograficzna dla gmin województwa dolnośląskiego do 2035 roku, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2015.

**Wykres 18. Procentowa zmiana liczby ludności w gminach subregionu jeleniogórskiego w okresie 2005-2017 (stan na dzień 30 XII)**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

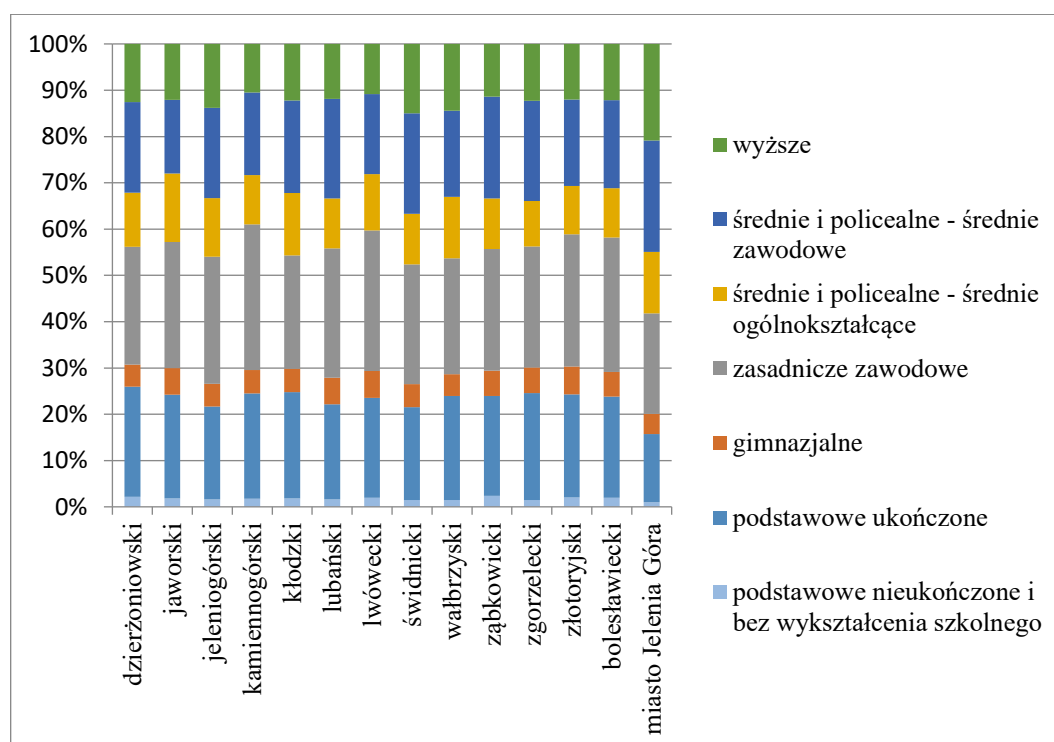
**Wykres 19. Procentowa zmiana liczby ludności w gminach subregionu walbrzyskiego w okresie 2005-2017 (stan na dzień 30 XII)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

## Szkolnictwo

Strukturę wykształcenia, zgodnie z wynikami Narodowego Spisu Powszechnego (2011), prezentuje wykres 20. W każdym z powiatów przeważa ludność z wykształceniem zasadniczym zawodowym (24-31%), wyjątkiem jest powiat miasto Jelenia Góra, gdzie najliczniejszą grupę stanowi ludność z wykształceniem średnim zawodowym (23%). Najmniejszy procent przebadanej ludności należy do grupy z wykształceniem gimnazjalnym (4-6%) oraz bez wykształcenia szkolnego (1-2%). Wysoką część przebadanych osób stanowi również grupa z wykształceniem podstawowym. Największy procent ludności z wykształceniem wyższym przypada powiatom: miasto Jelenia Góra (20%), świdnickiemu (15%) oraz wałbrzyskiemu (łącznie z miastem Wałbrzych) i jeleniogórskiemu (14%). W pozostałych powiatach oscyluje on w granicach 10-12,5%.

**Wykres 20. Struktura wykształcenia według powiatów subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego w 2011 roku**

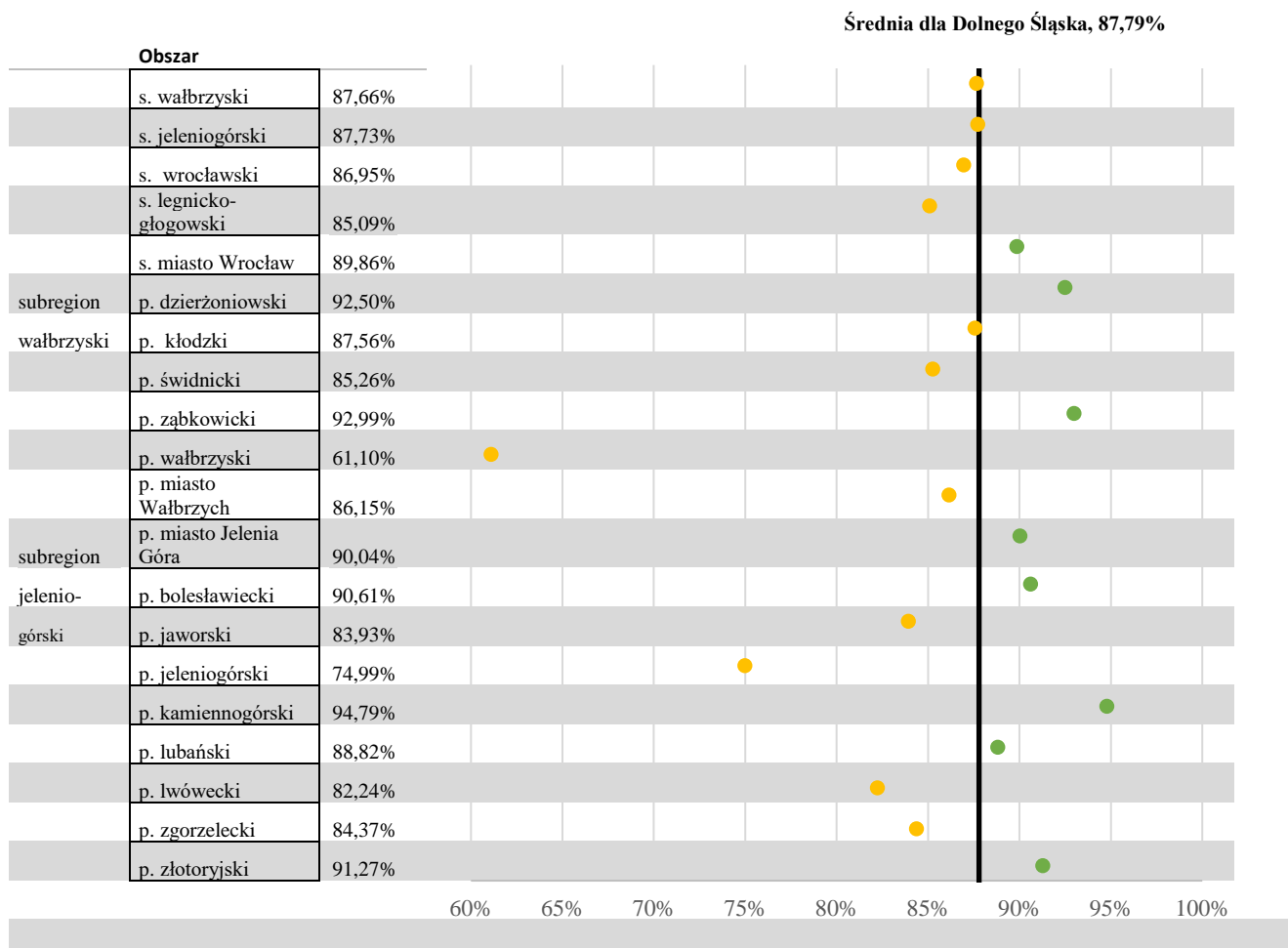


Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

O jakości kapitału ludzkiego świadczy m.in. zdawalność egzaminów maturalnych. Średnia zdawalność w szkołach licealnych w latach 2012-2016 dla Polski wynosi 88,67%, natomiast dla województwa dolnośląskiego 87,79%. Subregion wałbrzyski znajduje się nieco niżej od średniej dla Dolnego Śląska, natomiast jeleniogórski w porównaniu do pozostałych zajmuje drugą pozycję, po subregionie miasto Wrocław. Szczegółowa analiza średniej zdawalności egzaminów maturalnych uczniów szkół licealnych została przedstawiona na wykresie 21.



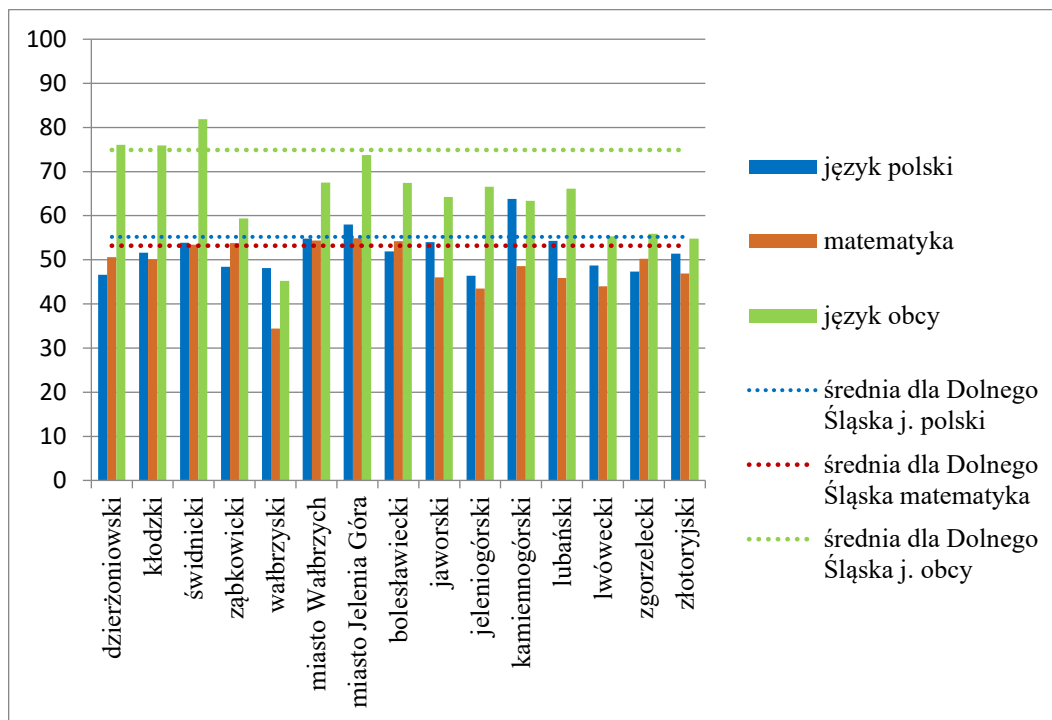
**Wykres 21. Średnia zdawalność egzaminów maturalnych w szkołach licealnych według subregionów województwa dolnośląskiego oraz powiatów subregionu wałbrzyskiego i jeleniogórskiego w latach 2012-2016 [%]**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Kolejnymi wskaźnikami dającymi obraz jakości kształcenia jest średni wynik matur uzyskany w poszczególnych powiatach na tle całego województwa w 2017 roku. Wyniki uzyskane z języka polskiego w większości są niższe niż średnia dla całego województwa (55,2%). Jedynie powiat miasto Jelenia Góra oraz kamiennogórski uzyskały wyższe wyniki, odpowiednio 58% oraz 63,8%. Z matematyki powiat świdnicki, ząbkowicki, miasto Wałbrzych, miasto Jelenia Góra, bolesławiecki uzyskały wynik wyższy niż średnia dla województwa. Z języka obcego powyżej średniej (74,9%) znajdowały się powiat dzierzoniowski, kłodzki i świdnicki.

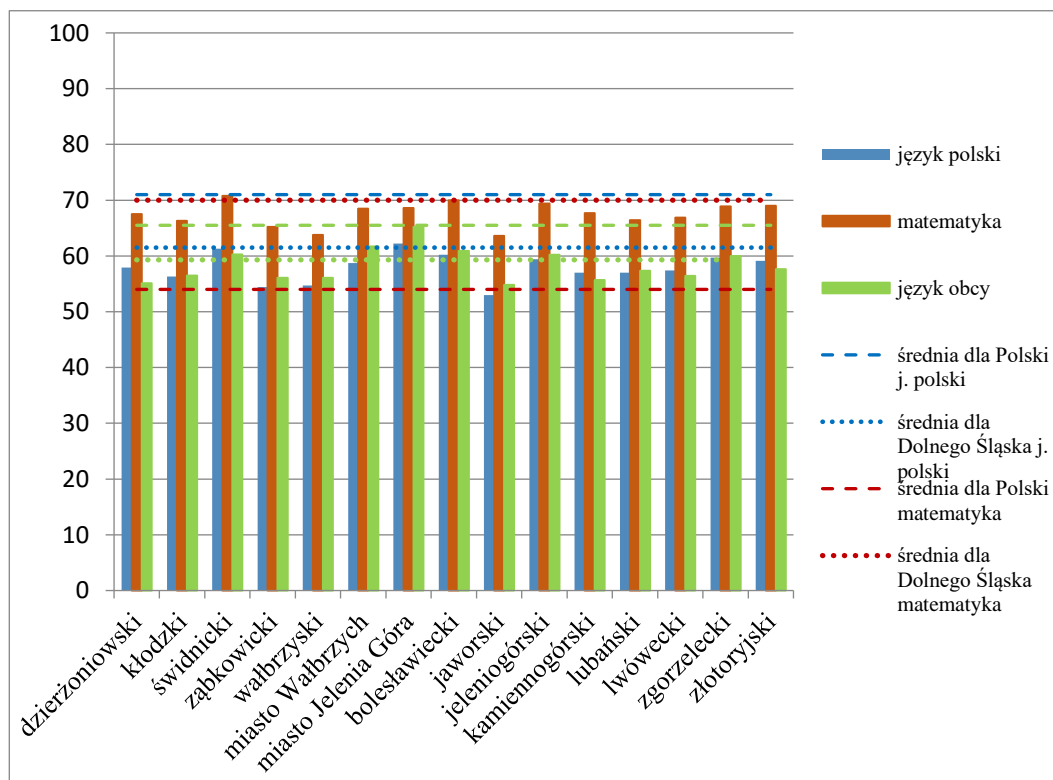
Wykres 22. Średni wynik matur w 2017 roku według powiatów [%]



Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań OKE.

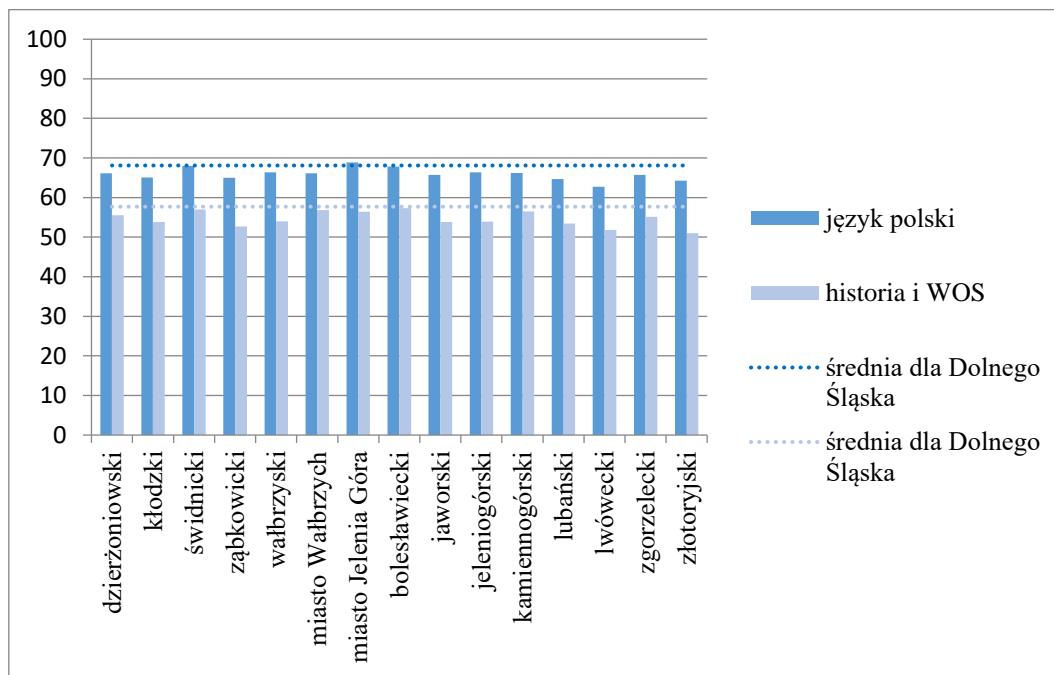
Dla pełniejszego obrazu wzięto pod uwagę również średni wynik sprawdzianu szóstoklasisty oraz gimnazjalnego.

Wykres 23. Średni wynik sprawdzianu szóstoklasisty w 2016 roku według powiatów [%]



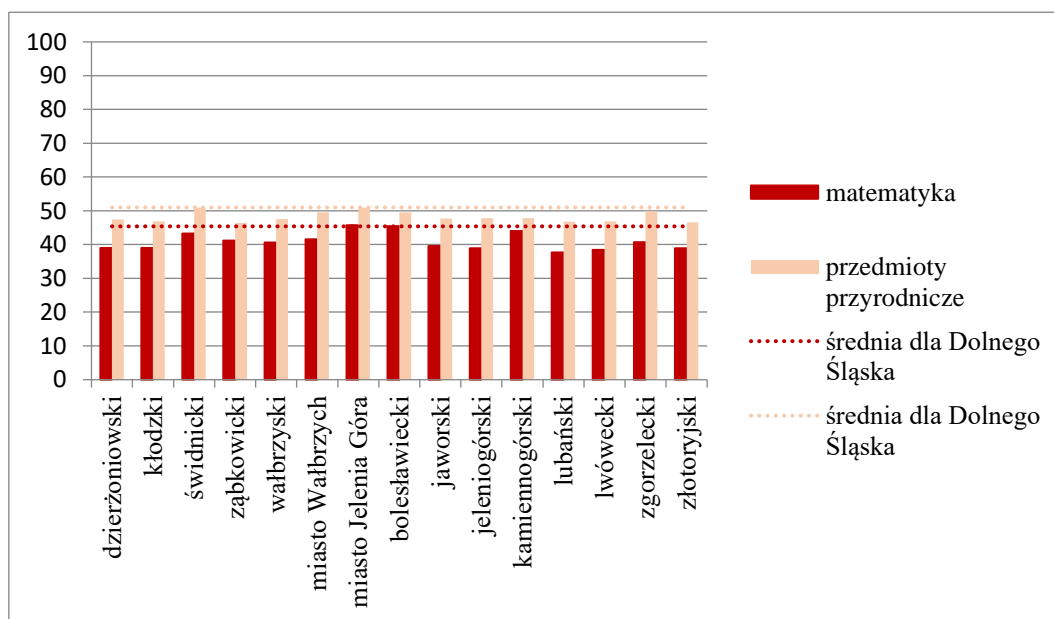
Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań OKE

**Wykres 24. Średni wynik egzaminu gimnazjalnego (część humanistyczna) w 2017 roku według powiatów [%]**



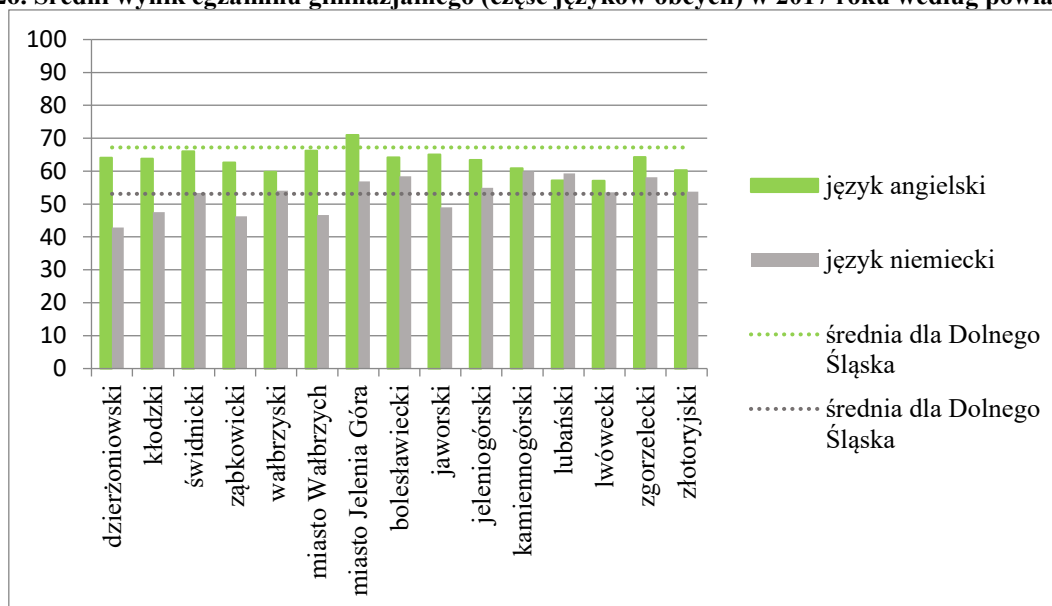
Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań OKE.

**Wykres 25. Średni wynik egzaminu gimnazjalnego (część matematyczno-przyrodnicza) w 2017 roku według powiatów [%]**



Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań OKE.

Wykres 26. Średni wynik egzaminu gimnazjalnego (część języków obcych) w 2017 roku według powiatów [%]



Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań OKE

Wyniki przedstawione powyżej wskazują na gorsze noty niż średnie dla województwa dolnośląskiego. Konieczne są przedsięwzięcia zmierzające do poprawy poziomu edukacji w szkołach podstawowych i średnich, m.in. poprzez podnoszenie kwalifikacji nauczycieli oraz doposażanie szkół w nowoczesne pomoce naukowe. Ważnym aspektem jest także wspieranie współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorstwami w celu ciągłego dostosowywania nauczania do wymogów rynku pracy.

Biorąc pod uwagę szkolnictwo wyższe stwierdza się utrzymujący się trend spadkowy dotyczący absolwentów studiów magisterskich zarówno w subregionie jeleniogórskim jak i w subregionie wałbrzyskim. W 2016 roku liczba absolwentów na 100 mieszkańców wyniosła zaledwie 0,028 (subregion jeleniogórski) oraz 0,041 (subregion wałbrzyski), przy czym dla województwa dolnośląskiego było to 0,54. Na tle pozostałych subregionów są to wartości najniższe. Umiejscowienie szkół wyższych w badanym obszarze przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Szkoły wyższe na badanym obszarze

<b>Jelenia Góra</b>
Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wydział Ekonomii, Zarządzania i Turystyki w Jeleniej Górze
Politechnika Wrocławska, Wydział Techniczno-Informatyczny w Jeleniej Górze
<b>Wałbrzych</b>
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości w Wałbrzychu
Politechnika Wrocławska Wydział Techniczno-Inżynieryjny w Wałbrzychu
Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie Wydział Zamiejscowy w Wałbrzychu
<b>Kłodzko</b>
Wyższa Szkoła Medyczna w Kłodzku
Wyższa Szkoła Zarządzania EDUKACJA we Wrocławiu Wydział Turystyki w Kłodzku
Dolnośląska Szkoła Wyższa Wydział Zamiejscowy w Kłodzku
<b>Świdnica</b>
Spółeczna Akademia Nauk w Łodzi Wydział Zamiejscowy w Świdnicy
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi Wydział Zamiejscowy w Świdnicy
Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Świdnickiej
<b>Ząbkowice Śląskie</b>

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość szkół wyższych w badanych subregionach kształci w zakresie nauk humanistycznych i społecznych. Niewiele jest kierunków technicznych i ścisłych. Obserwuje się również niewielkie dostosowanie do nowych inwestycji (np. w specjalnych strefach ekonomicznych), w których dominują przedsiębiorstwa produkcyjne. Sieć tych szkół jest zbyt rozproszona, a co za tym idzie nie mają one silnej pozycji na rynku edukacyjnym.

## Opieka społeczna

Problemy związane z wysoką stopą bezrobocia (według stanu na dzień 31 XII 2017 wynosi ona średnio 9,2% dla subregionu wałbrzyskiego oraz 7,7% dla subregionu jeleniogórskiego) to jeden z powodów ubóstwa i konieczności korzystania z pomocy społecznej. Wpływa na to także wysoki odsetek nieaktywnych zawodowo (starzenie się społeczeństwa, choroby, patologie społeczne, brak chęci podjęcia pracy). Tendencję spadkową obserwuje się w zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej rozumianej jako % udziału beneficjentów w liczbie ludności ogółem, która dotyczy całego województwa dolnośląskiego oraz wszystkich subregionów. Jednak subregiony: wałbrzyski, jeleniogórski oraz legnicko-głogowski osiągają wartości powyżej średniej dla całego regionu. Największy zasięg pomocy społecznej obserwuje się w powiecie złotoryjskim, ząbkowickim oraz jaworskim. Wartości najniższe dotyczą powiatu dzierzoniowskiego i bolesławieckiego. Tabela 8 przedstawia odsetek ludności korzystającej z pomocy społecznej w odniesieniu do subregionów i województwa dolnośląskiego.

**Tabela 8. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej według subregionów województwa dolnośląskiego w wybranych latach okresu 2009-2016 [% ludności subregionu/województwa]**

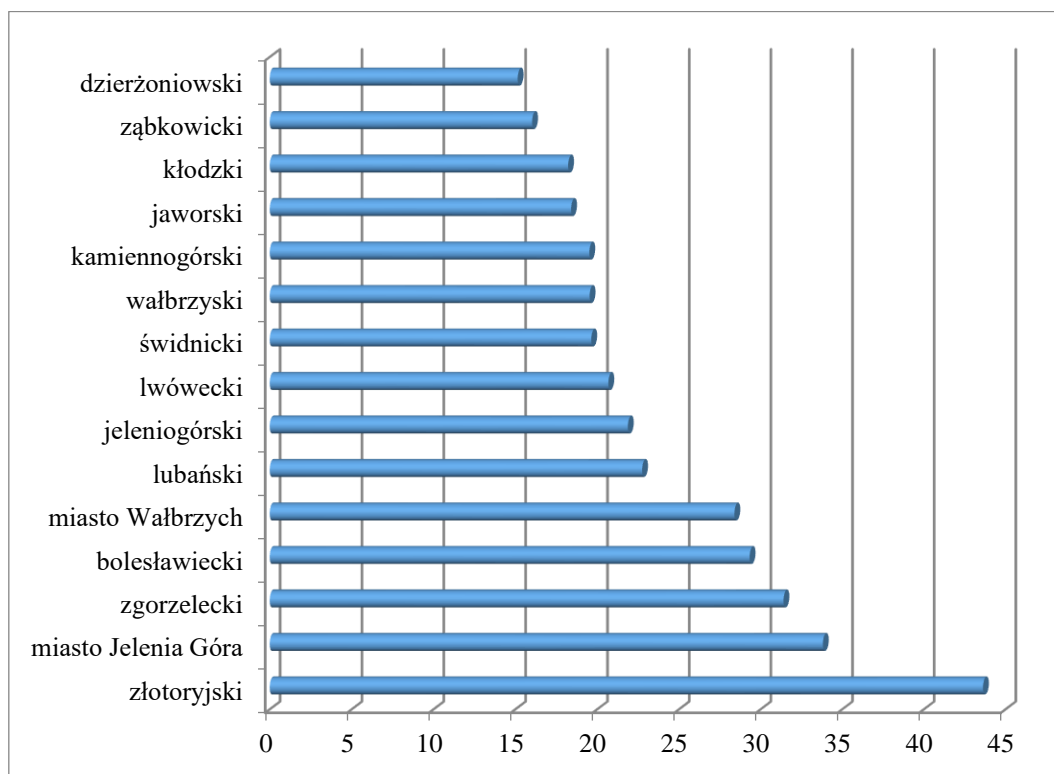
Obszar	2009	2012	2013	2014	2015	2016
dolnośląskie	7,4	6,1	6,3	5,8	5,2	4,7
wałbrzyski	10,3	8	8,3	7,5	6,9	6,3
jeleniogórski	8,8	7,4	7,7	6,9	6,2	5,6
wrocławski	7,4	6,1	6,1	5,5	4,9	4,3
legnicko-głogowski	8,2	7,5	7,5	6,8	6,2	5,7
miasto Wrocław	2,6	2,1	2,3	2,3	2	1,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

## Bezpieczeństwo

Analizując poziom bezpieczeństwa w latach 2013-2017 w wytypowanym obszarze wzięto pod uwagę przestępstwa stwierdzone przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców. Największa wartość dotyczy powiatu złotoryjskiego (43,63 przestępstw na 1000 mieszkańców). To wynik prawie trzykrotnie wyższy od powiatu dzierzoniowskiego, w którym wskaźnik osiągnął najniższą wartość tj. 15,15 przestępstw na 1000 mieszkańców. Na wykresie 26 przedstawiono porównanie wszystkich powiatów analizowanych subregionów.

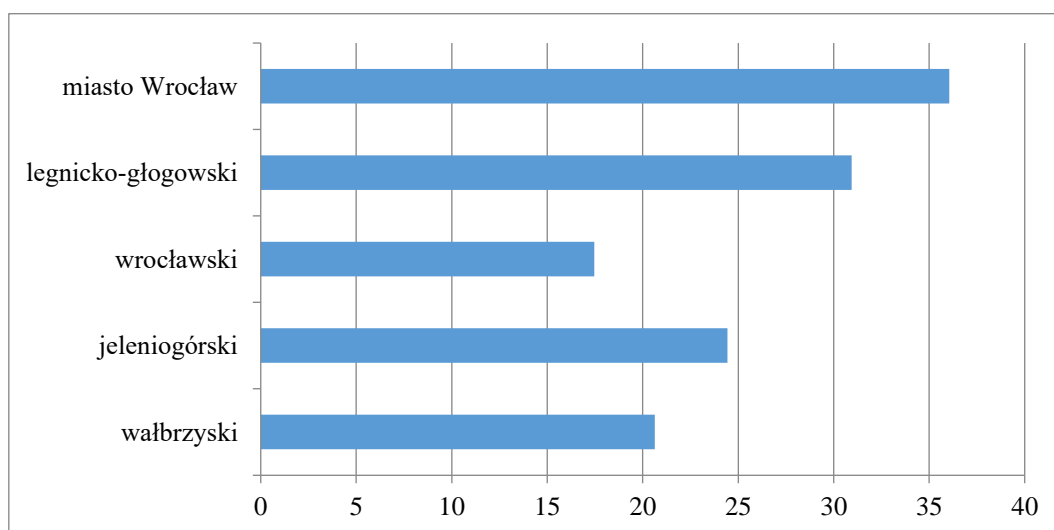
**Wykres 27. Przestępstwa stwierdzone przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców według powiatów subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego w roku 2017**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Porównanie do pozostałych subregionów województwa dolnośląskiego przedstawia wykres 28. W subregionie wałbrzyskim odnotowano w 2017 roku 20 przestępstw stwierdzonych przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców, natomiast w subregionie jeleniogórskim 24. Subregion miasto Wrocław i legnicko-głogowski znajdują się powyżej tych wielkości, w subregionie wrocławskim natomiast odnotowuje się najniższy wynik.

**Wykres 28. Przestępstwa stwierdzone przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców według subregionów w 2017 roku**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

## Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze

W Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku) wyróżniono obszary, które ze względu na koncentrację czynników społeczno-gospodarczych negatywnie wpływających na ich dynamikę rozwoju, nie wykorzystują w pełni swoich możliwości rozwojowych. W ich skład wchodzi między innymi średnie miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze, do których zalicza się także miasta subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego.

Miasta tracące funkcję społeczno-gospodarcze to miasta, w których po wejściu Polski do Unii Europejskiej nastąpił spadek ich funkcji względem pozycji innych miast i całego kraju. Powodem tego może być zarówno tzw. wypłukiwanie funkcji (szczególnie wyższego rzędu), jak również brak tworzenia nowych.

W cytowanej Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju w celu wytypowania miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze wzięto pod uwagę 7 wskaźników: zmiana rejestrowanej liczby ludności (2004-2014), prognoza liczby ludności GUS do 2035 roku w powiecie, zmiana liczby bezrobotnych (2004-2014), zmiana dochodów własnych w budżetach gmin (2004-2014), zmiana liczby udzielonych noclegów (2004/2005-2013/2014), zmiana liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych (2004-2014), zmiana liczby siedzib największych spółek wg Listy 2000 Rzeczypospolitej (2004-2013).

**Tabela 9. Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim**

Miasto	Liczba spełnionych kryteriów (max. 7)	Typologia
Kamienna Góra	6	silna utrata funkcji, mocno niekorzystna sytuacja społeczno- gospodarcza
Ząbkowice Śląskie	6	
Jelenia Góra	6	silna utrata funkcji, niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
Nowa Ruda	5	utrata funkcji, mocno niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
Kłodzko	5	
Bielawa	5	
Wałbrzych	4	
Lubań	4	
Zgorzelec	5	utrata funkcji, niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
Dzierżoniów	5	
Jawor	5	
Bolesławiec	5	
Świebodzice	4	
Złotoryja	5	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Śleszyński, *Delimitacja miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze*. Opracowano dla potrzeb Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2016.

Zgodnie z celami polityki regionalnej zawartymi w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju samorządy terytorialne w średnich miastach tracących funkcje społeczno-gospodarcze uzyskają niezbędne wsparcie, które służyć będzie wzmocnieniu ich potencjału administracyjnego oraz zarządczego. Ponadto zostaną wdrożone działania, których celem jest poprawa systemu zarządzania, finansowania, programowania oraz koordynowania działań społeczno-gospodarczych<sup>9</sup>. Dalsza polityka regionalna, ze szczególnym uwzględnieniem wsparcia dla wyżej opisanych obszarów problemowych, powinna w głównej mierze koncentrować się na interwencjach publicznych tak aby powiązać cele województw, subregionów oraz całego kraju. Tworzone dokumenty strategiczne dla tych miast muszą obejmować spójne narzędzia

<sup>9</sup> *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r., Warszawa 2017.

stymulowania rozwoju gospodarczego, społecznego i ludzkiego. Programy wsparcia należy ukierunkować na potrzeby na poziomie lokalnym, ale także indywidualnym, tak aby wzmocnić koncentrację interwencji publicznych za pomocą optymalnie dobranych instrumentów. Bez systematycznego wsparcia obszary problemowe nie poradzą sobie z negatywnymi skutkami procesów społeczno-gospodarczych.

### Sytuacja małych miast

W analizie warto wspomnieć o ciężkiej sytuacji małych miast na badanym obszarze. Trudna sytuacja występująca w tych jednostkach wynika głównie z utraty dotychczasowych funkcji ekonomicznych na rzecz miast większych, stanowiących ośrodek gminny bądź powiatowy. W większości, małe miasta posiadają wysokie walory przyrodnicze lub kulturowe w postaci zabytków. Nie jest to jednak wystarczające, aby uniknąć degradacji społecznej, która na tych obszarach występuje. Dodatkowo poziom zaawansowania infrastruktury jest bardzo niski, co wynikać może z inwestowania w większe ośrodki takie jak miasta powiatowe.

Małe miasta z obszaru Sudety (jest ich ponad 40) to: Bardo, Bogatynia, Boguszów Gorce, Bolków, Bystrzyca Kłodzka, Duszniki Zdrój, Głuszyca, Gryfów Śląski, Jaworzyna Śląska, Jedlina Zdrój, Kowary, Kudowa Zdrój, Lądek Zdrój, Leśna, Lubawka, Lubomierz, Lwówek Śląski, Mieroszów, Międzyzlesie, Mirsk, Niemcza, Nowogrodziec, Olszyna, Piechowice, Pieńsk, Pieszyce, Piława Górna, Polanica Zdrój, Radków, Stronie Śląskie, Strzegom, Szczawno Zdrój, Szczytna, Szklarska Poręba, Świeradów Zdrój, Świerzawa, Węgliniec, Wleń, Wojcieszów, Zawidów, Ziębice, Złoty Stok, Żarów. Część z nich to uzdrowiska lub tereny przemysłowe, które – aby poprawić ich sytuację – wymagają zaawansowanej rewitalizacji.

### Infrastruktura mieszkaniowa

Według stanu na 31 XII 2016 roku zasoby mieszkaniowe w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim liczyły odpowiednio 260 897 i 212 938 mieszkań o powierzchni użytkowej 17 068 890 m<sup>2</sup> oraz 15 502 616 m<sup>2</sup>. Łączna liczba zasobów mieszkaniowych w analizowanym obszarze stanowiła 41% zasobów mieszkaniowych województwa dolnośląskiego.

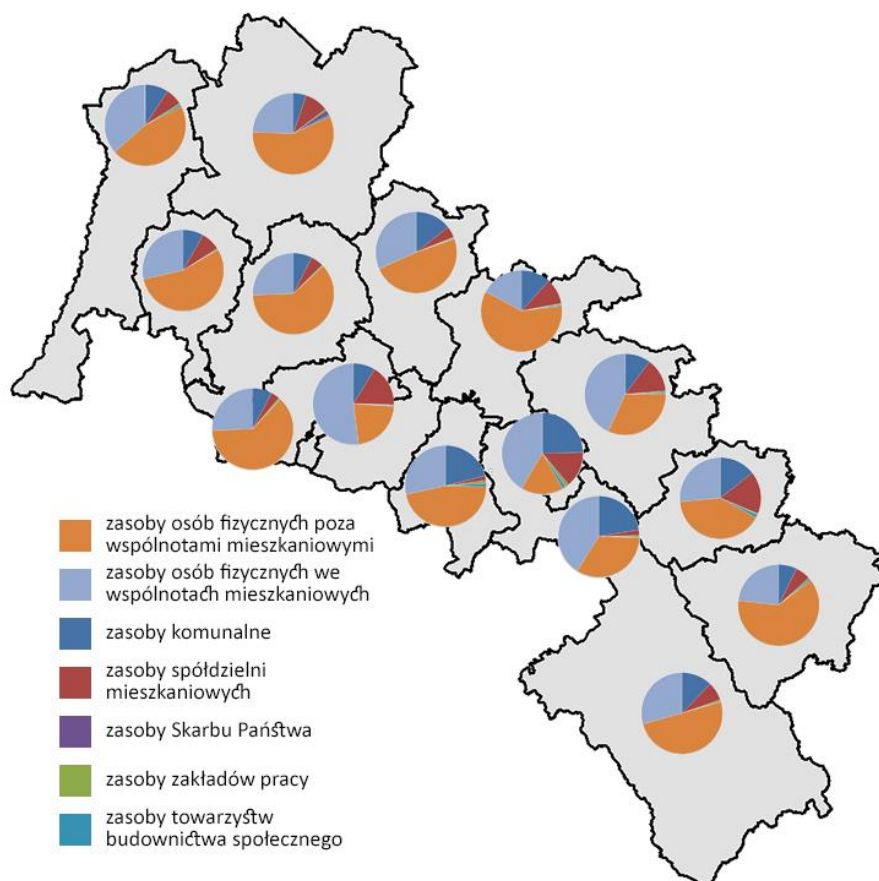
**Tabela 10. Warunki mieszkaniowe w subregionie wałbrzyskim i w subregionie jeleniogórskim wyrażone liczbą izb w 1 mieszkaniu, przeciętną liczbą osób na 1 mieszkanie oraz przeciętną powierzchnią użytkową 1 mieszkania według powiatów w okresie 2005-2016 (stan na 31 XII)**

Powiat	Liczba izb w 1 mieszkaniu		Liczba osób na 1 mieszkanie		Powierzchnia użytkowa 1 mieszkania [m <sup>2</sup> ]	
	2005	2016	2005	2016	2005	2016
bolesławiecki	3,98	4,09	3,05	2,87	72,9	78,6
jaworski	3,80	3,92	3,07	2,86	70,4	74,0
jeleniogórski	3,89	4,03	2,88	2,58	75,4	81,5
kamiennogórski	3,27	3,44	2,87	2,64	60,3	64,4
lubański	3,83	3,96	2,94	2,73	68,0	72,2
lwówecki	3,89	4,03	2,93	2,78	73,8	77,4
zgorzelecki	3,80	3,87	2,90	2,68	67,3	70,5
złotoryjski	3,83	3,96	3,10	2,84	70,2	74,1
miasto Jelenia Góra	3,53	3,55	2,63	2,29	63,0	64,7
dzierżoniowski	3,43	3,49	2,77	2,59	61,5	63,5



kłodzki	3,50	3,58	2,77	2,52	65,9	68,7
świdnicki	3,51	3,63	2,88	2,65	64,8	68,6
wałbrzyski	3,13	3,39	2,59	2,56	56,2	65,7
ząbkowicki	3,74	3,86	2,99	2,78	74,1	77,1
miasto Wałbrzych	–	3,11	–	2,27	–	54,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.



**Rysunek 7. Zasoby mieszkaniowe według form własności w powiatach subregionu wałbrzyskiego i subregionu jeleniogórskiego (stan na 31 XII 2016)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Najwięcej mieszkań pozostawało w zasobie osób fizycznych – 188 700 w subregionie wałbrzyskim oraz 172 059 w subregionie jeleniogórskim, co stanowiło odpowiednio 72,3% oraz 80,8% wszystkich zasobów mieszkaniowych na danym obszarze. Łączna powierzchnia mieszkań należących do osób fizycznych w analizowanych subregionach to ponad 27 mln m<sup>2</sup>, co stanowi prawie 33% ogólnej powierzchni użytkowej mieszkań w województwie dolnośląskim. Zasoby spółdzielni mieszkaniowych w 2016 roku wynosiły 28 639 mieszkań w subregionie wałbrzyskim oraz 17 201 mieszkań w subregionie jeleniogórskim. Zasoby komunalne natomiast to 38 806 mieszkań w subregionie wałbrzyskim oraz 20 586 mieszkań w subregionie jeleniogórskim. Najmniejszy udział stanowiły mieszkania będące w zasobie Skarbu Państwa – 470 mieszkań w subregionie wałbrzyskim oraz 784 mieszkania w subregionie jeleniogórskim.

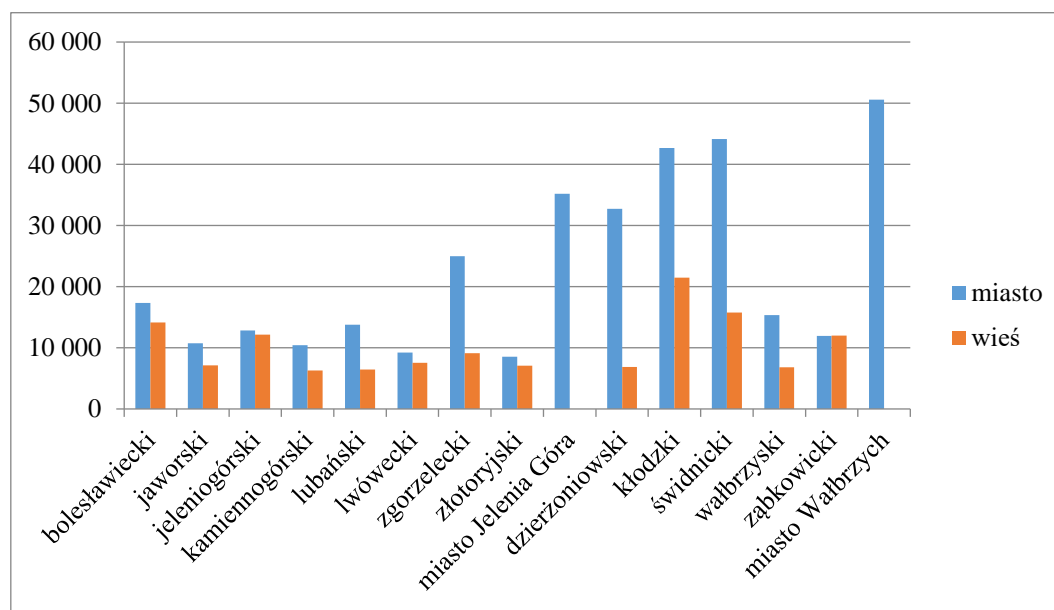
W miastach subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego w 2016 roku zlokalizowanych było odpowiednio 197 408 oraz 143 014 mieszkań o powierzchni ponad 11 mln m<sup>2</sup> oraz 9 mln m<sup>2</sup>. Na terenach

wiejskich znajdowało się 62 889 oraz 69 924 mieszkań (5 mln m<sup>2</sup> oraz 6 mln m<sup>2</sup> powierzchni użytkowej mieszkań). Łączna liczba mieszkań w miastach omawianych subregionów stanowiła 40% miejskich zasobów mieszkaniowych w województwie dolnośląskim oraz 4% w Polsce. Natomiast mieszkania na wsi to 46% wiejskich zasobów dolnośląskich oraz 3% krajowych.

Z ogólnej puli zasobów mieszkaniowych w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim 72% lokali mieszkalnych zlokalizowanych było na terenach miast. W miastach na prawach powiatu: Wałbrzychu i Jeleniej Górze skupionych było 25% mieszkań spośród wszystkich zasobów miejskich.

Najwięcej miejskich zasobów mieszkaniowych odnotowano w miastach: Wałbrzych (50 582 mieszkań), Jelenia Góra (35 194 mieszkań) oraz Świdnica (24 082 mieszkania). Natomiast największa liczba mieszkań na wsi została zanotowana w gminach wiejskich: Kłodzko (6 113 mieszkań), Świdnica (5 518 mieszkań), Nowa Ruda (4 396 mieszkań).

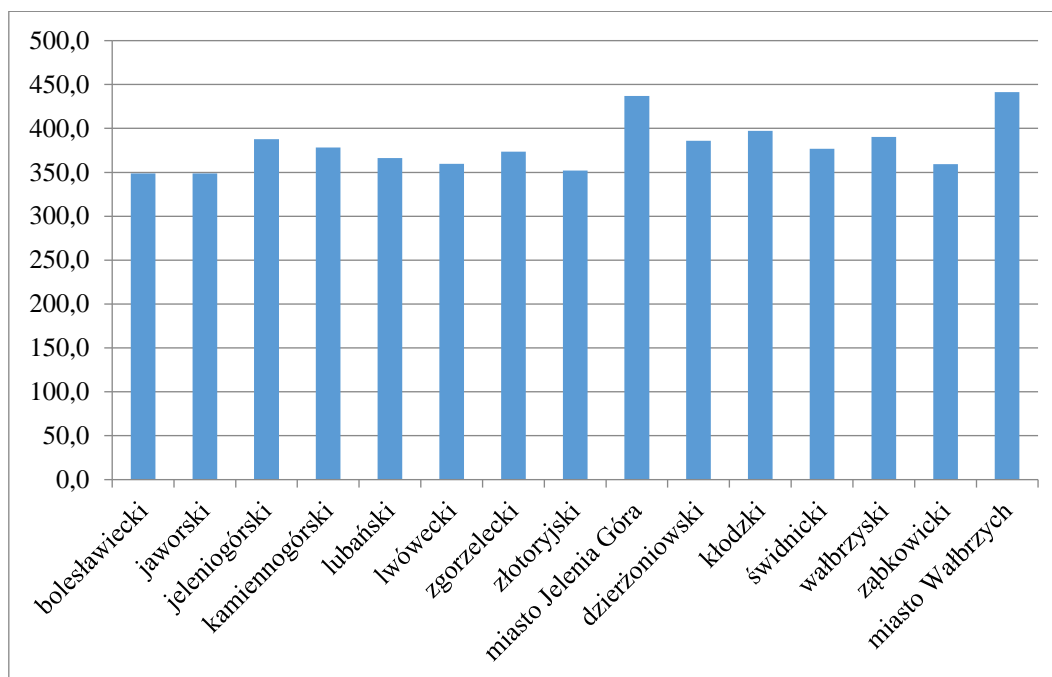
**Wykres 29. Zasoby mieszkaniowe w miastach i na wsi w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2016)**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W latach 2005-2016 na obszarze subregionu wałbrzyskiego oraz jeleniogórskiego nastąpił wzrost zasobów mieszkaniowych. W analizowanym obszarze zasoby mieszkaniowe wzrosły odpowiednio o 11 318 i 12 033 mieszkań (wskaźnik dynamiki 105 i 106). Wzrost ten następował jednak wolniej niż w Polsce (wskaźnik dynamiki 112) oraz województwie dolnośląskim (wskaźnik dynamiki 114).

Zasoby mieszkaniowe w największym stopniu zostały powiększone w gminie miejskiej Szklarska Poręba (wskaźnik dynamiki 128), Polanica-Zdrój (wskaźnik dynamiki 117) oraz w gminach wiejskich: Jeżów Sudecki (wskaźnik dynamiki 129), Warta Bolesławiecka (wskaźnik dynamiki 118), Mysłakowice (wskaźnik dynamiki 117), Świdnica (wskaźnik dynamiki 117). Najmniejszy przyrost liczby mieszkań w porównaniu z 2005 rokiem odnotowano w gminach wiejskich: Mściwojów, Lubań, Stare Bogaczowice, Ciepłowody oraz w gminie miejsko-wiejskiej Lubomierz.

**Wykres 30. Zasoby mieszkaniowe (mieszkania) na 1000 mieszkańców w subregionach wałbrzyskim oraz jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2016)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

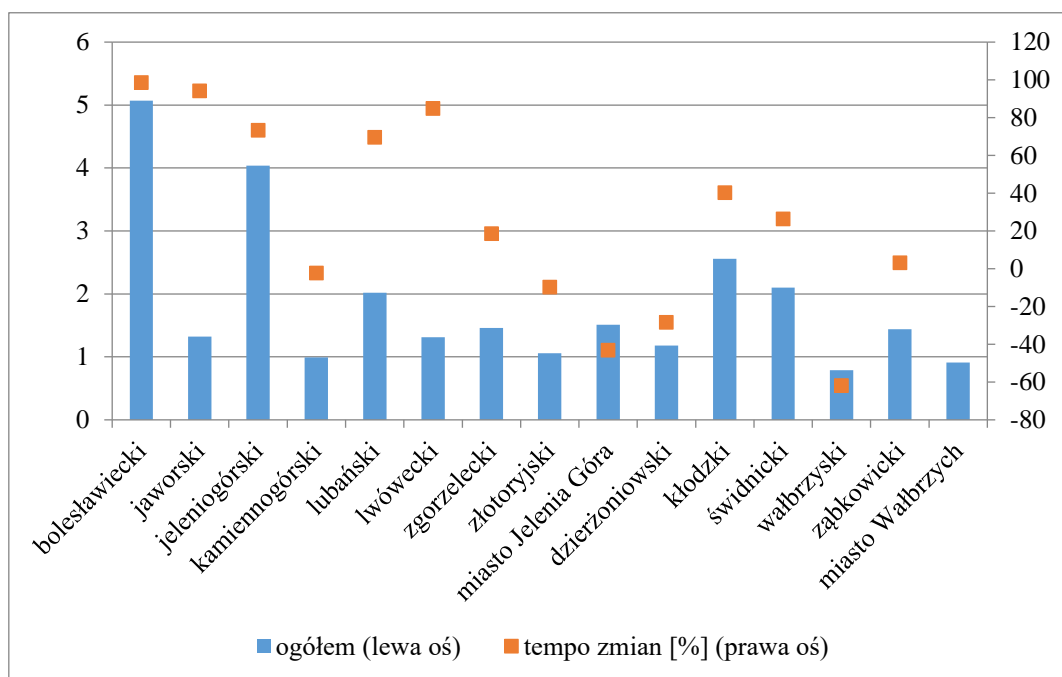
Analizując zasoby mieszkaniowe w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim należy również uwzględnić stopień wyposażenia mieszkań w podstawowe instalacje techniczno-sanitarne. Rosnący odsetek mieszkań wyposażonych w urządzenia techniczno-sanitarne wskazuje na poprawę warunków mieszkaniowych ludności w tych subregionach, przy czym tempo zmian nie było zadowalające.

W subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim w 2016 roku w wodociąg wyposażonych było łącznie 98% mieszkań, w ustęp i łazienkę odpowiednio 92% oraz 89%. Centralne ogrzewanie posiadało 75% mieszkań, natomiast gaz sieciowy – 62%. Tylko 72% ludności korzystało z sieci kanalizacyjnej. Należy zauważyć, że pomiędzy miastem a wsią utrzymywały się znaczne dysproporcje w wyposażeniu mieszkań w podstawowe instalacje techniczno-sanitarne, na niekorzyść wsi.

Pod koniec roku 2016 w obszarze subregionu wałbrzyskiego oddano do użytkowania 1 117 mieszkań o powierzchni 118 202 m<sup>2</sup>, natomiast w subregionie jeleniogórskim 1 305 o powierzchni 140 689 m<sup>2</sup>. Wszystkie nowo oddane mieszkania w analizowanym obszarze stanowiły 15% mieszkań oddanych do użytkowania w województwie dolnośląskim. W formach budownictwa oddawanych do użytkowania dominowały mieszkania indywidualne realizowane z przeznaczeniem na użytek własny inwestora, które stanowiły 52% wszystkich mieszkań przekazanych do eksploatacji w omawianym obszarze. Natomiast mieszkania indywidualne realizowane na sprzedaż lub wynajem stanowiły 18%. Łączna liczba mieszkań indywidualnych na omawianym obszarze stanowiła 32% mieszkań indywidualnych na Dolnym Śląsku i wzrosła o 34% w stosunku do roku 2005.

W porównaniu z 2005 rokiem najwięcej mieszkań przekazanych do eksploatacji w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim odnotowano w gminie miejskiej Szklarska Poręba, w której liczba mieszkań wzrosła trzynastokrotnie. W 33 gminach analizowanego obszaru zaobserwowano tendencję spadkową mieszkań oddanych do użytkowania. Spadek ten był największy w gminach miejskich: Szczawno-Zdrój (spadek o 97%), Piława Górna (spadek o 91%), Karpacz (spadek o 88%), Kłodzko (spadek o 79%), gminie wiejskiej Osiecznica (spadek o 71%) oraz gminach miejsko-wiejskich: Złoty Stok (spadek o 77%) i Lądek-Zdrój (spadek o 76%).

**Wykres 31. Mieszkania oddane do użytkowania na 1000 mieszkańców w 2016 roku oraz procentowa zmiana nowo oddanych do użytku mieszkań w porównaniu z rokiem 2005 w subregionach wałbrzyskim oraz jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII)**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych.

## Jakość życia

Analizując poziom jakości życia w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim porównano wskaźnik syntetyczny obliczony dla każdego powiatu w latach 2013-2016.

Czynnikami determinującymi jakość życia są: sytuacja materialna, zdrowie, kultura, rynek pracy, środowisko oraz inwestycje w polepszanie tej jakości, które zostały przedstawione za pomocą następujących cech diagnostycznych (dobór autorski):

- przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto,
- personel pracujący (lekarze) wg podstawowego miejsca pracy na 1 mieszkańca,
- imprezy organizowane w powiecie w ciągu roku na 1 mieszkańca,
- wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych przez policję ogółem na 1 mieszkańca,
- liczba pracujących na 1 mieszkańca,
- udział parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej w powierzchni ogółem,
- wydatki majątkowe inwestycyjne na 1 mieszkańca.

W celu zestandaryzowania zmiennych zastosowano metodę unitaryzacji. Aby uzyskać miarę syntetyczną, dokonano uśrednienia wartości wybranych cech.

Agregat przyjmuje wartości [0;1], w związku z tym do interpretacji wskaźnika posłużyła poniższa klasyfikacja:

Wartość wskaźnika jakości życia	Jakość życia
$x > 0,80$	Bardzo dobra
$0,60 < x < 0,80$	Dobra
$0,40 < x < 0,60$	Średnia
$0,20 < x < 0,40$	Słaba
$x < 0,20$	Bardzo słaba

Najniższy wskaźnik syntetyczny jakości życia w 2013 roku zaobserwowano w powiecie kłodzkim (0,23), w 2014 – w powiecie dzierzoniowskim (0,25), w 2015 – powiecie wałbrzyskim (0,30), a w 2016 roku w powiecie jeleniogórskim (0,28). Odwrotną sytuację prezentowało miasto na prawach powiatu Jelenia Góra, które cechowało się najwyższą jakością życia w latach 2013, 2015 oraz 2016 osiągając wskaźnik syntetyczny odpowiednio na poziomie 0,50, 0,66, 0,63, a także powiat kamiennogórski w 2014 roku ze wskaźnikiem jakości życia równym 0,52.

W latach 2013-2016 wskaźnik syntetyczny jakości życia wykazywał stale rosnącą tendencję w powiatach: bolesławieckim, świdnickim oraz mieście na prawach powiatu Wałbrzych, przy czym żaden badany powiat nie został sklasyfikowany w kategorii bardzo dobrej pod względem jakości życia, a w kategorii dobrej – jedynie miasto Jelenia Góra.

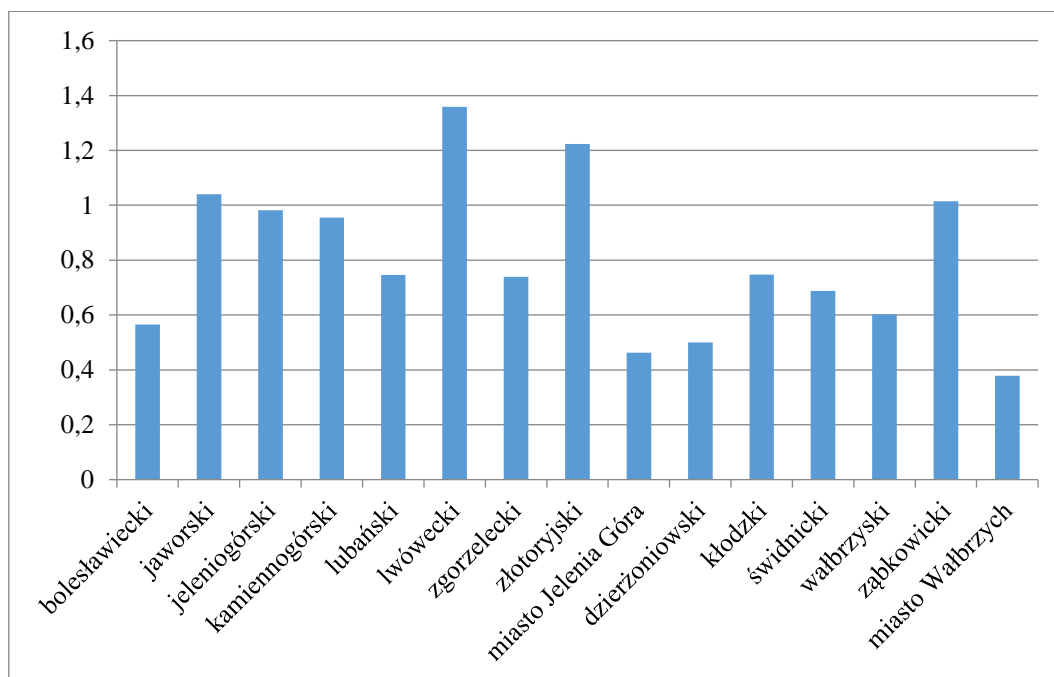
**Tabela 11. Klasyfikacja powiatów subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego zgodnie ze wskaźnikiem jakości życia**

Jakość życia	2013	2014	2015	2016
<b>Bardzo dobra</b>	–	–	–	–
<b>Dobra</b>	–	–	miasto Jelenia Góra	miasto Jelenia Góra
<b>Średnia</b>	lwówecki ząbkowicki złotoryjski miasto Jelenia Góra miasto Wałbrzych	jaworski kamiennogórski zgorzelecki miasto Jelenia Góra miasto Wałbrzych	jaworski kamiennogórski zgorzelecki złotoryjski miasto Wałbrzych	jaworski kamiennogórski świdnicki miasto Wałbrzych
<b>Słaba</b>	bolesławiecki dzierzoniowski jaworski jeleniogórski kamiennogórski kłodzki lubański świdnicki wałbrzyski zgorzelecki	bolesławiecki dzierzoniowski jeleniogórski kłodzki lubański lwówecki świdnicki wałbrzyski ząbkowicki złotoryjski	dzierzoniowski jeleniogórski kłodzki lubański lwówecki świdnicki wałbrzyski ząbkowicki złotoryjski	bolesławiecki dzierzoniowski jeleniogórski kłodzki lubański lwówecki wałbrzyski ząbkowicki zgorzelecki złotoryjski
<b>Bardzo słaba</b>	–	–	–	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Kolejnym wskaźnikiem, na który zwrócono uwagę jest liczba organizacji pozarządowych, stowarzyszeń, fundacji działających na badanym obszarze. Na wykresie 32 zaprezentowano organizacje, instytucje i placówki, których działania adresowane są do społeczności lokalnych. Najwięcej takich ośrodków przypadających na 1000 mieszkańców znajduje się w powiecie lwóweckim oraz złotoryjskim.

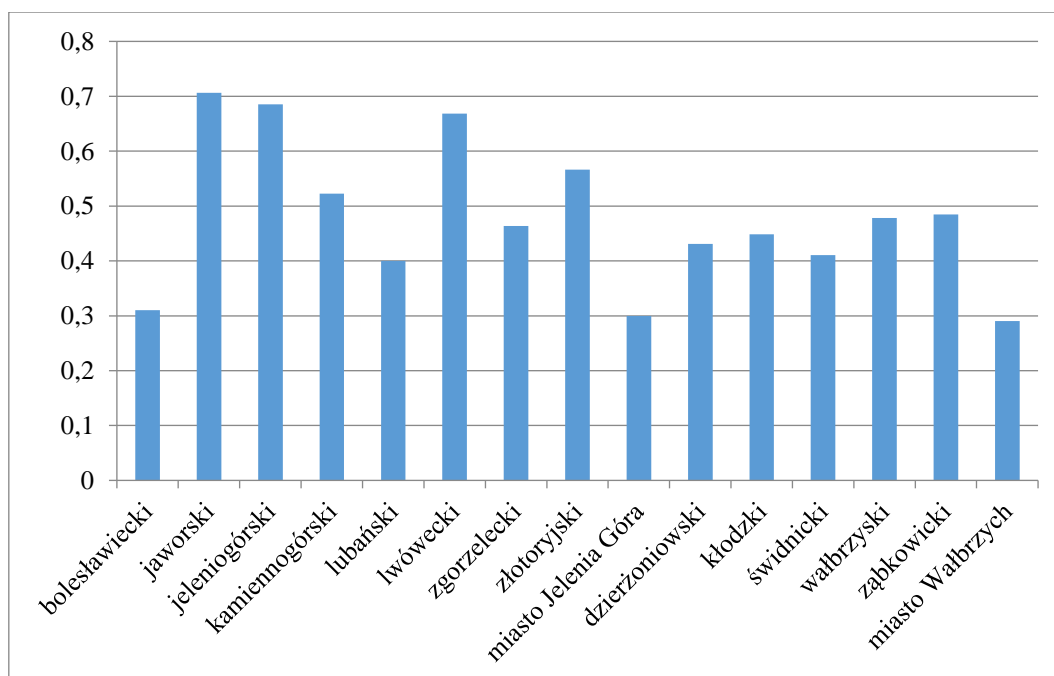
**Wykres 32. Organizacje, instytucje i placówki, których działania adresowane są do społeczności lokalnych na 1000 mieszkańców w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według powiatów (stan na 2018)**



Źródło: <http://bazy.ngo.pl/spolecznosc-lokalna> (dostęp: 23.07.2018).

Organizacje, instytucje i placówki działające w obszarze rozwój lokalny przedstawiono na wykresie 33.

**Wykres 33. Organizacje, instytucje i placówki działające w obszarze rozwój lokalny na 1000 mieszkańców w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według powiatów (stan na 2018)**



Źródło: <http://bazy.ngo.pl/rozwoj-lokalny> (dostęp: 23.07.2018).

## Środowisko naturalne

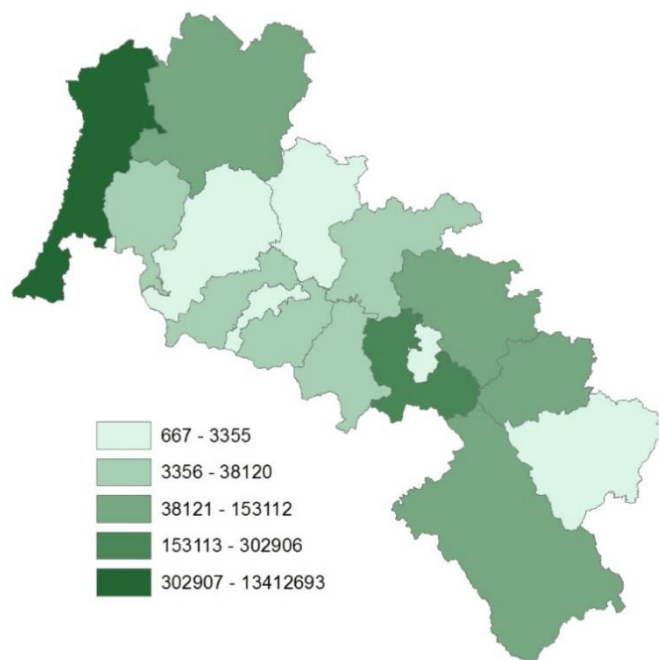
### Obszary o szczególnych walorach przyrodniczych

Omawiany obszar posiada cenne walory przyrodnicze, m.in.: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu czy obszary Natura 2000, które odgrywają istotną rolę jako ekosystemy zapewniające równowagę systemów przyrodniczych. Ponadto, w przypadku parków krajobrazowych są to dodatkowo wartości historyczne i kulturowe oraz zachowanie i popularyzacja warunków zrównoważonego rozwoju.

Łączna powierzchnia obszarów prawnie chronionych w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim wynosiła w 2017 roku odpowiednio 105 159 ha oraz 66 034 ha, co stanowiło 46% ogółu obszarów prawnie chronionych na Dolnym Śląsku.

Najwięcej obszarów prawnie chronionych znajduje się w gminach miejsko-wiejskich Bystrzyca Kłodzka (14 037 ha) oraz Stronie Śląskie (11 318 ha).

Obszary prawnie chronione nie występują w gminach: Dzierżoniów, Piława Górna, Jawor, Mściwojów, Wądroże Wielkie, Kłodzko, Nowa Ruda, Świeradów-Zdrój, Lubań, Platerówka, Świdnica, Jaworzyna Śląska, Żarów, Kamieniec Ząbkowicki, Zawidów, Pieńsk, Sulików, Zgorzelec, Złotoryja, Bolesławiec (stan na rok 2016).



**Rysunek 8. Obszary prawnie chronione w subregionie wałbrzyskim oraz subregionie jeleniogórskim według powiatów [ha] (stan na 31 XII 2016)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Obecność obszarów prawnie chronionych w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim znacząco wpływa na rozwój społeczno-gospodarczy analizowanego obszaru. Główną funkcją obszarów chronionych jest ochrona zasobów przyrody, której to funkcji muszą być podporządkowane wszelkie inne działalności gospodarcze i pozagospodarcze. Z tego względu obszary przyrodniczo cenne powinny podlegać ochronie w zakresie niezbędnym do podtrzymania funkcji kapitału naturalnego czy restytucji. Ponadto, w celu racjonalnego gospodarowania na obszarach chronionych należy ściśle powiązać funkcje społeczno-gospodarcze ze środowiskiem przyrodniczym w taki sposób, aby nie doprowadzić do utraty potencjału tego środowiska. Utrata zasobów środowiska ma często charakter nieodwracalny i w dłuższej perspektywie może pozbawić analizowane subregiony szans rozwojowych.

Formy ochrony przyrody mają wyszczególnione dopuszczalne i zabronione rodzaje gospodarowania w postaci licznych zakazów i restrykcji regulowanych przez ustawę o ochronie przyrody, jak na przykład ograniczenia dotyczące inwestycji budowlanych i infrastrukturalnych czy ograniczenia w zmianie komponentów środowiska naturalnego. Ograniczenia dotyczące możliwości gospodarowania na obszarach chronionych dotyczą w szczególności przedsięwzięć o zwiększonej intensyfikacji gospodarowania. Najostrzejsze rygory ochronne stosowane są w parkach narodowych oraz rezerwach przyrody.

Rozwój społeczno-gospodarczy na obszarach chronionych powinien opierać się na zasadach trwałości i zrównoważenia. Występowanie obszarów prawnie chronionych daje szansę rozwoju subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego, która wynika z możliwości prowadzenia specyficznych rodzajów działalności gospodarczej, jak na przykład ekoturystyka, agroturystyka, turystyka uzdrowska czy rowerowa. Dodatkowym kierunkiem rozwoju obszarów cennych przyrodniczo jest przedsiębiorczość pozarolnicza, taka jak drobny przemysł i rzemiosło skojarzone środowiskowo.

Obecność obszarów chronionych może mieć stymulujący wpływ na lokalną gospodarkę, tj. ekologizacja tradycyjnych form gospodarowania, pozyskanie wybranych pożytków pozaekonomicznych (np. uzdrowska), rozwój nowoczesnych form turystyki, rozwój rolnictwa ekologicznego oraz wzrost wartości nieruchomości mieszkaniowych i komercyjnych. Ponadto, w rozwoju społeczno-gospodarczym istotne są również niewymierne korzyści pozaekonomiczne, jak bogactwo środowiska przyrodniczego czy bogactwo kulturowe. Obszarów prawnie chronionych nie należy zatem utożsamiać jedynie z ograniczeniami w osiągnięciu wysokiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego. Obecność tych obszarów powinno się traktować jako szansę na poprawę poziomu wzrostu tego rozwoju oraz jako szansę na podniesienie jego konkurencyjności<sup>10</sup>.

Warto podkreślić, że na badanym obszarze w zakresie współpracy turystycznej i uzdrowskiej funkcjonują:

- Dolnośląski Klaster Turystyczny
- Klaster innowacyjny „Dla zdrowia-Sudety”
- Klaster Wytwórców Regionalnych
- Klaster Wołowina Sudecka
- Karkonosko-Izerski Klaster Turystyczny.

Ponadto należy wymienić Klaster „Wałbrzyskie Surowce” oraz Klaster ICT.

W dalszym ciągu, zwłaszcza w transgranicznym paśmie Sudetów, istnieje silna potrzeba szerokiej współpracy w formie klastrów m.in. w zakresie turystyki i funkcji uzdrowskich. Potrzeba ta jest również akcentowana w przeprowadzonym badaniu ankietowym wśród JST.

## Stan i jakość powietrza

Kluczowym czynnikiem wpływającym na stan środowiska naturalnego jest jakość powietrza i związany z tym poziom jego zanieczyszczenia. Według wieloletnich analiz jakości powietrza, największy wpływ na występowanie przekroczeń standardów jakości powietrza ma emisja z sektora komunalnego i mieszkaniowego, czyli tzw. niska emisja oraz transport drogowy. Głównym źródłem zanieczyszczeń trafiających do powietrza są zanieczyszczenia pochodzące z procesu spalania paliw stałych w budynkach mieszkalnych, w niskoefektywnych instalacjach starej generacji tj.: w domowych piecach, paleniskach czy lokalnych kotłowniach. O skali problemu związanego z niską emisją świadczą bardzo duże różnice w mierzonej emisji zanieczyszczeń między okresem letnim a zimowym, szczególnie w centrach miast o starej zabudowie i indywidualnym ogrzewaniu mieszkań.

Największe zanieczyszczenie powietrza omawianych subregionów zaobserwowano pyłem zawieszonym PM10, benzo(a)pirenem, arsenem oraz ozonem. Problemy wynikają przede wszystkim z oddziaływania emisji ze spalania paliw do celów grzewczych powodujące kumulowanie się

<sup>10</sup> A. Zielińska, *Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce w kontekście rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2013.



zanieczyszczeń w przyziemnej warstwie atmosfery (PM10, benzo(a)piren). Przyczyną powstawania arsenu jest oddziaływanie emisji z zakładów przemysłowych. Ozon natomiast powstaje w wyniku oddziaływania naturalnych źródeł emisji lub zjawisk niezwiązanych z działalnością człowieka. Najwyższe stężenie pyłem zawieszonym oraz benzo(a)pirenem przypada na sezon zimowy, przy niekorzystnych warunkach meteorologicznych – znacznym spadku temperatury powietrza, warunkach bezwietrznych i bezopadowych. Druga substancja – arsen - charakteryzuje się całorocznym wysokim poziomem zanieczyszczenia w wyniku emisji ze źródeł technologicznych. Natomiast najwyższe stężenie ozonem przypada w sezonie letnim w czasie wysokiego nasłonecznienia<sup>11</sup>. Źródłem zanieczyszczeń jest również emisja liniowa, czyli transport drogowy. W województwie dolnośląskim stanowi on 53% rocznej emisji dwutlenku azotu, 47% tlenu węgla oraz 22% PM10<sup>12</sup>.

Ryzyko przekroczenia dopuszczalnych poziomów zanieczyszczeń w powietrzu zostało przedstawione w tabeli 12.

**Tabela 12. Wykaz gmin w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim, na terenie których stwierdzono ryzyko przekroczeń lub przekroczenia poziomów dopuszczalnych lub docelowych substancji w powietrzu w 2018 roku**

Zagrożenie	Obszar, na którym wystąpiło ryzyko przekroczenia
ryzyko wystąpienia przekroczenia średniorocznego poziomu dopuszczalnego dla pyłu PM10	Jelenia Góra, Kłodzko (gmina miejska), Nowa Ruda (gmina miejska), Bogatynia
ryzyko wystąpienia przekroczenia 24-godzinnego poziomu dopuszczalnego dla pyłu PM10	Wałbrzych, Bolesławiec (gmina miejska), Dzierżoniów (gmina miejska), Głogów (gmina miejska), Jelenia Góra, Mysłakowice, Podgórzyn, Kłodzko (gmina miejska), Kłodzko (gmina wiejska), Nowa Ruda (gmina miejska), Nowa Ruda (gmina wiejska), Radków, Lubań (gmina miejska), Lwówek Śląski, Strzegom, Świdnica (gmina miejska), Żarów, Szczawno-Zdrój, Kamieniec Żąbkowicki, Żąbkowice Śląskie, Bogatynia, Złotoryja (gmina miejska)
ryzyko wystąpienia przekroczenia średniorocznego poziomu docelowego dla benzo(a)pirenu	Wałbrzych, bolesławiecki, dzierzoniowski, jaworski, Jelenia Góra, jeleniogórski, kamiennogórski, kłodzki, lubański, lwówecki, świdnicki, wałbrzyski, żąbkowicki, zgorzelecki, złotoryjski
ryzyko wystąpienia przekroczenia średniorocznego poziomu docelowego dla arsenu	Złotoryja (gmina wiejska)
ryzyko wystąpienia przekroczenia 8-godzinnego poziomu docelowego dla ozonu	Jelenia Góra, jeleniogórski, Kamienna Góra (gmina wiejska), Lubawska, Bystrzyca Kłodzka, Duszniki-Zdrój, Łądek-Zdrój, Lewin Kłodzki, Polanica-Zdrój, Stronie Śląskie, Szczytna, Leśna, Gryfów Śląski, Lubomierz, Mirsk

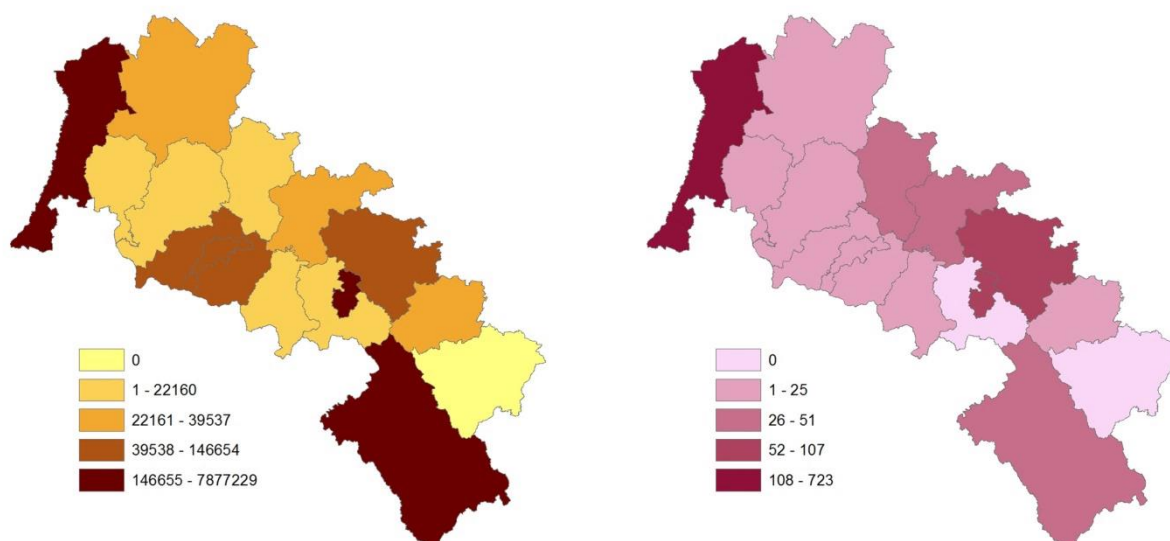
Źródło: opracowanie własne na podstawie Powiadomienia nr 07/2018 o ryzyku przekroczenia poziomu dopuszczalnego lub poziomu docelowego zanieczyszczeń powietrza opracowanego przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu w dniu 18 maja 2018 roku.

Przekroczenia wartości normatywnych, obserwowane z reguły na więcej niż jednej stacji, świadczą o konieczności prowadzenia na obszarze subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego działań na rzecz zmniejszenia stężeń pyłu w powietrzu, nałożonych Programem ochrony powietrza dla województwa dolnośląskiego, mających na celu osiągnięcie dopuszczalnych i docelowych poziomów substancji w powietrzu poprzez ograniczenie emisji szkodliwych substancji. W rzeczywistości środki przeznaczone do walki z niską emisją przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej są

<sup>11</sup> Powiadomienie nr 07/2018 o ryzyku przekroczenia poziomu dopuszczalnego lub poziomu docelowego zanieczyszczeń powietrza opracowanego przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu w dniu 18 maja 2018 roku.

<sup>12</sup> [https://www.wroclaw.pios.gov.pl/pliki/komunikaty/10\\_rzeczy\\_o\\_jakosci\\_powietrza\\_na\\_DLN.pdf](https://www.wroclaw.pios.gov.pl/pliki/komunikaty/10_rzeczy_o_jakosci_powietrza_na_DLN.pdf) (dostęp: 24.08.2018)

niejednokrotnie niewystarczające. W celu przezwyciężenia zjawiska niskiej emisji potrzebne jest zdecydowanie działanie nie tylko na szczeblu wojewódzkim, ale również krajowym (Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) programów priorytetowych wspierających bezpośrednio działania osób fizycznych.



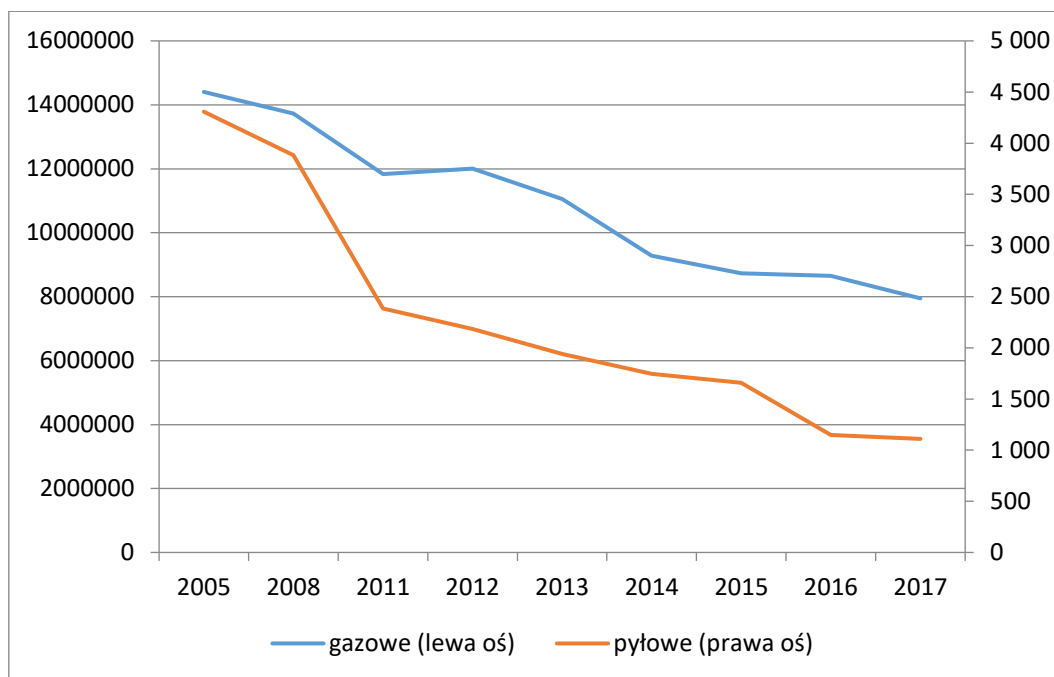
**Rysunek 9. Emisja zanieczyszczeń gazowych (mapa po lewej stronie) i pyłowych (mapa po prawej stronie) pochodzenia przemysłowego w subregionach wałbrzyskim oraz jeleniogórskim według powiatów w t/r (stan na 31 XII 2016)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Zanieczyszczenia gazowe oraz pyłowe pochodzenia przemysłowego na terenie subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego w 2017 roku stanowiły odpowiednio 66% oraz 58% zanieczyszczeń wytworzonych przez województwo dolnośląskie. Największym emitorem zanieczyszczeń jest powiat zgorzelecki, który wytwarza 90% zanieczyszczeń gazowych oraz 60% zanieczyszczeń pyłowych omawianych subregionów. Powiatem, który nie ma udziału w emisjach zanieczyszczeń zarówno gazowych, jak i pyłowych jest powiat ząbkowicki. Spowodowane jest to brakiem na tym obszarze obiektów przemysłowych emitujących takie zanieczyszczenia.

W 2017 roku emisja zanieczyszczeń gazowych zmalała o 26% w subregionie wałbrzyskim oraz o 46% w subregionie jeleniogórskim w stosunku do roku 2005. Dla porównania na Dolnym Śląsku spadek ten wynosił 33%, natomiast w Polsce emisja zanieczyszczeń utrzymywała się na stałym poziomie. Analogicznie, emisja zanieczyszczeń pyłowych analizowanych subregionów spadła odpowiednio o 79% i 72%. Wynik ten był wyższy od spadku emisji zanieczyszczeń pyłowych dla Polski (68%). W województwie dolnośląskim natomiast emisja zanieczyszczeń w porównaniu z rokiem 2005 spadła o 76%.

Emisję zanieczyszczeń gazowych i pyłowych pochodzenia przemysłowego na terenie subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego w analizowanym okresie przedstawia wykres 34.

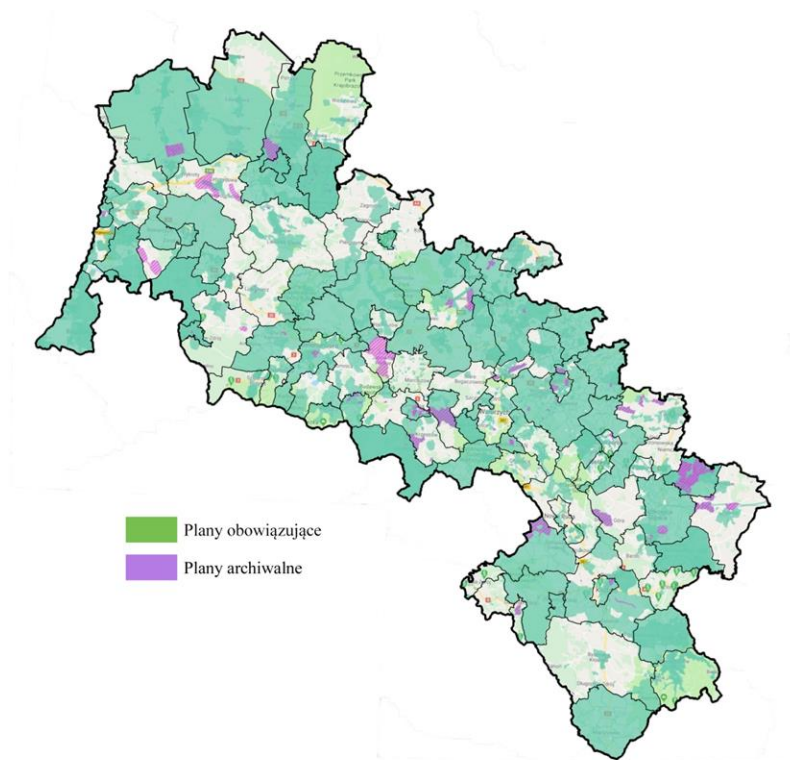
**Wykres 34. Emisja zanieczyszczeń gazowych i pyłowych pochodzenia przemysłowego w subregionie wałbrzyskim oraz subregionie jeleniogórskim [t/r] w latach 2005-2017**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

### Zagospodarowanie przestrzenne

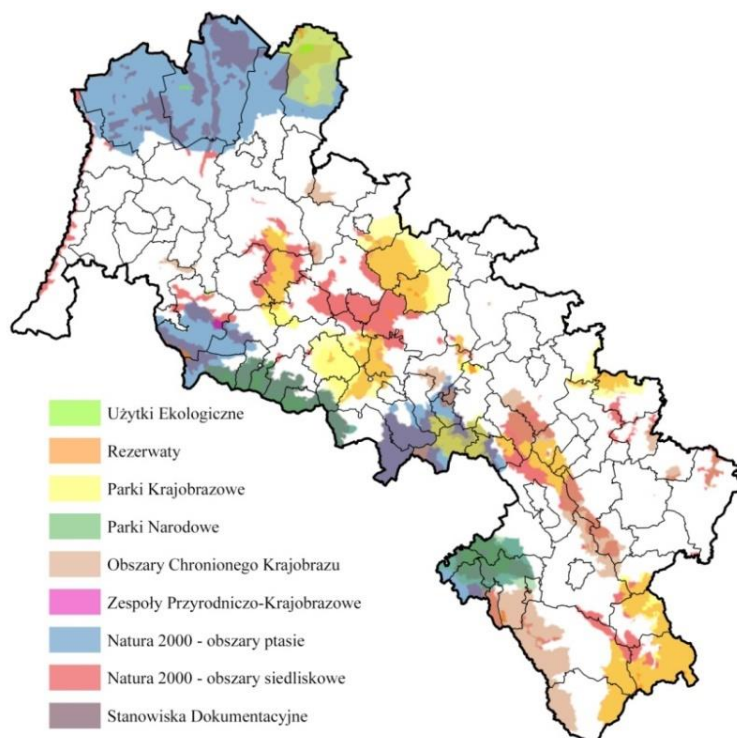
Większość gmin subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego posiada obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Część z nich jest pokryta w 100% planami miejscowymi, a w pozostałych można zaobserwować tendencję rosnącą. Istnieje jednak spora powierzchnia terenów nieobjętych planami miejscowymi.

Podstawowym powodem braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego jest niedostateczna ilość środków finansowych w budżetach gmin, która mogłaby być przeznaczona na ten cel. Ponadto, ograniczeniem dla pewnych kierunków rozwoju przestrzennego subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego są liczne obszary chronione, do których należą: parki krajobrazowe, parki narodowe, obszary „Natura 2000”, itp. Jak widać na rysunkach 10 i 11 większość gmin w niewielkim stopniu pokrytych planami miejscowymi to obszary chronione, np. północna część powiatu bolesławieckiego, gmina Mirsk, Lewin Kłodzki czy Lubomierz.



**Rysunek 10. Zasięg miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według gmin (stan na V 2018)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie LEX Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego.



**Rysunek 11. Obszary chronione w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według gmin (stan na V 2018)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>, (dostęp 22.05.2018).

W 2016 roku udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem dla subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego wynosił odpowiednio 59,4% (1 388 planów) oraz 73,2% (1 096 planów). Dla porównania ten sam wskaźnik wynosił 62,1% dla Dolnego Śląska, a 30,2% dla Polski.

**Tabela 13. Liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz udział powierzchni objętej obowiązującymi planami w powierzchni ogółem w Polsce, Dolnym Śląsku oraz w subregionach województwa dolnośląskiego (stan na 31 XII)**

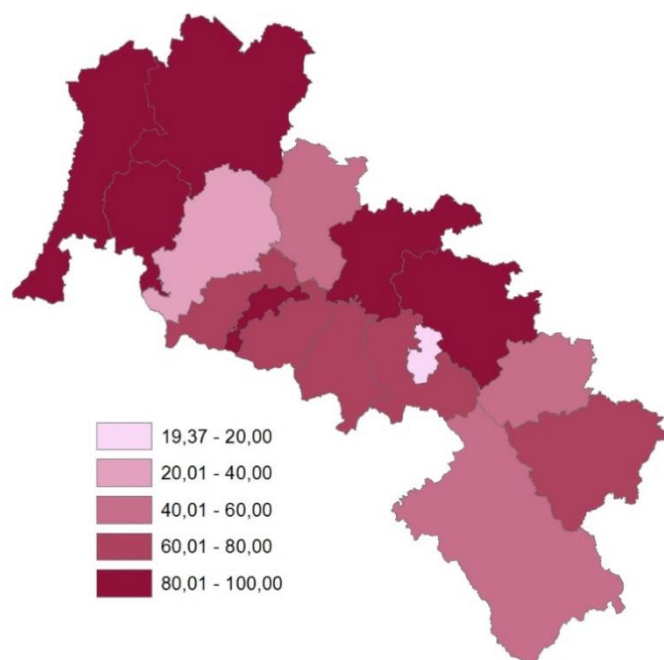
Nazwa	MPZP ogółem [szt.]		udział powierzchni objętej obowiązującymi MPZP w powierzchni ogółem [%]	
	2009	2016	2009	2016
<b>Polska</b>	36 193	49 360	25,6	30,2
<b>województwo dolnośląskie</b>	4 214	5 895	51,7	62,1
<b>subregion jeleniogórski</b>	834	1 096	66,5	73,2
<b>subregion legnicko-głogowski</b>	759	897	49,8	53,9
<b>subregion wałbrzyski</b>	951	1 388	46,4	59,4
<b>subregion wrocławski</b>	1 428	2 111	43,8	58,9
<b>subregion miasto Wrocław</b>	242	403	41,0	56,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego posiadają niemal wszystkie gminy. Gminami, które są pokryte w 100% miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego są gminy miejskie: Jawor, Zawidów, Polanica-Zdrój, Kowary, Boguszków-Gorce, Bolesławiec, Złotoryja, gminy wiejskie: Sulików, Dobromierz, Warta Bolesławiecka, Męcinka, Jeżów Sudecki, Siekierczyn, Bolesławiec, Lubań, Kamieniec Żąbkowicki, Gromadka, Mściwojów, Osiecznica, gminy miejsko-wiejskie: Bolków, Żarów, Międzyzlesie, Złoty Stok, Mieroszów, Pieńsk, Olszyna, Bogatynia, Węgliniec, Lubawka, Świerzawa, Szczytna, Stronie Śląskie, Radków, Wleń, Nowogrodziec, Strzegom. Najmniejszym pokryciem planistycznym w 2018 roku odznaczają się gminy wiejskie: Janowice Wielkie (10%), Stare Bogaczowice (5%), Lewin Kłodzki (4,5%) oraz gminy miejsko-wiejskie: Bystrzyca Kłodzka (9%), Bardo (5,9%), Mirsk (0,1%)<sup>13</sup>.

W latach 2009-2016 największą procentową zmianę udziału powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w ogólnej powierzchni odnotowano w gminie Pieszycy (zmiana rodzaju jednostki terytorialnej z gminy miejskiej na miejsko-wiejską) z 1,7% do 52%, gminie miejsko-wiejskiej Niemcza (z 0,5% do 12,3%) oraz gminie wiejskiej Stoszowice (z 0,3% do 8,7%).

<sup>13</sup> Formularz ankietowy dla JST (stan na 30 IV 2018) uzupełniony o dane z BDL



**Rysunek 12. Powierzchnia subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego według powiatów [%] (stan na 30 IV 2018)**

Źródło: Formularz ankietowy dla JST (gminy lub powiatu).

Na dzień 31 XII 2016 roku w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim 1 miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego posiadało 5 samorządów, 10 posiadało od 2 do 5 planów, zaś 8 gmin od 6 do 10, w 30 gminach znajdowało się od 11 do 20 planów miejscowych, w 27 gminach od 21 do 50 planów, w 12 gminach od 51 do 100 planów. Na terenie 2 gmin obowiązywało powyżej 100 planów. Gminą, która nie posiadała żadnego planu miejscowego była gmina wiejska Platerówka.

Analizując liczbę obowiązujących planów miejscowych w subregionie wałbrzyskim i jeleniogórskim warto również zwrócić uwagę na miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego będące w trakcie sporządzania w dniu 31 XII 2016 roku. W analizowanym okresie w województwie dolnośląskim odnotowano 840 projektów planów miejscowych, z czego 189 w subregionie wałbrzyskim oraz 140 w subregionie jeleniogórskim. Największą liczbę 20 planów miejscowych będących w przygotowaniu odnotowano w gminie wiejskiej Świdnica (z czego 4 to projekty planów, których sporządzanie trwało dłużej niż 3 lata). W 29 gminach omawianych subregionów nie odnotowano projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Łączna powierzchnia gruntów rolnych, dla których pod koniec 2016 roku zmieniono w planach przeznaczenie na cele nierolnicze w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskich wyniosła odpowiednio 10 321 ha oraz 6 808 ha. Ten sam wskaźnik dla województwa dolnośląskiego wyniósł 16 894 ha. Gminami, w których najwięcej gruntów rolnych zmieniło przeznaczenie na cele nierolnicze były: gmina wiejska Świdnica (967 ha) oraz gminy miejsko-wiejskie: Międzyzlesie (1 372 ha) i Łądek-Zdrój (921 ha). W 26 gminach nie zmieniono przeznaczenia na cele nierolnicze żadnego z gruntów rolnych.

Łączna powierzchnia gruntów leśnych, dla których pod koniec 2016 roku zmienione zostało w planach przeznaczenie na cele nieleśne w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim wyniosła odpowiednio 528 ha oraz 11 031 ha. Ten sam wskaźnik dla województwa dolnośląskiego wyniósł 12 999 ha. Jak można zaobserwować przekształcone grunty leśne subregionu jeleniogórskiego stanowiły 85% gruntów tego typu Dolnego Śląska; dotyczyło to przede wszystkim gminy wiejskiej Osiecznica, w której zmieniło przeznaczenie na cele nieleśne 10 615 ha, co stanowi 96% przekształconych gruntów subregionu jeleniogórskiego. W 54 gminach nie zmieniono przeznaczenia na cele nieleśne żadnego z gruntów leśnych.

Głównymi problemami dotyczącymi zagospodarowania przestrzennego wskazywanymi w badaniu ankietowym JST przeprowadzonym na potrzeby przygotowania diagnozy były: niedobór uzbrojonych terenów, przygotowanych pod inwestycje (72% ankietowanych), braki w zakresie infrastruktury transportowej (61% ankietowanych) oraz przewaga terenów rolniczych, leśnych i innych chronionych (61% ankietowanych).

Ponadto wymieniano: problemy z własnością gruntów znajdujących się w zasobach państwowych agencji, problemy realizacji inwestycji celu publicznego spowodowane skomplikowaną procedurą przejęcia gruntów przez gminę, brak zgody na wyłączenie gruntów z użytkowania rolnego na terenach wiejskich, problem wysokich opłat za wyłączenie z użytkowania rolnego obszarów znajdujących się głównie w granicach administracyjnych miasta. Dodatkowymi problemami zagospodarowania przestrzennego zanotowanymi na obszarach jednostek samorządów terytorialnych były:

- nadmierna powierzchnia ogródków działkowych,
- znaczne obszary stanowiące tereny zagrożenia powodziowego,
- konieczność zmiany miejscowych planów zagospodarowania terenu, a także czasochłonność zmiany tychże planów,
- braki w zakresie infrastruktury przesyłowej i transportowej,
- gmina objęta obszarem Natury 2000,
- brak wolnych terenów inwestycyjnych.

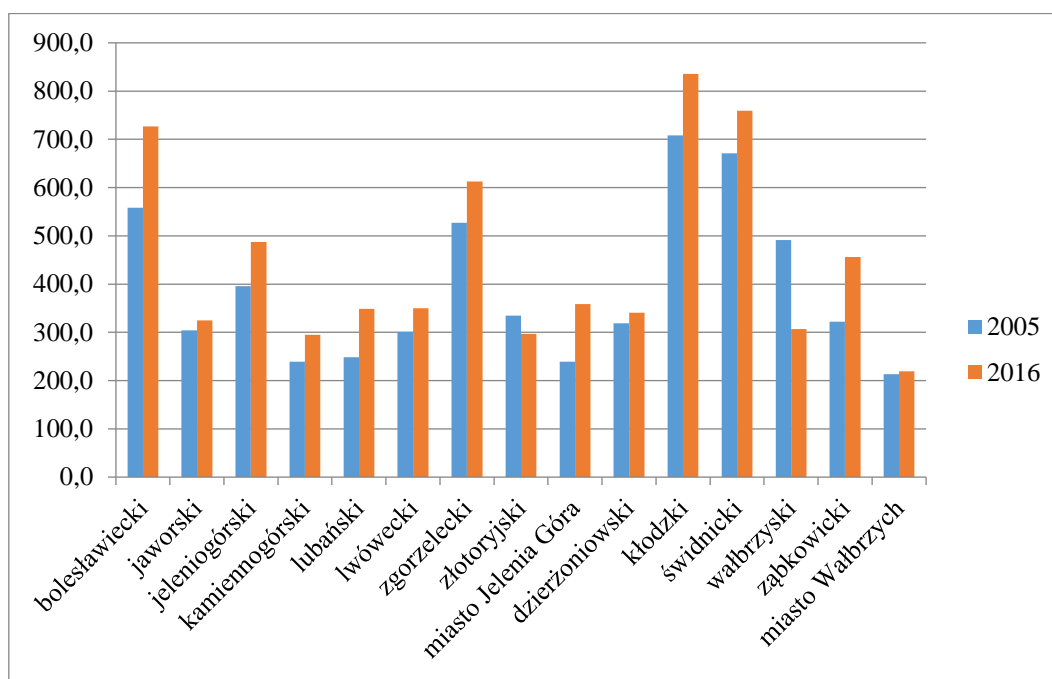
W celu stworzenia spójnej polityki przestrzennej gmin subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego niezbędne jest podjęcie zintegrowanych, systemowych działań w zakresie transportu oraz optymalizacji rozmieszczenia podstawowych funkcji w ramach całego obszaru Porozumienia Sudety 2030. Ponadto, należy zespolić i porównać, różnorodne i dotąd samodzielne rysunki miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Wspomniana różnorodność jest wynikiem braku spójności między poszczególnymi planami gmin: w metodologii, granicach gmin, stopniu szczegółowości, itp. Pewne różnice mogą wynikać z rozbieżności czasowej powstawania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, odmiennych uwarunkowań i wymogów, co do zawartości opracowań planistycznych. Ponadto, kolejnym niekorzystnym zjawiskiem jest możliwość fragmentarycznego opracowania planów zagospodarowania, w szczególności przez różnych autorów. Dla obszaru Sudety ważne jest zatem uzgodnienie wspólnej standaryzacji zapisów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie wypracowania wspólnej legendy uwzględniającej aktualne uwarunkowania prawne. Opracowanie to umożliwiłoby ujednoczenie stosowanych zapisów planów w części rysunkowej, a co za tym idzie bilansowanie terenów w obrębie obszaru Sudety, porównywanie ze sobą danych, czy wykonywanie wspólnych analiz w przyszłości. Sukcesywne wdrażanie nowych zasad (przy aktualizacji planów) sporządzania rysunków miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego pozwoli na bardziej skuteczną koordynację polityki przestrzennej obszaru, zwłaszcza w gminach sąsiadujących.

## **Infrastruktura techniczna**

### **Infrastruktura wodociągowa**

Subregiony wałbrzyski i jeleniogórski są zwodociągowane w 92%. Na koniec 2016 roku z sieci wodociągowej korzystało odpowiednio 612 779 oraz 516 763 osób. W stosunku do 2005 roku liczba ludności korzystająca z sieci wodociągowej wzrosła o 15%. Średnie zużycie wody w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca w analizowanym okresie zmalało z 29,3m<sup>3</sup> do 26,8 m<sup>3</sup> w subregionie wałbrzyskim oraz z 29,1m<sup>3</sup> do 26,0 m<sup>3</sup> w subregionie jeleniogórskim.

W latach 2005-2016 nastąpiła poprawa infrastruktury wodociągowej – długość sieci wodociągowej zwiększyła się odpowiednio o 16% w subregionie wałbrzyskim oraz 21% w subregionie jeleniogórskim. Natomiast w województwie dolnośląskim oraz w Polsce wskaźnik ten wynosił odpowiednio 21% i 23%. Największą zmianę w długości czynnej sieci rozdzielczej zaobserwowano w gminie wiejskiej Stoszowice (ponad 3 razy większa długość sieci w stosunku do 2005 roku).

**Wykres 35. Długość czynnej sieci rozdzielczej wodociągowej w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim [km] według powiatów (stan na 31 XII)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Pokrycie infrastrukturą wodociągową subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego nie jest pełne. Nadal występują braki w sieci wodociągowej, zwłaszcza na obszarach wiejskich – w ponad 32% gminach wiejskich oraz 35% gminach miejsko-wiejskich z wodociągów korzysta mniej niż 80% mieszkańców. Najmniej ludności korzystającej z wodociągów (29%) zaobserwowano w gminie wiejskiej Stara Kamienica.

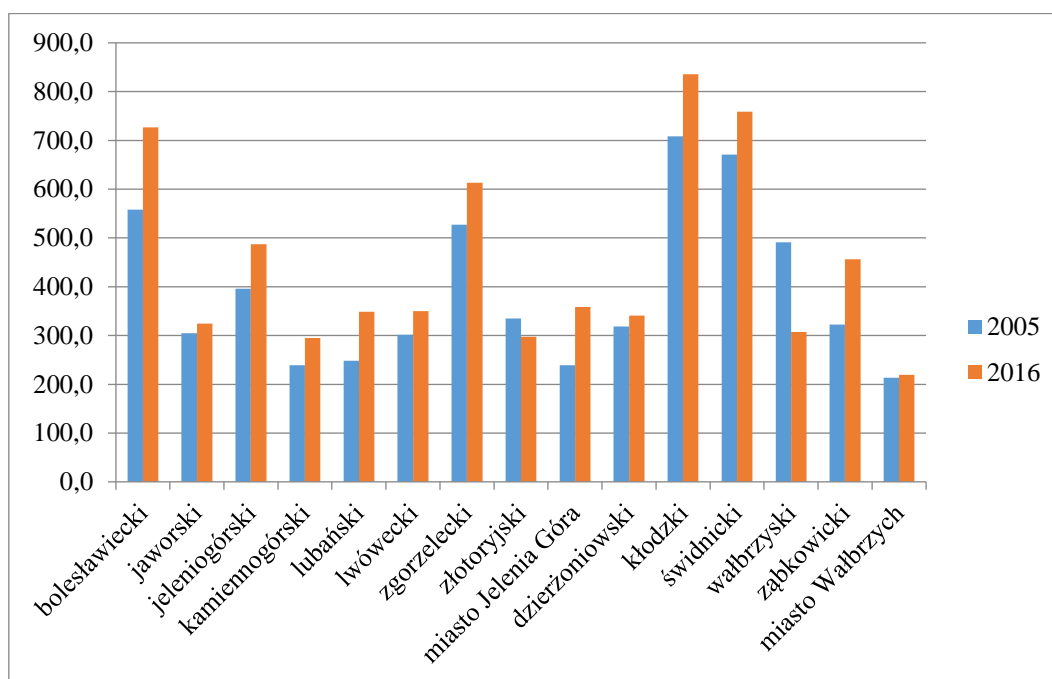
### Infrastruktura kanalizacyjna

Całkowita długość czynnej sieci kanalizacyjnej w roku 2016 wyniosła 1 999,4 km w subregionie wałbrzyskim oraz 3 004,5 km w subregionie jeleniogórskim i obejmowała 72% mieszkańców analizowanego obszaru.

W latach 2005-2016 nastąpiła poprawa infrastruktury kanalizacyjnej – długość czynnej sieci kanalizacyjnej zwiększyła się o 62% w subregionie wałbrzyskim oraz 84% w subregionie jeleniogórskim. Dla porównania wskaźnik ten na Dolnym Śląsku oraz w Polsce wzrósł odpowiednio o 72% i 92%. W kilku gminach wiejskich zanotowano brak sieci kanalizacyjnej w 2005 roku oraz poprawę ich stopnia skanalizowania w 2016 roku – Jeżów Sudecki (23,7 km w 2016), Stara Kamienica (34,8 km w 2016), Lubań (0,7 km w 2016), Platerówka (12,7 km w 2016), Sulików (29,1km w 2016), Stare Bogaczowice (25,4 km w 2016).



**Wykres 36. Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim [km] według powiatów (stan na 31 XII)**



Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Subregiony wałbrzyski i jeleniogórski nie mają w pełni zorganizowanego systemu kanalizacji sanitarnej. Braki w kanalizacji, występujące zwłaszcza na obszarach wiejskich, przekładają się na szereg negatywnych zjawisk w sferze środowiskowej, jak zanieczyszczenie cieków wodnych i gleb. Gminy, w których mniej niż połowa mieszkańców korzysta z kanalizacji, stanowią ponad 60% gmin wiejskich oraz niecałe 50% gmin miejsko-wiejskich. Najmniej skanalizowanym obszarem jest gmina wiejska Lubań – tylko 1% ludności posiada dostęp do kanalizacji.

### Infrastruktura drogowa

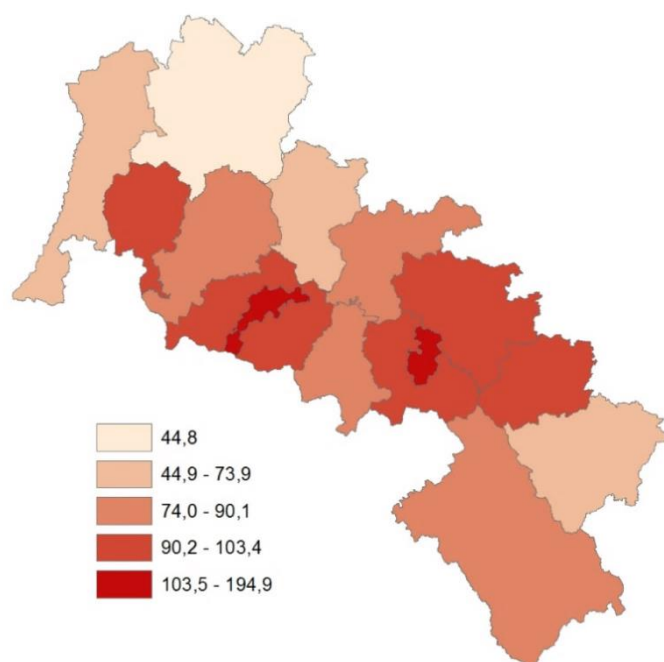
Przez obszar objęty Strategią przebiega autostrada A4 (granica państwa (Niemcy) – **Jędrzychowice** – **Zgorzelec** – **Godziszów** – **Bolesławiec** – **Krzyżowa** – **Krzywa** – **Chojnów** – **Lubiatów** – **Złotoryja** – Legnica – Legnickie Pole – Mikołajowice – **Wądroże Wielkie** – **Budziszów Wielki** – Łagiewniki Średzkie – Jarosław – Kostomłoty – Kąty Wrocławskie – Pietrzykowice – Wrocław – Bielany Wrocławskie – Krajków – Brzezimierz – Owczary – Przylesie – Prądy – Dąbrówka Górna – Gogolin – Krapkowice – Olszowa – Nogowczyce – Łany – Kleszczów – Gliwice – Zabrze – Ruda Śląska – Chorzów – Katowice – Mysłowice – Jaworzno – Chrzanów – Trzebinia – Rudno – Balice – Kraków – Wieliczka – Szarów – Bochnia – Brzesko – Tarnów – Dębica – Ropczyce – Rzeszów – Nowa Wieś (koło Jasionki) – Łańcut – Przeworsk – Jarosław – Radymno – Korczowa – granica państwa (Ukraina)) oraz drogi krajowe:

- nr 3 (Świnoujście – Nowa Sól – Lubin – Legnica – **Bolków** – **Jelenia Góra** – **Jakuszyce** – **granica państwa (Czechy)**)
- nr 5 (Nowe Marzy – Bydgoszcz – Gniezno – Poznań – Leszno – Wrocław – **Strzegom** – **Bolków** – **Kamienna Góra** – **Lubawka** – **granica państwa (Czechy)**)
- nr 8 (**granica państwa (Czechy)** – **Kudowa-Zdrój** – **Kłodzko** – **Ząbkowice Śląskie** – Magnice – Nadarzyn – Warszawa – Radzymin – Wyszaków – Ostrów Mazowiecka – Zambrów – Białystok – Korycin – Augustów – Suwałki – Budzisko – granica państwa (Litwa))
- nr 30 (**Zgorzelec** – **Lubań** – **Gryfów Śląski** – **Pasiecznik** – **Jelenia Góra**)
- nr 33 (**Kłodzko** – **Międzyzlesie** – **granica państwa (Czechy)**)
- nr 34 (**Świebodzice** – **Dobromierz**)

- nr 35 (**granica państwa (Czechy) – Mieroszów – Wałbrzych – Świebodzice – Świdnica – Wrocław**)
- nr 46 (**Kłodzko – Nysa – Niemodlin – Opole – Ozimek – Lubliniec – Blachownia – Częstochowa – Janów – Szczekociny**)
- nr 94 (**Zgorzelec – Bolesławiec – Chojnów – Legnica – Prochowice – Wrocław – Brzeg – Opole – Strzelce Opolskie – Toszek – Pyskowice – Bytom – Będzin – Sosnowiec – Dąbrowa Górnicza – Olkusz – Kraków – Wieliczka – Targowisko – Bochnia – Brzesko – Wojnicz – Tarnów – Pilzno – Dębica – Ropczyce – Rzeszów – Łańcut – Jarosław – Radymno – Korczowa**),

jak również drogi wojewódzkie, powiatowe i gminne. Ponadto, na Dolnym Śląsku jest obecnie budowana droga ekspresowej S3 (około 36 km) na odcinku Legnica – Bolków. Planowana trasa S3 docelowo skróci czas podróży do południowej granicy kraju w Lubawce, ponieważ kontynuacją inwestycji będzie odcinek drogi ekspresowej S3 z Bolkowa do Lubawki wraz z obwodnicą Kamiennej Góry.

Stan techniczny dróg subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego jest bardzo zróżnicowany – od dróg o nawierzchni twardej ulepszonej po drogi gruntowe. W 2016 roku subregiony wałbrzyski oraz jeleniogórski był pokryte przez 1 881,5 km oraz 2 054,1 km dróg powiatowych o nawierzchni twardej, co łącznie stanowi 49% długości dróg całego województwa dolnośląskiego. Natomiast długość dróg powiatowych o nawierzchni twardej ulepszonej wynosiła odpowiednio 1 841,5 km oraz 2 007,8 km, co stanowiło 48% dróg o ulepszonej nawierzchni na Dolnym Śląsku. Łączna długość dróg o nawierzchni gruntowej to 101,8 km.



**Rysunek 13. Drogi gminne i powiatowe o nawierzchni twardej [km] na 100km<sup>2</sup> w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2016)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W omawianym obszarze można zaobserwować dotkliwe wykluczenie komunikacyjne znacznych fragmentów obszaru Porozumienia Sudety 2030, wymagające podjęcia odpowiednich przedsięwzięć drogowych, tj. efektywnego połączenia subregionu wałbrzyskiego i jeleniogórskiego z siecią autostrad oraz dróg ekspresowych, usprawnienia komunikacji pomiędzy subregionami czy usprawnienia funkcjonowania komunikacji wokół miast poprzez budowę obwodnic.

Oprócz wykluczenia drogowego na obszarze subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego można zaobserwować również wykluczenie kolejowe. Sieć kolejowa i towarzysząca jej infrastruktura na

analizowanym obszarze wymaga systemowej rozbudowy i modernizacji linii, które ułatwią oraz przyspieszą komunikację pomiędzy największymi miastami analizowanego obszaru. Jednym z najważniejszych problemów występujących na odcinkach przebiegających przez analizowany obszar jest: zły stan infrastruktury kolejowej przeznaczonej do obsługi podróżnych, który nie spełnia podstawowych standardów technicznych, funkcjonalnych i użytkowych wymaganych dla osiągnięcia wysokiej jakości i sprawności obsługi pasażerów. Wpływa to bezpośrednio na małą atrakcyjność transportu kolejowego, a także niską jakość oferty przewozowej oraz bezpieczeństwo podróżnych. Kolejnym problemem są niskie parametry techniczne i eksploatacyjne na liniach, jak na przykład brak elektryfikacji, zły stan nawierzchni oraz brak infrastruktury zapewniającej bezpieczeństwo na skrzyżowaniach kolejowo-drogowych.

## Formy współpracy JST

W diagnozie obszaru warto podkreślić zróżnicowaną i szeroką współpracę między JST. Poniżej przedstawione zostaną formy współpracy oraz członkowie poszczególnych porozumień.

**Tabela 14. Organizacje i ich członkowie**

Nazwa organizacji	Członkowie
Autonomiczny Region Energetyczny Sudety (ARES)	Duszniki-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Łądek-Zdrój, Polanica-Zdrój, Szczytna
Dolnośląska Organizacja Turystyczna	Gmina Miejska Duszniki Zdrój, Gmina Prusice, Siechnice, Twardogóra, Powiat Lwówecki, Wrocławski, Starostwo Powiatowe Dzierżoniów, Jelenia Góra, Kłodzko, Lubań, Urząd Gminy i Miasta Lwówek Śląski, Węgliniec, Bardo, Bystrzyca Kłodzka, Głogów, Głuszyca, Gryfów Śląski, Łądek-Zdrój, Mirsk, Urząd Gminy Kamieniec Żąbkowicki, Kamienna Góra, Krośnice, Oława, Podgórzyn, Radków, Sulików, Grębocice, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Urząd Miasta Bolesławiec, Chojnów, Jelenia Góra, Kudowa Zdrój, Oborniki Śląskie, Polanica-Zdrój, Wrocław, Zgorzelec, Złotoryja, Urząd Miejski Jawor, Karpacz, Kowary, Milicz, Oleśnica, Oława, Strzegom, Szklarska Poręba, Środa Śląska, Świdnica, Wałbrzych, Wołów, Żąbkowice Śląskie
Euroregion Glacensis	powiaty: dzierżoniowski, kłodzki, wałbrzyski, żąbkowicki; po stronie czeskiej – powiaty: Hradec Králové, Trutnov, Rychnov n. Kněžnou, Náchod, Ustí n. Orlicí, Pardubice, Svitavy, Šumperk, Semily i Jeseník
Euroregion Nysa	Gmina Bolesławiec, Gromadka, Janowice Wielkie, Jeżów Sudecki, Kamienna Góra, Marciszów, Mysłakowice, Osiecznica, Paszowice, Podgórzyn, Siekierzyn, Stara Kamienica, Sulików, Zgorzelec, Złotoryja, Gmina i Miasto Węgliniec, Bolków, Gryfów Śl., Lubawka, Lubomierz, Lwówek Śl., Mirsk, Nowogrodziec, Pieńsk, Świerzawa, Wleń, Bogatynia, Miasto Bolesławiec, Gozdnicza, Jawor, Jelenia Góra, Kamienna Góra, Karpacz, Kowary, Leśna, Lubań, Olszyna, Piechowice, Szklarska Poręba, Świeradów-Zdrój, Wojcieszów, Zawidów, Zgorzelec, Złotoryja, Powiat bolesławiecki, kamiennogórski, lubański, lwówecki, miasto Jelenia Góra, zgorzelecki
Dzierżoniowski Klaster Energii	Powiat dzierżoniowski, Bielawa, Dzierżoniów, Łagiewniki, Niemcza, Pieszycy, Piława Górna
Karkonoski Klaster Energii	Jeżów Sudecki, Karpacz, Kowary, Mysłakowice, Piechowice, Podgórzyn, Szklarska Poręba
Lokalna Grupa Działania Kłodzka Wstęga Sudetów	Gmina Łądek Zdrój, Bystrzyca Kłodzka, Stronie Śląskie, Kłodzko, Lewin Kłodzki, Kudowa Zdrój, Radków, Międzyzlesie, Szczytna,

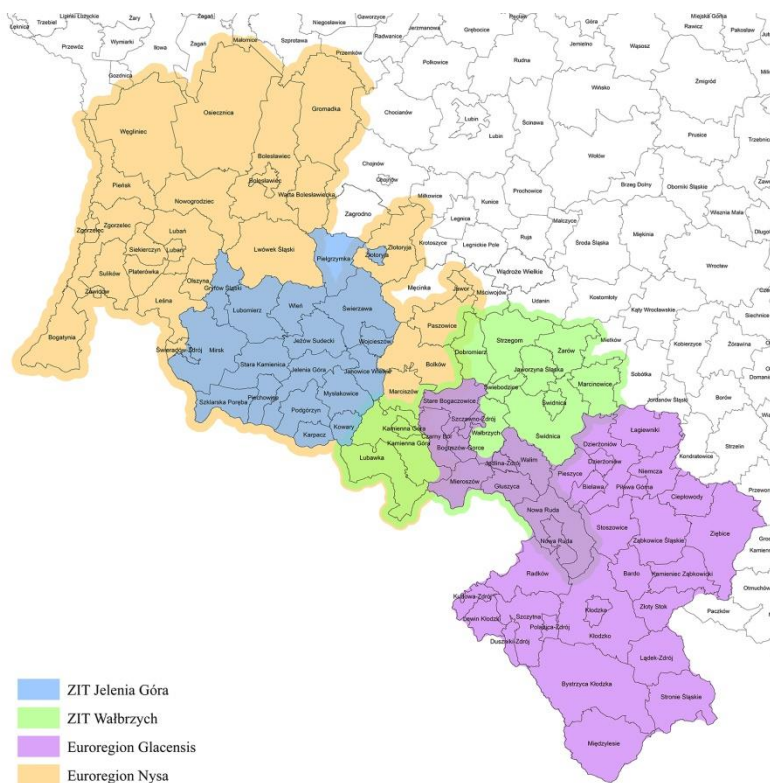
	Polanica Zdrój, Duszniki Zdrój
Lokalna Grupa Działania Partnerstwo Ducha Gór	Gmina Janowice Wielkie, Jelenia Góra, Karpacz, Kowary, Mysłakowice, Piechowice, Podgórzyn, Szklarska Poręba
Lokalna Grupa Działania Partnerstwo Izerskie	Gmina Jeżów Sudecki, Lubań, Platerówka, Siekierczyn, Stara Kamienica, Sulików, Warta Bolesławiecka, Zgorzelec, Miasto i Gmina Gryfów Śląski, Leśna, Lubomierz, Lwówek Śląski, Mirsk, Nowogrodziec, Olszyna, Wleń, Miasto Świeradów-Zdrój, Zawidów
Lokalna Grupa Działania Kwiat Lnu	Gmina Boguszów – Gorce, Czarny Bór, Kamienna Góra, Lubawka, Marciszów, Mieroszów, Stare Bogaczowice, Szczawno – Zdrój
Lokalna Grupa Działania Partnerstwo Kaczawskie	Gmina Bolków, Krotoszyce, Legnickie Pole, Męcinka, Mściwojów, Paszowice, Pielgrzymka, Ruja, Świerzawa, Wądroże Wielkie, Wojcieszów, Zagrodno, Złotoryja wiejska, Miasto Wojcieszów, Złotoryja
Lokalna Grupa Działania Partnerstwo Sowiogórskie	Gmina Głuszycza, Jedlina Zdrój, Nowa Ruda, Pieszyce, Walim
Lokalna Grupa Działania Qwsi	Gmina Bardo, Ciepłowody, Kamieniec Żąbkowicki, Stoszowice, Żąbkowice Śląskie, Ziębice, Złoty Stok
Lokalna Grupa Działania Szlakiem Granitu	Gmina Dobromierz, Jaworzyna Śląska, Strzegom, Świdnica, Żarów, Kostomłoty, Udanin
Lokalna Grupa Działania Ślężanie	Gmina Dzierżoniów, Jordanów Śląski, Łagiewniki, Marcinowice, Mietków, Niemcza, Sobótka
Lokalna Grupa Działania Wrzosowa Kraina	Gmina Chocianów, Chojnów, Lubin, Przemków, Gromadka, Bolesławiec
Lokalna Organizacja Turystyczna Aglomeracja Wałbrzyska	Gmina Kamienna Góra, Nowa Ruda, Mieroszów, Walim, Głuszycza, Wałbrzych, Jedlina-Zdrój, Powiat Wałbrzyski, Miasto Świdnica
Lokalna Organizacja Turystyczna Księstwo Świdnicko-Jaworskie	Miasto Świdnica, Świebodzice, Gmina Świdnica, Jawor, Żarów, Bolków, Dobromierz, Jaworzyna Śląska, Stoszowice
Ogólnopolskie Stowarzyszenie Gmin Cysterskich	Gmina Kuźnia Raciborska, Marianowo, Krzęcin, Stare Czarnowo, Koronowo, Recz, Sieroszewice, Trzebnica, Bierzwnik, Sulejów, Węgorzyno, Wąchock, Bardo, Pelczyce, Bledzew, Cedynia, Jemielnica, Kamieniec Żąbkowicki, Koprzywnica, Moryń, Bukowina Tatrzańska, Wągrowiec, Kamienna Góra
Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej SANIKOM	Gmina Lubawka, miasto Kamienna Góra, gmina Kamienna Góra, Czarny Bór, Męcinka, Jawor, Mściwojów, Paszowice, Pielgrzymka, Stare Bogaczowice, Marciszów, Wądroże Wielkie, Świerzawa, Wojcieszów, Boguszów-Gorce, Bolków, Mieroszów, Lwówek Śląski, miasto Złotoryja, gmina Złotoryja, Zagrodno
Regionalna Instalacja Przetwarzania Odpadów Komunalnych w Lubaniu	Lubań (gmina miejska), Lubań (gmina wiejska), Zgorzelec (gmina miejska), Zgorzelec (gmina wiejska), Siekierczyn, Olszyna, Gryfów, Nowogrodziec, Węglińiec, Pieńsk, Zawidów, Sulików, Platerówka, Leśna
Stowarzyszenia Gmin Polska Sieć Energie Cités	Barciany, Besko, Bielawa, Bielsko-Biała, Bydgoszcz, Chorzele, Cieszyn, Ciechanowice, Cyców, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Dzierżoniów, Ełk, Gierałtowice, Grybów, Jasło, Kalisz, Kościerzyna, Laszki, Miechów, Milanówek, Niemenczyn, Niepołomice, Nowa Dęba, Nowy Sącz, Pałecznicza, Piaseczno, Pilzno, Poddębice, Pruszcz Gdański, Raciechowice, Radomsko, Siemiatycze, Słupsk, Sztum, Śrem, Warszawa, Zarszyn, Żory, Żyraków
Stowarzyszenie Gmin Ceramicznych Rzeczypospolitej Polskiej	Gmina Miejska Bolesławiec, Gmina i Miasto Nowogrodziec, Jaworzyna Śląska, Gmina Osiecznica, Warta Bolesławiecka, Bolesławiec
Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych	Gmina Świeradów-Zdrój, Szczawno-Zdrój, Polanica-Zdrój, Kudowa Zdrój, Łądek-Zdrój, Jelenia Góra, Duszniki-Zdrój

Stowarzyszenie Gmin Ziemi Kłodzkiej	Gmina Bardo, Bystrzyca Kłodzka, Duszniki Zdrój, Kłodzko, Kudowa Zdrój, Łądek Zdrój, Lewin Kłodzki, Międzylesie, Nowa Ruda, Polanica Zdrój, Radków, Stronie Śląskie, Szczytna, Złoty Stok
Stowarzyszenie Kaczawskie	Bolków, Męcinka, Mściwojów, Paszowice, Wądroże Wielkie, Jawor, Pielgrzymka, Świerzawa, Wojcieszów, Złotoryja (gmina miejska), Złotoryja (gmina wiejska), Zagrodno, Krotoszyce, Legnickie Pole, Ruja
Stowarzyszenie Turystyczne Gmin Gór Sowich	Urząd Gminy Stoszowice, Urząd Miejski Pieszyce, Dzierżoniów – gmina wiejska, Urząd Miasta Dzierżoniów, Urząd Miasta Bielawa
Stowarzyszenie Ziemia Dzierżoniowska	Powiat Dzierżoniowski, Gmina Bielawa, Dzierżoniów, Łagiewniki, Niemcza, Pieszyce, Piława Górna, Gmina Miejska Dzierżoniów
Wałbrzyski Klaster Energetyczny	Powiat Świdnicki, Wałbrzych
Zgorzelecki Klaster Rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii i Efektywności Energetycznej	Zgorzelec (gmina miejska), Zgorzelec (gmina wiejska)
Zintegrowane Inwestycje Terytorialne Aglomeracji Jeleniogórskiej	Gmina Karpacz, Kowary, Piechowice, Szklarska Poręba, Wojcieszów, Złotoryja, Gryfów Śląski, Lubomierz, Mirsk, Wleń, Świerzawa, Janowice Wielkie, Jeźów Sudecki, Mysłakowice, Podgórzyn, Stara Kamienica, Pielgrzymka, miasto Jelenia Góra
Zintegrowane Inwestycje Terytorialne Aglomeracji Wałbrzyskiej	Gmina Kamienna Góra, Lubawka, Nowa Ruda, Świebodzice, Boguszów-Gorce, Szczawno-Zdrój, Czarny Bór, Głuszycza, Mieroszów, Walim, miasto Wałbrzych, Jedlina-Zdrój, Stare Bogaczowice, Jaworzyna Śląska, Strzegom, Żarów, Dobromierz, Marcinowice, Świdnica
Związek Gmin Karkonoskich	Gmina Mysłakowice, Podgórzyn, Karpacz, Kowary, Szklarska Poręba, Piechowice, Jeźów Sudecki
Związek Gmin KWISA	Miasto Lubań, Bolesławiec, Gmina Olszyna, Leśna, Gryfów, Lubomierz, Mirsk, Siekierczyn, Lubań, Osiecznica, Warta Bolesławiecka, Nowogrodzic, Bolesławiec, Lwówek Śląski, Wleń

Źródło: opracowanie własne.

Na rysunkach 14-17 przedstawiono odpowiednio:

- zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – Zintegrowane Inwestycje Terytorialne oraz euroregiony (rysunek 14)
- zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – Lokalne Grupy Działania (rysunek 15)
- zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – Lokalne Organizacje Turystyczne, stowarzyszenia, związki gmin (rysunek 16)
- zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – międzygminne klastry energii odnawialnej (rysunek 17).



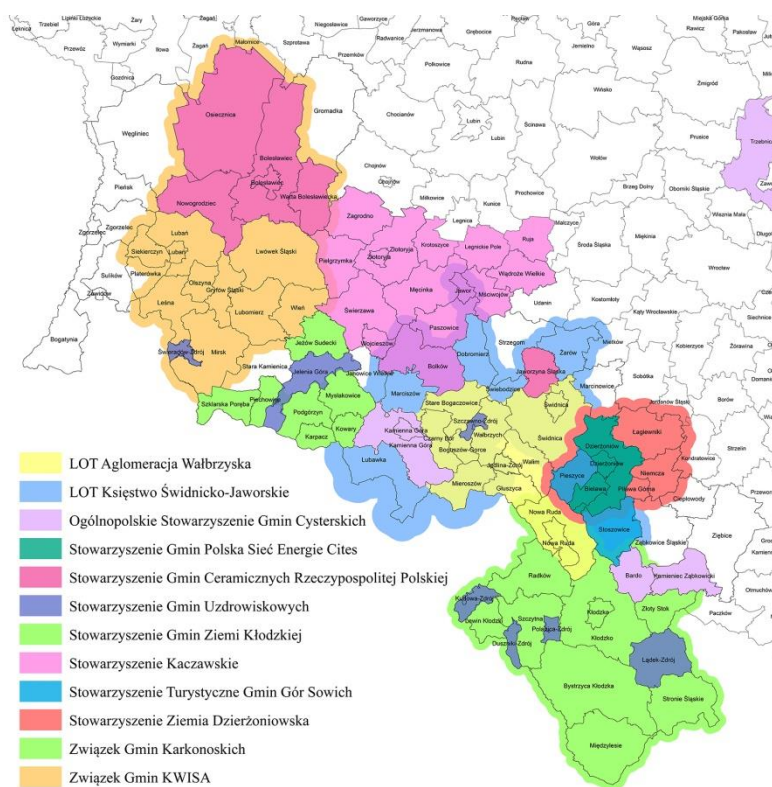
**Rysunek 14. Zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – Zintegrowane Inwestycje Terytorialne oraz euroregiony**

Źródło: opracowanie własne.



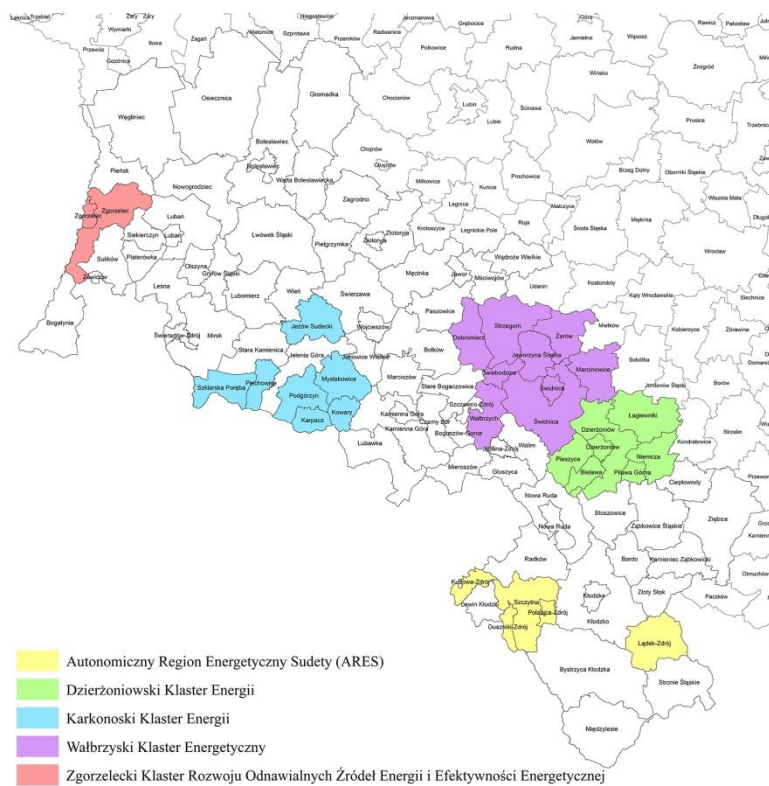
**Rysunek 15. Zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – Lokalne Grupy Działania**

Źródło: opracowanie własne.



**Rysunek 16. Zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – Lokalne Organizacje Turystyczne, stowarzyszenia, związki gmin**

Źródło: opracowanie własne.



**Rysunek 17. Zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – międzygminne klastry energii odnawialnej**

Źródło: opracowanie własne.

## Analiza wyników badań ankietowych

W tej części omówiono wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród:

- władz gmin i powiatów subregionów jeleniogórskiego oraz wałbrzyskiego – Sygnatariuszy Porozumienia Sudeckiego (JST),
- instytucji otoczenia biznesu i organizacji pożytku publicznego (jednostek sektora trzeciego) z obszaru Sudety,
- szkół wyższych z obszaru Sudety.

Na podstawie wyników ankiet przeprowadzonych możliwe było dokonanie pogłębionej analizy obszaru. Główne zainteresowanie dotyczyło danych w zakresie: sytuacji gospodarczej i społecznej, współpracy w wybranych obszarach, a także charakterystyki i specyfiki jednostek samorządu terytorialnego.

W badaniu JST wśród obiektów, które wyróżniają jednostkę najliczniej pojawiały się: rynki i ratusze (m.in. powiat bolesławiecki, kamiennogórski), kościoły (m.in. Kościół Pokoju w Świdnicy i w Jaworze), pałace i zamki (m.in. w Myśliborzu, w Bolkowie, w Zarębie, we Wojanowie, Zamek Czocho, Zamek Chojnik, Pałac w Roztoce), obiekty sportowe (lodowiska, baseny), walory przyrodnicze (np. jaskinie krasowe, kopalnie surowców skalnych, ślady po górnictwie wydobywczym, kopalnia złota w powiecie złotoryjskim, kopalnia Wiry w powiecie świdnickim, zbiorniki wodne w powiatach: kłodzkim, wałbrzyskim, dzierzoniowskim, kamiennogórskim, parki zdrojowe, Jezioro Bielawskie), Góry Stołowe i Góry Sowie w powiatach: kłodzkim, dzierzoniowskim, jaworskim, jeleniogórskim. Za wyróżniające obiekty uznano również: pijalnię wód mineralnych, sztolnie ARADO, Twierdzę Kłodzko, Twierdzę Srebrna Góra, Arboretum i Georetum Wojślawice, Krainę Wygasłych Wulkanów, Termy Cieplickie.

Wśród produktów regionalnych/lokalnych najczęściej wymieniano:

**Tabela 15. Produkty regionalne i lokalne wymienione w badaniu ankietowym według powiatów**

Powiat	Produkt
bolesławiecki	ceramika
dzierżoniowski	wyroby kamieniarskie, miód
jaworski	pstrąg, miód, chleb
jeleniogórski	szkła, wody termalne
kamiennogórski	ser pleśniowy, podziemne trasy, len i wyrobu z lnu
kłodzki	aronia, sery, wołowina sudecka, wody lecznicze, miód, pstrąg
lubański	cis henrykowski
lwówecki	piwo
miasto Wałbrzych	złoty pociąg
świdnicki	piwo, wino, miód, biżuteria granitowa
wałbrzyski	wody lecznicze, piwo
ząbkowicki	miody, sery
zgorzelecki	miody, sery
złotoryjski	złoto

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

W odpowiedziach dominowały produkty spożywcze. Dla całego badanego obszaru wskazać można: pstrąga, piwo, miody, sery. W subregionie wałbrzyskim licznie pojawiała się również odpowiedź: wody lecznicze. Wśród pozostałych odpowiedzi odnotowano również: pierniki, truskawki, czosnek niedźwiedzi, nalewki, produkty rzemieślnicze oraz wołowinę sudecką.



Za wyróżniające walory naturalne respondenci uznali m.in:

- parki krajobrazowe (Park Krajobrazowy Chełmy w powiecie jaworskim, Park Krajobrazowy Dolina Bobru w powiecie lwóweckim, Książański Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Sudety Wałbrzyskie w powiecie wałbrzyskim),
- Góry Sowie i Stołowe, Masyw Trójgarbu,
- rzekę Kwisę,
- relikty wulkaniczne.

Za wydarzenia wyróżniające gminę większość JST uznała: dożynki oraz dni gminy czy miasta. Wśród odpowiedzi licznie pojawiały się również wydarzenia kulturalne takie jak np. Międzynarodowy Festiwal Folkloru czy wydarzenia sportowe np. biegi górskie i rajdy.

W odpowiedzi na pytanie o wydarzenia organizowane cyklicznie w jednostce we współpracy z innymi JST najliczniej w badanym obszarze pojawiały się odpowiedzi: Samorządowe Igrzyska Sportowe Związku Gmin Kwisa, Wratislavia Cantans, Międzynarodowy Festiwal Folkloru oraz Bieg Gwarków.

Ponadto w wyniku badania ankietowego ustalono:

- Ok. 57% JST deklaruje, że na jej terenie są skupiska przedsiębiorstw, które mogą stanowić załączki klastrów; najczęściej pojawiały się odpowiedzi dotyczące branży: kamieniarstwo, turystyka i hotelarstwo, sektor spożywczo-rolny oraz energetyczny.
- Ponad połowa JST wskazuje, że na ich terenie są zlokalizowane podmioty produkujące nowoczesne produkty lub świadczące nowoczesne usługi.
- W większości JST za główne podejmowane przedsięwzięcia o charakterze ekologicznym uznano: wymianę pieców i kotłów, usuwanie azbestu, termomodernizację budynków, programy niskiej emisji oraz przydomowe oczyszczalnie ścieków. Ponadto wymieniano także: doprowadzenie kanalizacji, edukację ekologiczną, instalacje fotowoltaiczne, czy sadzenie drzew.
- W ponad połowie JST w ostatnich 4 latach przeprowadzono rewitalizację (ok. 56%); najczęściej dotyczyła ona: rynków, budynków mieszkalnych, kamienic, kościołów, klasztorów, kapliczek, pałaców, dworców, terenów zieleni, skwerów, świetlic wiejskich, boisk, parków, centrów aktywności społecznej, bibliotek, obiektów zabytkowych, obiektów turystycznych oraz szkół.
- Ponad 96% JST korzysta z oczyszczalni ścieków.
- W około 40% JST występują obwodnice miast. Wskazano dalsze liczne potrzeby w tym zakresie. Potrzeby dotyczące budowy obwodnicy wymieniły następujące jednostki:
  - powiat bolesławiecki: Bolesławiec, Golnice
  - powiat dzierzoniowski: Dzierżoniów, Bielawa (kontynuacja)
  - powiat jaworski: Bolków, Jawor
  - powiat jeleniogórski: Piechowice, Jelenia Góra, Szklarska Poręba
  - powiat kamiennogórski: Kamienna Góra, Lubawka
  - powiat kłodzki: Nowa Ruda, Kłodzko, Stronie Śląskie
  - powiat lubański: Biedrzychowice (wieś),
  - powiat lwówecki: Wleń
  - miasto Wałbrzych: Wałbrzych
  - powiat świdnicki: Strzegom, Pożarzysko (wieś), miasto Świdnica, gmina wiejska Świdnica
  - powiat wałbrzyski: Czarny Bór, Boguszów Gorce
  - powiat ząbkowicki: Ząbkowice Śląskie, Ziębice, Henryków, Złoty Stok
  - powiat zgorzelecki: Zgorzelec
  - powiat złotoryjski: Złotoryja.
- W blisko 90% JST były wykorzystywane OZE, w ponad 52% zarówno w ramach działalności publicznej, jak i prywatnej, w ponad ¼ tylko w ramach działalności prywatnej.
- Zaledwie ok. 30% JST zadeklarowało, że na ich obszarze prowadzą działalność gospodarczą przedsiębiorstwa współpracujące z nauką.

Poniżej zostały przedstawione przykłady współpracy przedsiębiorstw i nauki/szkolnictwa w badanych JST.

**Tabela 16. Współpraca przedsiębiorstw i nauki/szkolnictwa w badanych JST**

Jednostki naukowe/szkoły	Przedsiębiorstwa, branże
AGH im. Stanisława Staszica w Krakowie	Ceramika Artystyczna Spółdzielnia Rękodzieła Artystycznego w Bolesławcu Zakłady Ceramiczne Sp. z o. o. w Bolesławcu
ASP Wrocław	Ceramika Artystyczna Spółdzielnia Rękodzieła Artystycznego w Bolesławcu Zakłady Ceramiczne Sp. z o. o. w Bolesławcu
Politechnika Wrocławska	Kegger Sp. z o. o. Mando Corporation
Uniwersytet Wrocławski	Kopalnia Kruszyw w Piławie Górnej Arboretum i Georetum Wojsławice
Zespół Szkół i Placówek Kształcenia Zawodowego	branża odnawialnych źródeł energii
Szkoła Branżowa I Stopnia w Kowarach	KEMPF ZBPS Sp. z o. o., C-FORM Sp. z o. o POSTAL Sp. z o.o,
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu (Wydział w Jeleniej Górze)	Rada menedżerów i administracji
Zespół Szkół Samorządowych w Stroniu Śląskim	hotelarstwo i gastronomia
Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Wałbrzychu	Mando Corporation
Zespół Szkół Nr 5 im. M. T. Hubera w Wałbrzychu	Toyota Motor Manufacturing Poland Faurecia Wałbrzych
Zespół Szkół Budowlano Elektrycznych w Świdnicy	Sonel S.A. RST Software Masters
Zespół Szkół Mechanicznych w Świdnicy	AMS Sp. z o.o., ZUPBADURA Sp. z o.o. Volkswagen Jodko-Schiwe

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

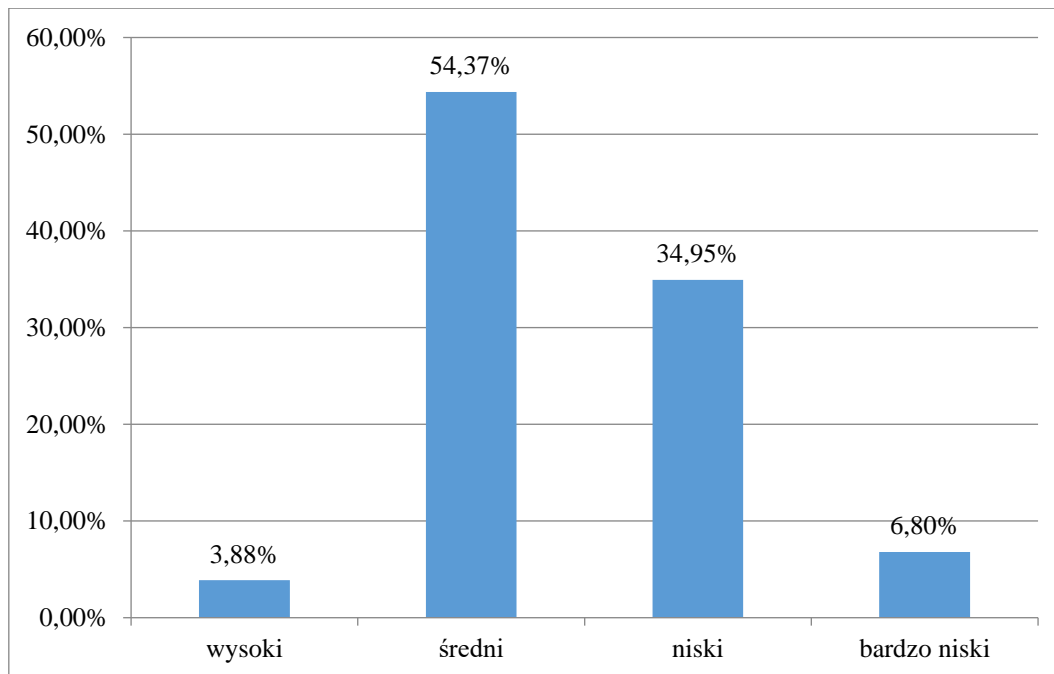
W mniej niż 14% JST funkcjonowały inkubatory przedsiębiorczości. Są to:

- powiat dzierżoniowski: Dzierżoniowski Inkubator Przedsiębiorczości, Dzierżoniowskie Centrum Biznesu, Bielawski Inkubator Przedsiębiorczości
- powiat kłodzki: Noworudzki Inkubator Technologiczny
- powiat lubański: Lokalny Inkubator Przedsiębiorczości NGO oraz Sudecki Inkubator przedsiębiorczości
- miasto Wałbrzych: Sudecki Inkubator Przedsiębiorczości.

Poniżej przedstawiono jak JST oceniają stopień dostosowania infrastruktury transportowej i społecznej do potrzeb osób w wieku poprodukcyjnym oraz jak oceniają zaangażowanie społeczności w działalność gospodarczą, społeczną i współpracę z JST. Przeważają oceny średnie.

**Proszę ocenić stopień dostosowania do potrzeb osób w wieku poprodukcyjnym infrastruktury transportowej (ulice, chodniki, transport zbiorowy) w JST**

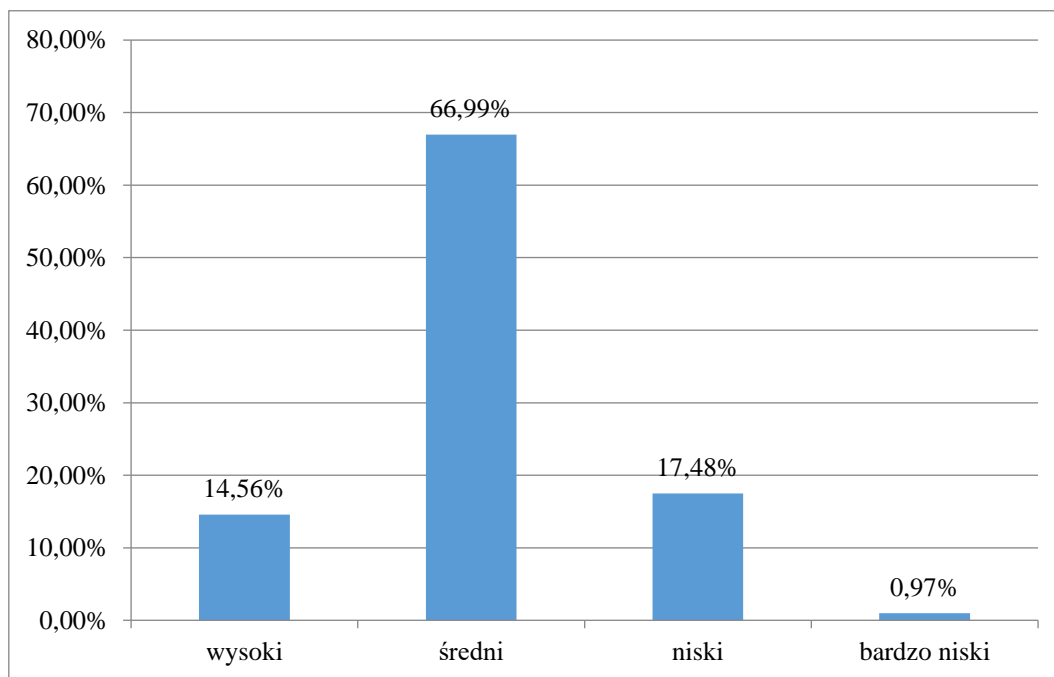
**Wykres 37. Stopień dostosowania do potrzeb w wieku poprodukcyjnym infrastruktury transportowej**



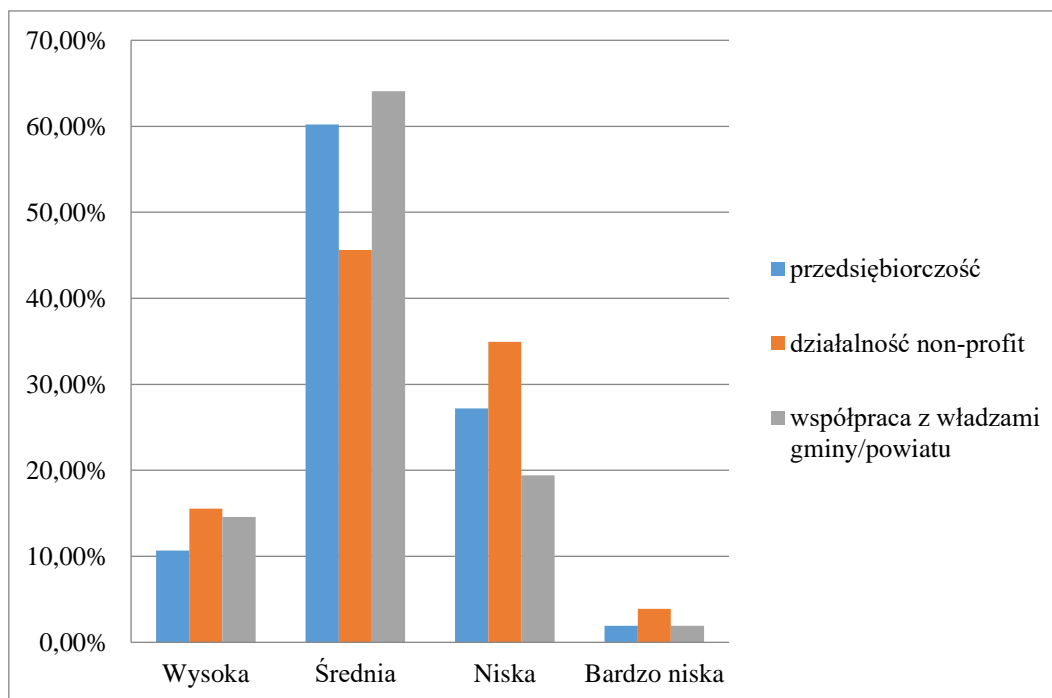
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

**Proszę ocenić stopień dostosowania do potrzeb osób w wieku poprodukcyjnym infrastruktury społecznej (zaspokajającej potrzeby socjalne, w tym ochronę zdrowia, kulturalne, oświatowe) w JST**

**Wykres 38. Stopień dostosowania do potrzeb osób w wieku poprodukcyjnym infrastruktury społecznej**



Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

**Wykres 39. Aktywność społeczności lokalnej w wybranych zakresach**

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

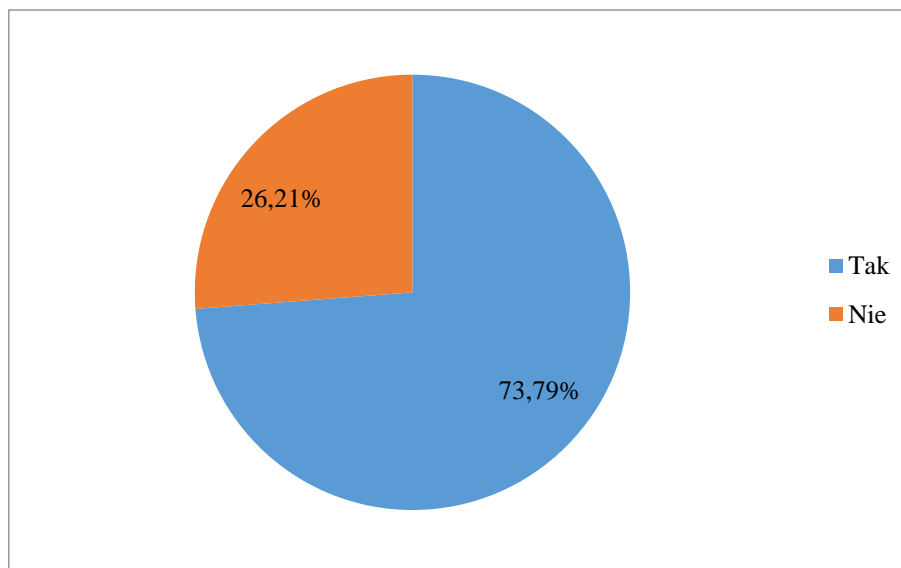
Formy instytucjonalne współpracy z innymi jednostkami JST wymienione przez respondentów to:

- Euroregion NYSA
- ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej
- ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej
- Dolnośląska Organizacja Turystyczna
- Związek Gmin Kwisa
- Związek Powiatów Polskich
- Euroregion Glacensis
- Stowarzyszenie Turystyczne Gmin Gór Sowich
- Lokalna Grupa Działania m.in.: "Ślężanie", "Kwiat Inu", "QWsi", „Partnerstwo Izerskie”, „Partnerstwo kaczawskie”, „Duch Gór”, „Szlakiem Granitu”
- Stowarzyszenia m.in.: kaczawskie, ziemia dzierzoniowska, gmin ziemi kłodzkiej
- Porozumienie Sudety 2030
- Związek Gmin Karkonoskich
- Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej „SANIKOM”

Następnie pytano o wspólne przedsięwzięcia z innymi JST. Dominowała współpraca w zakresie turystyki oraz infrastruktury transportowej lub przesyłowej, Niecałe 60% JST realizowało także wspólne przedsięwzięcia w obszarach kultury i/lub sportu i rekreacji.

### Czy JST realizowała lub realizuje wspólne przedsięwzięcia z innymi JST w zakresie rozwoju infrastruktury technicznej (transportowej, przesyłowej)?

Wykres 40. Realizacja wspólnych przedsięwzięć z innymi JST w zakresie rozwoju infrastruktury technicznej



Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

Współpraca JST w zakresie rozwoju infrastruktury technicznej z innymi gminami, są to głównie inwestycje dotyczące:

- prowadzenie wspólnej komunikacji miejskiej;
- budowa tras rowerowych np. Gmina Bardo, Bystrzyca Kłodzka, Międzyzlesie, Łądek Zdrój, Stronie Śląskie i Złoty Stok – Singletrack Głacensis, Jelenia Góra, Podgórzyn, Piechowice – trasy MTB (budowa Singletracków); Jelenia Góra, Stara Kamienica – budowa tras rowerowych; Gmina Świerzawa, Wojcieszów, Pielgrzymka i Nadleśnictwo Złotoryja – budowa Singletracków oraz wież i punktów widokowych;
- Związek Gmin Kwisa (Budowa i prowadzenie Schroniska dla bezdomnych zwierząt w Przyłasku);
- Regionalny Program Energetyki Prosumenckiej – mikroinstalacje fotowoltaiczne w budynkach jednorodzinnych: wspólnie z Gminą Miejską Dzierżoniów, Gminą Dzierżoniów, Gminą Kąty Wrocławskie, Gminą Kłodzko, Gminą Kobierzyce, Gminą Krośnice, Gminą Lubin, Gminą Milicz, Gminą Pieszycy, Gminą Siechnice, Gminą Twardogóra, Gminą Żmigród, Gminą Żórawina;
- budowa systemu informacji przestrzennej oraz rozwój e-usług publicznych i elektronicznych usług administracyjnych w północno-zachodniej części województwa dolnośląskiego: Projekt realizuje Gmina Miejska Bolesławiec w partnerstwie z: Gminą Bolesławiec, Gminą Gromadka, Gminą i Miastem Lwówek Śląski, Gminą Miejską Zawidów, Gminą Nowogrodzic, Gminą Osiecznica, Gminą Sulików, Gminą Warta Bolesławiecka oraz Gminą Zagrodno";
- zakup energii elektrycznej;
- wspólna spółka zajmująca się kanalizacją i wodociągami;
- termomodernizacja obiektów użyteczności publicznej pełniących funkcje edukacyjne i kulturalne na obszarze Przedgórze Sudeckiego i Niziny Śląskiej – Miasto Świdnica, Miasto Świebodzice i Miasto Jawor, Powiat Świdnicki, Gmina wiejska Świdnica;
- doposażenie jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych w sprzęt ratowniczo-gaśniczy – z gminami: Brzeg Dolny, Dzierżoniów, Jaworzyna Śląska, Leśna, Marcinowice, Męcinka, Siekierzyn, Strzegom, Świdnica (gmina wiejska), Udanin, Żarów;

**z powiatami**, inwestycje dotyczą głównie:

- dróg i komunikacji zbiorowej,
- ścieżek rowerowych,
- chodników;

**z województwem** np.:

- Projekt „Likwidacja obszarów wykluczenia informacyjnego i budowa dolnośląskiej sieci szkieletowej”,
- budowa ciągów pieszych,
- budowa i modernizacja dróg i chodników;

**z miastem:**

- budowa dróg dla rowerów;
- budowa parkingu np.: P&R przy ul. Krakowskiej przy węźle przesiadkowym MZK i PKP; (Jelenia Góra);
- budowa 2 węzłów przesiadkowych przy ul. Cieplickiej: w Sobieszowie i na Os. Orle; (Jelenia Góra);
- budowa ronda Trasa Czeska–Lubańska–Goduszyńska nadającego priorytet komunikacji publicznej i umożliwiającego utworzenie ekspresowego połączenia MZK między południową a północną częścią Jeleniej Góry zmniejszającego indywidualny ruch zmotoryzowany w centrum. (Jelenia Góra);
- przebudowa ul. Krakowskiej wyprowadzającej ruch zmotoryzowany z centrum na obwodnicę miasta. (Jelenia Góra);
- system sterowania ruchem (Jelenia Góra);
- energooszczędne oświetlenie miejskie (Jelenia Góra);

**z Urzędem Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego:**

- drogi, chodniki, nawierzchnia, mosty, mury oporowe, barierki;

**z Dolnośląskim Urzędem Wojewódzkim:**

- remonty i modernizacje dróg;

**z Dolnośląską Służbą Dróg i Kolei we Wrocławiu:**

- chodniki;

**z miastami sąsiednimi:**

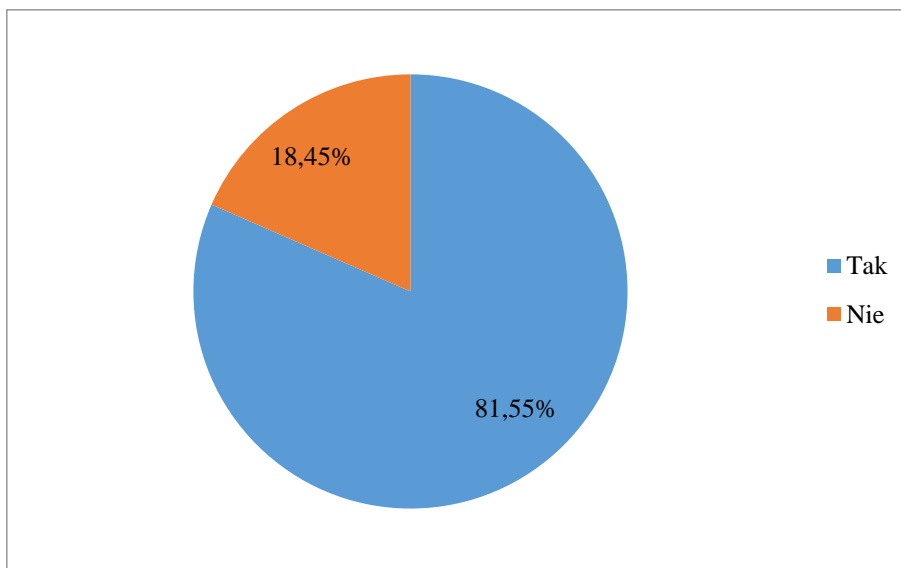
- Modernizacja Zakładu Uzdatniania Wody systemu uzdatniania i dystrybucji wody w Zgorzelcu (z Görlitz);

**Przykłady pozostałych form współpracy:**

- Gmina Bolesławiec, Związek Międzygminny "Bóbr" i Miasto i Gmina Lwówek Śląski – prowadzenie Przedsiębiorstwa Wodociągów i kanalizacji w Bolesławcu;
- Budowa łącznika Świdnicy z autostradą A4 – powiat świdnicki, Miasto Świdnica, Żarów, Gmina Wiejska Świdnica, Gmina Jaworzyna Śląska, UMWD;
- Międzygminna Spółka usług komunalnych Sanikom;
- Miasto Jelenia Góra, gmina Stara Kamienica, Karkonoski Park Narodowy – ograniczenie niskiej emisji transportowej w Aglomeracji Jeleniogórskiej;

- Miasto Jelenia Góra, Uzdrawisko Cieplice, Parafia pw. Św. Jana Chrzciciela w Jeleniej Górze – Rewitalizacja Cieplic – uzdrowskiej części Jeleniej Góry. **Czy JST realizowała lub realizuje wspólne przedsięwzięcia z innymi JST w zakresie turystyki?**

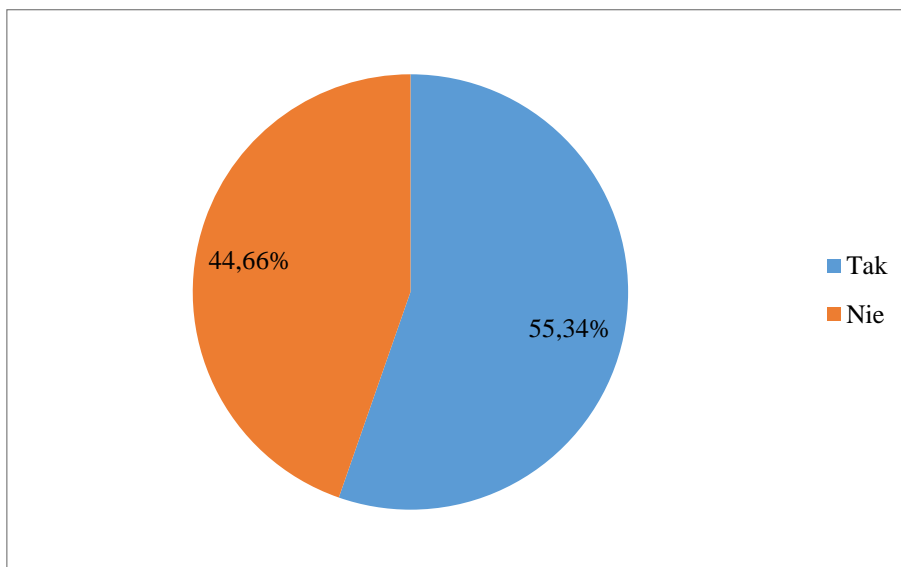
**Wykres 41. Realizacja wspólnych przedsięwzięć z innymi JST w zakresie turystyki**



Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

**Czy JST realizowała lub realizuje wspólne przedsięwzięcia z innymi JST w zakresie kultury?**

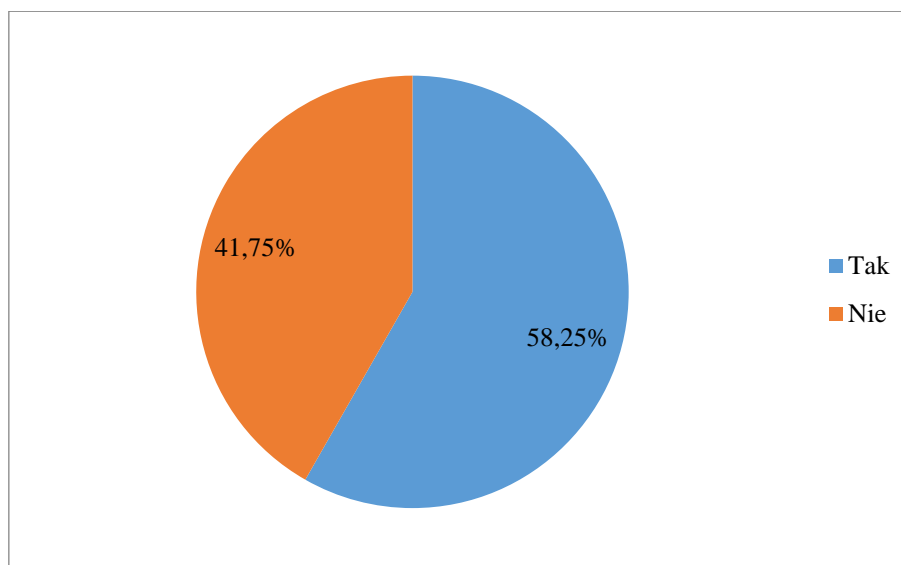
**Wykres 42. Realizacja wspólnych przedsięwzięć z innymi JST w zakresie kultury**



Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

### Czy JST realizowała lub realizuje wspólne przedsięwzięcia z innymi JST w zakresie sportu i rekreacji?

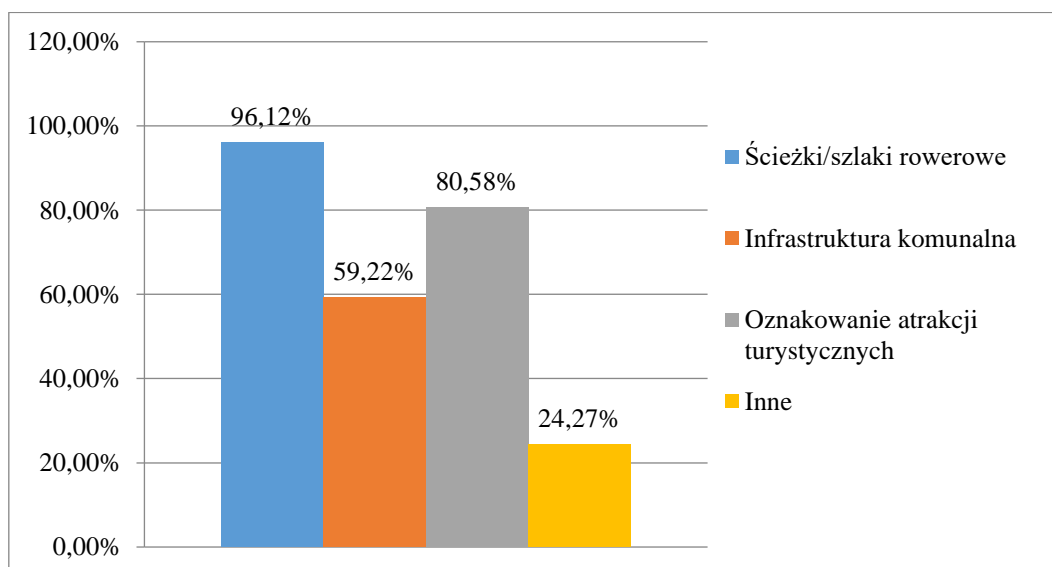
Wykres 43. Realizacja wspólnych przedsięwzięć z innymi JST w zakresie sportu i rekreacji



Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

### Jakie potrzeby występują w JST w zakresie wspólnych przedsięwzięć integracyjnych?

Wykres 44. Potrzeby występujące w JST w zakresie wspólnych przedsięwzięć integracyjnych



Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

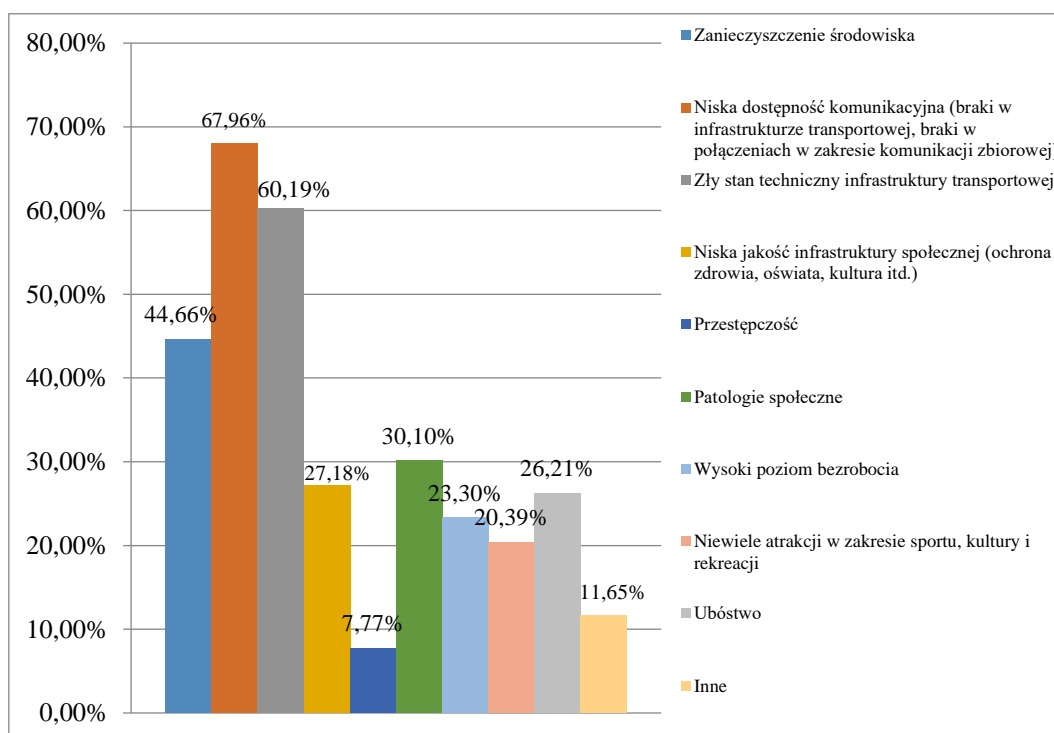
Inne: wspólna polityka społeczna (bolesławiecki), rewitalizacja (dzierzoniowski), rekreacja (miasto Jelenia Góra, jeleniogórski), infrastruktura (miasto Jelenia Góra, jeleniogórski, miasto Wałbrzych, jaworski, lwówecki, zgorzelecki, ząbkowicki), działania marketingowe, imprezy integracyjne (kamiennogórski, lubański, dzierzoniowski, świdnicki, ząbkowicki, kłodzki), turystyka (świdnicki, wałbrzyski).

Ostatni blok zagadnień dotyczył problemów występujących w JST w podziale na kategorie, dopuszczalne było zaznaczenie kilku odpowiedzi. Poniżej przedstawiono uzyskane wyniki.



## Proszę wskazać główne problemy dotyczące jakości życia w JST

Wykres 45. Główne problemy dotyczące jakości życia w JST

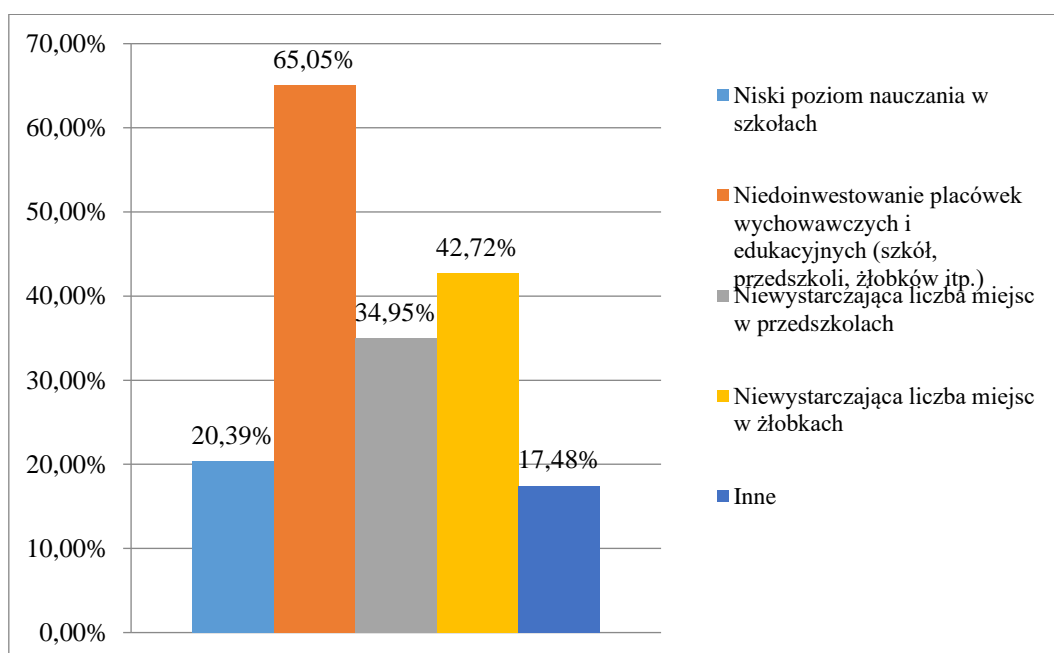


Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

Inne: depopulacja (bolesławiecki), niska dostępność zasobu komunalnego (dzierżoniowski, kłodzki, świdnicki), niski poziom zarobków (kamiennogórski), niska aktywność społeczeństwa (wałbrzyski).

## Proszę wskazać główne problemy dotyczące wychowania i edukacji w JST

Wykres 46. Główne problemy dotyczące wychowania i edukacji w JST

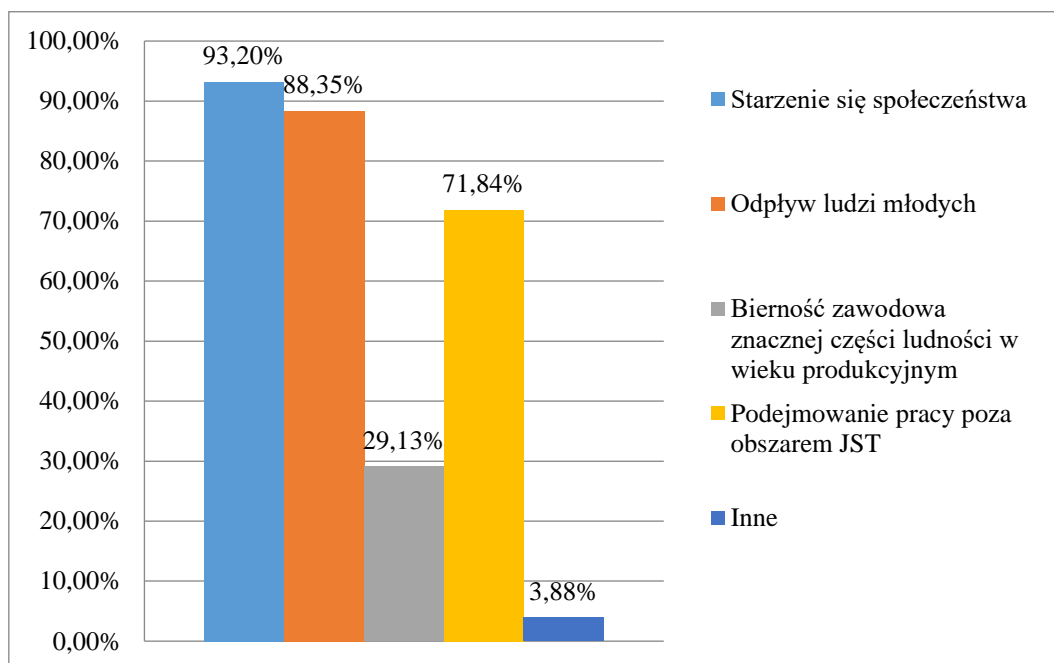


Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

Inne: Niewystarczająca subwencja oświatowa (dzierżoniowski, miasto Wałbrzych, ząbkowicki), brak żłobka (bolesławiecki, lubański, ząbkowicki, zgorzelecki).

**Proszę wskazać główne problemy dotyczące demografii**

**Wykres 47. Główne problemy dotyczące demografii**

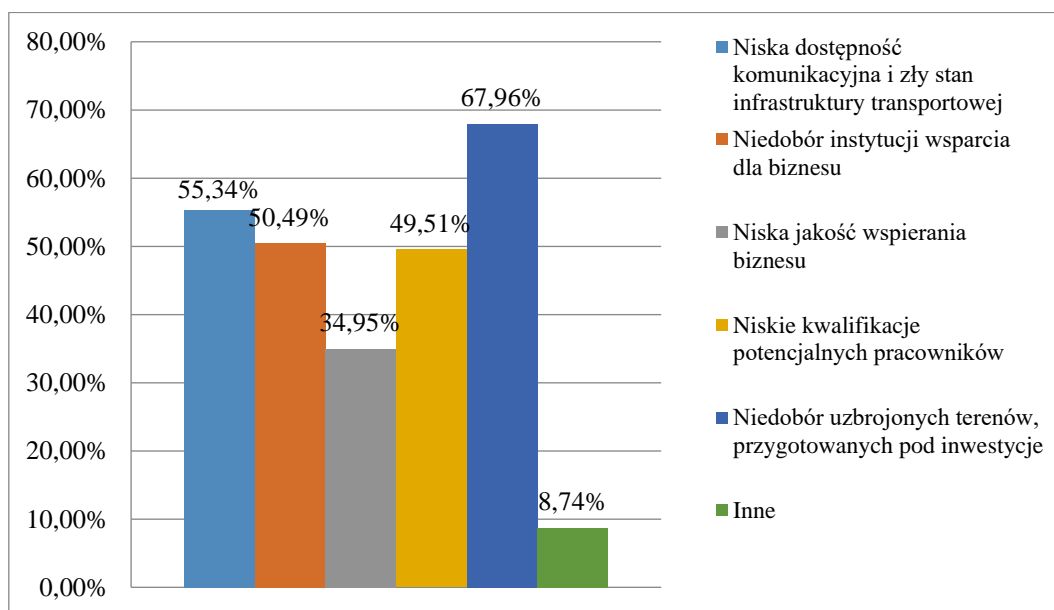


Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

Inne: depopulacja (bolesławiecki), ujemny przyrost naturalny (wałbrzyski, ząbkowicki).

**Proszę wskazać główne problemy dotyczące prowadzenia działalności gospodarczej w JST**

**Wykres 48. Główne problemy dotyczące prowadzenia działalności gospodarczej w JST**

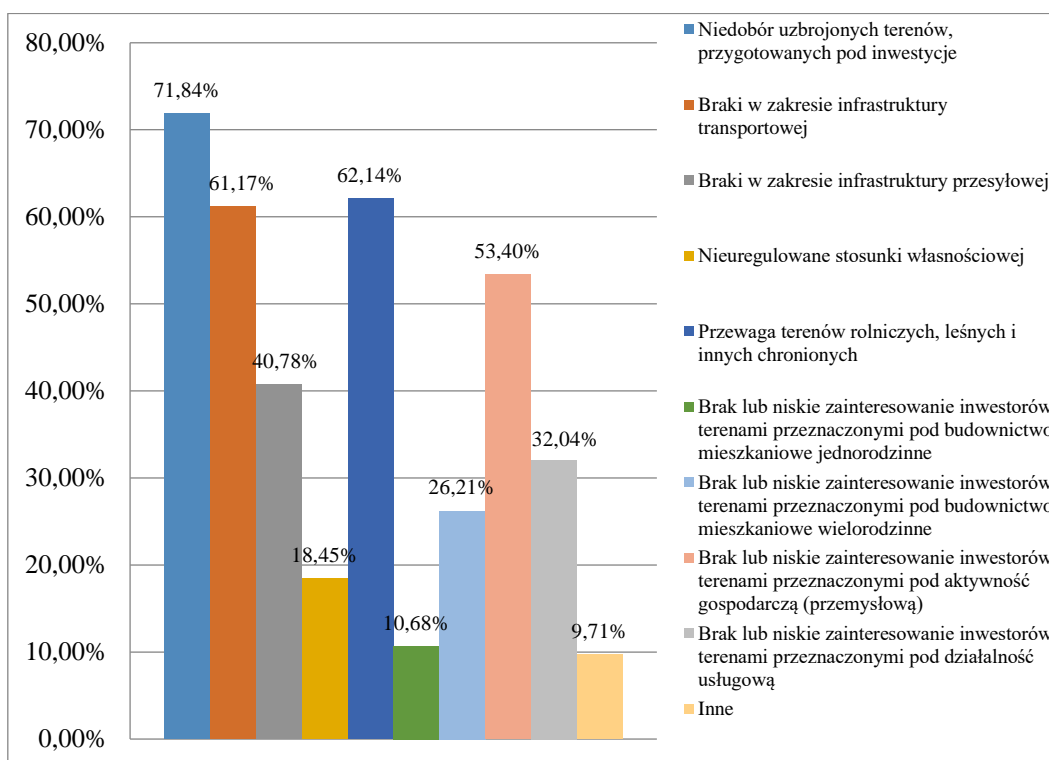


Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

Inne: niedostosowane kierunki kształcenia (dzierżoniowski).

## Proszę wskazać główne problemy dotyczące zagospodarowania przestrzennego w JST

Wykres 49. Główne problemy dotyczące zagospodarowania przestrzennego w JST

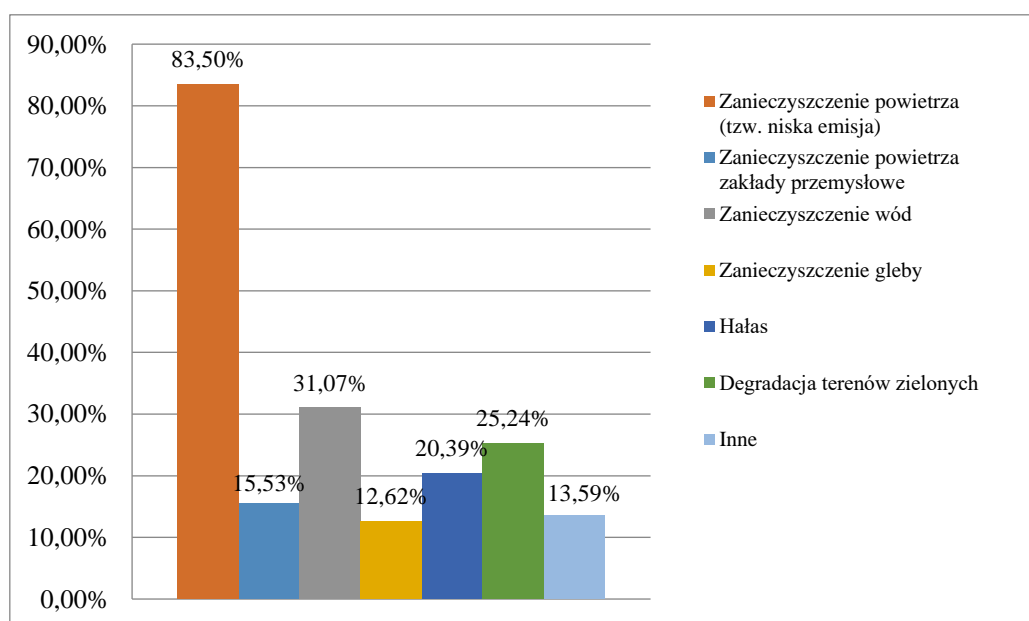


Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

Wśród innych: obszar Natura 2000 (bolesławiecki), długi czas zmiany MPZP (jaworski), struktura własnościowa (lubański, lwówecki, Miasto Wałbrzych), brak wolnych terenów inwestycyjnych (bolesławiecki), obszary zagrożone powodzią (ząbkowicki).

## Proszę wskazać główne problemy dotyczące ochrony środowiska w JST

Wykres 50. Główne problemy dotyczące ochrony środowiska w JST

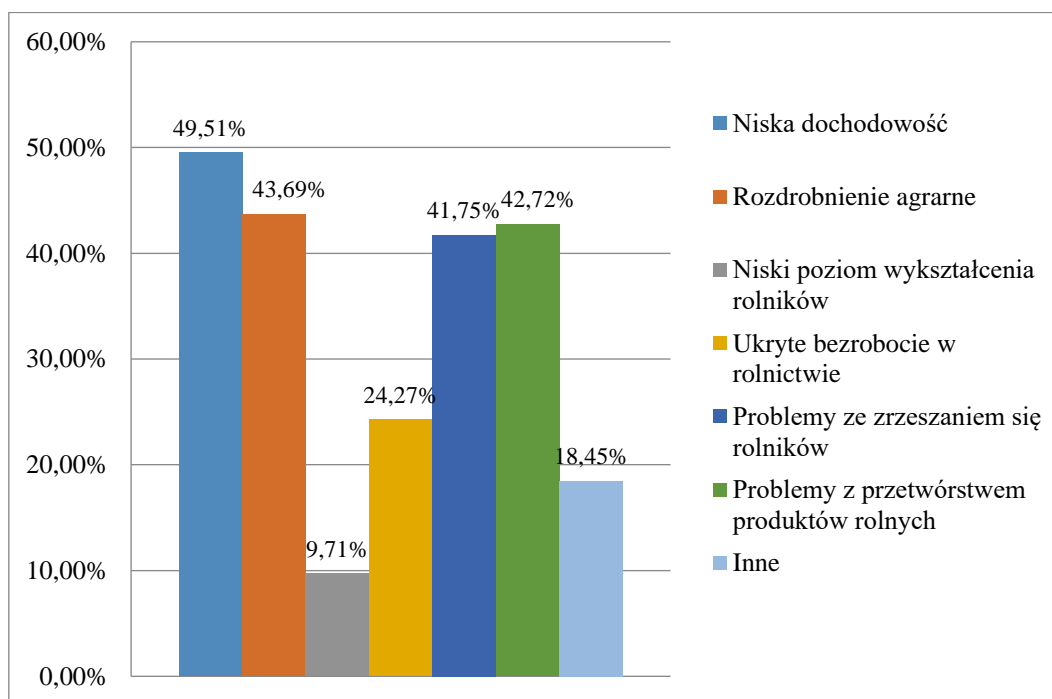


Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

Wśród innych wskazano: dzikie wysypiska (powiat jeleniogórski), niski poziom świadomości mieszkańców (powiat lwówecki), ograniczenie wody w okresach suszy (ząbkowicki), problemy z niedoborem wody (lwówecki), brak możliwości gazyfikacji (wałbrzyski).

### Proszę wskazać główne problemy dotyczące rolnictwa w JST

Wykres 51. Główne problemy dotyczące rolnictwa w JST



Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego JST.

Wśród innych odnotowano: tereny górskie (powiat lwówecki, wałbrzyski, ząbkowicki, zgorzelecki), brak oferty szkoleń dla rolników (powiat świdnicki).

Badanie ankietowe przeprowadzono także wśród instytucji otoczenia biznesu i innych podmiotów trzeciego sektora. Podstawowe wnioski są następujące:

- Instytucje te wśród problemów występujących w powiecie, w którym są zlokalizowane wskazują przede wszystkim: odpływ ludzi młodych (ponad 93% respondentów), zanieczyszczenie powietrza – niska emisja (ponad 86%), niedoinwestowanie placówek wychowawczych i edukacyjnych (60%), niewiele atrakcji w zakresie turystyki, rekreacji i kultury (prawie 47%), braki w zakresie infrastruktury transportowej i niskie kwalifikacje pracowników (po ok. 53% wskazań).
- 2/3 badanych organizacji współpracuje z innymi podmiotami non-profit z obszaru Sudety, 47% – z podmiotami komercyjnymi, a 67% – z JST.
- Jednak cyklicznie przygotowuje wydarzenia we współpracy z JST już niższy odsetek badanych – 40%, tyle samo z innymi podmiotami non-profit i zaledwie 20% – we współpracy z podmiotami komercyjnymi.
- Wśród celów/zadań, które według badanych powinny być zapisane w Strategii Rozwoju Sudety 2030 najczęściej pojawiały się: integracja działań, tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie, poprawa stanu środowiska naturalnego, rozwój turystyki, wzrost konkurencyjności obszaru, przeciwdziałanie procesom marginalizacji, budowa marki regionalnej, stworzenie warunków sprzyjających do rozwoju działalności gospodarczej, budowa zintegrowanego systemu komunikacyjnego w zakresie komunikacji zbiorowej, zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Badanie ankietowe szkół wyższych wykazało:

- Wszystkie szkoły wyższe, które odpowiedziały na zaproszenie i wypełniły ankietę współpracowały w sposób ciągły (co najmniej 3 kontakty w roku) z JST i podmiotami komercyjnymi, z organizacjami non-profit współpracowało  $\frac{3}{4}$  badanych.
- $\frac{3}{4}$  badanych organizowało cyklicznie imprezy z ww. instytucjami i podmiotami.
- Wszystkie badane szkoły zadeklarowały, że wprowadzają innowacje w programach nauczania; wskazano: dostosowanie programów kształcenia do potrzeb pracodawców, nacisk na kształcenie kompetencji społecznych, tworzenie specjalności w ramach kierunków oraz modyfikowanie sylabusów w oparciu o wyniki ankiet wśród przedsiębiorców oferujących praktyki zawodowe.
- Jako podstawowe bariery wdrażania innowacji w programach nauczania wszyscy badani wskazali brak środków finansowych,  $\frac{3}{4}$  wymieniło bariery prawne, połowa wskazała brak zainteresowania ze strony przedsiębiorców, inkubatorów przedsiębiorczości itp., żaden z respondentów nie wskazał braku zainteresowania innowacyjnymi rozwiązaniami ze strony kadry naukowej czy studentów.
- Wśród potrzeb w zakresie współpracy szkoły z przedsiębiorcami, instytucjami non-profit i JST wymieniano przede wszystkim: potrzebę wymiany doświadczeń, wizyty studyjne, większe otwarcie małych i średnich firm na realizację praktyk studenckich, wspólne promotorstwo prac dyplomowych, szczególnie inżynierskich.
- Jako główny problem szkolnictwa wyższego na obszarze swojego subregionu wszyscy badani wskazali zbyt małą liczbę studentów,  $\frac{3}{4}$  wskazało zbyt niskie zainteresowanie współpracą ze szkołą ze strony przedsiębiorców i instytucji otoczenia biznesu, połowa zwracała uwagę na niedoinwestowanie bazy dydaktycznej.
- Wśród celów, które powinny znaleźć się w Strategii Rozwoju Sudety 2030 wymieniano przede wszystkim: rozwój obszaru, dofinansowanie działań prorozwojowych, w tym innowacyjnych, zatrzymanie młodych ludzi, zrównoważony rozwój, aktywizację społeczną oraz integrację środowiska biznesowego i społecznego.
- Wśród cech, którymi powinien charakteryzować się obszar objęty Strategią wskazywano: atrakcyjność dla młodych ludzi (oferta kulturalna, atrakcyjne miejsca pracy), atrakcyjność turystyczną, możliwość rozwoju osobistego, zawodowego, dbałość o środowisko naturalne oraz wyrazistą tożsamość.

## **Analiza dokumentów strategicznych powiatów i gmin na obszarze porozumienia Sudety 2030 pod kątem podobieństwa celów, priorytetów i działań**

Analiza dokumentów strategicznych JST wchodzących w skład Porozumienia Sudety 2030 miała charakter złożony, ze względu na zróżnicowanie strategii, oraz programów i planów rozwoju pod względem: formy, struktury, sposobu sformułowania priorytetów, celów strategicznych, celów operacyjnych, kierunków interwencji oraz zadań. Zróżnicowanie to wynika m.in. z różnicy zadań i zakresu odpowiedzialności JST na różnych poziomach (np. inne zadania powiatu i gmin). Strategie gminne zróżnicowane były w pewnym stopniu również ze względu na charakter gminy (gminy miejskie, miejsko-wiejskie i wiejskie).

Analizę postanowiono więc podzielić na mniejsze części, a same dokumenty strategiczne analizować na różnych poziomach. Pierwszym etapem analizy był przegląd strategii powiatowych łącznie ze strategiami ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej i ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej oraz zidentyfikowanie obszarów interwencji i celów wspólnych dla wszystkich strategii powiatowych. Ze względu na różne struktury i formy dokumentów strategicznych, o czym napisano powyżej, nie było możliwe zamknięcie tej analizy w ramy wynikające z najczęściej stosowanego podziału w dokumentach tego typu (czyli np. cele strategiczne, priorytety, cele operacyjne, zadania). Podobieństwa celów i obszarów interwencji zidentyfikowano więc poprzez wyodrębnienie po lekturze strategii obszarów tematycznych wspólnych dla wszystkich strategii powiatowych. W części tego opracowania poświęconej analizie strategii powiatowych wraz ze strategiami

ZIT znajdują się więc wyszczególnione obszary interwencji wspólne dla wszystkich strategii powiatowych, z krótkimi komentarzami.

Następnie analizowano strategie gminne w podziale na powiaty, podejmując próbę określenia wspólnych obszarów interwencji w strategiach gminnych na terenie jednego powiatu (Załącznik 1). W kolejnym kroku dokonano podsumowania i analizy całościowej strategii gminnych oraz zidentyfikowania podobieństw celów i obszarów wspólnych.

### **Analiza strategii powiatów**

Zidentyfikowano następujące obszary interwencji wspólne dla wszystkich dokumentów strategicznych.

### **Jakość życia / podniesienie standardów życia**

Jednym z najczęściej pojawiających się zagadnień w powiatowych strategiach rozwoju jest cel podniesienia jakości lub standardu życia mieszkańców. Poprawa lub zapewnienie wysokiej jakości życia mieszkańców wymieniane jest zarówno wśród celów strategicznych, jak i w sformułowanych w strategiach wizjach. Jest to jednak sformułowanie dość pojemne o dużym stopniu ogólności, co pozwala na różną interpretację pojęcia „jakość życia” w różnych strategiach. Duży jest więc wachlarz zagadnień wymienianych wśród celów operacyjnych, które mają realizować cel strategiczny związany z poprawą jakości życia, czy też podnoszeniem standardu życia mieszkańców. Wśród nich można wymienić m.in.: zwiększenie dostępności do usług edukacyjnych, rozwój oferty kulturalnej i rekreacyjno-sportowej, poprawa dostępności do usług zdrowotnych i profilaktyka zdrowotna, rewitalizacja i poprawa stanu technicznego i infrastruktury technicznej budynków mieszkalnych, poprawa stanu środowiska naturalnego, wspieranie działań z zakresu poprawy bezpieczeństwa mieszkańców, angażowanie mieszkańców w rozwiązywanie lokalnych problemów społecznych, rozwój współpracy międzysamorządowej i wiele innych.

### **Dostępność komunikacyjna**

Jest to obszar interwencji pojawiający się we wszystkich strategiach. Wśród celów znajdują się zagadnienia poprawy dostępności zarówno zewnętrznej powiatu, jak i wewnętrznej. W zakresie wewnętrznej dostępności komunikacyjnej w strategiach skupiono się głównie na działaniach w zakresie poprawy infrastruktury drogowej – dróg powiatowych i (rzadziej) gminnych. Jedynie niektóre strategie wymieniają wśród koniecznych działań poprawę jakości (przebudowę, budowę, utrzymanie) dróg wojewódzkich i krajowych, które mają zasadnicze znaczenie dla dostępności komunikacyjnej powiatu (zewnętrznej). W większości przypadków działania dotyczące poprawy dróg wojewódzkich czy krajowych nie są jednak wymieniane wśród celów operacyjnych w strategiach powiatów. Jedynie w Strategii Powiatu Zgorzeleckiego mowa jest o: „pozyskiwaniu infrastrukturalnych inwestycji krajowych i wojewódzkich”. W strategiach pojawia się również jako cel poprawa dostępności komunikacyjnej transportem kolejowym lub ewentualnie lobbying na rzecz zapobiegania degradacji infrastruktury kolejowej i rozwoju połączeń kolejowych.

### **Wspieranie i rozwój przedsiębiorczości**

Wspieranie przedsiębiorczości jest zagadnieniem pojawiającym się we wszystkich strategiach powiatowych. Pod tym hasłem, sformułowanym w strategiach jako jeden z celów strategicznych, a częściej jako cel operacyjny wymieniane są zadania związane zarówno z przyciąganiem inwestorów spoza regionu i poprawą atrakcyjności inwestycyjnej powiatów, jak i wspieranie i promocja małej przedsiębiorczości, głównie w sektorze turystycznym, którego rozwój również wymieniany jest wśród celów strategicznych wszystkich strategii powiatowych. Wspieranie przedsiębiorczości obejmuje również działania w zakresie poprawy dostępności przedsiębiorstw do wykwalifikowanej siły roboczej m.in. wspieranie podnoszenia i zmiany kwalifikacji osób bezrobotnych, a także oferty edukacyjnej dostosowanej do potrzeb przedsiębiorstw i lokalnych rynków pracy. Wspieranie przedsiębiorczości oraz działania zmierzające do przyciągania inwestycji składają się na cel zapewnienia wzrostu i rozwoju gospodarczego powiatów.

## **Poprawa jakości edukacji i kształcenia**

Poprawa jakości kształcenia i edukacji zajmuje ważne miejsce wśród celów strategicznych i celów operacyjnych we wszystkich strategiach. Działania w zakresie poprawy jakości edukacji skupiają się głównie na dostosowaniu oferty edukacyjnej do potrzeb przedsiębiorstw i pracodawców na terenie danego powiatu. Nacisk położony jest na poprawę jakości kształcenia oraz rozwój kształcenia zawodowego dostosowanego do potrzeb rynku pracy. Wymieniane są również działania w zakresie promocji wśród osób dorosłych kształcenia ustawicznego. Wspomina się także o potrzebie wprowadzenia innowacyjnych programów nauczania. Wśród zadań i celów operacyjnych wymienia się poprawę bazy materialnej placówek oświatowych.

## **Rozwój turystyki i oferty w zakresie spędzania wolnego czasu**

Rozwój turystyki i promocja powiatów jest celem pojawiającym się we wszystkich strategiach powiatowych. Rozwój turystyki i chęć przyciągania swoją ofertą spędzania wolnego czasu postulują zarówno powiaty tradycyjnie kojarzone z turystyką, jak np. powiat kłodzki, jeleniogórski, wałbrzyski, lwówecki, jak również powiaty mniej kojarzone z rozwiniętą infrastrukturą turystyczną, jak powiat jaworski, czy ząbkowicki. Rozwój turystyki jest w strategiach powiatowych uważany za ważny czynnik rozwoju gospodarczego oraz sektor, który może generować dodatkowe nowe miejsca pracy. Cele i zadania w zakresie rozwoju turystyki (poprawa infrastruktury turystycznej, rewitalizacja zabytków, poszerzenie oferty kulturalnej) zająbiają się również z działaniami mającymi na celu poprawę jakości życia mieszkańców powiatów w zakresie wzbogacenia oferty spędzania czasu wolnego.

## **Rewitalizacja**

We wszystkich strategiach powiatowych wśród celów strategicznych lub operacyjnych pojawiają się zadania w zakresie rewitalizacji obszarów lub obiektów zdegradowanych. O rewitalizacji pisze się w strategiach w kontekście poprawy jakości technicznej zasobów mieszkaniowych, infrastruktury turystycznej (np. schronisk, atrakcji turystycznych, szlaków turystycznych), infrastruktury kulturalnej, obiektów zabytkowych oraz historycznych centrów miast (starówek), jak również rewitalizacji obiektów przemysłowych i nadania im nowych funkcji oraz przeznaczania tych obiektów na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej.

## **Poprawa dostępności do usług opieki zdrowotnej oraz profilaktyka**

Obszar ten został uwzględniony we wszystkich strategiach powiatowych. Mowa jest zarówno o działaniach mających na celu zwiększenie dostępności do usług opieki zdrowotnej, w ramach których uwzględnia się również otwieranie nowych placówek opieki zdrowotnej, jak i inwestycje w rozwój infrastruktury materialnej – w przypadku niektórych strategii powiatowych. We wszystkich strategiach zostały uwzględnione działania mające na celu promocję zdrowia i zdrowego stylu życia oraz działania związane z profilaktyką (np. uruchamianie badań kontrolnych dzieci i dorosłych we współpracy z różnymi fundacjami i innymi jednostkami). Wśród celów znajdują się również te mające charakter działań miękkich – edukacyjnych (promocja zdrowia).

## **Poprawa w zakresie funkcjonowania opieki społecznej i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu**

We wszystkich strategiach powiatowych wśród celów znajdują się postulaty poprawy dostępności do usług opieki społecznej oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. W ramach tego ostatniego problemu wymienia się m.in. włączenie osób z niepełnosprawnościami, głównie poprzez poprawę dostępności infrastruktury publicznej oraz dostępności do usług publicznych, usuwanie barier architektonicznych oraz aktywizowanie tych osób. Walka z wykluczeniem społecznym obejmuje również

takie zagadnienia, jak działania miękkie skierowane do osób długotrwale bezrobotnych, a także walkę z wykluczeniem cyfrowym. W obszarze opieki społecznej w strategiach powiatowych skupiono się również na działaniach skierowanych do osób starszych: walka z wykluczeniem tej grupy społecznej, ale także postulaty budowy domów dziennego pobytu dla seniorów oraz domów opieki z wyspecjalizowanymi usługami dla osób starszych.

### **Działania w zakresie poprawy bezpieczeństwa mieszkańców**

We wszystkich strategiach powiatowych znajdują się postulaty poprawy bezpieczeństwa mieszkańców powiatów, które mają charakter bardziej ogólny lub szczegółowy (np. w strategii miasta Jelenia Góra mowa jest m.in. konkretnie o bezpieczeństwie na drogach).

### **Przeciwdziałanie klęskom żywiołowym i ich skutkom**

W zakresie przeciwdziałania klęskom żywiołowym wysuwają się na pierwszy plan cele związane z zapobieganiem powodziom. Cele w tym zakresie obejmują również działania miękkie, jak np. edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania się w czasie wystąpienia klęsk żywiołowych i doskonalenia gotowości na zagrożenia i klęski żywiołowe. Zagadnienia i cele związane z zapobieganiem klęskom żywiołowym najczęściej występują obok celów związanych z ochroną środowiska przyrodniczego.

### **Działania w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego**

Zagadnienia i cele związane z ochroną środowiska przyrodniczego są obecne we wszystkich strategiach. W niektórych z nich są sformułowane w sposób bardziej ogólny, w innych bardziej szczegółowy. Wśród celów związanych z ochroną środowiska przyrodniczego znajdują się takie, jak: ochrona gleby, uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej (budowa i rewitalizacja sieci kanalizacji i oczyszczalni ścieków oraz przydomowych oczyszczalni ścieków na terenach słabo zurbanizowanych), poprawa jakości powietrza, ograniczanie niskiej emisji, zwiększenie racjonalności wykorzystywania energii, w tym termomodernizacja budynków (w niektórych strategiach sformułowano również cele związane ze zwiększeniem udziału energii ze źródeł odnawialnych), działania w zakresie racjonalnego gospodarowania odpadami komunalnymi, w tym przede wszystkim zwiększenie selektywnej zbiórki odpadów i budowa odpowiedniej infrastruktury. Wśród celów związanych z ochroną środowiska przyrodniczego znajdują się również zagadnienia miękkie, jak np. zwiększenie świadomości ekologicznej mieszkańców.

Należy również zwrócić uwagę, że wszystkie analizowane strategie odwoływały się do koncepcji zrównoważonego rozwoju, co znalazło wyraz zarówno w celach związanych z ochroną środowiska, jak i wcześniejszych celach związanych z poprawą jakości opieki społecznej i walką z wykluczeniem społecznym.

### **Budowa ścieżek rowerowych**

Cele związane z budową infrastruktury rowerowej pojawiają się w zdecydowanej większości strategii powiatowych. W przypadku różnych strategii pełnią one różne funkcje, a plany ich budowy są uwzględniane w ramach innych celów strategicznych: począwszy od celów związanych z dostępnością komunikacyjną i komunikacją (jako „zielony” środek transportu, np. w przypadku miasta Wałbrzycha, czy miasta Jelenia Góra), poprzez cele związane z rozwojem turystyki, gdzie budowa i rozbudowa sieci ścieżek rowerowych ma być dodatkowym atutem i czynnikiem wpływającym na wybór danego miejsca przez turystów, cele związane z ochroną środowiska przyrodniczego, aż do celów związanych z promocją sportu i aktywności fizycznej w powiatach.

### **Promocja kultury i sportu**

Cele związane z tym zagadnieniem obejmują takie działania jak organizacja imprez kulturalnych i sportowych, poprawa infrastruktury potrzebnej do uprawiania sportu (budowa i rozbudowa istniejących



ośrodków) i infrastruktury kulturalnej. Cele związane z tym zagadnieniem zakwalifikowane zostały w różnych strategiach do różnych celów strategicznych i występują zarówno wśród celów operacyjnych związanych z poprawą jakości życia mieszkańców, jak i rozwoju turystyki.

### **Współpraca w celu realizacji strategii powiatowych**

W strategiach postuluje się nawiązanie lub zacieśnienie współpracy pomiędzy interesariuszami. Wymienia się głównie współpracę na poziomie przedsiębiorcy – władze JST, przedsiębiorcy – placówki edukacyjne, władze JST – organizacje pozarządowe i ogólnie mówiąc społeczność danej JST. Wśród celów znajdują się również postulaty współpracy pomiędzy JST w danym powiecie w celu wspólnego podejmowania działań takich, jak np. promocja powiatu jako miejsca atrakcyjnego turystycznie czy też promocja powiatu wśród przedsiębiorców – potencjalnych inwestorów w powiecie.

### **Poprawa sprawności administracji i JST**

W tym obszarze wymienia się głównie takie działania, jak cyfryzacja administracji publicznej i świadczonych przez jednostki administracji publicznej usług, a także zwiększenie dostępności ludności do usług świadczonych przez administrację.

### **Analiza strategii ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej i ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej**

Wymienione powyżej obszary i cele wspólne dla strategii powiatowych pokrywają się z celami strategii ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej i ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej. W strategiach ZIT znajdują się jednak dodatkowo cele związane z budową innowacyjnej gospodarki i wspieraniem innowacyjności przedsiębiorstw, które nie występują we wszystkich strategiach powiatowych. Cele budowy innowacyjnej gospodarki i wspieranie oraz przyciąganie innowacyjnych przedsiębiorstw (np. poprzez tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości, możliwości tworzenia instytutów badawczych i wspieranie współpracy przedsiębiorstw z jednostkami badawczo-rozwojowymi) zostały sformułowane jedynie w strategiach powiatów: miasto Wałbrzych, miasto Jelenia Góra, dzierzoniowskiego, ząbkowickiego oraz zgorzeleckiego.

### **Strategie powiatowe a Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego**

Podobnie, jak w przypadku powyższej uwagi dotyczącej relacji pomiędzy obszarami wspólnymi strategii powiatowych i strategii ZIT, należy stwierdzić, że zidentyfikowane obszary wspólne strategii powiatowych wpisują się zarówno w Strategię Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku jak i projekt strategii do 2030 roku. Z zastrzeżeniem, że w większości strategii powiatowych (oprócz strategii powiatów: miasto Wałbrzych, miasto Jelenia Góra, dzierzoniowskiego, ząbkowickiego oraz zgorzeleckiego) nie sformułowano w celach postulatu tworzenia gospodarki innowacyjnej, opartej na wiedzy i wspierania przedsiębiorstw innowacyjnych, co jest bardzo ważnym celem i priorytetem w obu dokumentach strategicznych regionu.

### **Podsumowanie analizy strategii gminnych – identyfikacja wspólnych obszarów interwencji**

Wśród sygnatariuszy Porozumienia Sudeckiego znajduje się 107 jednostek samorządu terytorialnego. Pomimo dużej liczby dokumentów strategicznych gmin poddanych analizie, zakres tematyczny celów głównych, strategicznych, operacyjnych, priorytetów i zadań określonych w tych dokumentach wykazuje duży stopień podobieństwa. W oparciu o analizę i identyfikację pokrywających się obszarów interwencji w strategiach gminnych przeprowadzoną w podziale na poszczególne powiaty, dokonano identyfikacji obszarów interwencji występujących we wszystkich lub prawie wszystkich strategiach gminnych, które wymieniono i opisano poniżej.

## **Wysoka jakość życia**

Podobnie jak w przypadku strategii powiatowych, również w wielu strategiach miejskich pojawia się cel podniesienia jakości życia lub zapewnienia wysokiego standardu życia mieszkańców. W wielu strategiach postulat ten pojawia się nawet na poziomie wizji lub misji. Jak zostało to wskazane przy analizie strategii powiatowych, zagadnienie podnoszenia jakości życia jest wieloaspektowe i do tego celu można przyporządkować cele operacyjne lub zadania o różnym charakterze. Można wśród nich wymienić: poprawę sytuacji gospodarczej gminy, walkę z bezrobociem i tworzenie miejsc pracy, poprawa w zakresie możliwości spędzania czasu wolnego, co obejmuje m.in. działania w zakresie inwestycji w poprawę i rozbudowę infrastruktury sportowej, rekreacyjnej, kulturalnej, podniesienie jakości i dostępności do usług opieki zdrowotnej, do wysokiej jakości usług edukacyjnych, inwestycje w infrastrukturę oświatową, poprawa jakości powietrza i ochrona środowiska naturalnego. Wszystkie te zadania pojawiają się również poniżej w tym opracowaniu, jako wyodrębnione wspólne obszary interwencji w strategiach gminnych.

## **Wspieranie i promowanie przedsiębiorczości**

Cele związane z wspieraniem i promowaniem przedsiębiorczości znajdują się we wszystkich strategiach gminnych m.in. jako instrument i narzędzie osiągnięcia innego celu, jakim jest rozwój gospodarczy gminy, tworzenie nowych miejsc pracy i ograniczenie bezrobocia. W wielu gminach szczególny nacisk kładzie się na wspieranie przedsiębiorczości w sektorze turystyki, w gminach wiejskich wśród celów wymienia się wspieranie przedsiębiorczości na terenach wiejskich, szczególnie w zakresie wspierania tworzenia i podejmowania działalności gospodarczej o charakterze pozarolniczym. Wśród instrumentów, jakie gminy chcą wykorzystywać do wspierania i promowania przedsiębiorczości wymieniane są m.in.: ulgi w podatkach lokalnych, przekazywanie wiedzy na temat możliwości pozyskiwania środków finansowych, pomoc w promocji gospodarczej.

## **Wspieranie działań zmierzających do pozyskania inwestorów zewnętrznych**

Działania te, według strategii, mają się głównie skupiać na działaniach promocji gospodarczej gmin, ale także na wyodrębnieniu i dostosowaniu terenów inwestycyjnych oraz tworzeniu klimatu w gminach sprzyjającego inwestycjom i pozyskiwaniu inwestorów zewnętrznych.

## **Rozwój infrastruktury drogowej i poprawa dostępności komunikacyjnej gmin**

We wszystkich strategiach gmin formułowane są cele związane z remontami, budową lub rozbudową infrastruktury drogowej, zarówno tej mającej poprawić dostępność komunikacyjną gmin, jak i spójność przestrzenną gmin w zakresie transportu i komunikacji. Zakładane są inwestycje w drogi gminne, w niektórych strategiach również powiatowe, a także poprawę infrastruktury około-drogowej: ciągów pieszych, oświetlenia, barier zabezpieczających. W większości strategii postuluje się również budowę i rozwój sieci ścieżek rowerowych zarówno jako elementu infrastruktury turystycznej, jak i elementu infrastruktury komunikacyjnej w miastach.

## **Rozwój infrastruktury technicznej**

Rozwój infrastruktury technicznej jest postulatem występującym we wszystkich strategiach. Wymienia się w tym obszarze głównie potrzebę remontów, budowy i rozbudowy infrastruktury wodno-kanalizacyjnej i ściekowej, w niektórych strategiach również infrastruktury energetycznej i gazowej, a także infrastruktury oświatowej, związanej z ochroną zdrowia, sportowo-rekreacyjnej i turystycznej. Wymieniane są również zadania związane z rewitalizacją obiektów historycznych, starówek miast, zasobów mieszkaniowych itp.

## **Rozwój infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, kulturalnej i turystycznej**

Działania w tym zakresie wpisują się zarówno w cele związane z podniesieniem jakości życia mieszkańców gmin, jak i podniesieniem ich atrakcyjności turystycznej. Działania w zakresie inwestycji w rozwój infrastruktury tego typu wspierane są przez działania „miękkie” w zakresie promocji zdrowego stylu życia, aktywnych form wypoczynku, zwiększania jakości i dostępności do oferty kulturalnej i możliwości spędzania czasu wolnego.

### **Wspieranie rozwoju turystyki**

Działania w tym zakresie skupiają się zarówno na inwestycjach w infrastrukturę turystyczną, zachowaniu walorów przyrodniczych, kulturowych i historycznych potencjałów gmin oraz ich promocji. W wielu strategiach gminnych wśród celów i zadań znalazły się działania związane z organizacją imprez kulturalnych i sportowych o zasięgu lokalnym, regionalnym, krajowym i nawet międzynarodowym w celu promocji gmin regionu i zwiększenia ruchu turystycznego. Działania, które wpisują się w ten obszar interwencji obejmują również te związane z ochroną środowiska naturalnego, poprawą jakości wód i jakości powietrza.

### **Działania w zakresie promocji gmin**

Działania w tym zakresie obejmowały zazwyczaj dwa aspekty: promocję turystyki i walorów turystycznych gmin oraz promocję gospodarczą skierowaną do przedsiębiorców i potencjalnych inwestorów, której elementem było przekazywanie informacji i kreowanie wizerunku gminy jako miejsca atrakcyjnego dla inwestorów.

### **Poprawa jakości i rozwój usług rekreacyjnych i aktywnych form spędzania wolnego czasu**

Działania w tym obszarze obejmują głównie działania „miękkie” polegające na promocji kultury i sportu oraz aktywnych form spędzania wolnego czasu, zdrowego stylu życia (można tutaj również zaliczyć działania w zakresie ochrony zdrowia: profilaktykę i promowanie zdrowego stylu życia) a także inwestycje w poprawę jakości obiektów sportowych, podniesienie jakości i dostępności usług rekreacyjnych i możliwości spędzania wolnego czasu przez mieszkańców i turystów.

### **Rewitalizacja obszarów i obiektów zdegradowanych**

Działania w tym obszarze pokrywają się w zasadzie z obszarem inwestycji w podniesienie jakości infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, infrastruktury technicznej i turystycznej. Można tutaj również zaliczyć postulaty rewitalizacji historycznych części miejscowości, zasobów mieszkaniowych, terenów przemysłowych oraz poprawę estetyki miejscowości.

### **Wspieranie podnoszenia jakości edukacji**

Działania w tym obszarze obejmują zarówno podnoszenie jakości i poziomu edukacji, zwiększenie dostępu do zajęć pozalekcyjnych, promocję idei uczenia ustawicznego wśród osób dorosłych, a także podniesienie jakości i rozwój infrastruktury oświatowej i edukacyjnej w gminach.

### **Poprawa jakości i dostępności usług publicznych**

Działania w tym obszarze skupiają się głównie na podnoszeniu jakości obsługi ludności, remonty budynków publicznych i dostosowanie ich do potrzeb osób niepełnosprawnych, a także rozwój e-administracji i dostępności cyfrowej. Pojawiają się również działania związane z usługami w zakresie opieki socjalnej, podnoszenie jakości edukacji, walka z wykluczeniem społecznym.

## **Działania w zakresie ochrony środowiska naturalnego**

Działania w tym obszarze skupiają się głównie na poprawie jakości powietrza, w tym wpieranie gospodarki niskoemisyjnej i ograniczanie emisji gazów do atmosfery, termomodernizacja budynków, zachowanie walorów przyrodniczych gminy, zapobieganie zanieczyszczeniu wód, budowa i modernizacja oczyszczalni ścieków oraz promocja budowy oczyszczalni przydomowych, edukacja ekologiczna ludności i podnoszenie świadomości ekologicznej, wspieranie zachowań i postaw proekologicznych.

## **Podniesienie jakości i dostępności do usług medycznych, profilaktyka i promocja zdrowego stylu życia**

Działania w tym obszarze obejmują podnoszenie jakości usług medycznych, wspieranie rozwoju infrastruktury ochrony zdrowia oraz ułatwienie dostępu do usług opieki zdrowotnej, a także promocja zdrowego stylu życia, i działania w zakresie profilaktyki.

## **Przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom społecznym**

Działania w tym zakresie obejmują: walkę z wykluczeniem społecznym, w tym poprawę dostępu do usług publicznych dla osób z niepełnosprawnościami, walkę z ubóstwem i uzależnieniami oraz poprawę jakości usług opieki socjalnej dla społeczności.

## **Poprawa bezpieczeństwa mieszkańców, w tym zabezpieczenia przeciwpowodziowego**

Działania w tym obszarze obejmują wspieranie jednostek straży pożarnej, zabezpieczenie przeciwpowodziowe, edukacja w zakresie postępowania w przypadku wystąpienia klęsk żywiołowych i poprawa oświetlenia ulic. W niektórych strategiach gminnych pojawiają się działania z zakresu poprawy poczucia bezpieczeństwa mieszkańców poprzez instalację monitoringu.

## **Promocja i wspieranie na terenach wiejskich ekologicznej produkcji rolnej oraz poprawą jakości produkcji rolnej**

Działania w tym obszarze znajdują się w strategiach gmin wiejskich i miejsko-wiejskich. W zakresie rozwoju obszarów wiejskich pojawiają się również postulaty wyrównywania szans pomiędzy mieszkańcami obszarów wiejskich i miast oraz wspieranie i rozwój nierolniczej działalności gospodarczej na terenach wiejskich.

## **Strategie gminne a strategie powiatowe**

Obszary interwencji znajdujące się w strategiach gminnych zidentyfikowane jako wspólne we wszystkich dokumentach pokrywają się z obszarami interwencji zidentyfikowanymi jako wspólne w strategiach powiatowych. Występują różnice w szczegółowości i zakresie zadań w poszczególnych obszarach interwencji w strategiach na poziomie gmin i na poziomie powiatów, ale wynikają one z różnych zakresów kompetencji samorządów powiatowych i samorządów gminnych określonych ustawami.

## **Strategie gminne a strategia ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej i strategia ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej**

Podobnie, jak w przypadku porównania pokrywających się obszarów interwencji w strategiach powiatowych z celami strategii ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej i strategii ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej, również porównanie pokrywających się obszarów interwencji w strategiach gminnych z celami strategii ZIT pozwala uznać, że są one tożsame z obszarami interwencji uwzględnionymi w celach strategii ZIT. Również w tym przypadku należy dodać uwagę, że w większości strategii gminnych nie znajdują się cele związane z budowaniem gospodarki innowacyjnej. O wspieraniu innowacyjności przedsiębiorstw mowa jest głównie

w przypadku strategii miast, np. Zgorzelca, Świdnicy, Wałbrzycha, Jeleniej Góry, Dzierżoniowa, Ząbkowic Śląskich.

### **Strategie gminne a Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego**

Również porównanie zidentyfikowanych pokrywających się obszarów interwencji w strategiach gminnych z celami Strategii Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku jak i projektu strategii do 2030 roku pozwala stwierdzić, że wspólne obszary interwencji w strategiach gminnych pokrywają się z celami strategii województwa. Podobnie jak w uwadze powyżej (dotyczącej porównania do strategii ZIT), w większości strategii gminnych nie zostały sformułowane cele tworzenia gospodarki innowacyjnej, opartej na wiedzy i wspierania przedsiębiorstw innowacyjnych, co jest bardzo ważnym celem i priorytetem w obu dokumentach strategicznych regionu.

### **Analiza studiów uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gmin na obszarze porozumienia Sudety 2030 pod kątem podobieństwa założeń i celów**

Analiza studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin wykazała duże zróżnicowanie dokumentów udostępnionych przez gminy, w zakresie aktualności tychże dokumentów. Wiele z dostępnych dokumentów było uchwalanych przez rady gmin jeszcze przed rokiem 2010. Dla niektórych gmin dostępne były w Biuletynie Informacji Publicznej dokumenty uchwalane w latach 2015-2017, w przypadku niektórych gmin znaleźć można informację o trwających pracach nad aktualizacją tych dokumentów.

Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin wykazują również znaczące zróżnicowanie na płaszczyźnie szczegółowych działań, których podjęcie postuluje się w danej konkretnej gminie. Jednocześnie wykazują duże podobieństwo na poziomie ogólnych zasad i przyjętych założeń w zakresie zagospodarowania przestrzennego, które zidentyfikowano i zaprezentowano poniżej.

### **Podobieństwa w zakresie zasad ogólnych kształtowania struktury przestrzennej uwzględniających wymogi zachowania ład przestrzennego**

W odniesieniu do struktury przestrzennej gmin oraz kierunków zmian w tej strukturze zwracano uwagę na przenikanie się (głównie na terenach wiejskich) mieszanych funkcji mieszkaniowo-usługowo-gospodarczych. W dokumentach postuluje się jednak wyznaczanie terenów o funkcjach dominujących. W wielu dokumentach jako pożądane generalne kierunki zmian w strukturze przestrzennej gmin wymienia się kierunki wynikające z zasad ogólnych dla rozwoju poszczególnych funkcji przy zachowaniu wymogów ład przestrzennego, takie jak np.: skupianie się nowej zabudowy wokół istniejących układów przestrzennych drogą podporządkowania, uzupełniania i kontynuacji; wyeliminowanie spod zabudowy obszarów cennych przyrodniczo, enklaw o wyjątkowych walorach krajobrazowych, korytarzy ekologicznych i naturalnych ekosystemów łąkowo-rolno-leśnych; wprowadzenie ograniczeń zagospodarowania na terenach zagrożonych powodzią; dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali i bryły, podziałów architektonicznych, proporcji, powierzchni murów i otworów oraz nawiązywanie formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej; prowadzenie działalności inwestycyjnej z uwzględnieniem istniejących związków przestrzennych i urbanistycznych; wprowadzanie w nowych układach urbanistycznych przestrzeni ogólnodostępnych, zieleni urządzonej wysokiej i niskiej oraz ścieżek dla pieszych; zaleca się ograniczanie obudowy ciągów komunikacyjnych powodujące powstawanie barier ekologicznych i niszczenie ciągów widokowych; zaleca się zasadę wykluczania obiektów agresywnych krajobrazowo oraz tonowania istniejących obiektów dysharmonijnych.

W celu spełnienia wymogów ład przestrzennego, w dokumentach studiów postuluje się przede wszystkim sporządzanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla terenów zainwestowania, w których należy wprowadzić ustalenia ogólne takie, jak np. konieczność dostosowania nowej zabudowy do tradycyjnego budownictwa regionu w zakresie stosowania materiałów budowlanych, kolorystyki, układów zagród i brył.

## **Kierunki działań w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego**

W zakresie ochrony środowiska przyrodniczego postulowane są w studiach uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego głównie działania: kierowanie wytwarzanych ścieków do systemów kanalizacyjnych, których częścią powinny być oczyszczalnie ścieków; stosowanie systemów grzewczych opartych o paliwa niskoemisyjne (odchodzenie od węgla); wyposażenie obiektów w takie systemy usuwania i utylizacji odpadów, które zagwarantują ochronę terenu przed ich wpływem; wyłączenie kompleksów gruntów o wysokiej przydatności dla produkcji rolnej spod zainwestowania; ochrona lasów i skupisk drzew, parków oraz zadrzewień śródpolnych; rekultywacja istniejących składowisk odpadów komunalnych.

## **Kierunki działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury**

W studiach uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego dokonuje się wyodrębnienia stref i podziału obiektów zabytkowych na kategorie, np.: obiekty podlegające ścisłej ochronie konserwatorskiej, obiekty podlegające ochronie konserwatorskiej, zabytki archeologiczne, zabytkowe układy zieleni kształtowanej (parki, cmentarze, aleje). Studia określają również zasady i regulacje, jakim powinny podlegać poszczególne kategorie obiektów i strefy, w których się one znajdują. W studiach znajdują się zapisy dotyczące prowadzenia rejestrów i wykazów zabytków architektury i budownictwa oraz zasady wpisania obiektów na te listy. Niekiedy w szczegółowych zapisach zawarto również takie wykazy.

## **Kierunki rozwoju systemów komunikacji i infrastruktury technicznej**

We fragmentach analizowanych dokumentów dotyczących kierunków rozwoju układu komunikacyjnego zakłada się najczęściej i przewiduje rozbudowę istniejącej sieci dróg i infrastruktury około drogowej, a także poprawę stanu i klasy istniejącej infrastruktury drogowej poprzez inwestycje: budowy, przebudowy i remonty. W zakresie infrastruktury około drogowej postuluje się m.in. budowę chodników na terenach zabudowanych, aby rozdzielić ruch kołowy i pieszy, wyposażenie przystanków autobusowych komunikacji zbiorowej w zatoki postojowe, budowę obiektów zaplecza technicznego komunikacji (stacje paliw, parkingów), budowę systemu tras rowerowych do miejsc atrakcyjnych turystycznie i miejsc o charakterze rekreacyjnym (w miarę możliwości nie pokrywających się z drogami samochodowymi) oraz powiązanie wsi z siedzibami gmin.

W zakresie infrastruktury technicznej innego rodzaju najczęściej spotykanymi obszarami, w których wskazuje się potrzebę podejmowania działań są inwestycje w: systemy zaopatrzenia w wodę oraz systemy odprowadzania ścieków. W celu poprawy zaopatrzenia w wodę zakłada się najczęściej rozbudowę istniejących systemów w miarę potrzeb i postępu zainwestowania nowych terenów. W zakresie rozwoju systemu odprowadzania ścieków przewiduje się najczęściej rozbudowę istniejącej sieci kanalizacyjnej i sukcesywne podłączanie do niej miejscowości, które do tej pory nie zostały skanalizowane, budowę oczyszczalni ścieków oraz promowanie inwestycji w przydomowe oczyszczalnie ścieków na terenach trudniejszych do skanalizowania. W zakresie odprowadzania ścieków przemysłowych większość studiów postuluje dążenie do ich całkowitego unieszkodliwiania na terenie własnym inwestora i, w miarę możliwości, do stosowania obiegu zamkniętego.

## **Kierunki rozwoju sieci i urządzeń elektroenergetycznych**

W studiach uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gmin przewiduje się podejmowanie działań w zakresie rozwoju sieci i urządzeń elektroenergetycznych, takich jak np.: budowa i rozbudowa istniejącej sieci elektroenergetycznej w formie linii napowietrznych, kablowych lub napowietrzno-kablowych; rozbudowa istniejących sieci transformatorowych do zapotrzebowania mocy, wynikającego z planowanego zagospodarowania; budowa stacji transformatorowych stosownie do potrzeb usytuowanych na terenie własnym inwestora w ilości i w rejonach lokalizacji określonych przez zarządzającego siecią.

## Kierunki działań w zakresie zaopatrzenia w energię ciepłą

W studiach uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gmin znajdują się postulaty podejmowania działań ukierunkowanych na zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii (OZE) oraz wymogi stosowania urządzeń ograniczających do minimum emisję do atmosfery substancji szkodliwych. Zakłada się dążenie do sukcesywnej wymiany istniejących urządzeń, które nie spełniają norm i zamianę ich na urządzenia, które gwarantować będą spełnienie aktualne i docelowe wymagań z zakresu ochrony powietrza.

## Analiza SWOT obszaru Sudety (wymiary: gospodarczy, społeczny, przestrzenny, środowiskowy)

Podsumowanie diagnozy stanowi analiza SWOT, uwzględniająca silne i słabe strony obszaru Sudety oraz szanse i zagrożenia jego rozwoju w wymiarach: gospodarczym, społecznym, przestrzennym i środowiskowym.

Tabela 17. Analiza SWOT obszaru Sudety

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wysokie walory przyrodnicze objęte zintegrowanym systemem ochrony (parki narodowe, rezerwy biosfery UNESCO, geoparki, obszary NATURA2000, parki krajobrazowe)</li> <li>• Wybitne walory dziedzictwa kulturowego, w tym wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz listę Pomników Historii (zespoły urbanistyczne, obiekty sakralne, zamki, pałace, parki kulturowe, zabytki techniki)</li> <li>• Wysokie walory turystyczne obszaru oraz rozbudowana baza turystyczna i sportowo-rekreacyjna</li> <li>• Zasobność w wody mineralne i termalne, walory klimatyczne, zabytkowe obiekty i tradycje lecznictwa uzdrowiskowego</li> <li>• Stosunkowo wysoki udział wydatków gmin na turystykę oraz na działalność kulturalną</li> <li>• Zasobność w unikalne w kraju złoża surowców naturalnych, w tym skalnych</li> <li>• Ukształtowanie terenu dające dobre warunki produkcji OZE</li> <li>• Aktywna współpraca JST w ramach ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej, ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej, stowarzyszenia Pogranicze oraz innych form kooperacji</li> <li>• Współpraca transgraniczna w ramach euroregionów Nysa i Glacensis oraz EUWT Novum</li> <li>• Rozwinięta sieć Instytucji Otoczenia Biznesu, w</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Gwałtowna depopulacja większości miast i gmin, wysoka dynamika starzenia się populacji</li> <li>• Słaba dostępność komunikacyjna subregionów wobec głównych centrów gospodarczych, niska wewnętrzna integralność komunikacyjna subregionów, zdekapitalizowana sieć dróg i połączeń kolejowych, regres transportu zbiorowego, zwłaszcza publicznego</li> <li>• Niski poziom kwalifikacji zawodowych, niska aktywność zawodowa, odpływ wykształconej kadry do mocniejszych ośrodków gospodarczych</li> <li>• Znacznie niższa i ciągle zmniejszająca się liczba absolwentów szkół wyższych, niedostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynku pracy</li> <li>• Degradacja społeczno-gospodarcza po upadku wiodących branż przemysłu (górnictwo, przemysł lekki, chemiczny). Słaba baza ekonomiczna, mała liczba miejsc pracy, niski udział branż kreatywnych</li> <li>• Słabsza niż w regionie kondycja przedsiębiorstw, wyeksploatowany majątek trwały, niższe nakłady inwestycyjne, niewielki udział podmiotów z kapitałem zagranicznym</li> <li>• Wyższe niż w regionie wskaźniki bezrobocia, niższe niż na całym Dolnym Śląsku (i w Polsce) wartości średniego wynagrodzenia, wysoki odsetek osób korzystających z opieki społecznej</li> <li>• Najniższe PKB/mieszkańca wśród okolicznych subregionów ze znacząco niższą jego dynamiką, podobne cechy wartości dodanej brutto</li> </ul>

<p>tym specjalne strefy ekonomiczne, agencje rozwoju regionalnego, parki przemysłowe, klastry</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Duża liczba organizacji pozarządowych, także na obszarach wiejskich</li> <li>• Przykłady skutecznej kreacji marek lokalnych na rynkach międzynarodowych (np. ceramika bolesławiecka, piechowickie wyroby ze szkła kryształowego)</li> <li>• Załączki klastra motoryzacyjnego – globalnych przedsiębiorstw produkujących podzespoły do samochodów</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Gorsze warunki klimatyczno-glebowe dla rozwoju intensywnego rolnictwa</li> <li>• Znacząco słabsze finanse gmin, niskie wydatki ogółem na 1 mieszkańca (w tym wydatki inwestycyjne) i znacząco niższa dynamika ich wzrostu</li> <li>• Wysoki odsetek zdekapitalizowanych zasobów komunalnych (w tym zabytkowych), niska dynamika zasobów mieszkaniowych</li> <li>• Małe wykorzystanie energii odnawialnej, dominacja przestarzałych technik grzewczych, wysoki udział węgla w ogrzewaniu mieszkań, wysokie stężenia zanieczyszczeń powietrza</li> <li>• Znaczne zróżnicowanie w dostępie do szerokopasmowego internetu i niski poziom e-usług</li> <li>• Niezadowalające wyniki edukacyjne i rozproszona, mało konkurencyjna sieć szkół wyższych</li> <li>• Brak większej ilości rozpoznawalnych marek (na rynku krajowym i międzynarodowym)</li> <li>• Słabe więzi społeczne i uwarunkowany kulturowo brak spójnej tożsamości</li> <li>• Brak zintegrowanego podejścia do rozwiązywania problemów społecznych i niewystarczająca infrastruktura wsparcia sektora obywatelskiego</li> </ul>
<b>SZANSE</b>	<b>ZAGROŻENIA</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wysoka dynamika tworzenia nowych miejsc pracy w całym województwie dolnośląskim i jego atrakcyjny inwestycyjnie wizerunek, dyfuzja tego wizerunku także na subregiony sudeckie</li> <li>• Rosnące koszty pracy w sąsiednich subregionach i związana z tym dyfuzja nowych przedsięwzięć na obszary peryferyjne</li> <li>• Dokapitalizowanie bazy uzdrowiskowej i sportowo-rekreacyjnej, oraz wzrost popytu na usługi czasu wolnego (w tym rehabilitacyjne i opiekuńcze)</li> <li>• Rozwój przedsiębiorstw w wiodących branżach i inteligentnych specjalizacjach akumulujących w subregionie wykwalifikowaną kadrę</li> <li>• Rozwój technologii umożliwiających pracę zdalną</li> <li>• Wzrost znaczenia pracy zdalnej i wolnych zawodów, pozwalających na pobyt i pracę w peryferyjnie położonych, lecz atrakcyjnych krajobrazowo miejscowościach, tworzenie się</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Negatywne przemiany demograficzne, zakłócenia lokalnych rynków pracy i usług wskutek starzenia się populacji, rosnące koszty utrzymania infrastruktury społecznej</li> <li>• Postępujące wykluczenie komunikacyjne regionu</li> <li>• Zmiana formy funkcjonowania specjalnych stref ekonomicznych preferująca obszary rdzenia gospodarczego</li> <li>• Większa atrakcyjność inwestycyjna gmin wchodzących w skład Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego</li> <li>• Dominacja ekonomiczna, społeczna, edukacyjna i kulturalna w regionie miasta Wrocławia</li> <li>• Brak zakorzenienia się przedsiębiorstw, delokalizacja wiodących branż (np. motoryzacyjnej) do krajów o niższych kosztach pracy</li> <li>• Brak reform w finansowaniu systemu opieki społecznej oraz zdrowotnej, w tym usług</li> </ul>



<p>„kolonii” kreatywnych</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Znacząca i wzrastająca aktywność obywatelska wpływająca na rozwój trzeciego sektora i społeczeństwa obywatelskiego</li> <li>• Wzrastająca kooperacja międzynarodowa i wykorzystanie renty położenia jaką daje region przygraniczny</li> <li>• Rozwój dostosowanego do rynku pracy szkolnictwa branżowego oraz form kształcenia ustawicznego</li> <li>• Realizacja polityki zrównoważonego rozwoju państwa, wspierającej inkluzję społeczno-gospodarczą obszarów problemowych (programy dla obszarów górskich, transgranicznych, schyłkowych, objętych reżimem ochronnym itp.)</li> <li>• Zakończenie budowy drogi ekspresowej S3 i S8 oraz powiązanie jej łącznikami z najważniejszymi ośrodkami (Wałbrzych, Jelenia Góra) oraz z istniejącą siecią dróg</li> <li>• Rozwój transportowych powiązań ośrodków sudeckich umożliwiającą lepszą kooperację gospodarczą oraz zwiększającą dostępność turystyczną</li> <li>• Projekt kolei dużych prędkości Warszawa – Wrocław – Praga</li> <li>• Rozwój komunalnego budownictwa mieszkaniowego przy wsparciu programów rządowych (Mieszkanie +)</li> <li>• Dostępność funduszy unijnych wspierających przedsiębiorczość, tworzenie miejsc pracy, innowacyjność przedsiębiorstw, współpracę sektora naukowo-badawczego z biznesem</li> <li>• Wzrost nakładów na cyfryzację zgodnie z założeniami strategii Europa 2020 i eliminacja wykluczenia cyfrowego</li> <li>• Wspieranie transformacji w kierunku gospodarki niskoemisyjnej i rozwój energetyki odnawialnej</li> <li>• Wzrost nakładów na politykę wsparcia obszarów transgranicznych w Unii Europejskiej</li> <li>• Wykreowanie innowacyjnych branż, marek i produktów (np. zdrowa żywność), znajdujących zewnętrzne rynki zbytu</li> <li>• Dynamiczny rozwój spółki Koleje Dolnośląskie</li> </ul>	<p>uzdrowiskowych i opieki nad osobami starszymi, powodujące regres kurortów</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Dalsza dewastacja infrastruktury komunikacyjnej włącznie z degradacją dróg i demontażem linii i dworców kolejowych</li> <li>• Zbyt wysokie koszty ogrzewania ekologicznymi nośnikami energii, brak modernizacji źródeł grzewczych i zanieczyszczenie atmosfery</li> <li>• Zmiany klimatyczne zmieniające warunki gospodarowania oraz zwiększające częstotliwość zjawisk skrajnych (powódzie, susze, wichury itp.)</li> <li>• Rozwój walorów użytkowych zamieszkania, pracy i obsługi sąsiednich oraz dalej położonych ośrodków miejskich</li> <li>• Pogarszająca się sytuacja finansowa gmin i zmniejszanie możliwości finansowania inwestycji publicznych</li> <li>• Polaryzacyjna polityka regionalna państwa, postępująca marginalizacja społeczno-gospodarcza Sudetów, powiększanie się dystansu do wiodących ośrodków gospodarczych, powstanie polskiego „pasa rdzy”</li> <li>• Centralizacja władzy państwowej</li> <li>• Ograniczenia rozwoju gospodarczego obszarów objętych formami ochrony środowiska</li> </ul>
--	--

Źródło: opracowanie własne.

## Wnioski z diagnozy

Analizowany obszar wykazuje cechy terenów o intensywnej działalności społeczno-gospodarczej realizowanej w przeszłości. Na sytuację społeczno-gospodarczą dwóch subregionów: wałbrzyskiego i jeleniogórskiego negatywnie wpłynęły przemiany o charakterze intensywnym (często skokowym), a do tego turbulentnym, zachodzące zarówno w realiach województwa dolnośląskiego, całej gospodarki narodowej, Unii Europejskiej jak i w skali szerszej (także globalnej) oraz towarzyszące temu przewartościowanie paradygmatu gospodarowania. Co prawda w okresie przyjętym do oceny te dwa subregiony wykazywały tendencję wzrostową (rozwickały się, przynajmniej w ujęciu nominalnym), to jednak nie jest to zjawisko adekwatne do istniejących tam zasobów, a przede wszystkim tempo tych zmian znacznie odbiega od wielkości osiągniętych przez cały region dolnośląski.

Istniejące zasoby rzeczowe w wielu wypadkach uległy degradacji, a ich stan zaczął wykazywać cechy nieodpowiadające wymogom współczesnych zjawisk społeczno-gospodarczych adekwatnych dla obszaru Unii Europejskiej, Polski oraz Dolnego Śląska. Z drugiej strony, wspomniane zasoby są często unikatowe i do tego ilościowo dość znaczne, dlatego należy je poddać rewaloryzacji w celu dostosowania do współczesnych wymagań i oczekiwań mieszkańców.

## Sytuacja ludnościowa

Gęstość zaludnienia na analizowanym obszarze jest wyższa niż w kraju (123 osoby na km<sup>2</sup>), i wynosi ponad 125 osób na km<sup>2</sup>, ale niższa niż w całym regionie (województwie), gdzie wynosi 146 osób/1 km<sup>2</sup>. Zdecydowanie wyższa jest gęstość zaludnienia w subregionie wałbrzyskim – 157 osób/1 km<sup>2</sup>, podczas gdy dla subregionu jeleniogórskiego wskaźnik ten wynosi tylko 102 osoby na 1 km<sup>2</sup>. Świadczy to o nierównomiernym rozłożeniu ludności w analizowanym obszarze. Liczba ludności maleje, co jest konsekwencją zarówno ujemnego przyrostu naturalnego, jak również ujemnego salda migracji.

## Urbanizacja i infrastruktura

Dodatkowo jest to obszar o wysokim poziomie urbanizacji. Istniejąca infrastruktura, mimo że podlega ciągłej modernizacji i rozbudowie, nadal wykazuje cechy niedopasowania do współczesnych potrzeb i jej poziom jest wysoce niezadawalający. Wskazują to m.in. respondenci w badaniach ankietowych: JST oraz jednostki sektora trzeciego. Taki stan przekłada się na słabą dostępność komunikacyjną obszaru wobec głównych centrów gospodarczych regionu, kraju jak i międzynarodowych. Osobnym, ale bardzo istotnym skutkiem takiego stanu rzeczy jest niska wewnętrzna integralność komunikacyjna badanego obszaru. Inne niekorzystne zjawisko to wysoki poziom dekapitalizacji zasobów komunalnych (w tym zabytkowych), towarzyszy temu niska dynamika tworzenia nowych zasobów mieszkaniowych. Należy także podkreślić znaczące dysproporcje w wyposażeniu w infrastrukturę techniczną (sieci wodociągowe, kanalizacyjne itp.) między obszarami miejskimi a wiejskimi na niekorzyść tych drugich.

## Sytuacja demograficzna

Zjawiskiem negatywnym jest zmniejszająca się liczba ludności. W stosunku do 2005 roku w 2017 roku liczba ludności spadła o 3,9% – i tak o 4% w subregionie wałbrzyskim oraz o 3% w subregionie jeleniogórskim. Od tego trendu odbiegają jedynie gminy wiejskie: Bolesławiec, Jeźów Sudecki i Świdnica, gdzie w stosunku do roku 2005 wystąpił przyrost ludności (ponad 10-procentowy).

Przyczyny spadku liczby ludności to:

- ujemne saldo migracji,
- ujemny przyrost naturalny.

Towarzyszy temu zjawisko starzenia się społeczeństwa, gdyż migrują przede wszystkim ludzie młodzi.

## Sytuacja społeczna

Na analizowanym obszarze odnotowuje się wysoki, w stosunku do regionu Dolnego Śląska, odsetek ludności korzystającej z pomocy społecznej, co świadczy o występowaniu problemu wykluczenia społecznego. Zjawiskiem niekorzystnym jest także niska aktywność zawodowa oraz niższe średnie miesięczne wynagrodzenie brutto w stosunku do kraju jak i regionu, co pozostaje bezsprzecznie w korelacji z niskim poziomem kwalifikacji zawodowych, a także inicjuje odpływ wykształconej kadry do mocniejszych ośrodków gospodarczych.

W pierwszej połowie 2018 roku zarówno w gospodarce krajowej, jak i międzynarodowej mamy do czynienia z fazą dużej dynamiki wzrostu gospodarczego (ożywienie przechodzące w rozkwit), dlatego bezrobocie na tym obszarze stało się nieco mniej widocznym zjawiskiem, chociaż nadal jest najwyższe w skali regionu. Jednak w przyszłości należy spodziewać się (zgodnie z zasadą cykliczności zjawisk gospodarczych) nadejścia fazy małej dynamiki (stagnacji, a nawet depresji gospodarczej), wtedy – ze względu na stan potencjału gospodarczego analizowanego obszaru (według ankiet w niektórych gminach największym pracodawcą są placówki oświatowe lub służby zdrowia), zjawisko to powróci w znacznie większym nasileniu.

Biorąc pod uwagę szkolnictwo wyższe stwierdza się utrzymujący się trend spadkowy dotyczący absolwentów studiów magisterskich w subregionach jeleniogórskim oraz wałbrzyskim. Przy czym oferta kierunków kształcenia jest skromna, szczególnie dotyczy to kierunków ścisłych.

Wyliczony syntetyczny wskaźnik jakości życia wskazuje, że ponad 66% powiatów osiągnęło go na poziomie słabym, 26% na poziomie średnim i tylko 1 powiat – na poziomie dobrym. Z nielicznymi zmianami sytuacja taka utrzymuje się przez cały analizowany okres i trudno wykazać w tym zakresie jakkolwiek progres.

## Sytuacja ekonomiczna

Obszar (dwa subregiony) cechuje znacząco niższe PKB *per capita* w odniesieniu do pozostałych subregionów województwa dolnośląskiego oraz terenów przygranicznych niemieckich i czeskich. W 2015 roku według danych BDL GUS subregion jeleniogórski pod względem PKB na 1 mieszkańca zajmował 34, a wałbrzyski 48 pozycję wśród wszystkich 72 subregionów Polski. Dla porównania subregion legnicko-głogowski zajmował 6 pozycję, wrocławski 17, a miasto Wrocław – 3. Analizując graniczące subregiony innych województw: subregion zielonogórski miał 29 lokatę, a gorszą od analizowanego obszaru, bo aż 67 pozycję wykazał subregion nyski. Należy także podkreślić niższą dynamiką przyrostu PKB *per capita* na analizowanym obszarze niż w skali całego regionu.

Przedsiębiorczość mieszkańców, mierzona liczbą podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1000 ludności, dla subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego wynosiła w 2017 roku odpowiednio: 113 i 117, co daje wynik wyższy niż średnia krajowa (112). Analogiczny wskaźnik dla regionu dolnośląskiego wynosił jednak 127. Szczególnie wysoki wzrost przedsiębiorczości mierzony tym wskaźnikiem odnotowano w sektorze przemysł i budownictwo, natomiast największy spadek odnotowano w rolnictwie. Zbyt wolno zmiany zachodzą w usługach.

Niewątpliwie przedsiębiorczość jest ważnym elementem w rozwoju społeczno-gospodarczym subregionów, dlatego istotne jest jej wspieranie. W tym kontekście wyniki ankiet jednostek trzeciego sektora są mało optymistyczne – aż 75% z nich wskazała na niską jakość wsparcia biznesu, a 50% na niedobór instytucji takiego wsparcia.

Przemysł i budownictwo w obu subregionach stanowią dominujący sektor w tworzeniu wartości dodanej, duże znaczenie odgrywają także sekcje handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja, a wypadku subregionu jeleniogórskiego – także sekcje działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości. Inne wskaźniki również potwierdzają, że te sekcje są znaczące dla gospodarki analizowanego obszaru.

W zakresie konkurencyjności przedsiębiorstw zlokalizowanych na analizowanym obszarze syntetyczny wskaźnik w żadnym z powiatów w badanym okresie nie osiągnął poziomu bardzo wysokiego

ani wysokiego. Aż 66% powiatów charakteryzuje się wskaźnikiem niskim. W analizowanym okresie pozytywną zmianą jest znaczące ograniczenie liczby powiatów sklasyfikowanych na poziomie bardzo słabym.

## Finanse publiczne

Gmin i powiaty analizowanego obszaru wykazywały znacząco słabszą kondycję finansów publicznych w stosunku do subregionów wrocławskiego i legnicko-głogowskiego, co m.in. przekłada się na niskie wydatki ogółem na 1 mieszkańca (w tym wydatki inwestycyjne). Towarzyszy temu znacząco niższa dynamika ich wzrostu.

Pozytywną cechą jest to, że wydatki JST na turystykę w przeliczeniu na 1 mieszkańca w subregionie wałbrzyskim i jeleniogórskim w porównaniu do pozostałych subregionów województwa są zdecydowanie wyższe. Również wydatki na kulturę w przeliczeniu na 1 mieszkańca są wyższe niż w pozostałych subregionach. Pokazuje to wsparcie ze strony władz tych obszarów działalności.

## Ustalenia końcowe

Badany obszar w latach 2005-2017 podlegał ogólnym procesom rozwoju, jednak w porównaniu do całego regionu Dolnego Śląska jego tempo było zdecydowanie niższe. Pewne, stosunkowo niewielkie zróżnicowanie występowało także wewnątrz analizowanego obszaru. Ponadto można zaobserwować pozytywną zmianę profilu gospodarczego, jednak proces ten odbywa się bardzo powoli (bez silnych impulsów wynikających z polityki rozwoju, same mechanizmy rynkowe mogą nie doprowadzić do jego restrukturyzacji). Nadal dominującym sektorem jest przemysł i budownictwo. Pozytywnym (wręcz pożądanym) zjawiskiem jest wzrastająca rola działalności gospodarczej związanej z turystyką i szeroko rozumianym wypoczynkiem i rekreacją. Szczególnie wysoka aktywność gospodarcza, w sygnalizowanej działalności, występuje w gminach o ukształtowanym endogenicznym profilu gospodarczym tj. w gminach turystycznych i sanatoryjnych. Te pozytywne zjawiska ograniczane są przez znaczny odpływ ludności, szczególnie ludzi młodych, aktywnych gospodarczo, posiadających wyższe kwalifikacje. Równocześnie jest to działalność, która cechuje się wysokimi kosztami, dlatego pojedynczej JST trudno udźwignąć tego typu ciężar.

Należy pamiętać, że w przeszłości na analizowanym obszarze wystąpiło gwałtowne zjawisko degradacji społeczno-gospodarczej mające swe źródło w upadku wiodących, a przy tym tradycyjnych branż przemysłu (górnictwo, przemysł lekki, chemiczny). Konsekwencje tego procesu znajdują potwierdzenie w zapisach diagnozy. Obecnie w poszczególnych gminach występuje niski potencjał gospodarczy (słaba baza ekonomiczna), co przekłada się na stosunkowo małą liczbę miejsc pracy. Ponadto obszar cechuje się niską atrakcyjnością dla inwestorów zagranicznych (poza niektórymi terenami specjalnych stref ekonomicznych). W przypadku wielu gmin odnotowuje się wręcz zerowe zainteresowanie. Równocześnie w badaniach ankietowych około 70% JST wskazało, że na ich obszarze nie ma jednostek współpracujących z nauką, dodatkowo towarzyszy temu niski udział branż kreatywnych.

Na opisywanym obszarze działają podstrefy trzech specjalnych stref ekonomicznych tj. Wałbrzyskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Invest-Park” – jednej z największych stref ekonomicznych w Polsce, Kamiennogórskiej Specjalnej Strefy Małej Przedsiębiorczości oraz Legnickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Są to istotne elementy systemu gospodarczego tego obszaru. Ogółem na badanym obszarze jest zlokalizowanych około 40 podstref ww. specjalnych stref ekonomicznych.

Cechą charakterystyczną tych dwu subregionów jest znaczna powierzchnia obszarów prawnie chronionych (jest to jeden z istotniejszych elementów tożsamy dla tych subregionów). Niestety występują też zagrożenia środowiska, które związane są m.in. z dominacją przestarzałych technik grzewczych, wysokim udziałem węgla w ogrzewaniu mieszkań, co przekłada się na wysokie stężenia zanieczyszczeń powietrza w obszarach inwersyjnych (kotliny górskie) – aż 87% ankietowanych JST wskazało, że jest to istotny problem wpływający na jakość życia. Należy podkreślić znaczenie istniejących klastrów energii odnawialnej.

Turystyka staje się ważnym elementem integrującym analizowany obszar, nie tylko jest to znacząca pozycja wydatków w budżetach gmin, ale też ponad 81% wszystkich badanych JST zaangażowane jest w realizację wspólnych przedsięwzięć w tej dziedzinie (badanie ankietowe). Ważnym tego przejawem są rozwijające się klastry turystyczne i uzdrowiskowe. Jednak, aby uzyskać miano znaczącej, a przy tym trwałej destynacji, konieczne są znaczne nakłady inwestycyjne nie tylko w całej przestrzeni subregionów, ale także o znaczeniu horyzontalnym (we wszystkich dziedzinach życia społeczno-gospodarczego), co jak wynika z badań, znacznie przekracza możliwości pojedynczych JST.

Do obszarów problemowych należy zaliczyć przede wszystkim tereny nadgraniczne, wykazujące naturalną skłonność do marginalizacji. Zjawiskiem niekorzystnym jest też kryzys małych i średnich miast. Depresyjne tereny to z kolei te, gdzie w przeszłości zlikwidowano intensywnie funkcjonujący przemysł (tzw. miejscowości poprzemysłowe), spowodowało to zanik działalności gospodarczej i przełożyło się na pauperyzację społeczności.

**Kończąc podsumowanie diagnozy, należy wskazać, że podstawowymi barierami rozwojowymi są: niski poziom kapitału ludzkiego, małe zasoby lokalnego kapitału finansowego, utrudniona dostępność przestrzenna, słabe wykorzystanie specyficznych potencjałów endogenicznych, niewystarczająca, chociaż rosnąca współpraca pomiędzy JST, jak również z otoczeniem, niewystarczająca liczba inwestorów zewnętrznych, w tym zagranicznych oraz rozwój wysp (punkty) – brak dostatecznych impulsów wzrostu.**

Należy także podkreślić, że analizowany obszar posiada unikatowe, a przy tym bogate, różnorodne i atrakcyjne (z punktu widzenia współczesnej gospodarki) zasoby endogeniczne stanowiące duży potencjał rozwojowy, które mogą stać się podstawą do wspólnych działań (integracji) oraz dynamicznego rozwoju w przyszłości. Dlatego politykę rozwojową należy prowadzić tak, by wzmacniać te potencjały i kreować inteligentne specjalizacje. Ich zarys już powstaje w postaci inicjatyw klastrowych czy wiodących przedsiębiorstw w danej branży. Szczególnie należy wspierać branże innowacyjne, cechujące się dużą wartością dodaną. Tylko takie bowiem mają potencjał zmiany trendów rozwojowych. Można wśród nich wyróżnić:

- w zakresie rolnictwa:
  - ekstensywne formy hodowli unikalnych ras bydła mięsnego i mlecznego,
- w zakresie przemysłu:
  - przetwórstwo i produkcja zdrowej żywności,
  - przemysł wysokozaawansowanych technologii (inteligentne materiały, urządzenia, aplikacje, oprogramowania),
- w zakresie usług:
  - sektor health-spa-wellness,
  - turystyka (w szczególności kwalifikowana, kulturowa, kulinarna, ekologiczna),
  - usługi specjalistyczne (analityczne i tzw. wolnych zawodów).

## **ZAŁOŻENIA STRATEGICZNE**

### **Wizja, misja, cele i kierunki**

W oparciu o przeprowadzoną diagnozę, ustalenia warsztatowe, przeprowadzone konsultacje społeczne, uwagi zebrane podczas posiedzeń Komitetu Sterującego Porozumienia oraz wiedzę ekspercką sformułowano założenia strategiczne. Określono wizję, misję i cel główny Strategii, następnie – cele strategiczne oraz cele operacyjne (priorytety), a w ich ramach przedsięwzięcia strategiczne.

#### **Wizja**

##### **Rozwój, współpraca, dobrobyt**

czyli:

Nowoczesny i dostępny obszar o konkurencyjnej gospodarce, gdzie mieszkają szczęśliwi i zaangażowani ludzie, dbający o jakość zasobnego środowiska i tradycje.

#### **Misja**

**Integrujący się system społeczno-gospodarczy wzmocniony synergia z otoczenia**

czyli:

Wspólne zrewitalizowanie przestrzeni społeczno-ekonomicznej o wysokich walorach krajobrazowych, położenia i bogatej historii poprzez wykreowanie systemu społeczno-gospodarczego budującego zamożność na zasobach endogenicznych (w tym kapitale ludzkim oraz społecznym), czerpiącego szerokie korzyści ze współpracy z otoczeniem.

#### **Cel główny**

**Długookresowa współpraca, wysoka jakość życia i środowiska, konkurencyjna i innowacyjna gospodarka**

czyli:

Intensywna wielopodmiotowa i różnokierunkowa współpraca skutkująca poprawą jakości życia, aktywizacją i przyciąganiem zasobów ludzkich oraz wzrostem pozycji konkurencyjnej, z poszanowaniem i z uwzględnieniem potencjału przyrodniczego.

Cele strategiczne to:

1. Bardziej inteligentne terytorium
2. Terytorium bliżej obywateli
3. Terytorium lepiej skomunikowane
4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał.

Kluczowe parametry, decydujące o przyspieszeniu rozwoju społeczno-gospodarczego, będącego efektem wdrażania Strategii Rozwoju Sudety 2030 przedstawiono na rysunku 17. Są to:

- unikatowe zasoby endogeniczne (wewnętrzne) tego obszaru, szerzej omawiane w diagnozie i podkreślane we wnioskach z diagnozy,
- jakość życia (której poprawa stanowi jeden z podstawowych wyznaczników Strategii),
- integracja jako efekt współpracy JST i innych podmiotów.

Wzmacnianie i właściwe wykorzystanie tych parametrów przełoży się na utrzymanie oraz dalszą rozbudowę bogatego dziedzictwa materialnego i niematerialnego tego obszaru oraz pozwoli na stworzenie i umacnianie wspólnej tożsamości, której obecnie brakuje.



**Rysunek 18. Pentagon Sudety 2030**

Źródło: opracowanie własne.

Warunkiem koniecznym osiągnięcia zakładanej wizji jest poprawa sytuacji demograficznej. Na rysunku 18 przedstawiono kluczowe determinanty zatrzymania i przyciągania ludzi młodych. Są to: integracja obszaru (budowanie terytorium), jakość życia, partycypacja, innowacyjność z poszanowaniem tradycji, ciekawe miejsca pracy dla ludzi kreatywnych i ambitnych oraz możliwości rozwoju samozatrudnienia, otwartość i dostępność obszaru Sudety (połączona z tolerancyjnością) oraz przyjazność dla rodzin, zwłaszcza rodzin z małymi dziećmi. Determinanty te staną się możliwe dzięki konsekwentnej realizacji celów, i przedsięwzięć strategicznych przedstawionych w tabeli 18 oraz w Matrycy zarządzania zmianą (tabela 19).



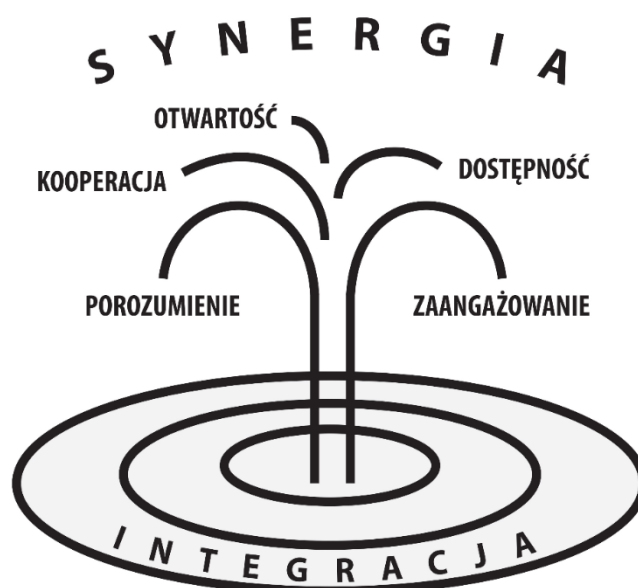
**Rysunek 19. Determinanty powrotu i przyciągania ludzi młodych**

Źródło: opracowanie własne.

Inny warunek konieczny to rewitalizacja posiadanych, lecz zdegradowanych zasobów materialnych oraz towarzysząca jej rewitalizacja tkanki społecznej. Taka pełna rewitalizacja, obok dbałości o jakość środowiska naturalnego, w tym powietrza stanowi jeden z podstawowych filarów dalszego rozwoju w zakresie kierunków wskazanych w Strategii, w tym osiągnięcia celu głównego Strategii.

Kolejny ważny aspekt to synergia wspólnych działań (oparta na wspólnocie celów) i czerpanie z niej korzyści, możliwe dzięki pogłębionej integracji wewnętrznej (w obszarze Sudety) i zewnętrznej (w obszarze kraju i za granicą), co przedstawiono na rysunku 19. Integracji będą sprzyjać postawy i zachowania (różnych interesariuszy: JST, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, szkół wyższych itp.) oparte na: porozumieniu, kooperacji, otwartości, dostępności i zaangażowaniu. Z kolei rozwojowi takich postaw będzie sprzyjać realizacja działań zapisanych w Strategii.





Rysunek 20. Źródło integracji

Źródło: opracowanie własne.

W świetle powyższych rozważań oraz ze względu na charakter zakładanego przedsięwzięcia, jego obszar, liczbę i rodzaj jednostek go tworzących, a przed wszystkim na wyartykułowane zamierzenia strategiczne, integracja (oparta na wspólnocie celów) staje się podstawą oraz myślą przewodnią niniejszego dokumentu. Wynika to z faktu, że bez integracji sens realizacyjny, a przede wszystkim powodzenie zamierzonych działań staje się wątpliwe. Sama integracja, jest więc istotą Strategii, ale nie może być to tylko „integracja dla integracji”, gdyż właśnie temu procesowi (należy pamiętać, że integracja to proces!) nadano sens sprawczy.

Tak rozumiana integracja jako podstawa Strategii i oczywiście jej skutek ma przede wszystkim przynieść dwa istotne efekty tj.:

- budowę tożsamości lokalnej,
- rozwój kapitału społecznego (zwanego nie bez powodu – relacyjnym).

Takie efekty są w pełni zgodne z założeniami polityki unijnej nakierowanej na budowę spójności terytorialnej, czyli **nowego paradygmatu terytorializacji rozwoju, w którym podstawowym czynnikiem sprawczym – w różnym wymiarze i aspekcie – stają się społeczności lokalne**. Te dwa zjawiska o charakterze społeczno-ekonomicznym stają się warunkiem *sine qua non*. Wynika to z faktu, że jeżeli osiągnięcie zamierzeń strategicznych ma mieć charakter trwały, to tylko te wartości mogą to zagwarantować. Równocześnie ich powstanie jest warunkiem pełnej (horyzontalnej) integracji, czyli obejmującej możliwie jak najwięcej dziedzin życia.

**Terytorium jest definiowane jako swoiste środowisko, w którym zachodzi proces integracji, cechują je warunki do powstania wielopłaszczyznowych relacji zachodzących między ludźmi, różnego typu jednostkami oraz podmiotami. Efektem jest stworzenie sieci społeczno-gospodarczych o różnym zasięgu przestrzennym, charakterze oraz intensywności kontaktów. Samorząd to wszystko koordynuje, ale nie decyduje: kto, z kim i po co ma współpracować – przyjęcie zasady wielopoziomowego zarządzania (*multi-level governance*).**

Zgodnie z najnowszymi koncepcjami kształtowania się terytorium oraz zaleceniami Komisji Europejskiej najważniejszą rolę do spełnienia w procesie integracji przestrzennej mają jednostki samorządu terytorialnego oraz różnego rodzaju ich związki i porozumienia. Mimo, że ich zadanie jest nie do przecenienia, to jednak samą integrację musi realizować społeczność lokalna; tym samym istotnym czynnikiem staje się partycypacja społeczna. Jednostki samorządowe mają do spełnienia istotne zadanie, tj.

muszą wytworzyć wyżej opisane warunki sprzyjające powstawaniu terytorium. Zakres współpracy muszą wypracować sami uczestnicy relacji funkcjonalnych, co zwiększa pewność trwałości i powodzenia integracji.

W wypadku Strategii Rozwoju Sudety 2030, jest to o tyle istotne, że założenia polityki spójności Unii Europejskiej odchodzą od prostej redystrybucji środków dla obszarów (regionów) słabiej rozwiniętych na rzecz pobudzania spójności terytorialnej jako komplementarnych powiązań i integracji nakierowanych na rozwój i współpracę, która niweluje podziały i zapewnia rozwój. W tym kontekście, każda forma współpracy realizowana na obszarze obowiązywania Strategii Rozwoju Sudety 2030 staje się istotnym elementem wdrażania założeń unijnych.

Warto podkreślić już istniejące na tym terenie przykłady dobrego wykorzystania instrumentów terytorialnych. Funkcjonowanie ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej jak i ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej może być traktowane jako dobre praktyki wdrożenia narzędzi prowadzenia polityki spójności w wymiarze obszarów funkcjonalnych. Umożliwiają one samorządom lokalnym badanego obszaru prowadzenie wspólnej polityki i osiąganie znaczących efektów w rozwoju gospodarczym poprzez samodzielne zarządzanie tym instrumentem. Ponadto Aglomeracja Wałbrzyska, jako ZIT została wyposażona w najszerszy zakres delegacji zadań instytucji pośredniczącej i jest jedynym ZIT w Polsce, który realizuje pełen zakres wdrażania RPO (w pozostałych przypadkach analogiczny zakres zadań realizują urzędy marszałkowskie). Komisja Europejska pozytywnie oceniła to rozwiązanie i podaje wręcz jako przykład w specjalnym raporcie – rekomendacji dla przyszłej polityki spójności. **Dalsze funkcjonowanie ZIT-ów na obszarze Porozumienia Sudety 2030 będzie miało ogromne znaczenie dla postulowanej w Strategii integracji działań samorządów. Wiąże się to więc z postulatem poszerzenia zakresu działania oraz dalszej decentralizacji we wdrażaniu europejskich instrumentów finansowych. Należy zatem wzmocnić rolę tych pozytywnych doświadczeń i rozszerzyć zasięg działania na cały obszar Porozumienia. Postulat ten jest zgodny z rozporządzeniem Komisji Europejskiej określającym wykorzystanie tego instrumentu w kolejnym okresie programowania.** Na badanym obszarze istnieje wykształconych co najmniej kilka kolejnych miejskich obszarów funkcjonalnych, które mogą stać się podstawą dla nowych ZIT-ów.

Wspólne rozwiązywanie problemów obszaru Sudety 2030 staje się, w miarę realizacji Strategii, osiągnięciem nawiązanej współpracy i daje możliwości, które wcześniej były nie do uzyskania. Zbieżny charakter wielu zjawisk i problemów daje możliwości wspólnego wypracowania sposobów ich rozwiązywania, co przekłada się na oszczędności, efektywność i dodatkowe możliwości inwestycyjne. Część z podmiotów Porozumienia nie notuje u siebie wszystkich problemów, mimo to powinno się dostarczać rozwiązania systemowe dla całości podregionu i wspólnie realizować działania zmierzające do usunięcia utrudnień. Takie podejście ułatwi osiągnięcie celów obszaru i budowę jego marki jako odpowiedzialnego podmiotu gry rynkowej. Podobnie jest w przypadku zagadnień związanych z wypracowaniem dostępności, przy uzyskiwaniu intermodalności transportu i jego zasięgu. Innym zagadnieniem jest realizacja przedsięwzięć rewitalizacyjnych, które choć jednostkowe to, w przypadku obiektów istotnych dla turystyki (rozpoznawalnych) również wymagają koncentracji całego obszaru wokół tych działań. Jest to determinowane budową marki obszaru Sudety i korzyściami płynącymi z procesu inwestycyjnego. Współpraca wzmocnia także możliwości finansowej realizacji przedsięwzięć, gdyż uzyskanie środków europejskich, szczególnie w przyszłej perspektywie budżetowej, będzie łatwiejsze dla podmiotów współpracujących.

Poniżej przedstawiono podstawowe kierunki rozwoju, przyporządkowane do celów strategicznych: cele operacyjne (priorytety) i przedsięwzięcia strategiczne (w ramach których JST powinny tworzyć grupy zadań strategicznych). Warto podkreślić, że istotnym elementem obszaru objętego zapisami Strategii są obszary górskie. Obszary te są niewątpliwie atutem wzmacniającym walory przyrodnicze obszaru, a z drugiej strony – tworzą określone utrudnienia w jego rozwoju. Mając swoją specyfikę, są one ważnym elementem warunkującym sytuację społeczno-ekonomiczną, ich specyfika powinna być uwzględniana w zadaniach i projektach składających się na przedsięwzięcia strategiczne. Dlatego wszystkie cele Strategii muszą uwzględniać ich specyfikę, wzmacniając potencjał oraz tworząc z nich istotny czynnik rozwoju.

## Kierunki przedsięwzięć strategicznych

Tabela 18. Cele strategiczne, cele operacyjne (priorytety) i przedsięwzięcia strategiczne

Cele strategiczne	Cele operacyjne	Przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych
<b>1. Bardziej inteligentne terytorium</b>	<b>1.1 Wspieranie form integracji regionu</b>	1.1.1. Wzmocnienie roli instrumentów terytorialnych (ZIT) i objęcie nimi całego terytorium Porozumienia Sudety 2030
		1.1.2. Rozwój wspólnych inicjatyw programowych, organizacyjnych i projektowych
		1.1.3. Lobbowanie na rzecz utworzenia krajowego programu wsparcia dla obszarów górskich, uwzględniającego ich geograficzną specyfikę gospodarowania
		1.1.4. Zwiększona współpraca instytucjonalna i rozwój wspólnej infrastruktury publicznej na terenach transgranicznych
	<b>1.2 Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP</b>	1.2.1. Organizacja sieci inkubatorów przedsiębiorczości i platform start-upowych, opartej na współpracy JST.
		1.2.2. Realizacja programu transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości
		1.2.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Porozumienia Sudety 2030
		1.2.4. Przygotowanie i realizacja programu „Powrót w Sudety” dla absolwentów szkół wyższych
	<b>1.3 Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach</b>	1.3.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach z obszaru Porozumienia Sudety 2030
		1.3.2. Współpraca JST w zakresie jednolitych zasad wsparcia dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje i produkty sudeckie (np. żywność wysokiej jakości, przemysł technologiczny, tzw. przemysł czasu wolnego, specjalistyczne usługi itp.)
		1.3.3. Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB (m.in. parki technologiczne, centra transferu technologii, akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz inne organizacje wspierające procesy innowacji w przedsiębiorstwach)
		1.3.4. Wsparcie rozwoju powiązań kooperacyjnych firm z obszaru Porozumienia Sudety 2030
	<b>1.4 Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka</b>	1.4.1. Wsparcie instytucjonalne i finansowe dla inicjatyw klastrowych (np. zdrowie/uzdrowiska, turystyka, motoryzacja, surowce naturalne, produkty regionalne itp.)
		1.4.2. Tworzenie łańcucha wzajemnych relacji i współpracy w triadzie administracja publiczna – biznes – nauka

		1.4.3. Program sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego. Wsparcie projektów realizowanych przez naukowców w partnerstwie z przedsiębiorstwami z obszaru Porozumienia Sudety 2030 (tworzących nowe produkty, usługi i inne rozwiązania)
	<b>1.5</b> <b>Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji</b>	1.5.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG – sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.) obejmujących zarówno tereny <i>greenfield</i> jak i typu <i>brownfield</i> (np. zdegradowane tereny przemysłowe)
		1.5.2. Wykorzystanie doświadczeń SSE do stworzenia wspólnej instytucji zarządczej dla SSSG oraz wspólnego standardu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów SSSG
		1.5.3. Budowa infrastruktury niezbędnej do rozwoju SSSG
		1.5.4. Spójna promocja gospodarcza, w tym w szczególności SSSG
<b>2. Terytorium bliżej obywateli</b>	<b>2.1</b> <b>Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej</b>	2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi
		2.1.2. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnych sieci placówek opieki przedszkolnej, edukacyjnej i społecznej
		2.1.3. Promowanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie podnoszenia standardów opieki zdrowotnej i leczenia uzdrowiskowego (w tym inwestycje w infrastrukturę ochrony zdrowia)
		2.1.4. Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)
	<b>2.2</b> <b>Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku</b>	2.2.1. Przygotowanie subregionalnego audytu poziomu i kierunków kształcenia jako bazy dla lokalnych polityk oświatowych
		2.2.2. Promowanie sieci współpracy szkół zawodowych z lokalnymi przedsiębiorstwami w rozwoju dostosowanych do potrzeb kierunków kształcenia
		2.2.3. Wypracowanie spójnej, aktywnej polityki podwyższania kwalifikacji nauczycieli
		2.2.4. Stworzenie subregionalnego benchmarkingu edukacyjnego – udostępniającego w przystępnej formie wyniki edukacyjnej wartości dodanej, rezultaty matur itp.
	<b>2.3</b> <b>Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)</b>	2.3.1. Stworzenie pilotażowych gminnych bilansów potrzeb w zakresie usług dla osób w wieku emerytalnym
		2.3.2. Wdrożenie szczególnych preferencji dla obszaru Porozumienia Sudety 2030 w programach krajowych i wojewódzkich wspierających rozwój infrastruktury i usług dla osób starszych
		2.3.3. Promowanie modelowych rozwiązań w zakresie kompleksowych polityk dla „srebrnego sektora” (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)

		2.3.4. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnej sieci placówek i usług opiekuńczych
	<b>2.4 Aktywizacja społeczna osób starszych</b>	2.4.1. Integracja działalności i rozwój współpracy programowej uniwersytetów trzeciego wieku
		2.4.2. Stworzenie sudeckiego funduszu wsparcia dla organizacji społecznych działających na rzecz osób starszych z obszaru Porozumienia Sudety 2030
		2.4.3. Powołanie Sejmiku Srebrnych Liderów – integrującego środowisko i animatorów osób starszych
		2.4.4. Wsparcie dla rzemiosła i produktów lokalnych (w tym rzemieślniczych, przemysłowych, żywnościowych, naturalnych/źródła wód, minerały itp.) kształtujących tożsamość obszaru Porozumienia Sudety 2030
	<b>2.5 Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym</b>	2.5.1. Aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym
		2.5.2. Promowanie modelowych rozwiązań w zakresie organizacji opieki i wsparcia dla osób niepełnosprawnych
2.5.3. Animacja wielosektorowej współpracy (instytucje publiczne, organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej, podmioty prywatne) w działaniach wzmacniających integrację społeczną		
<b>3. Lepiej skomunikowane terytorium</b>	<b>3.1 Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Warszawa, Aglomeracja Śląska, Praga, Brno, Drezno, Berlin)</b>	3.1.1. Wspieranie współpracy JST z właściwymi instytucjami na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3
		3.1.2. Wspieranie współpracy JST z właściwymi instytucjami na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji drogi ekspresowej S8 (wraz z łącznikami) zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Ziemi Kłodzkiej
		3.1.3. Wspieranie współpracy JST z właściwymi instytucjami w celu modernizacji dróg krajowych, oraz wojewódzkich łączących region z zewnętrznymi ośrodkami gospodarczymi
		3.1.4. Wspieranie współpracy JST z właściwymi instytucjami celem podwyższania jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej (pasażerskiej i towarowej) z głównymi ośrodkami gospodarczymi, w tym połączeń transgranicznych i terminali przeładunkowych
		3.1.5. Budowa nowych i rozbudowa istniejących lotnisk sportowo-dyspozycyjnych (m.in. dla służb ratowniczych i biznesu)
		3.1.6. Wspieranie działań na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji bezpośredniego połączenia kolejowego Aglomeracji Jeleniogórskiej z Wrocławiem i Warszawą (budowa łącznika Jaworzyna Śląska - Sędziszów) zapobiegającego wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Jeleniogórskiej
	<b>3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-</b>	3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z właściwymi instytucjami) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej terytorium Porozumienia Sudety 2030 (kolejowej i drogowej)
		3.2.2. Wspieranie działań na rzecz modernizacji głównych osi komunikacyjnych (w tym obejść miast), integrujących główne ośrodki gospodarcze i turystyczne - współpraca JST z właściwymi instytucjami

	<b>uzdrowiskowymi</b>	3.2.3. Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu podróży kolejowych (remonty dworców, tworzenie centrów przesiadkowych).
		3.2.4. Utworzenie subregionalnego programu na rzecz rewitalizacji lokalnych połączeń kolejowych
		3.2.5. Utworzenie subregionalnego programu modernizacji dróg lokalnych łączących strefy gospodarcze, główne ośrodki turystyczne oraz zwiększających dostępność do obszarów peryferyjnych
	<b>3.3</b> <b>Upowszechnienie dostępu do internetu wysokich prędkości</b>	3.3.1. Rozbudowa sieci światłowodowej w celu upowszechnienia dostępu do szerokopasmowego internetu
		3.3.2. Na bazie współpracy JST z operatorami zwiększenie zasięgu dobrej jakości sygnału sieci komórkowej, umożliwiającego szybki transfer danych. Eliminacja „Białych plam”, zwłaszcza na obszarach peryferyjnych
	<b>3.4</b> <b>Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region)</b>	3.4.1. Stworzenie pilotażowych programów komunikacji publicznej (gminnych, powiatowych). Wykreowanie i popularyzacja dobrych praktyk w tym zakresie
		3.4.2. Stworzenie, w wyniku współpracy JST, aglomeracyjnych zintegrowanych systemów komunikacji publicznej (autobusowej i kolejowej)
		3.4.3. Stworzenie rozwiązań organizacyjno-finansowych zapobiegających wykluczeniu komunikacyjnemu obszarów peryferyjnych
		3.4.4. Stworzenie, na bazie współpracy JST z przedsiębiorcami, zbiorowych systemów dojazdów do pracy
	<b>4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b>	<b>4.1.</b> <b>Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych</b>
4.1.2. Wyznaczenie obszarów szczególnie cennych przyrodniczo do objęcia planowaniem miejscowym (MPZP)		
4.1.3 Działania lobbingowe na rzecz wprowadzenia „subwencji ekologicznej” – instrumentu wsparcia gmin położonych na obszarach chronionych (parki narodowe, obszary NATURA 2000), jako rekompensaty za ograniczenia w działaniach rozwojowych		
4.1.4 Wspieranie działań na rzecz prowadzenia racjonalnej gospodarki wodnej w zakresie retencji, ujęć, systemów dystrybucji wody oraz oczyszczania ścieków i ochrony przeciwpowodziowej		
<b>4.2.</b> <b>Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych</b>		4.2.1. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych, założeń uzdrowiskowych oraz rewaloryzacja obiektów zabytkowych
		4.2.2. Modernizacja infrastruktury instytucji kultury i muzeów (zwiększenie bezpieczeństwa i dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego)
		4.2.3. Wykreowanie programu wsparcia dla miejscowości z obszaru Porozumienia Sudety 2030 o wysokich walorach kulturowych, niebędących siedzibami gmin

		4.2.4. Wsparcie działań z zakresu kultury budujących/wzmacniających wspólną tożsamość terytorium Porozumienia Sudety 2030
		4.2.5. Wyznaczenie obszarów szczególnie cennych kulturowo i objęcie ich planowaniem miejscowym (MPZP), na bazie współpracy JST z właściwymi instytucjami
	<b>4.3 Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych</b>	4.3.1. Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji
		4.3.2. Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych
		4.3.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.)
		4.3.4. Stworzenie programu Elektromobilne Sudety – spójnego logistycznie i przestrzennie zestawu działań promujących ten rodzaj transportu w miastach i ośrodkach turystycznych (wymiana taboru komunikacji publicznej, instalacja punktów ładowania, preferencje parkingowe itp.)
	<b>4.4 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowskiej</b>	4.4.1. Wsparcie współpracy na rzecz tworzenia infrastruktury turystycznej (duża i mała architektura, punkty widokowe, parkingi, parki miejskie, strefy odpoczynku itp.)
		4.4.2. Kooperacja z Zarządami Uzdrowisk w celu harmonijnego rozwoju zaplecza turystyczno-rekreacyjnego kurortów
		4.4.3. Współpraca na rzecz rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych i tras spacerowych
		4.4.4. Rozwój dopasowanej do uwarunkowań i potrzeb infrastruktury sportowo-rekreacyjnej
		4.4.5. Wykorzystanie dobrych praktyk na rzecz integracji zagospodarowania i pakietyzacji tematycznej (na wzór Doliny Pałaców i Ogrodów)
	<b>4.5 Zintegrowany marketing terytorialny</b>	4.5.1. Promowanie współpracy w zakresie kreowania wspólnego, pozytywnego wizerunku społecznego (zamieszkał tu, nie wyjeżdżaj)
		4.5.2. Integracja działań w zakresie marketingu gospodarczego obszaru (rozpocznij działalność, zainwestuj tu)
		4.5.3. Wsparcie działań i współpracy na rzecz starzenia zintegrowanej promocji turystycznej obszaru Porozumienia Sudety 2030 (przyjeźdź do nas, spędź tu wakacje)
		4.5.4. Integracja działań w celu zbudowania wieloletniego planu marketingowego zmieniającego peryferyjny i problemowy wizerunek obszaru Porozumienia Sudety 2030 na nowoczesne, kreatywne terytorium: miejsce zamieszkania, pracy i rekreacji

Pod pojęciami: „Powrót w Sudety”, Sudecka Specjalna Strefa Gospodarcza, Elektromobilne Sudety należy rozumieć programy dotyczące całego obszaru Porozumienia Sudety 2030; termin „sudecki” (np. produkty sudeckie i in.) odnosi się do całego obszaru Porozumienia Sudety 2030.

Źródło: opracowanie własne.

## Ujęcie macierzowe, zarządzanie zmianą

Macierz zarządzania zmianą pozwala na osiągnięcie celów strategicznych poprzez wdrażanie w odpowiednich momentach poszczególnych przedsięwzięć strategicznych i zadań, z uwzględnieniem obszarów, na które one oddziałują:

- społecznego,
- gospodarczego,
- środowiskowego,
- przestrzenno-infrastrukturalnego,
- egzogenicznego,
- integracyjnego.

W macierzy kolorem czarnym wpisano przedsięwzięcia strategiczne, podwójną linią ciągłą zaznaczono cele operacyjne, a pojedynczą – zadania powiązane z ww. celami i przedsięwzięciami.

W dalszej części dokumentu dla każdego celu strategicznego zostały zaproponowane wskaźniki monitoringu i ewaluacji, których pomiar zadecyduje o postępie i ewentualnej potrzebie wprowadzania zmiany w trakcie realizacji Strategii. Procent odchyleń lub zmiany wartości absolutnych wskaźników, od których będą wprowadzane zmiany w realizacji Strategii będą ustalane przez Komitet Monitorujący. Zmiana wartości wskaźników oznacza konieczność wyboru jednej z trzech ścieżek monitoringu (rysunek 21), a tym samym dostosowanie, w niezbędnym zakresie, zapisów w macierzy. Zakres zmian i dostosowań zależny jest od uzyskanych nowych wartości wskaźników, a także od obszaru, w którym interwencja okaże się niezbędna. W związku z tym istnieje bezpośrednia zależność między uzyskanymi wskaźnikami monitoringu, ich zmianą a celami, przedsięwzięciami i zadaniami z macierzy zarządzania zmianą. Wiąże się to z koniecznością zapewnienia elastyczności macierzy, a w zasadzie działań, które w niej zostały zapisane. Potrzeba interwencji jest skorelowana ze wskazanymi przez Komitet Monitorujący wartościami wskaźników monitoringu.

Przedsięwzięcia i zadania zapisane w macierzy, w miarę ich realizacji, powinny być usuwane, a w ich miejsce mogą pojawiać się następne podporządkowane podstawowym założeniom i celom Strategii, wynikające z bieżących potrzeb i osiągnięcia kolejnych poziomów integracji.



Tabela 19. Macierz zarządzania zmianą

Obszar Cele strategiczne	Spoleczny	Gospodarczy	Środowiskowy	Przestrzenno- infrastrukturalny	Egzogeniczny (otoczenia)	Współpracy, integracyjny
<b>Bardziej inteligentne terytorium</b>	<p>Przygotowanie i realizacja programu „Powrót w Sudety” dla absolwentów szkół wyższych</p> <p><u>Wspieranie podnoszenia kwalifikacji</u></p> <p><u>Budowa wspólnych instytucji wspomagających propagowanie samozatrudnienia</u></p>	<p><u>Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP</u></p> <p>Zwiększona współpraca instytucjonalna i rozwój wspólnej infrastruktury publicznej na terenach transgranicznych</p> <p>Współdziałanie JST w zakresie organizacji sieci inkubatorów przedsiębiorczości i platform start-upowych</p> <p>Realizacja programu transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości</p> <p><u>Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach</u></p>	<p><u>Podnoszenie atrakcyjności elementów środowiska</u></p> <p><u>Wsparcie dla specjalizacji sprzyjających jakości środowiska</u></p> <p><u>Działania podtrzymujące jakość środowiska</u></p>	<p>Wzmocnienie roli instrumentów terytorialnych (ZIT) i objęcie nimi całego terytorium</p> <p>Porozumienia Sudety 2030</p> <p>Wykorzystanie doświadczeń SSE do stworzenia wspólnej instytucji zarządczej dla SSSG oraz wspólnego standardu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów SSSG</p> <p>Budowa infrastruktury niezbędnej do rozwoju SSSG</p>	<p><u>Budowa licznych połączeń biznesowych z otoczeniem</u></p> <p><u>Lobbing na rzecz wsparcia obszaru Porozumienia Sudety 2030 z poziomu województwa i kraju dla podniesienia pozycji konkurencyjnej i zmniejszenia polaryzacji wewnętrznej oraz zewnętrznej</u></p> <p>Tworzenie łańcucha wzajemnych relacji i współpracy w triadzie administracja publiczna – biznes – nauka</p>	<p><u>Wspieranie form integracji regionu</u></p> <p>Rozwój wspólnych inicjatyw programowych, organizacyjnych i projektowych</p> <p>Lobbowanie na rzecz utworzenia krajowego programu wsparcia dla obszarów górskich, uwzględniającego ich geograficzną specyfikę gospodarowania</p> <p>Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Porozumienia Sudety 2030</p> <p>Współpraca JST w zakresie jednolitych zasad wsparcia dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje i produkty sudeckie (np.</p>

Obszar Cele strategiczne	Społeczny	Gospodarczy	Środowiskowy	Przestrzenno- infrastrukturalny	Egzogeniczny (otoczenia)	Współpracy, integracyjny
		<p>Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&amp;R w przedsiębiorstwach sudeckich</p> <p>Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB (m.in. parki technologiczne, centra transferu technologii, akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz inne organizacje wspierające procesy innowacji w przedsiębiorstwach)</p> <p><u>Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka</u></p> <p>Program sudeckiego partnerstwa naukowo-</p>				<p>żywność wysokiej jakości, przemysł technologiczny, tzw. przemysł czasu wolnego, specjalistyczne usługi itp.)</p> <p>Wsparcie rozwoju powiązań kooperacyjnych firm z obszaru Porozumienia Sudety 2030</p> <p>Wsparcie instytucjonalne i finansowe dla inicjatyw klastrowych (np. zdrowie/uzdrowiska, turystyka, motoryzacja, surowce naturalne, produkty regionalne itp.)</p> <p>Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG – sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.) obejmujących zarówno tereny <i>greenfield</i> jak i typu <i>brownfield</i> (np. zdegradowane tereny poprzemysłowe)</p>

Obszar Cele strategiczne	Spoleczny	Gospodarczy	Środowiskowy	Przestrzenno- infrastrukturalny	Egzogeniczny (otoczenia)	Współpracy, integracyjny
		<p>biznesowego. Wsparcie projektów realizowanych przez naukowców w partnerstwie z przedsiębiorstwami z obszaru Porozumienia Sudety 2030 (tworzących nowe produkty, usługi i inne rozwiązania)</p> <p><u>Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji</u></p>				Spójna promocja gospodarcza, w tym w szczególności SSSG
<b>Terytorium bliżej obywateli</b>	<p><u>Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej</u></p> <p>Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi</p>	<p>Wsparcie dla rzemiosła i produktów lokalnych (w tym rzemieślniczych, przemysłowych, żywnościowych, naturalnych/źródła wód, minerały itp.) kształtujących tożsamość obszaru Porozumienia Sudety 2030</p> <p>Aktywizacja</p>	<u>Edukacja ekologiczna</u>	<u>Oddziaływanie na atrakcyjność zamieszkania</u>	<p>Wdrożenie szczególnych preferencji dla obszaru Porozumienia Sudety 2030 w programach krajowych i wojewódzkich wspierających rozwój infrastruktury i usług dla osób starszych</p>	<p>Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)</p> <p>Przygotowanie subregionalnego audytu poziomu i kierunków kształcenia jako bazy dla lokalnych polityk oświatowych</p> <p>Promowanie sieci</p>

Obszar Cele strategiczne	Społeczny	Gospodarczy	Środowiskowy	Przestrzenno- infrastrukturalny	Egzogeniczny (otoczenia)	Współpracy, integracyjny
	<p>Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnych sieci placówek opieki przedszkolnej, edukacyjnej i społecznej</p> <p>Promowanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie podnoszenia standardów opieki zdrowotnej i lecznictwa uzdrowiskowego (w tym inwestycje w infrastrukturę ochrony zdrowia)</p> <p><u>Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku</u></p> <p><u>Kształcenie ustawiczne</u></p> <p><u>Rozwój infrastruktury i usług</u></p>	<p>społeczno-zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym</p> <p><u>Rozwijanie ekonomii społecznej</u></p> <p><u>Wzmacnianie kapitału społecznego</u></p>				<p>współpracy szkół zawodowych z lokalnymi przedsiębiorstwami w rozwoju dostosowanych do potrzeb kierunków kształcenia</p> <p>Wypracowanie spójnej, aktywnej polityki podwyższania kwalifikacji nauczycieli</p> <p>Stworzenie subregionalnego benchmarkingu edukacyjnego – udostępniającego w przystępnej formie wyniki edukacyjnej wartości dodanej, rezultaty matur itp.</p> <p>Promowanie modelowych rozwiązań w zakresie kompleksowych polityk dla „srebrnego sektora” (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)</p> <p>Integracja działalności i rozwój współpracy programowej uniwersytetów trzeciego wieku</p>

Obszar Cele strategiczne	Społeczny	Gospodarczy	Środowiskowy	Przestrzenno- infrastrukturalny	Egzogeniczny (otoczenia)	Współpracy, integracyjny
	<p>„srebrnego sektora” (dla osób starszych)</p> <p>Stworzenie pilotażowych gminnych bilansów potrzeb w zakresie usług dla osób w wieku emerytalnym</p> <p>Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnej sieci placówek i usług opiekuńczych</p> <p><u>Aktywizacja społeczna osób starszych</u></p> <p>Powołanie Sejmiku Srebrnych Liderów – integrującego środowisko i animatorów osób starszych</p> <p><u>Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym</u></p>					<p>Stworzenie sudeckiego funduszu wsparcia dla organizacji społecznych działających na rzecz osób starszych z obszaru Porozumienia Sudety 2030</p> <p>Promowanie modelowych rozwiązań w zakresie organizacji opieki i wsparcia dla osób niepełnosprawnych</p> <p>Animacja wielosektorowej współpracy (instytucje publiczne, organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej, podmioty prywatne) w działaniach wzmacniających integrację społeczną</p>

Obszar Cele strategiczne	Spoleczny	Gospodarczy	Środowiskowy	Przestrzenno- infrastrukturalny	Egzogeniczny (otoczenia)	Współpracy, integracyjny
	<u>Aktywizacja mieszkańców w oparciu o rewaloryzowane zasoby endogeniczne</u>					
<b>Lepiej skomunikowane terytorium</b>	Stworzenie rozwiązań organizacyjno-finansowych zapobiegających wykluczeniu komunikacyjnemu obszarów peryferyjnych	Stworzenie, na bazie współpracy JST z przedsiębiorcami, zbiorowych systemów dojazdów do pracy	<u>Rozwój mobilności z poszanowaniem środowiska</u>	<p>Budowa nowych i rozbudowa istniejących lotnisk sportowo-dyspozycyjnych (m.in. dla służb ratowniczych i biznesu)</p> <p>Wypracowanie (we współpracy z właściwymi instytucjami) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej terytorium Porozumienia Sudety 2030 (kolejowej i drogowej)</p> <p>Wspieranie działań na rzecz modernizacji głównych osi komunikacyjnych (w tym obejść miast),</p>	<p><u>Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Warszawa, Aglomeracja Śląska, Praga, Brno, Drezno, Berlin)</u></p> <p>Wspieranie współpracy JST z właściwymi instytucjami w celu modernizacji dróg krajowych, oraz wojewódzkich łączących region z zewnętrznymi ośrodkami gospodarczymi</p> <p>Wspieranie współpracy JST z właściwymi instytucjami celem</p>	<p>Wspieranie współpracy JST z właściwymi instytucjami na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3</p> <p>Wspieranie współpracy JST z właściwymi instytucjami na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji drogi ekspresowej S8 (wraz z łącznikami) zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Ziemi Kłodzkiej</p> <p><u>Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi</u></p> <p>Utworzenie subregionalnego programu na rzecz rewitalizacji lokalnych</p>

Obszar Cele strategiczne	Spoleczny	Gospodarczy	Środowiskowy	Przestrzenno- infrastrukturalny	Egzogeniczny (otoczenia)	Współpracy, integracyjny
				<p>integrujących główne ośrodki gospodarcze i turystyczne - współpraca JST z właściwymi instytucjami</p> <p>Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu podróży kolejowych (remonty dworców, tworzenie centrów przesiadkowych)</p> <p><u>Upowszechnienie dostępu do internetu wysokich prędkości</u></p> <p>Rozbudowa sieci światłowodowej w celu upowszechnienia dostępu do szerokopasmowego internetu</p> <p>Na bazie współpracy JST z operatorami</p>	<p>podwyższania jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej (pasażerskiej i towarowej) z głównymi ośrodkami gospodarczymi, w tym połączeń transgranicznych i terminali przeładunkowych</p> <p>Wspieranie działań na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji bezpośredniego połączenia kolejowego Aglomeracji Jeleniogórskiej z Wrocławiem i Warszawą (budowa łącznika Jaworzyna Śląska - Sędziszów) zapobiegającego wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny</p>	<p>połączeń kolejowych</p> <p>Utworzenie subregionalnego programu modernizacji dróg lokalnych łączących strefy gospodarcze, główne ośrodki turystyczne oraz zwiększających dostępność do obszarów peryferyjnych</p> <p><u>Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region)</u></p> <p>Stworzenie pilotażowych programów komunikacji publicznej (gminnych, powiatowych). Wykreowanie i popularyzacja dobrych praktyk w tym zakresie</p> <p>Stworzenie w wyniku współpracy JST aglomeracyjnych zintegrowanych systemów komunikacji publicznej (autobusowej i kolejowej)</p>

Obszar Cele strategiczne	Spoleczny	Gospodarczy	Środowiskowy	Przestrzenno- infrastrukturalny	Egzogeniczny (otoczenia)	Współpracy, integracyjny
				zwiększenie zasięgu dobrej jakości sygnału sieci komórkowej, umożliwiającego szybki transfer danych. Eliminacja „Białych plam”, zwłaszcza na obszarach peryferyjnych	Jeleniogórskiej	
<b>Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b>	<p><u>Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych</u></p> <p>Modernizacja infrastruktury instytucji kultury i muzeów (zwiększenie bezpieczeństwa i dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego)</p> <p>Wykreowanie programu wsparcia dla miejscowości z obszaru Porozumienia Sudety</p>	<p>Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych, założeń uzdrowiskowych oraz rewaloryzacja obiektów zabytkowych</p> <p>Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.)</p> <p>Stworzenie programu Elektromobilne</p>	<p><u>Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych</u></p> <p>Wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (parki narodowe, krajobrazowe, obszary NATURA 2000, rezerwaty przyrody) z uwzględnieniem ich udostępniania turystycznego</p> <p>Wyznaczenie obszarów szczególnie cennych</p>	<p>Wyznaczenie obszarów szczególnie cennych kulturowo i objęcie ich planowaniem miejscowym (MPZP), na bazie współpracy JST z właściwymi instytucjami</p> <p><u>Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej</u></p> <p>Współpraca na rzecz tworzenia infrastruktury turystycznej (duża i mała architektura,</p>	<p><u>Szeroka promocja i rozpowszechnianie informacji o walorach i potencjale terytorium Porozumienia Sudety 2030</u></p>	<p>Działania lobbingsowe na rzecz wprowadzenia „subwencji ekologicznej” – instrumentu wsparcia gmin położonych na obszarach chronionych (parki narodowe, obszary NATURA 2000), jako rekompensaty za ograniczenia w działaniach rozwojowych</p> <p>Wsparcie działań z zakresu kultury budujących/wzmacniających wspólną tożsamość terytorium Sygnatariuszy Porozumienia Sudety 2030</p> <p>Kooperacja z Zarządami Uzdrowisk w celu</p>



Obszar Cele strategiczne	Społeczny	Gospodarczy	Środowiskowy	Przestrzenno- infrastrukturalny	Egzogeniczny (otoczenia)	Współpracy, integracyjny
	2030 o wysokich walorach kulturowych, niebędących siedzibami gmin	Sudety – spójnego logistycznie i przestrzennie zestawu działań promujących ten rodzaj transportu w miastach i ośrodkach turystycznych (wymiana taboru komunikacji publicznej, instalacja punktów ładowania, preferencje parkingowe itp.)	<p>przyrodniczo do objęcia planowaniem miejscowym (MPZP)</p> <p>Wspieranie działań na rzecz prowadzenia racjonalnej gospodarki wodnej w zakresie retencji, ujęć, systemów dystrybucji wody oraz oczyszczania ścieków i ochrony przeciwpowodziowej</p> <p><u>Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych</u></p> <p>Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji</p> <p>Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych</p>	<p>punkty widokowe, parkingi, parki miejskie, strefy odpoczynku itp.)</p> <p>Rozwój dopasowanej do uwarunkowań i potrzeb infrastruktury sportowo-rekreacyjnej</p>		<p>harmonijnego rozwoju zaplecza turystyczno-rekreacyjnego kurortów</p> <p>Współpraca na rzecz rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych i tras spacerowych</p> <p>Wykorzystanie dobrych praktyk na rzecz integracji zagospodarowania i pakietyzacji tematycznej (na wzór Doliny Pałaców i Ogrodów)</p> <p><u>Zintegrowany marketing terytorialny</u></p> <p>Promowanie współpracy w zakresie kreowania wspólnego, pozytywnego wizerunku społecznego (zamieszkał tu, nie wyjeżdżaj)</p> <p>Integracja działań w zakresie marketingu gospodarczego obszaru (rozpocznij działalność, zainwestuj tu)</p>

Obszar Cele strategiczne	Spoleczny	Gospodarczy	Środowiskowy	Przestrzenno- infrastrukturalny	Egzogeniczny (otoczenia)	Współpracy, integracyjny
						<p>Współpraca na rzecz zintegrowanej promocji turystycznej obszaru Porozumienia Sudety 2030 (przyjedź do nas, spędź tu wakacje)</p> <p>Integracja działań w celu zbudowania wieloletniego planu marketingowego zmieniającego peryferyjny i problemowy wizerunek obszaru Porozumienia Sudety 2030 na nowoczesne, kreatywne terytorium: miejsce zamieszkania, pracy i rekreacji</p>

Pod pojęciami: „Powrót w Sudety”, Sudecka Specjalna Strefa Gospodarcza, Elektromobilne Sudety należy rozumieć programy dotyczące całego obszaru Porozumienia Sudety 2030; termin „sudecki” (np. produkty sudeckie i in.) odnosi się do całego obszaru Porozumienia Sudety 2030.

Źródło: opracowanie własne.

## Scenariusze rozwoju

Poniżej omówiono potencjalne scenariusze rozwoju obszaru Sudety w trakcie wdrażania Strategii:

1. Scenariusz skokowego wzrostu gospodarki globalnej i integracji w obszarze Sudety (scenariusz optymalny),
2. Scenariusz integracji i porozumienia w głównych dziedzinach w obszarze Sudety (scenariusz realny),
3. Scenariusz braku integracji i negatywnych impulsów społeczno-gospodarczych w obszarze Sudety (scenariusz pesymistyczny).

### **Scenariusz skokowego wzrostu gospodarki globalnej i integracji w obszarze Sudety – scenariusz przeskoku rozwojowego i szybkiej ścieżki spójności (optymalny)**

#### Uwarunkowania egzogeniczne:

1. Gospodarka światowa w długookresowej prosperie.
2. W najbliższym okresie budżetowym (lata 2021-2027), mimo brexitu więcej środków wspólnotowych zostanie do rozdysponowania, gdyż kraje w prosperie zapłacą wyższe składki. Kolejne okresy budżetowe w tle prosperity wzmacniają budżet Wspólnoty.
3. Polityka Unii Europejskiej zachowująca w kolejnym okresie programowania spójność jako priorytet podstawowy. Jednak w długim okresie osiągnięte zostają wskaźniki spójności w całym ugrupowaniu, Ze względu na intensywny rozwój, środki są przeznaczane na jakościowy przeskoc Wspólnoty.
4. Dalsze wsparcie na zasadach bezzwrotności środków.
5. Dodatkowe wsparcie dla obszarów „zielonych” (NATURA 2000, parki narodowe, pomniki przyrody, parki krajobrazowe, itp.) oraz na poprawę jakości powietrza.
6. W Polsce wysoka dynamika wzrostu i rozwoju gospodarczego, stan gospodarki światowej – szybki, skokowy rozwój. Technologiczny przeskoc dziejowy, który umożliwia nowe podejście do gospodarowania i przeskoc gospodarczy.
7. W związku z przeskocem gospodarczym możliwy całkowicie nowy układ funkcjonalny przestrzeni, ze względu na nowe specjalizacje regionu.
8. Polityka rządu prorodzinna i prospołeczna, poprawia się sytuacja demograficzna i wzmacnia się kapitał ludzki.
9. Polityka RP ukierunkowana na spójność społeczno-ekonomiczno-przestrzenną kraju. Wsparcie państwa dla obszarów o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego i wysokiej polaryzacji. Szybkie doprowadzenie do zrównoważonego rozwoju i zmniejszania dysproporcji przestrzennych.
10. Pozytywne efekty lobbowania w strukturach Unii Europejskiej i RP – dopływ środków do regionu na restrukturyzację i spójność. Wysokie wsparcie dla Inicjatywy Sudety, szybkie dochodzenie do wysokiego poziomu wzrostu i oznaczenia nowych specjalizacji.
11. Likwidacja barier rozwoju na terenach przygranicznych, wspólne projekty.
12. Realizacja zaplanowanych połączeń komunikacyjnych międzynarodowych i krajowych, inwestycje w infrastrukturę transportową – duże nakłady i szybkie tempo zmian. Maksymalna dostępność komunikacyjna regionu osiągnięta w krótkim okresie (w tym następuje poprawa w zakresie oferty kolejowej).
13. Nowy podział statystyczny kraju, w którym obszar Porozumienia Sudety 2030 będzie stanowić odrębną jednostkę statystyczną. Sprzyjać temu ma pozyskanie specjalnych środków na Inicjatywę Sudety.
14. Wysoka dynamika wzrostu i rozwoju gospodarczego w Polsce, stabilny wzrost (PKB 5% lub więcej w skali roku).

### Uwarunkowania endogeniczne

1. Ścieżka szybkiej integracji partnerów Porozumienia.
2. Szybka i pełna realizacja założeń Strategii Rozwoju Sudety 2030.
3. Wypracowanie marki Sudety, wizerunku i logo.
4. Intensywne działania na rzecz rozpoznawalności obszaru w kraju i poza granicami.
5. Umocnieni liderzy, ugruntowują swoją pozycję w strukturach międzynarodowych i krajowych.
6. Stworzenie silnej więzi i tożsamości z obszarem Sudety wśród władz lokalnych i mieszkańców.
7. Mieszkańcy zaangażowani w działalność przedsiębiorczą w innowacyjnych działach gospodarki.
8. Stworzenie bazy przedsiębiorców innowacyjnych odpowiedzialnych za wizerunek obszaru i wypromowanie nowych technologii jako specjalizacji obszaru Sudety.
9. Efektywna polityka inwestycyjna, zwiększająca atrakcyjność dla inwestorów.
10. Relatywnie szybka poprawa wewnętrznych powiązań transportowych.
11. Nowe specjalizacje i układ funkcjonalny.
12. Budowa kapitału relacyjnego wewnątrz obszaru Sudety i na zewnątrz.
13. Kapitał społeczny aktywnie zaangażowany jest w tworzenie rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru. Istotnym czynnikiem wspierającym te działania jest wysoka jakość kapitału ludzkiego.
14. Istnieje wspólna oferta turystyczna.
15. Ochrona środowiska i dbanie o jakość powietrza na wysokim poziomie, duże nakłady pochodzące z wysokich dochodów.
16. Szereg funkcjonujących i nowo uruchamianych wspólnych projektów.
17. Ludność, w tym ludzie młodzi zostają na obszarze Sudety, ponieważ jakość życia jest na wysokim poziomie, sprzyjające jest środowisko, satysfakcjonująca i dobrze płatna praca, a dzieci mają dobre warunki do rozwoju. Sprzyja to zwiększaniu wielkości rodzin, poprawia się struktura demograficzna. Saldo migracji jest dodatnie,
18. Wysokie efekty synergii i ich efektywne zagospodarowanie.
19. Następuje skokowy wzrost usług publicznych oraz ich jakościowa zmiana.
20. Skokowy wzrost potencjału finansowego podmiotów sektora publicznego, prywatnego jak też trzeciego sektora.

## **Scenariusz integracji i porozumienia w głównych dziedzinach w obszarze Sudety – scenariusz intensywnego dochodzenia do spójności (realny)**

### Uwarunkowania egzogeniczne:

1. W najbliższym okresie budżetowym (lata 2021-2027), mimo brexitu (10-15 mld euro mniej), więcej środków wspólnotowych zostanie do rozdysponowania – kraje zapłacą wyższe składki (1,279 bln euro) i w wartości nominalnej budżet unijny będzie większy od poprzedniego (ok.1,1 bln euro)<sup>14</sup>.
2. Polityka Unii Europejskiej zachowująca w kolejnych okresach programowania priorytet spójności jako podstawowy (ponad 330 mld euro ma zostać przeznaczone na politykę spójności w latach 2021-2027<sup>15</sup>; w perspektywie do 2020 roku, Polsce przyznano 82 mld euro w ramach polityki spójności) i na tej podstawie wyliczane będzie wsparcie dla poszczególnych obszarów, czyli wsparcie dla Polski na niedużo niższym poziomie niż dotychczas. Dopuszczalny 5% spadek nakładów na politykę spójności.

<sup>14</sup> Communication from the Commission. *A Modern Budget for a Union that Protects, Empowers and Defends. The Multiannual Financial Framework for 2021-2027*. Brussels, 2.5.2018, COM(2018) 321 final.

<sup>15</sup> Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności (...) Strasburg, COM(2018) 375 final, 2018/0196 (COD) z dnia 29.5.2018.

3. Zmiana ukierunkowana na wsparcie na zasadach zwrotności środków.
4. Dodatkowe wsparcie dla obszarów „zielonych” (NATURA 2000, parki narodowe, pomniki przyrody, parki krajobrazowe, itp.) oraz na poprawę jakości powietrza.
5. Wysoka dynamika wzrostu i rozwoju gospodarczego w Polsce, stan gospodarki światowej – stabilny o tendencji do trwałego, zrównoważonego wzrostu.
6. Polityka rządu prorodzinna i prospołeczna, poprawia się sytuacja demograficzna i wzmacnia się kapitał ludzki.
7. Polityka RP ukierunkowana na spójność społeczno-ekonomiczno-przestrzenną kraju. Wsparcie państwa dla obszarów o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego i wysokiej polaryzacji.
8. Pozytywne efekty lobbowania w strukturach Unii Europejskiej i RP – dopływ środków do regionu na restrukturyzację i spójność.
9. Uznanie obszaru Sudety za teren szczególnego wsparcia, ze względu na problemy i bariery rozwoju. Przyznanie środków na poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej i stopniowe dochodzenie do średniej unijnej w zakresie poziomu rozwoju.
10. Polityka przygraniczna wnosząca pozytywne efekty dla wszystkich stron, likwidacja barier rozwoju. Wspólne projekty.
11. Realizacja zaplanowanych połączeń komunikacyjnych międzynarodowych i krajowych, inwestycje w infrastrukturę transportową. Zwiększenie dostępności komunikacyjnej obszaru Sudety (w tym poprawa oferty kolejowej).
12. Nowy podział statystyczny kraju, w którym obszar Porozumienia Sudety 2030 będzie stanowić odrębną jednostkę statystyczną.
13. Dynamika wzrostu i rozwoju gospodarczego w Polsce stabilny wzrost (PKB w granicach 3% w skali roku).

#### Uwarunkowania endogeniczne

1. Ścieżka integracji partnerów Porozumienia w najważniejszych obszarach.
2. Realizacja głównych założeń Strategii Rozwoju Sudety 2030.
3. Wypracowanie marki Sudety, wizerunku i logo.
4. Działania na rzecz rozpoznawalności obszaru Sudety w kraju i poza granicami.
5. Wykształcenie liderów, którzy będą ugruntowywać swoją pozycję w strukturach międzynarodowych i krajowych.
6. Stworzenie więzi i tożsamości z obszarem Sudety wśród władz lokalnych i mieszkańców.
7. Aktywizacja przedsiębiorcza mieszkańców.
8. Stworzenie bazy przedsiębiorców odpowiedzialnych za wizerunek obszaru i wypromowanie koszyka produktów lokalnych/regionalnych.
9. Efektywna polityka inwestycyjna, zwiększająca atrakcyjność dla inwestorów.
10. Poprawa w zakresie wewnętrznych powiązań transportowych.
11. Wskazanie obszarów specjalizacji i opracowanie ścieżki ich umacniania.
12. Zmiany w układzie funkcjonalnym obszaru Sudety skierowane na przyciąganie nowych, innowacyjnych specjalizacji.
13. Budowa kapitału relacyjnego na poziomie: lokalnym, subregionalnym, regionu i na zewnątrz.
14. Budowa kapitału społecznego aktywnie zaangażowanego w tworzenie rozwoju społeczno-gospodarczego.
15. Efektywna realizacja wspólnej oferty turystycznej.
16. Aktywne działania regionalne i lokalne na rzecz ochrony środowiska.
17. Uruchomienie wspólnych projektów.
18. Podjęcie prób zatrzymania ludności w obrębie obszaru Sudety; zatrzymanie „ucieczki” ludności, dzięki aktywnemu zarządzaniu zmianą.

19. Umiejętne i konsekwentne wykorzystanie uruchamianych środków wsparcia (unijnych i krajowych) na osiągnięcie przez zdywersyfikowane podmioty celów Strategii.
20. Wypracowanie efektów synergii i ich prawidłowe zagospodarowanie.
21. Następuje powiększenie obszaru świadczenia usług publicznych, towarzyszy temu poprawa ich jakości.
22. Wzrost potencjału finansowego podmiotów sektora publicznego, prywatnego jak też trzeciego sektora.

### **Scenariusz braku integracji i negatywnych impulsów społeczno-gospodarczych w obszarze Sudety – scenariusz negatywnych zmian w gospodarce światowej (pesymistyczny)**

#### Uwarunkowania egzogeniczne:

1. W najbliższym okresie budżetowym (lata 2021-2027), w wyniku brexitu w budżecie Unii Europejskiej na kolejny okres budżetowy jest 10-15 mld euro mniej środków wspólnotowych do rozdysponowania – państwa członkowskie nie wyrażają zgody na zapłacenie wyższej składki; w wartościach nominalnych budżet jest niższy, a przy uwzględnieniu inflacji budżet unijny – dużo niższy od poprzedniego (ok.1,1 bln euro). Kolejny okres budżetowy odpowiednio gorzej finansowany. Członkowie Wspólnoty coraz częściej nawiązują do zróżnicowanego tempa rozwoju społeczno-gospodarczego partnerów. Uwzględniając odpowiednio mniejsze wsparcie poszczególni członkowie znacząco dywersyfikują swoje cele, które nie są w stanie być jednocześnie osiągnięte przez Unię Europejską. W konsekwencji możliwy rozpad Unii Europejskiej, rozważane dwa warianty: rozpad całkowity lub rozpad na kraje dwóch lub więcej prędkości.
2. Polityka Unii Europejskiej zachowuje w kolejnym okresie programowania (lata 2021-2027) priorytet spójności jako podstawowy (w perspektywie do 2020 roku Polsce przyznano 82 mld euro w ramach polityki spójności), jednak przyznawane kwoty są niższe. Dodatkowo stosuje się nowy sposób (warunkowany) wyliczania wsparcia dla poszczególnych obszarów, czyli wsparcie Polski na niższym poziomie niż dotychczas, przy wyższych wpłatach do budżetu Unii Europejskiej.
3. Wprowadzane są także oszczędności w zakresie wsparcia ze środków krajowych w Polsce.
4. Silne ukierunkowanie na wsparcie z Unii Europejskiej na zasadach zwrotności środków.
5. Dodatkowe ograniczone wsparcie dla obszarów „zielonych” (NATURA 2000, parki narodowe, pomniki przyrody, parki krajobrazowe, itp.) oraz na poprawę jakości powietrza.
6. Polityka RP słabo ukierunkowana na spójność społeczno-ekonomiczno-przestrzenną kraju. Ograniczone wsparcie państwa dla obszarów o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego.
7. Polityka rządu prorodzinna i prospołeczna zostaje ograniczona ze względu na politykę oszczędności, co nie sprzyja poprawie sytuacji demograficznej, brak wzmocnienia kapitału ludzkiego.
8. Ograniczona skuteczność lobbingu liderów lokalnych na rzecz JST w strukturach Unii Europejskiej i Polski – ze względu na budżet oszczędnościowy.
9. Polityka gospodarcza rządu oszczędnościowa (ograniczanie interwencji), w tym wobec rozwoju województwa dolnośląskiego m.in. obszaru Sudetów.
10. Polityka przygraniczna, wnosząca pozytywne efekty dla wszystkich stron, realizowana w ograniczonym zakresie, nacisk na likwidację barier rozwoju. Nieliczne wspólne projekty między poszczególnymi JST.

11. Wydłuża się okres realizacji zaplanowanych połączeń komunikacyjnych międzynarodowych i krajowych, inwestycji w infrastrukturę transportową. Oczekiwanie na poprawę dostępności komunikacyjnej obszaru wydłuża się w czasie.
12. Dotychczasowy podział statystyczny kraju, w którym obszar Porozumienia Sudety 2030 będzie rozpatrywany w obrębie obowiązujących dziś jednostek statystycznych.
13. Niska i niestabilna dynamika wzrostu i rozwoju gospodarczego w Polsce, niestabilny stan gospodarki światowej, z tendencją spadkową. (PKB nie wzrasta lub wzrasta około 1% w skali roku).
14. Tendencje do kryzysu gospodarczego.

#### Uwarunkowania endogeniczne

1. Brak realnego Porozumienia.
2. Zmniejszona liczba projektów, Ograniczony dostęp do środków Unii Europejskiej, niższy poziom wsparcia, polityka oszczędności w Unii Europejskiej.
3. Stosunkowo niska skuteczność ubiegania się o środki Unii Europejskiej przez pojedyncze JST i podmioty działające w ich przestrzeni. Podwyższone wymagania formalne.
4. Brak koordynacji projektów dodatkowo obniża jakość ubiegania się o środki.
5. Działania pojedynczych JST na rzecz ich rozpoznawalności w kraju i poza granicami, ograniczone zawieranie partnerstw.
6. Działania pojedynczych JST wspierane środkami unijnymi mogą być sprzeczne, brak logistyki i ciągłości inwestycyjnej.
7. Ograniczone wykształcenie się liderów lokalnych, którzy będą ugruntowywać swoją pozycję w strukturach międzynarodowych i krajowych oraz lobbować tam na rzecz JST, niski wskaźnik sukcesu.
8. Niestabilny w długim okresie wzrost gospodarczy, w poszczególnych JST podokresy stagnacji gospodarczej, na przemian z próbami wychodzenia z kryzysu.
9. Ograniczenie aktywizacji przedsiębiorczej lokalnej ludności, ludność oszczędza.
10. Poszukiwanie lokalnych specjalizacji i koncentracja działań lokalnych wokół nich, narażanie się na wahania koniunkturalne w przypadku monospecjalizacji.
11. Układ funkcjonalny ubożeje pod wpływem monospecjalizacji i oparcia go na działach tradycyjnych.
12. Ograniczony poziom napływu inwestorów zewnętrznych, w tym zagranicznych, gospodarka światowa się zamyka, w długim okresie możliwy niewielki wzrost, głównie w oparciu o napływ kapitału spekulacyjnego.
13. Zaniechanie budowy lokalnego kapitału społecznego aktywnie zaangażowanego w kreowanie rozwoju społeczno-gospodarczego, połączone z niską jakością kapitału ludzkiego.
14. Brak porozumień w sprawie wzajemnego udostępniania oferty turystycznej poszczególnych JST.
15. Ograniczone działania lokalne na rzecz ochrony środowiska.
16. Wyludnianie części JST.
17. Środki wsparcia (unijne i krajowe) wykorzystywane zadaniowo, a nie na realizację celów strategicznych JST; co oznacza, że na jakie zadania nabór wniosków jest ogłaszany, na te tworzy się projekty, bez względu na obowiązującą strategię lokalną i jej realizację.
18. Brak efektów synergii płynących z Porozumienia.
19. Następuje zamrożenie usług publicznych na dotychczasowym poziomie, przy pogorszeniu ich jakości.
20. Potencjał finansowy podmiotów sektora publicznego, prywatnego jak też trzeciego sektora ulega osłabieniu.

Wskazane scenariusze, ze względu na szybkość zmian, złożoność i nieprzewidywalność przyszłości, mają w dużym stopniu charakter modelowo-poglądowy. W zidentyfikowanych scenariuszach elementem zmiennym staje się również istnienie realnego Porozumienia Sudeckiego lub jego brak. Ponadto wskazują one w długiej perspektywie konsekwencje zróżnicowanych zachowań w zmiennych warunkach gospodarki światowej. Przy czym zaistniałe w przyszłości zjawiska będą mieć niejednorodny charakter i zasięg. Dopuszczalna jest sytuacja, w której żaden ze scenariuszy nie zostanie dopełniony, m.in. ze względu na szybkość zachodzenia zmian. Osiągane efekty mogą być połowiczne, w konsekwencji nowa sytuacja zastana będzie miała charakter hybrydowy. Wobec czego istotne jest odpowiednie zarządzanie zmianą oraz wprowadzenie automatycznych stabilizatorów koniunktury w obszarze Sudety. Bezpośrednio odpowiedzialny powinien być Komitet Sterujący, jako organ zrzeszający główne podmioty decydujące o postępie we wdrażaniu Strategii, a pośrednio – wszystkie JST.

W scenariuszach nie wskazano wszystkich możliwych zwrotów, zdarzeń i sytuacji, w tym losowych – jest to niemożliwe – zbyt wiele zmiennych i możliwych wariacji. Przedstawiono trzy główne scenariusze, które uwzględniają potencjalne, podstawowe ścieżki postępowania, wskazując niezbędne kamienie milowe do osiągnięcia. Obecne uwarunkowania, przedsięwzięte działania oraz trendy społeczno-gospodarcze, odnoszące się do procesów i zdarzeń mających miejsce w gospodarce światowej, Unii Europejskiej, Polsce i na obszarze Porozumienia Sudety 2030 wskazują na istotne przesłanki zaistnienia w najbliższej przyszłości scenariusza realnego. Zagrożenie zaistnienia scenariusza pesymistycznego może mieć miejsce w przypadku ewentualnego zerwania Porozumienia lub braku postępów we wdrażaniu założeń Strategii Rozwoju Sudety 2030. Scenariusz pesymistyczny może także wynikać z rozchwiania gospodarki światowej, dekoniunktury na rynkach międzynarodowych (np. głębokie i trudno odwracalne zmiany klimatyczne, konflikty gospodarcze i zbrojne, kryzys w gospodarce światowej itp.) oraz radykalne zmiany polityki Unii Europejskiej, struktur unijnych, bądź rozpadu ugrupowania, wobec których polska administracja skupi się na naprawie sytuacji zewnętrznej, oddalając wewnętrzne zagadnienia regionalne. Czasowe turbulencje w gospodarce globalnej, Unii Europejskiej i krajowej nie mają większego wpływu na scenariusz długookresowego rozwoju obszaru Sudetów, gdyż odpowiedzialne zarządzanie zmianą, elastyczność przyjętej Strategii i otwartość niwelują negatywne skutki.

Realizacja scenariusza realnego stanowi wyzwanie oraz determinuje zaistnienie wielu rozwiązań korzystnych z punktu widzenia tej przestrzeni, a z drugiej strony wymaga umiejętnego wykorzystania efektu synergii. Oznacza to, że realny scenariusz jest możliwy i osiągalny do spełnienia, jednak obwarowany wieloma warunkami, których osiągnięcie jest niezbędne, a zaangażowane podmioty powinny wykazać maksymalną determinację w dbałości o wykonanie powierzonych im zadań. Scenariusz optymalny stanowi megawyzwanie i zakłada przeskok technologiczny i szybki wzrost koniunktury, co automatycznie przeniesie gospodarkę na wyższy poziom; na zasadzie kręgów na wodzie wszystkie rejony świata zostaną objęte w mniejszym lub większym stopniu tymi pozytywnymi zjawiskami. Obszar Porozumienia Sudety 2030 ze względu na dotychczasowe niskie wartości wskaźników odczuje dobrodziejstwo zmian. Korzystne przekształcenia zmieniają jego układ specjalizacji i układ funkcjonalny. Ten scenariusz w obecnych uwarunkowaniach jest niestety mało prawdopodobny.

## **System wdrażania Strategii i koncepcja funkcjonowania obszaru Sudety**

### **Układ kompetencyjny i instytucjonalny**

Strategia Rozwoju Sudety 2030 jest formalnie dokumentem operacyjno-wdrożeniowym, stanowiącym zasadnicze narzędzie realizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego. Dotyczy ona zatem w dużej części bezpośrednich zadań samorządu regionalnego odpowiedzialnego za politykę rozwoju podległego obszaru. W tym zakresie jest elementem polityki terytorialnej opartej na identyfikacji w regionie obszarów strategicznej interwencji, o dużych barierach rozwojowych i tracących swoje funkcje społeczno-gospodarcze. Sfera ta należy do kompetencji wykonawczych Zarządu Województwa.



Wiele wskazanych w Strategii przedsięwzięć będzie dotyczyć zadań publicznych leżących poza zakresem bezpośredniego wpływu samorządu województwa. Z jednej strony będą to zadania instytucji rządowych szczebla centralnego oraz ich terytorialnych oddziałów. Z drugiej zaś mieszczą się one w kompetencjach samorządów lokalnych (gminnych i powiatowych), oraz ich funkcjonalnych inicjatyw.

Akcentując w działaniach strategicznych elementy współpracy międzysektorowej, istotną rolę w realizacji Strategii będą odgrywały podmioty należące do szeroko rozumianego sektora prywatnego – nie tylko przedsiębiorstwa, ale także ich klastry, grupy producentów, instytucje otoczenia biznesu itp. Niezwykle istotną rolę przypisuje się także podmiotom należącym do sektora społecznego. Należą do nich oczywiście klasyczne formy organizacji pozarządowych, ale też dostrzegamy sporą rolę podmiotów ekonomii społecznej, rad społecznych, partnerstw sektorowych czy podmiotów reprezentujących sektor szkolnictwa wyższego, nauki, badań i rozwoju.

Nieograniczanie się jedynie do kompetencji jednej instytucji odpowiedzialnej za przygotowanie i realizację Strategii jest elementem wdrożenia nowych trendów w europejskiej polityce rozwoju, które będą odgrywały coraz większą rolę w następnych okresach programowania. **Koncentrują się one m.in. na terytorializacji polityk publicznych i zostały szerzej omówione poniżej w koncepcji funkcjonowania obszaru Sudety. W tym podejściu wartością dodaną z własną dynamiką rozwoju staje się przestrzeń historyczna, kulturowa, symboliczna, społeczna, ekonomiczna czy też przyrodnicza. Te rodzaje walorów przestrzeni w istocie scalają mieszkańców i obszar pobudzając świadomość przynależności (tożsamości) oraz stają się podstawą procesów prorozwojowych, które zostają nakierowane na miejsce (terytorium)<sup>16</sup>. W efekcie tworzy się system terytorialny zawierający elementy: ekonomiczne, społeczne, polityczne czy też przyrodnicze oraz relacje między nimi.** Podstawą staje się zintegrowane podejście nakierowane na wykorzystanie różnorodności oraz specyfiki danego obszaru w celu osiągnięcia spójności terytorialnej. Podstawą tej nowej koncepcji propagowanej przez Unię Europejską jest oparcie rozwoju danego terytorium o wewnętrzne zasoby, przy czym bardzo istotny w tym procesie staje się dialog, który ma doprowadzić do upodmiotowienia społeczności lokalnych oraz aktywizacja władz samorządu terytorialnego różnych szczebli i administracji państwowej nakierowana na wspólne wspomaganie tego rozwoju.

Takie ujęcie zawiera w sobie strukturę organizacji łączącej ukształtowane historycznie komponenty polityczne, gospodarcze i społeczne oraz relacje występujące między nimi. **To podejście wymusza nową rolę instytucji odpowiedzialnych za nadzór i monitoring programów strategicznych. Polega ona na odejściu od ścisłego układu hierarchicznego i kierowniczej roli przypisanej do jednej instytucji, na rzecz integracji procesów wdrażania w postaci wielopoziomowego, wielopodmiotowego, wielo(między)sektorowego podejścia w zarządzaniu rozwojem. Wiąże się to z ujęciem funkcjonalnym, akcentującym współzależności i powiązania pomiędzy elementami (społecznymi, gospodarczymi, środowiskowymi i przestrzennymi) tworzącymi terytorium.**

Zmiana tego paradygmatu przekłada się na inną rolę Zarządu Województwa, który koncentrować powinien się na inicjowaniu współpracy poszczególnych interesariuszy w regionie, wsparciu finansowym i merytorycznym dla działań o istotnej wartości dodanej, zabieganiu o inwestycje rządowe w obszarze strategicznej interwencji czy też racjonalnym programowaniu i wydatkowaniu funduszy europejskich. Jest to związane z naturalnym przenikaniem się kompetencji podmiotów odpowiedzialnych za daną dziedzinę życia społeczno-gospodarczego.

Z tych samych powodów wzrasta rola form współpracy samorządowej. Inicjująca rola stowarzyszenia gmin i powiatów, które podpisały Deklarację Sudecką, wiąże się nie tylko z finansowaniem etapu programowania strategicznego, ale także z funkcjami sterującymi jej realizacją. Takie „miękkie”, oparte na inicjowaniu współpracy instytucje, są także wyrazem terytorializacji, dostosowującej charakter działań rozwojowych do specyficznych potrzeb obszarów. Kluczową rolę w realizacji Strategii przypisuje się

<sup>16</sup> F. Barca, Program dla zreformowanej polityki spójności. Podejście ukierunkowane terytorialnie w osiągnięciu celów i oczekiwania Unii Europejskiej <http://www.barkauk.org/wp-content/uploads/2010/10/raport-barca.pdf> (dostęp 31.05.2018).

zatem Komitetowi Sterującemu Sudety 2030, który powinien być równorzędnym partnerem Zarządu Województwa w podejmowaniu decyzji.

Reasumując zatem, kierownictwo w zakresie realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 powinno być realizowane przez swoisty dipol organizacyjny, w którym znajdzie się z jednej strony Zarząd Województwa, a z drugiej – Komitet Sterujący reprezentujący grupę gmin i powiatów, które podpisały Deklarację Sudecką. Każdy z tych podmiotów posiada swoisty potencjał, którego wniesienie powinno być bazą obustronnej współpracy. Zarząd Województwa dysponuje znaczącym potencjałem instytucjonalnym, Komitet Sterujący zaś odgrywa zasadniczą rolę w pobudzaniu aktywności i jej koordynowaniu.

Wokół tego dipolu powinna skupiać się aktywność pozostałych jednostek odpowiedzialnych za realizację przedsięwzięć i zadań strategicznych, w tym należących do administracji rządowej, samorządu lokalnego, sektora społecznego czy rynkowego.

To nowe podejście do polityki rozwoju oraz nowa rola instytucji wiąże się z odejściem od sztywnego układu hierarchicznego na rzecz wielopoziomowego współzarządzania. Wymaga to nowej kultury (współ-)zarządzania i wdrożenia nowych zasad współpracy nie tylko międzyinstytucjonalnej, ale także międzysektorowej. Mamy świadomość, że wdrożenie tej nowej kultury funkcjonowania wymagać będzie pewnej ewolucji postaw, która nie nastąpi automatycznie. Będzie to raczej proces niż natychmiastowa zmiana, będzie oparta na autorytecie liderów, a nie jedynie na sprawowanych funkcjach administracyjnych. Jest zatem szansa, by realizacja Strategii Rozwoju Sudety 2030 była takim laboratorium nowej idei w zarządzaniu rozwojem tego obszaru.

## Układ finansowy

Podobnie jak w przypadku współdziałania wielu interesariuszy, realizacja Strategii Rozwoju Sudety 2030 wymaga integracji wielu strumieni środków finansowych. W tym zakresie dokument ten nie jest przywiązany do jednego programu operacyjnego ani wyodrębnionego funduszu. Ma on być podstawą koordynacji i uzyskiwania efektów dodanych z komplementacji wielu inicjatyw finansowych pochodzących z wielu sektorów (nie tylko z sektora publicznego).

W perspektywie do roku 2030 do źródeł finansowania przedsięwzięć strategicznych będą należały:

- środki pochodzące z budżetów jednostek samorządu terytorialnego (szczególnie regionalnego i lokalnego)
- środki pochodzące z budżetu państwa,
- środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej,
- środki pochodzące z międzynarodowych instytucji finansowych,
- środki pochodzące ze zwrotnych instrumentów finansowych,
- środki prywatne, w tym w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP).

Warto zwrócić uwagę, że okres objęty Strategią będzie się cechował trzema trendami. Pierwszym będzie stopniowe zmniejszanie się środków unijnych na rzecz wzrastającej roli źródeł krajowych. Proces ten będzie wspomagany nie tylko zwiększeniem środków z budżetu państwa, ale także powiększającą się sferą PPP i wykorzystaniem prywatnych środków do finansowania projektów publicznych. Tym drugim, jednocześnie przebiegającym trendem będzie zwiększająca się rola środków zwrotnych (pożyczkowych) kosztem strumienia dotacji. W końcu trzecim trendem obejmującym obszar Sudetów będzie zmniejszony poziom współfinansowania ze środków UE związany z zakwalifikowaniem Dolnego Śląska w polityce spójności do obszarów przejściowych (>75% unijnego PKB/mieszk.). Ograniczenie wkładu środków unijnych do 55% kosztów kwalifikowanych projektów przekłada się na większe obciążenia finansów gmin, które i tak mają w Sudetach relatywnie słabszą bazę dochodową. Dostosowanie się do tych trendów będzie warunkiem skutecznego finansowania działań przewidzianych w Strategii Rozwoju Sudety 2030.

## Koncepcja funkcjonowania obszaru Sudety

Inicjatywa Sudety 2030 wpisuje się w proces zmiany podejścia w unijnej polityce rozwoju. W praktyce terytorializacja polityk publicznych polega na zróżnicowaniu lokalnym i regionalnym instrumentów polityki, poprzez dostosowanie rozwiązań prawnych, instytucjonalnych, organizacyjnych oraz stopnia, kierunków i sposobu finansowania przedsięwzięć prorozwojowych, do specyficznych potrzeb jednostek terytorialnych.

Podejście terytorialne ogniskuje swoją uwagę na trzech fundamentalnych elementach:

Po pierwsze na terytorialnych zasobach i uwarunkowaniach rozwoju (specyficznych i endogenicznych zasobach, wewnętrznych powiązaniach gospodarczych, więziach w lokalnych społecznościach).

Po drugie, na integracji działań podejmowanych w różnych układach instytucjonalnych i wzmocnieniu partnerstwa na rzecz budowania rozwoju społeczno-gospodarczego.

Po trzecie, na dynamizacji mechanizmów rozwoju w obszarach funkcjonalnych, tworzących spójne terytoria, niezależnie od układu administracyjno-politycznego. Stąd też terytorialny paradygmat rozwoju określany jest często terytorialno-funkcjonalnym lub też zintegrowanym podejściem do kształtowania rozwoju.

**Podjęty w niniejszym dokumencie proces jest zgodny z zasadami planowania dla jednorodnych, wewnętrznie powiązanych terytoriów – obszarów funkcjonalnych (nie dla jednostek administracyjnych). Wykorzystuje specyficzne, endogeniczne zasoby i mechanizmy rozwoju, eksponuje różnorodność zasobów i procesów w analizach strategicznych.**

W procesie projektowania tej Strategii głęboko akcentuje się współzależności i powiązania pomiędzy elementami (społecznymi, gospodarczymi i przestrzennymi) tworzącymi terytorium (ujęcie funkcjonalne). W tak zidentyfikowanym obszarze strategicznej interwencji akcentuje się także adekwatność działań do istniejącego poziomu i problemów rozwoju tego terytorium.

Wszystko to sprawia, że **podjęta współpraca ma szansę wykształcić terytorium, które byłoby swoistym laboratorium nowej polityki rozwoju, skoncentrowanym na obszarach funkcjonalnych.** W tym zakresie może to być także polska dobra praktyka we wdrażaniu tych zasad w naszym kraju. Tym bardziej modelowa, że wykreowana oddolnie i wynikająca z autentycznych potrzeb. Inaczej zatem niż wiele rozwiązań odgórnych, ma szansę na pobudzenie autentycznej, a nie tylko deklaratywnej aktywności.

Podejście zintegrowane wymaga połączenia:

- współpracy i działań międzysektorowych,
- wielopoziomowego rządzenia,
- wielopodmiotowego działania.

Wszystkie te elementy zawarto w niniejszej Strategii.

Powyżej opisane podejście do rozwoju terytorium Porozumienia Sudety 2030 wynika nie tylko ze zmiany unijnego paradygmatu, ale także z przekroczenia przez województwo dolnośląskie poziomu 75% średniej unijnej wartości PKB/mieszkańca. Powoduje to, przy dotychczasowych zasadach polityki regionalnej, znaczące ograniczenie środków na politykę regionalną. W takim układzie nie uwzględnia się wewnętrznego zróżnicowania regionów i znaczących dysproporcji rozwojowych. Osłabiałoby to znacząco procesy przeciwdziałania dalszej marginalizacji społeczno-gospodarczej Sudetów.

Stworzona zatem koncepcja funkcjonowania obszaru jako podmiotu polityki skupionej na terytorium, jest z jednej strony jedyną szansą na przełamanie impasu rozwojowego, a z drugiej możliwością wykształcenia dobrej praktyki, możliwej do powielania w innych regionach kraju czy nawet Unii Europejskiej.

## Kluczowe narzędzia wdrażania Strategii

Filozofia terytorialnego podejścia do rozwoju i idea zintegrowanego podejścia, w tym wielopoziomowego zarządzania, implikuje nowe podejście do kluczowych narzędzi wdrażania. To nie jest strategia jednego programu operacyjnego i jednej instytucji odpowiedzialnej za jej wdrożenie. Sytuacja zatem jest odmienna od dotychczasowych standardów. W tym przypadku oznacza to odejście od

dotychczasowych, wydawałoby się klarownych zasad, które utrwałyby jednak sektorowość podejścia do rozwoju. W efekcie dominowało typowe dla naszej kultury prawno-administracyjnej wsobne, ograniczone zakresem kompetencji i twardymi granicami podejście. Postuluje się zatem rezygnację z działania równoległego, na rzecz próby łączenia i skupiania aktywności wieloprogramowej i wielosektorowej na określonym terytorium. Ta zasada łączenia i koordynacji wielu potencjałów ma szansę wygenerować dodatkowy efekt synergii z realizowanych równoległe działań i projektów.

Z tego właśnie powodu, przy realizacji Strategii będzie miała znaczenie cała wiązka zidentyfikowanych narzędzi – od tych, którymi dysponuje administracja rządowa przez programy samorządowe, inicjatywy społeczne po instrumenty sektora prywatnego. Jednocześnie należy mieć na uwadze zarówno narzędzia międzynarodowe (w skali unijnej), poprzez krajowe i regionalne jak i te, których stosowanie należy do szczebla lokalnego. Poniżej zestawiono narzędzia według tej właśnie specyfiki.

Warto jednak na początku poczynić założenie, że należy odejść od sztywnego przywiązania do statycznego katalogu narzędzi na rzecz ustawicznego poszukiwania i modyfikacji rozwiązań. Tego typu podejście zapewnia lepsze dopasowanie do „płynnego” otoczenia. Tym bardziej, że horyzont Strategii obejmuje aktualny (2014-2020) oraz przyszły okres programowania środków Unii Europejskiej (2021+). O ile w obecnym okresie programowania można ściśle określić instrumenty wdrażania, o tyle negocjacje na temat zmian w następnych interwałach czasowych mogą przynieść wiele zmian. Należy zatem wyprzedzająco śledzić kształtowanie się nowych narzędzi i nie tylko elastycznie się do nich dostosowywać, ale także w miarę możliwości podejmować próby wpływu na ich ostateczny kształt. Służy temu m.in. Matryca zarządzania zmianą stanowiąca integralną część Strategii.

## **Narzędzia międzynarodowe**

Ta kategoria narzędzi jest bardzo często pomijana w strategiach ze względu na stosunkowo trudny dostęp do tych funduszy oraz ich relatywnie mniejszą alokację. Efekt jest jednak taki, że Polska jest jednym z najsłabszych beneficjentów tych źródeł. Przygraniczne położenie Sudetów stwarza relatywnie lepsze warunki na korzystanie z tych linii, warto zatem zwrócić na nie większą uwagę. Poniżej wymieniono programy wspólnotowe i ogólnoeuropejskie aktywne dla okresu programowania 2014-2020. Zakłada się, że po tym okresie mogą one ulec modyfikacji.

### *Connecting Europe*

Wspiera rozwój trzech obszarów – sieci transportowej, energetycznej oraz telekomunikacyjnej o znaczeniu międzynarodowym.

Budżet programu: 30 400 mln euro (22 400 mln euro na transport, 4 700 mln euro na energię i 300 mln euro na telekomunikację).

### *IEE Intelligent Energy for Europe (IEE)*

Program oferuje wsparcie dla działań upowszechniających stosowanie OZE oraz promujących efektywność energetyczną. Można pozyskiwać środki np. na międzynarodowe konferencje, czy szkolenia, ale również na tworzenie lokalnych agencji energetycznych. Partnerami powinny być podmioty (instytucje) z kilku państw europejskich.

Budżet programu: 780 mln euro.

### *The Entrepreneurship and Innovation Programme (EIP)*

Program wspiera wdrażanie innowacyjnych rozwiązań poprzez udzielanie dofinansowania dla przedsiębiorstw, także tych rozpoczynających działalność gospodarczą. Beneficjentami są przede wszystkim firmy z sektora MSP, ponadto wspiera on tworzenie klastrów oraz promuje ideę partnerstw publiczno-prywatnych w obszarze badań i rozwoju. Beneficjenci mogą starać się o dofinansowanie na kapitał początkowy lub o ułatwienia przy uzyskaniu kredytu.

Budżet programu: 2 631 mln euro.

### *Policy Support Programme (ICT)*

Celem programu jest wspieranie rynku technologii cyfrowych, komunikacyjnych, informacyjnych poprzez opracowywanie i testowanie nowych rozwiązań upowszechniających zastosowanie zaawansowanych technik informatycznych oraz wymiana doświadczeń w tym zakresie. Rozwiązania te mogą być wprowadzane w instytucjach publicznych i tym samym przyczynić się do usprawnienia świadczonych usług. Beneficjentami mogą być zarówno przedsiębiorcy, jak i instytucje publiczne.

Budżet programu: 2 631 mln euro.

### *7th Framework Programme – COOPERATION*

Program wspiera projekty badawcze polegające na współpracy szkół wyższych, przemysłu, centrów badawczych i instytucji publicznych – co najmniej 3 partnerów z 3 różnych krajów. Priorytety badawcze w tym programie to: zdrowie, żywność-rolnictwo-biotechnologia, IT, nanotechnologie, nowe technologie produkcyjne, energia, środowisko, transport, nauki społeczno-ekonomiczne i humanistyczne, bezpieczeństwo i przestrzeń kosmiczna.

Budżet programu: 32 292 mln euro.

### *Europejski Fundusz na rzecz Inwestycji Strategicznych (EFIS).*

Jest trzonem planu inwestycyjnego dla Europy, udzielając gwarancji przedsięwzięciom za pośrednictwem EBI. Oferuje on wsparcie dla długoterminowych projektów infrastrukturalnych i innowacyjnych oraz dla MŚP i małych spółek o średniej kapitalizacji. Jest jednym z elementów tzw. Planu Junckera.

Budżet programu: 500 000 mln euro.

Należy także wspomnieć o poszerzających się możliwościach korzystania ze środków pochodzących z międzynarodowych instytucji finansowych, np. Banku Światowego, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, a także np. Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych.

W nowym okresie programowania UE 2021-2027 ścierają się poglądy i ścieżki odnoszące się do gromadzenia i rozdziału wspólnych środków finansowych. Wśród wyzwań związanych z przyszłą perspektywą postuluje się koncentrację na:

- podnoszeniu konkurencyjności Unii (versus USA, kraje azjatyckie),
- polityce migracyjnej i zabezpieczeniu granic,
- kwestiach bezpieczeństwa – wewnętrznego, związanego z zagrożeniem terroryzmem i zewnętrznego (polityka obronna),
- polityce klimatycznej, ochronie środowiska i efektywności energetycznej,
- polityce transportowej,
- elastycznej polityce spójności,
- polityce rolnej.

Projekt budżetu Unii Europejskiej na lata 2021-2027 przewiduje wsparcie Polski środkami finansowymi ok. 22-23% niższymi niż w poprzednim okresie. We wcześniejszych trzech okresach budżetowych rozdział środków był realizowany metodą berlińską, opartą głównie na regionalnym wskaźniku PKB *per capita*. Przyszły okres budżetowy przewiduje, że 80% środków przeznaczonych na politykę spójności będzie zależne od PKB regionu; pozostałe 20% zostanie rozdzielone w oparciu wskaźniki skoncentrowane na rynku pracy (np. poziomu bezrobocia młodych), edukacji, zmianach klimatycznych i środowiska. W nowych Wieloletnich Ramach Finansowych ma zaistnieć dział zatytułowany „Spójność i wartości” (obejmie: spójność społeczną, gospodarczą i terytorialną), który ma służyć dodatkowemu wyrównywaniu różnic między regionami Unii Europejskiej<sup>17</sup>. Jednym z priorytetów Komisji Europejskiej staje się współpraca między państwami członkowskimi.

<sup>17</sup> [https://ec.europa.eu/commission/future-europe/eu-budget-future\\_pl](https://ec.europa.eu/commission/future-europe/eu-budget-future_pl) (dostęp 02.07.2018).

W porównaniu do 11 „celów tematycznych” na lata 2014-2020, nowa polityka spójności będzie koncentrować swoje zasoby na 5 celach, w realizowaniu których Unia Europejska ma najlepsze możliwości osiągnięcia sukcesu<sup>18</sup>:

- 1) **bardziej inteligentna Europa**, dzięki innowacjom, cyfryzacji, transformacji gospodarczej oraz wsparciu dla małych i średnich przedsiębiorstw;
- 2) **bardziej przyjazna dla środowiska bezemisyjna Europa**, wdrażająca porozumienie paryskie i inwestująca w transformację sektora energetycznego, w odnawialne źródła energii oraz w walkę ze zmianą klimatu;
- 3) **lepiej połączona Europa**, z siecią transportu strategicznego i siecią cyfrową;
- 4) **Europa o silniejszym wymiarze społecznym**, realizująca cele europejskiego filaru praw socjalnych i inwestująca w wysokiej jakości zatrudnienie, edukację, umiejętności, integrację społeczną i równy dostęp do opieki zdrowotnej;
- 5) **Europa bliżej obywateli** dzięki wsparciu oddolnych strategii rozwoju i zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich.

Projekt budżetu Unii Europejskiej na lata 2021-2027 z 2 maja przewiduje gospodarowanie środkami w wysokości 1,279 biliona euro i największe ograniczenia dla unijnej polityki spójności oraz Wspólnej Polityki Rolnej (przy jednoczesnym wzroście na ochronę środowiska)<sup>19</sup>. W Strategii uwzględniono te uwarunkowania zewnętrzne, a układ celów strategicznych wyraźnie nawiązuje do celów tematycznych nowej polityki spójności.

## Programy krajowe i regionalne

Kluczowym narzędziem w realizacji wielu przedsięwzięć będzie budżet państwa. W jego ramach mieszczą się wydatki resortów i agend rządowych (np. GDDKiA, PGW WP) finansujące bezpośrednio przedsięwzięcia, za które organy te są odpowiedzialne. W tej grupie należy także uwzględnić przedsiębiorstwa państwowe oraz spółki Skarbu Państwa.

Nowymi inicjatywami w tym zakresie są narzędzia kształtujące się w ramach Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju. Jednym z uruchomionych już form wsparcia przedsięwzięć jest program Mieszkanie+ czy program wsparcia dla miast średnich tracących funkcje społeczno-ekonomiczne. .

Dużą rolę w omawianym regionie mogą przynieść przedsięwzięcia animowane w ramach Polskiego Funduszu Rozwoju (PFR). Jednym z kształtujących się komponentów jest Fundusz Inwestycji Samorządowych (FIS). Ten drugi pozwala na realizację przedsięwzięć z wykorzystaniem indywidualnie dobranego modelu finansowo-instytucjonalnego. Wspierane będą: infrastruktura drogowa, gospodarka odpadami, infrastruktura wodnokanalizacyjna, zaopatrzenie w energię i gaz, transport zbiorowy, rewitalizacja, a także infrastruktura społeczna. Fundusz ten pozwala na zastosowanie różnych modeli finansowych np. na finansowanie projektów wyłącznie ze środków krajowych lub dofinansowanie projektów unijnych (jako wkład własny). FIS ma do dyspozycji kwotę 400 mln zł.

Warty szczególnej uwagi jest cały pakiet związany z przeciwdziałaniem wykluczeniu miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze. Z tego powodu warto mu poświęcić nieco więcej miejsca. Wsparcie będzie dotyczyło miast średnich (powyżej 20 tys. mieszkańców oraz tych powyżej 15 tys. mieszkańców, które są stolicami powiatów), z wyłączeniem miast wojewódzkich. Wiąże on wsparcie z funduszy europejskich z preferencjami w lokowaniu inwestycji oraz ułatwieniami dostępu do środków FIS zarządzanego przez PFR. W krajowych programach operacyjnych przewidziano preferencje dla tej grupy miast, m.in. poprzez dedykowane nabory w wybranych obszarach:

<sup>18</sup> *Rozwój regionalny i polityka spójności na okres po roku 2020: nowe ramy UE w skrócie*, Komisja Europejska, Unia Europejska 2018.

<sup>19</sup> Komisja Europejska - Zestawienie informacji, *Nowoczesny budżet dla Unii, która chroni, wspiera i broni Pytania i odpowiedzi* [http://europa.eu/rapid/press-release\\_MEMO-18-3621\\_pl.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-18-3621_pl.htm) (dostęp 27.07.2018).

- w Programie Infrastruktura i Środowisko (POIiŚ) dotyczy to poprawy środowiska miejskiego w zakresie zdegradowanych obszarów miast z wydzieloną kopertą 100 mln zł dla 255 miast średnich, w tym 50 mln zł dla 122 miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze;
- w Programie Wiedza Edukacja Rozwój (POWER) dotyczy to współpracy ponadnarodowej w obszarze rewitalizacji społecznej dedykowany dla 122 miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze (15 mln zł);
- w Programie Inteligentny Rozwój (POIR) dotyczy to badań na rynek w całości dedykowany dla projektów realizowanych na terenie 255 miast średnich (400 mln zł).

Kolejnym sposobem mający na celu wsparcie średnich miast to wykorzystanie instrumentów innych niż długi lub dotacje, które znajdują się w ofercie Funduszu Inwestycji Samorządowych (FIS), zarządzanego przez Polski Fundusz Rozwoju.

Przyciągnięciu nowych inwestycji do średnich miast mają służyć dwa nowe programy:

- Program wspierania inwestycji o istotnym znaczeniu dla gospodarki polskiej (wprowadzono w nim preferencyjne warunki w wysokości pomocy publicznej dla inwestorów, którzy jako destynację wybiorą średnie miasto). Szczególnie będą preferowane inwestycje w miastach średnich, które są narażone na utratę dotychczasowych funkcji.
- Nowa polityka funkcjonowania specjalnych stref ekonomicznych, także nastawiona na promowanie inwestycji w średnich miastach.

Do narzędzi budżetu państwa, ściśle powiązanych z realizacją programów unijnych zaliczana jest także instytucja kontraktu terytorialnego – w tym przypadku Kontraktu Terytorialnego dla Województwa Dolnośląskiego.

Kolejną grupą narzędzi są programy operacyjne Unii Europejskiej zarządzane na szczeblu krajowym i regionalnym. Ich finansowa skala oddziaływania na kierunki i charakter przedsięwzięć w subregionie będzie w najbliższych latach największa. Uwzględniając jednak fakt, że wiedza na ich temat jest powszechna, zostaną one tu wskazane jedynie sygnalnie. W okresie programowania 2014-2020 do grupy dostępnych w regionie programów należą:

- PO Infrastruktura i Środowisko (27,4 mld euro)
- PO Inteligentny Rozwój (8,6 mld euro)
- PO Wiedza Edukacja Rozwój (4,7 mld euro)
- PO Polska Cyfrowa (2,2 mld euro)
- PO Pomoc Techniczna (0,7 mld euro)

Szczególnym narzędziem jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego, który dedykowany jest tylko temu regionowi (2,25 mld euro).

Oprócz programów operacyjnych dostępnych jest jeszcze kilka narzędzi realizacji przedsięwzięć. Do ogólnopolskich należą: Programy Rozwoju Obszarów Wiejskich, Norweski Mechanizm Finansowy, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (czyli tzw. fundusze norweskie i fundusze EOG) oraz Szwajcarsko-Polski Program Współpracy (tzw. fundusz szwajcarski). Katalog uzupełnia instrument Europejskiej Współpracy Terytorialnej – EWT (Polska–Czechy i Polska–Niemcy).

Należy podkreślić, że zasady funduszy europejskich w następnym okresie programowania (2021-2027) są dopiero w początkowej fazie kształtowania. Z dostępnych obecnie informacji wynika jednak, że projektowane są dość zasadnicze zmiany. Oprócz zmniejszenia ogólnej alokacji, zwiększeniu ulegnie rola zaleceń i rekomendacji (semestrów) Komisji Europejskiej (szczególnie w FS i EFS+).

Zmienia się także priorytet polityki regionalnej – w większym stopniu ma być nastawiona na realizowanie reform strukturalnych (np. w obszarach problemowych) niż wyrównywanie różnic w rozwoju. Konsekwencją tej zmiany ma być rozszerzenie listy kryteriów decydujących o alokacji funduszy.

Decydować ma o tym nie tylko PKB *per capita*, ale też dodatkowe wskaźniki, jak poziom bezrobocia młodych, niski poziom edukacji, emisja gazów cieplarnianych i integracja imigrantów.

W większym zakresie ma być także finansowana infrastruktura połączeń transeuropejskich niż wewnątrz krajowych (przesunięcie części środków z Funduszu Spójności na rzecz Funduszu Łącząc Europę). W myśl tego trendu Komisja Europejska planuje także wzmocnić segment polityki spójności dotyczący niwelowania zacofania w rozwoju społeczno-gospodarczym na terenach przygranicznych. Są to zazwyczaj obszary położone peryferyjnie względem głównych ośrodków gospodarczych. Obszar transgraniczny Sudetów może na tych trendach skorzystać – jest bowiem klasycznym przykładem, pokazującym celowość wzmocnienia takiego instrumentu pomocy.

Zmianie ulegają także zasady współfinansowania przedsięwzięć w kierunku zmniejszenia udziału środków unijnych w całości kosztów na rzecz środków krajowych. Trend ten będzie także widoczny w procesie zastępowania dotacji instrumentami zwrotnymi.

Adekwatnie do tych zmian, w Resorcie inwestycji i rozwoju trwają prace nad przeformulowaniem dotychczasowego programu operacyjnego Polska Wschodnia. Miałyby on odejść od interwencji w granicach pięciu województw na rzecz logiki subregionalnej – najbardziej niebezpiecznych i problemowych obszarów kraju.

Strategia, w wiązce celów i przedsięwzięć strategicznych stara się uwzględniać te kierunki zmian.

W końcu należy wspomnieć o budżecie Województwa Dolnośląskiego, wojewódzkich funduszach specjalnych (np. WFOŚ, TFOGR itp.) oraz instrumentach finansowych (zwrotne, m.in. pożyczki, poręczenia, gwarancje, inwestycje kapitałowe oraz inwestycje quasi-kapitałowe) udostępnianych przez regionalne instytucje finansowe, m.in. Dolnośląski Fundusz Rozwoju.

## Narzędzia subregionalne

Za narzędzia subregionalne należy uznać mechanizm ZIT i aktywność w ramach obszarów funkcjonalnych. Ich emanacją są terytorialne formy współpracy gmin w aglomeracjach (wałbrzyska, jeleniogórska) czy na innych obszarach (stowarzyszenie Porozumienie Sudeckie). Takim narzędziem też mogą być formalne związki gmin (np. Związek Gmin Karkonoskich). Dla sprawnej realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 postulowane jest rozszerzenie działalności instrumentów terytorialnych (ZIT) na cały obszar Porozumienia Sudety 2030.

## Narzędzia lokalne

W narzędziach lokalnych dominujące znaczenie będą miały budżety gmin i powiatów. Przy dającej się przewidzieć mniejszej roli środków Unii Europejskiej, i braku perspektyw znacznego poluzowania fiskalnego dla lokalnych budżetów, konieczne będzie wykorzystanie potencjału sektorów: społecznego, a zwłaszcza prywatnego. W tym celu niezbędne będzie wypracowanie mechanizmów finansowania inwestycji publicznych z użyciem kapitałów prywatnych w ramach np. PPP.

PPP to forma dostarczenia infrastruktury publicznej/ usług publicznych wraz z finansowaniem. Z założenia jest to infrastruktura/ usługi wysokiej jakości - partner prywatny udostępnienia zasoby, które pozwalają na:

- wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań zarządczych i organizacyjnych,
- wyższych standardów świadczenia usług,
- zastosowanie rozwiązań technicznych i technologicznych służących obniżeniu kosztów świadczenia usług.

Inne zalety zastosowania formuły PPP to: możliwy (dzięki łączeniu środków publicznych i prywatnych) wzrost efektywności wykorzystania funduszy Unii Europejskiej, obniżenie ryzyka przekroczenia budżetu i/lub niewykonania harmonogramu (zastosowanie kompleksowego, profesjonalnego podejścia). Ponadto partner prywatny otrzymuje wynagrodzenie po zakończeniu budowy infrastruktury, biorąc pod uwagę jakość świadczonych usług z jej wykorzystaniem. Jak wynika z międzynarodowych doświadczeń (np. niemieckich, brytyjskich) w przypadku PPP ryzyko przekroczenia budżetu czy terminu, zaniechania lub zawieszenia projektu jest niższe niż w przypadku tradycyjnych form zamówień. Pomimo szerokiego wykorzystywania



formuły PPP w wielu krajach unijnych (w Wielkiej Brytanii jest to ok. 80% inwestycji publicznych), w Polsce ten kierunek napotyka na wiele barier zarówno pranych jak i organizacyjnych. Brakuje nam także kultury i dobrej aury wokół współpracy sektora publicznego i prywatnego. Dostrzegając jednak zarówno szanse jak i ograniczenia tego kierunku działań, kolejne rządy intensyfikują działania w celu uwolnienia tego dużego potencjału. Wyrazem tego są kolejne zmiany w prawie, powołanie platform informacyjnych, realizacja programów szkoleniowych oraz wsparcie eksperckie. Wydaje się zatem, że region Sudetów powinny być w czołówce zastosowań tych innowacyjnych projektów.

Sprawność w wykorzystaniu tych instrumentów będzie decydować w przyszłości, zarówno o celach pojedynczych przedsięwzięć inwestycyjnych, jak i o dynamice rozwoju danego terytorium. Konieczna zatem staje się stopniowa zmiana optyki lokalnych samorządów z działania w znacznym stopniu „pod programy zewnętrzne” na szersze poszukiwanie możliwości wykorzystania potencjałów wewnętrznych.

## **Spójność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych z innymi dokumentami**

Cele i przedsięwzięcia strategiczne zaplanowane w Strategii Rozwoju Sudety 2030 poddano analizie pod kątem spójności z podstawowymi dokumentami o charakterze strategicznym szczebla unijnego, krajowego, regionalnego i lokalnego. W analizie zbieżności celów i przedsięwzięć strategicznych poddano ocenie następujące dokumenty:

- projekty rozporządzeń Komisji Europejskiej dotyczących polityki spójności Unii Europejskiej na lata 2021-2027;
- Strategię na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do rozwoju do 2030 roku);
- Projekt Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030;
- Strategię Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Aglomeracji Wałbrzyskiej;
- Strategię Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Aglomeracji Jeleniogórskiej na lata 2014-2023;
- Strategie rozwoju powiatów uczestniczących w Porozumieniu Sudety 2030;
- Strategie rozwoju gmin uczestniczących w Porozumieniu Sudety 2030.

Badając spójność zapisów Strategii Rozwoju Sudety 2030 z polityką spójności Unii Europejskiej, dokonano analizy projektów rozporządzeń Komisji Europejskiej (w szczególności: projektu Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności COM(2018) 372 final 2018/0197 (COD) z dnia 29.05.2018 oraz projektu Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego... COM(2018) 375 final 2018/0196 (COD) z dnia 29.05.2018) i porównano je z celami i założeniami Strategii Rozwoju Sudety 2030.

W artykule 4 projektu Rozporządzenia PE i Rady COM(2018) 375 final 2018/0196 (COD) sformułowano następujące cele polityki, które mają być wspierane przez EFRR, EFS+, Fundusz Spójności i EFMR:

- bardziej inteligentna Europa dzięki wspieraniu innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej;
- bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetyki, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, przystosowania się do zmiany klimatu oraz zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem;
- lepiej połączona Europa dzięki zwiększeniu mobilności i udoskonaleniu regionalnych połączeń teleinformatycznych;
- Europa o silniejszym wymiarze społecznym – wdrażanie Europejskiego filaru praw socjalnych;

- Europa bliżej obywateli dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych<sup>20</sup>.

Wszystkie powyższe cele wymienione w projekcie aktu prawnego sporządzonego przez Komisję Europejską znajdują odzwierciedlenie w celach Strategii Rozwoju Sudety 2030. Wspieranie innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej postulowane jest w celu strategicznym 1: Bardziej inteligentne terytorium. W Strategii założono przedsięwzięcia w zakresie ochrony i poprawy stanu środowiska naturalnego i przeciwdziałania zmianom klimatycznym, zarówno w obszarze poprawy jakości powietrza (ograniczanie emisji), promowanie czystej energetyki, jak i promowanie gospodarki o obiegu zamkniętym. Poprawa dostępności komunikacyjnej Sudetów w zakresie transportu, która zajmuje znaczące miejsce wśród celów Strategii, przyczyni się do zwiększenia mobilności mieszkańców obu podregionów, którą promują polityki Unii Europejskiej, podobnie jak upowszechnienie dostępu do szerokopasmowego internetu wpisuje się w cel udoskonalenia regionalnych połączeń teleinformatycznych. Cel „Europa o silniejszym wymiarze społecznym...” realizowany jest w Strategii przez wiele celów operacyjnych, jak i strategicznych. Większość celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych ma przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności obszaru dla ludzi młodych oraz w wieku produkcyjnym. Na szczególne podkreślenie zasługuje także poświęcenie dwóch celów operacyjnych problematyce aktywizacji osób starszych oraz rozwoju przeznaczonej dla nich infrastruktury. Realizacja celów zawartych w Strategii służy także zrównoważonemu rozwojowi miast znajdujących się na obszarze Porozumienia Sudety 2030.

Dobitnie należy zaznaczyć, że podstawowy postulat Strategii oraz jednocześnie jeden ze sposobów osiągania celu głównego, celów strategicznych i operacyjnych, to pogłębiona współpraca i integracja różnych podmiotów: wielu JST na różnym poziomie, a także sektora pozarządowego i prywatnego, co wpisuje się bezpośrednio w założenia polityki sformułowane w projektach rozporządzeń. Artykuł 6 rozporządzenia 375 mówi, że „Każde państwo członkowskie organizuje partnerstwo z właściwymi organami regionalnymi i lokalnymi. Partnerstwo takie obejmuje co najmniej następujących partnerów: a) władze miejskie i inne organy publiczne; b) partnerów gospodarczych i społecznych; c) właściwe podmioty reprezentujące społeczeństwo obywatelskie, podmioty działające na rzecz ochrony środowiska oraz podmioty odpowiedzialnego za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji”.

Dalej w projekcie rozporządzenia, w artykule 22 czytamy, że „Państwo członkowskie wspiera zintegrowany rozwój terytorialny w oparciu o strategie rozwoju lokalnego lub terytorialnego poprzez: a) zintegrowane inwestycje terytorialne; b) rozwój lokalny kierowany przez społeczność; lub c) inne narzędzia terytorialne wspierające inicjatywy opracowane przez państwo członkowskie na rzecz inwestycji zaprogramowanych z myślą o EFRR w ramach celu polityki, o którym mowa w art. 4 ust. 1 lit. e)”. Charakter Strategii Rozwoju Sudety 2030 pozwala zaliczyć ją do kategorii wymienionej pod literą c), jak i częściowo do kategorii pod literą b) w artykule 22 projektu rozporządzenia. Analiza kolejnych zapisów projektu rozporządzenia daje jednak również podstawy do zakwalifikowania Strategii Rozwoju Sudety 2030 do kategorii zintegrowanych inwestycji terytorialnych, których definicja znajduje się w art. 24 ust. 1. projektu Rozporządzenia PE i Rady COM(2018) 375 final 2018/0196 (COD): „Jeśli strategia realizowana zgodnie z art. 23 wiąże się z inwestycjami, które otrzymują wsparcie z co najmniej jednego funduszu, z więcej niż jednego programu lub z więcej niż jednego priorytetu tego samego programu, działania można realizować jako zintegrowaną inwestycję terytorialną (ZIT).”

Zgodnie z art. 23. ust. 1. „Strategie terytorialne realizowane zgodnie z art. 22 lit. a) lub c) zawierają następujące elementy:

- a) obszar geograficzny, którego dotyczy dana strategia;
- b) analizę potrzeb rozwojowych i potencjału danego obszaru;
- c) opis zintegrowanego podejścia do stwierdzonych potrzeb rozwojowych i potencjału;
- d) opis włączenia partnerów zgodnie z art. 6 w przygotowanie strategii i jej wdrożenie.

<sup>20</sup> Zarówno te cele, jak i ich uszczegółowienie znajduje się również w art. 2. projektu Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności COM(2018) 372 final 2018/0197 (COD) z dnia 29.05.2018.

Strategie terytorialne mogą również zawierać wykaz operacji, które mają być wspierane.”

Strategia Rozwoju Sudety 2030 zawiera wszystkie elementy wymagane i wymienione w projekcie rozporządzenia.

Analizę spójności ze strategiami szczebla krajowego i regionalnego oraz strategiami ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej i ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej przeprowadzono w sposób bezpośredni, to znaczy poszczególnym celom szczegółowym i obszarom koncentracji działań (w przypadku strategii na szczeblu krajowym), celom strategicznym, operacyjnym i przedsięwzięciom strategicznym (w przypadku projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030) oraz celom i działaniom (w przypadku strategii ZIT) przyporządkowano cele strategiczne, cele operacyjne i przedsięwzięcia strategiczne zaplanowane w Strategii Rozwoju Sudety 2030. Analizę zbieżności przedstawiono w tabelach 18–20.

W przypadku analizy zbieżności z dokumentami strategicznymi szczebla lokalnego (powiatów i gmin) bezpośrednia analiza była niemożliwa z uwagi na dużą liczbę tych dokumentów (Porozumienie Sudety 2030 zostało podpisane przez 107 JST). Analiza spójności ma więc charakter pośredni. W pierwszym kroku przeanalizowano wszystkie dokumenty strategiczne powiatów i gmin, które przystąpiły do Porozumienia, w celu identyfikacji obszarów strategicznej interwencji występujących we wszystkich lub w większości strategii szczebla lokalnego, a następnie – do wyspecyfikowanych obszarów przyporządkowano cele i przedsięwzięcia strategiczne, które sformułowano w niniejszym dokumencie.

Na podstawie wyników przeprowadzonej analizy spójności celów i kierunków przedsięwzięć strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 można stwierdzić, że zarówno cele, jak i przedsięwzięcia są spójne i komplementarne z celami zawartymi w podstawowych dokumentach o charakterze strategicznym szczebla krajowego, regionalnego oraz lokalnego na obszarze Porozumienia Sudeckiego.

**Tabela 20. Zbieżność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych – grup zadań strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z celami i obszarami koncentracji działań Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku)**

<b>STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 roku)</b>	<b>STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030</b>
<b>Cele szczegółowe i główne obszary koncentracji działań</b>	<b>Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030</b>
<b>Cel główny:</b>  <b>TWORZENIE WARUNKÓW DLA WZROSTU DOCHODÓW MIESZKAŃCÓW POLSKI PRZY JEDNOCZESNYM WZROŚCIE SPÓJNOŚCI W WYMIARZE SPOŁECZNYM, EKONOMICZNYM, ŚRODOWISKOWYM I TERYTORIALNYM</b>	<b>Cel główny:</b>  <b>DLUGOOKRESOWA WSPÓŁPRACA, WYSOKA JAKOŚĆ ŻYCIA I ŚRODOWISKA, KONKURENCYJNA I INNOWACYJNA GOSPODARKA</b> czyli Intensywna wielopodmiotowa i różnokierunkowa współpraca skutkującą poprawą jakości życia, aktywizacją i przyciąganiem zasobów ludzkich oraz wzrostem pozycji konkurencyjnej, z poszanowaniem i z uwzględnieniem potencjału przyrodniczego.
<b>Cel szczegółowy I – Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną</b>	
<b>Reindustrializacja:</b> Wzrost zdolności polskiego przemysłu do sprostania globalnej konkurencji	<b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.2.4. Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach

<b>STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 roku)</b>	<b>STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030</b>
<b>Cele szczegółowe i główne obszary koncentracji działań</b>	<b>Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030</b>
	<p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2.</p> <p>Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3.</p> <p>Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1; 1.5.2; 1.5.3; 1.5.4.</p>
<p><b>Rozwój innowacyjnych firm:</b> Zwiększenie innowacyjności polskich przedsiębiorstw na rynku krajowym i rynkach zagranicznych</p>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2.</p> <p>Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3.</p> <p>Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1; 1.5.2; 1.5.3; 1.5.4.</p>
<p><b>Małe i średnie przedsiębiorstwa:</b> Przemiany strukturalne sektora Nowe formy działania i współpracy Nowoczesne instrumenty wsparcia</p>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.2.4.</p> <p>Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2.</p> <p>Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3.</p>
<p><b>Kapitał dla rozwoju:</b> Trwałe zwiększenie stopy inwestycji i ich jakości w dłuższej perspektywie, przy większym wykorzystaniu środków krajowych</p>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3.</p> <p>Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2.</p> <p>Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3.</p> <p>Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1; 1.5.2; 1.5.3; 1.5.4.</p>
<p><b>Ekspansja zagraniczna:</b> Zwiększenie umiędzynarodowienia polskiej gospodarki Zwiększenie eksportu towarów zaawansowanych technologicznie</p>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2.</p> <p>Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3.</p> <p>Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.2; 1.5.4.</p>
<p><b>Cel szczegółowy II – Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony</b></p>	

STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 roku)	STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele szczegółowe i główne obszary koncentracji działań	Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
<p><b>Spójność społeczna:</b> Poprawa dostępności usług świadczonych w odpowiedzi na wyzwania demograficzne. Wzrost i poprawa wykorzystania potencjału kapitału ludzkiego na rynku pracy</p>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.2; 2.1.3. Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.1.4. Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych) Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4. Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.1; 2.4.2; 2.4.3; 2.4.4. Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1; 2.5.2; 2.5.3.</p>
<p><b>Rozwój zrównoważony terytorialnie:</b> Zrównoważony rozwój kraju wykorzystujący indywidualne potencjały endogeniczne poszczególnych terytoriów. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych w oparciu o specjalizacje gospodarcze i nowe nisze rynkowe. Podniesienie skuteczności i jakości wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie na wszystkich szczeblach zarządzania</p>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.1. Wspieranie form integracji regionu Przedsięwzięcia strategiczne: 1.1.1; 1.1.2; 1.1.3; 1.1.4. Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.2. Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1; 1.5.2; 1.5.3; 1.5.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona, rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.2; 4.1.3. Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.1; 4.2.2; 4.2.3; 4.2.4, 4.2.5. Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.1; 4.4.2; 4.4.3; 4.4.4; 4.4.5. Cel operacyjny 4.5. Zintegrowany marketing terytorialny Przedsięwzięcia strategiczne: 4.5.1; 4.5.2; 4.5.3; 4.5.4;</p>
<p><b>Cel szczegółowy III – Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu</b></p>	
<p><b>Instytucje prorozwojowe i strategiczne zarządzanie rozwojem:</b> Inkluzywne i skuteczne instytucje publiczne – dostępne i otwarte dla obywateli oraz przedsiębiorców</p>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.1. Wspieranie form integracji regionu Przedsięwzięcia strategiczne: 1.1.1; 1.1.2; 1.1.3; 1.1.4. Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3. Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach</p>

STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 roku)	STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
<b>Cele szczegółowe i główne obszary koncentracji działań</b>	<b>Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030</b>
Budowa zintegrowanego systemu planowania społeczno-gospodarczego i przestrzennego	<p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2.            Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3.            Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1; 1.5.2; 1.5.3; 1.5.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b>            Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.1; 2.1.2; 2.1.3; 2.1.4.            Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4.            Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.1; 2.4.2; 2.4.3; 2.4.4.</p>
<b>E-państwo:</b> Cyfrowe państwo usługowe	<p><b>Cel strategiczny 3. Lepiej skomunikowane terytorium</b>            Cel operacyjny 3.3. Upowszechnienie dostępu do internetu wysokich prędkości            Przedsięwzięcia strategiczne: 3.3.1; 3.3.2.</p>
<b>Efektywność wykorzystania środków UE:</b> Wykorzystanie środków z budżetu Unii Europejskiej w sposób przekładający się na trwałe efekty rozwojowe	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b>            Cel operacyjny 1.1. Wspieranie form integracji regionu            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.1.1; 1.1.2; 1.1.3.            Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2.            Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1.</p>
<b>OBSZARY WPLYWAJĄCE NA OSIĄGNIĘCIE CELÓW STRATEGII NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO 2020 ROKU Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 ROKU</b>	
<b>Kapitał ludzki i społeczny:</b> Poprawa jakości kapitału ludzkiego Zwiększenie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b>            Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.2.4.            Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.2.4.            Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4.            Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.1; 2.4.2; 2.4.3; 2.4.4.            Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych</p>

<b>STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 roku)</b>	<b>STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030</b>
<b>Cele szczegółowe i główne obszary koncentracji działań</b>	<b>Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030</b>
	wykluczeniem społecznym Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1; 2.5.2; 2.5.3.
<b>Cyfryzacja:</b> Wzmocnienie cyfrowego rozwoju kraju	<b>Cel strategiczny 3. Lepiej skomunikowane terytorium</b> Cel operacyjny 3.3. Upowszechnienie dostępu do internetu wysokich prędkości Przedsięwzięcia strategiczne: 3.3.1; 3.3.2.
<b>Transport:</b> Zwiększenie dostępności transportowej oraz poprawa warunków świadczenia usług związanych przewozem towarów i pasażerów	<b>Cel strategiczny 3. Lepiej skomunikowane terytorium</b> Cel operacyjny 3.1. Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Warszawa, Aglomeracja Śląska, Praga, Brno, Drezno, Berlin) Przedsięwzięcia strategiczne: 3.1.1; 3.1.2; 3.1.3; 3.1.4, 3.1.5, 3.1.6 Cel operacyjny 3.2. Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi Przedsięwzięcia strategiczne: 3.2.1; 3.2.2; 3.2.3; 3.2.4; 3.2.5. Cel operacyjny 3.4. Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region, z zewnętrznymi biegunami wzrostu) Przedsięwzięcia strategiczne: 3.4.2; 3.4.3.  <b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.4. Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.3.
<b>Energia:</b> Zrównoważenie systemu energetycznego Polski	<b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.2.  <b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.2; 4.3.3; 4.3.4.
<b>Środowisko:</b> Rozwój potencjału środowiska naturalnego na rzecz obywateli i przedsiębiorców	<b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona, rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.2; 4.1.4. Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.2; 4.3.3; 4.3.4. Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.1; 4.4.2; 4.4.3.

Źródło: opracowanie własne.

**Tabela 21. Zbieżność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych – grup zadań strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z celami strategicznymi i operacyjnymi oraz przedsięwzięciami strategicznymi – grupami zadań strategicznych Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030**

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030 (projekt)		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele strategiczne i operacyjne	Przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych	Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
<p><b>Cel nadrzędny strategii:</b></p> <p><b>HARMONIJNY ROZWÓJ REGIONU I WYSOKA JAKOŚĆ ŻYCIA DOLNOŚLĄSKIEJ SPOŁECZNOŚCI</b></p>		<p><b>Cel główny:</b></p> <p><b>DLUGOOKRESOWA WSPÓŁPRACA, WYSOKA JAKOŚĆ ŻYCIA I ŚRODOWISKA, KONKURENCYJNA I INNOWACYJNA GOSPODARKA</b></p> <p>czyli</p> <p>Intensywna wielopodmiotowa i różnokierunkowa współpraca skutkująca poprawą jakości życia, aktywizacją i przyciąganiem zasobów ludzkich oraz wzrostem pozycji konkurencyjnej, z poszanowaniem i z uwzględnieniem potencjału przyrodniczego.</p>
<p><b>CEL STRATEGICZNY 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu</b></p>		
<p>1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wspieranie obszarów o trudnych warunkach rozwojowych, zagrożonych wystąpieniem strukturalnego bezrobocia oraz o niskim PKB.</li> <li>• Wzmocnienie gospodarcze ośrodków regionalnych i subregionalnych.</li> <li>• Wzmocnienie roli MŚP, w tym firm rzemieślniczych i rodzinnych w aktywizacji gospodarczej subregionów.</li> <li>• Rozwój lokalnych rynków żywności i wzrost konkurencyjności sektora rolno – spożywczego m.in. w oparciu o żywność wysokiej jakości.</li> <li>• Promowanie regionu jako atrakcyjnego miejsca dla turystyki, wypoczynku i poprawy stanu zdrowia.</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 1.1. Wspieranie form integracji regionu</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.1.1; 1.1.2; 1.1.3; 1.1.4.</p> <p>Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.2.4.</p> <p>Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2.</p> <p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b></p> <p>Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowskiej</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.1; 4.4.2; 4.4.3; 4.4.4; 4.4.5.</p> <p>Cel operacyjny 4.5. Zintegrowany marketing terytorialny</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 4.5.1; 4.5.2; 4.5.3; 4.5.4.</p>
<p>1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Promocja gospodarcza i turystyczna regionu.</li> <li>• Wspieranie przedsiębiorczości, rozwój usług otoczenia biznesu oraz rozwój sieci powiązań gospodarczych, w tym inicjatyw klastrowych.</li> <li>• Wsparcie internacjonalizacji przedsiębiorstw</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3.</p> <p>Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3.</p> <p>Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych</p>



STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030 (projekt)		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele strategiczne i operacyjne	Przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych	Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	<ul style="list-style-type: none"> <li>Wzmocnienie marki produktów regionalnych</li> <li>Wzmocnienie wrocławskiego ośrodka naukowego</li> </ul>	warunków dla inwestycji Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1; 1.5.2; 1.5.3; 1.5.4.
1.3. Wzmacnianie innowacyjności, w tym ekoinnowacyjności regionu	<ul style="list-style-type: none"> <li>Rozwój specjalizacji regionalnych i subregionalnych, w tym inteligentnych specjalizacji.</li> <li>Wsparcie dla inteligentnej reindustrializacji – cyfryzacji i zaawansowanej automatyzacji procesów technologicznych i zarządczych w przedsiębiorstwach.</li> <li>Stymulowanie współpracy sfer biznesu, nauki i edukacji.</li> <li>Rozwój usług proinnowacyjnych oraz kreowanie i wspieranie regionalnych ośrodków innowacyjności</li> <li>Wzmacnianie regionalnego systemu wsparcia finansowego dla przedsięwzięć innowacyjnych</li> <li>Tworzenie warunków do współpracy badawczo-rozwojowej o zasięgu międzynarodowym</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.1. Wspieranie form integracji regionu Przedsięwzięcia strategiczne: 1.1.1; 1.1.2; 1.1.3; 1.1.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2.</p> <p>Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3.</p>
1.4. Wspieranie rozwoju i rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich i miejskich	<ul style="list-style-type: none"> <li>Zrównoważony rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych z uwzględnieniem elementów zielonej infrastruktury.</li> <li>Rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich, miejskich, w tym przemysłowych.</li> <li>Wspieranie działań na rzecz rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury.</li> <li>Programowanie i realizacja prac urządzeniowo-rolnych, działania na rzecz scalania gruntów rolnych oraz melioracji.</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.2; 4.1.3; 4.1.4;</p> <p>Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.1; 4.2.2; 4.2.3; 4.2.5.</p>
<b>CEL STRATEGICZNY 2. Poprawa jakości i dostępności usług publicznych</b>		
2.1. Poprawa stanu i dostępności regionalnej infrastruktury technicznej	<ul style="list-style-type: none"> <li>Wspieranie działań zwiększających dostępność do źródeł wody oraz infrastruktury odprowadzania i oczyszczania ścieków.</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów i przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.4.</p>

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030 (projekt)		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele strategiczne i operacyjne	Przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych	Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wspieranie i rozwój systemów energetycznych oraz eliminowanie zagrożeń powodowanych przez ekstremalne zjawiska atmosferyczne,</li> <li>• Wspieranie działań w zakresie efektywnej gospodarki odpadami.</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b>            Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.3; 4.3.4.</p>
2.2. Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury publicznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wspieranie inwestycji w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną.</li> <li>• Zapewnienie opieki dziennej oraz edukacji dzieciom poprzez wsparcie budowy/ rozbudowy żłobków i przedszkoli.</li> <li>• Rozwój i dostosowanie infrastruktury społecznej do uwarunkowań społeczno-demograficznych, w szczególności do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, słabszych i starszych</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b>            Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.2; 2.1.3.            Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4.            Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1; 2.5.2; 2.5.3.</p> <p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b>            Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.1; 4.4.2; 4.4.3; 4.4.4.</p>
2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Podejmowanie działań w celu podniesienia poziomu bezpieczeństwa osobistego i publicznego.</li> <li>• Podejmowanie działań służących poprawie sprawności obsługi społeczeństwa przez instytucje administracji publicznej, w tym e-usług publicznych</li> <li>• Podejmowanie działań dla poprawy dostępności i podniesienia jakości świadczeń zdrowotnych oraz na rzecz ograniczenia zachorowalności mieszkańców regionu.</li> <li>• Podejmowanie działań na rzecz upowszechniania i poprawy dostępności do kultury.</li> <li>• Zwiększenie dostępności do usług publicznych wyższego rzędu w ośrodkach ponadlokalnych</li> <li>• Podejmowanie działań służących poprawie jakości usług publicznego transportu</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b>            Cel operacyjny 1.1. Wspieranie form integracji regionu            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.1.1; 1.1.2; 1.1.3; 1.1.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b>            Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.1; 2.1.2; 2.1.3; 2.1.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b>            Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 3. Lepiej skomunikowane terytorium</b>            Cel operacyjny 3.1. Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Warszawa, Aglomeracja Śląska, Praga, Brno, Drezno, Berlin)</p>

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030 (projekt)		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele strategiczne i operacyjne	Przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych	Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	zbiorowego <ul style="list-style-type: none"> <li>Współpraca jednostek samorządu terytorialnego dla efektywnej realizacji usług publicznych</li> </ul>	Przedsięwzięcia strategiczne: 3.1.4. Cel operacyjny 3.2. Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi Przedsięwzięcia strategiczne: 3.2.1; 3.2.3; 3.2.4; Cel operacyjny 3.4. Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region, z zewnętrznymi biegunami wzrostu) Przedsięwzięcia strategiczne: 3.4.1; 3.4.2; 3.4.3; 3.4.4.
<b>CEL STRATEGICZNY 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego</b>		
3.1. Kształtowanie postaw obywatelskich	<ul style="list-style-type: none"> <li>Wzmacnianie wielodziedzinowego budżetu obywatelskiego.</li> <li>Popularyzacja wiedzy o regionie i wzmocnienie tożsamości jego mieszkańców.</li> <li>Podnoszenie kompetencji interkulturowych.</li> </ul>	<b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.2.4. Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.2; 2.4.4.
3.2. Wzrost społecznej integracji	<ul style="list-style-type: none"> <li>Rozwój infrastruktury służącej integracji społecznej i zawodowej.</li> <li>Wsparcie działań na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.</li> <li>Podejmowanie działań na rzecz zwiększenia udziału i roli kobiet na rynku pracy oraz w życiu publicznym.</li> <li>Wsparcie działań na rzecz rozwijania sieci mieszkań chronionych i wspomaganych.</li> <li>Wspieranie ekonomii społecznej.</li> <li>Wspieranie działań na rzecz integracji cudzoziemców.</li> </ul>	<b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.2.4. Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.1; 2.1.4. Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych) Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4. Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.1; 2.4.2; 2.4.3; 2.4.4. Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1; 2.5.2; 2.5.3.  <b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.4.
3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy	<ul style="list-style-type: none"> <li>Kształtowanie i rozwój usług edukacyjnych i społecznych ukierunkowanych na</li> </ul>	<b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030 (projekt)		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele strategiczne i operacyjne	Przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych	Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	<p>wzmocnienie rynków pracy.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Wspieranie i pobudzanie aktywności zawodowej mieszkańców regionu.</li> </ul>	<p>inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3.</p> <p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.2.4. Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1.</p>
3.4. Poprawa efektywności kształcenia	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wsparcie innowacyjnych metod kształcenia</li> <li>• Działania na rzecz podniesienia jakości oraz atrakcyjności szkolnictwa zawodowego</li> <li>• Rozwój systemu wspierania uczniów z dysfunkcjami i z niepełno sprawnościami</li> <li>• Wspieranie działań na rzecz rozwoju umiejętności i postaw kreatywnych i przedsiębiorczych ze szczególnym uwzględnieniem uczniów uzdolnionych.</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.2.4.</p>
3.5. Doskonalenie regionalnej polityki wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wspieranie systemu aktywizacji osób starszych</li> <li>• Realizowanie działań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych) Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4. Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.1; 2.4.2; 2.4.3; 2.4.4. Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1; 2.5.2; 2.5.3.</p>
3.6. Kształtowanie postaw prozdrowotnych, prosportowych i proekologicznych,	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej.</li> <li>• Działania na rzecz rozwoju edukacji kultury fizycznej.</li> <li>• Wspieranie działań na rzecz kształtowania postaw prozdrowotnych.</li> <li>• Wspieranie działań na rzecz kształtowania postaw proekologicznych.</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.2.4.</p>

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030 (projekt)		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele strategiczne i operacyjne	Przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych	Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
<b>CEL STRATEGICZNY 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego</b>		
4.1. Poprawa stanu środowiska	<ul style="list-style-type: none"> <li>Działania w zakresie zwalczania źródeł niskiej emisji, szczególnie w uzdrowiskach.</li> <li>Wspieranie edukacji ekologicznej w oparciu o zasoby lokalne (infrastrukturalne, przyrodnicze i kulturowe)</li> <li>Rekultywacja i zagospodarowanie terenów poprzemysłowych i wydobywczych</li> </ul>	<b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.4. Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.2; 4.3.3; 4.3.4.
4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska	<ul style="list-style-type: none"> <li>Racjonalne wykorzystanie zasobów glebowych i leśnych.</li> <li>Wspieranie racjonalnej gospodarki zasobami wód termalnych i leczniczych w regionie.</li> <li>Prowadzenie działań na rzecz rozwoju systemu obszarów cennych przyrodniczo i efektywnej ochrony wartości krajobrazu.</li> <li>Wzmocnienie potencjału uzdrowiskowego i turystycznego.</li> <li>Wspieranie działań na rzecz racjonalnej gospodarki zasobami wód powierzchniowych i podziemnych, w tym zapewnienia odpowiedniej jakości wód.</li> <li>Prowadzenie działań na rzecz racjonalnego wykorzystania i ochrony złóż kopalin.</li> </ul>	<b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.4. Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.2; 4.3.3; 4.3.4.
4.3. Ochrona przed klęskami żywiołowymi	<ul style="list-style-type: none"> <li>Wspieranie systemu małej retencji wodnej w regionie (poprawa stanu technicznego i skuteczności zbiorników małej retencji).</li> <li>Realizacja działań służących minimalizacji zagrożeń wynikających z ekstremalnych zjawisk atmosferycznych i awarii przemysłowych.</li> <li>Właściwe zagospodarowanie przestrzenne terenów zagrożonych zjawiskami przyrodniczymi, a tym powodzią i suszami oraz</li> </ul>	<b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.4. Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.2; 4.3.3; 4.3.4.

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030 (projekt)		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele strategiczne i operacyjne	Przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych	Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	<p>właściwe zarządzanie ryzykiem powodziowym.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Doskonalenie metod szkolenia służb i innych podmiotów ratowniczych oraz poprawa ich wyposażenia w sprzęt ratowniczy.</li> </ul>	
4.4. Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wykorzystanie potencjału energetyki konwencjonalnej, wsparcie energetyki rozproszonej i kogeneracji.</li> <li>• Stymulowanie prac badawczych i wdrożeniowych związanych z produkcją energii ze źródeł odnawialnych</li> <li>• Podejmowanie działań na rzecz oszczędności zużycia energii oraz poprawy efektywności jej wykorzystania</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b>            Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.2.</p> <p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b>            Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.2; 4.3.3; 4.3.4.</p>
4.5. Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie.</li> <li>• Wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.</li> </ul>	<p>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał            Cel operacyjny 4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.2; 4.1.3; 4.1.4.            Cel operacyjny 4.5. Zintegrowany marketing terytorialny            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.5.3; 4.5.4.</p>
4.6. Rozwój gospodarki cyrkularnej	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wsparcie przedsięwzięć na rzecz zmniejszenia zużycia surowców oraz ograniczenia wytwarzania odpadów w procesach produkcyjnych</li> <li>• Wsparcie projektów wykorzystujących rynek surowców wtórnych i „re-manufacturing”.</li> <li>• Rozwój modeli biznesowych wspierających rozbudowane systemy serwisowania i napraw produktów.</li> <li>• Edukacja społeczna na rzecz gospodarki cyrkularnej (kampanie społeczne, kampanie świadomościowe).</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b>            Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.2; 4.3.3; 4.3.4.</p>
<b>CEL STRATEGICZNY 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu</b>		
5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Modernizacja dróg i linii kolejowych na terenie województwa, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki transportu ciężkiego</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 3. Lepiej skomunikowane terytorium</b>            Cel operacyjny 3.1. Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Warszawa, Aglomeracja Śląska, Praga,</p>

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030 (projekt)		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele strategiczne i operacyjne	Przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych	Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Budowa obwodnic miejscowości</li> <li>• Budowa i rozwój systemów kolei aglomeracyjnej w obrębie miast o znaczeniu regionalnym i subregionalnym.</li> <li>• Rozwój transportu powietrznego.</li> <li>• Modernizacja taboru na potrzeby regionalnego systemu transportu zbiorowego.</li> <li>• Rozwój systemu regionalnego transportu towarowego, w tym budowa intermodalnych węzłów logistycznych i przeładunkowych</li> <li>• Budowa i modernizacja przepraw mostowych w regionie.</li> <li>• Rozwój zintegrowanych subregionalnych systemów transportu publicznego oraz zwiększenie dostępności transportowej poprzez wsparcie efektywnego i optymalnego czasu przejazdu w ośrodkach regionalnych i subregionalnych.</li> <li>• Zwiększenie udziału transportu proekologicznego, w tym elektromobilności.</li> <li>• Wykorzystanie dróg wodnych, w szczególności Odry do żeglugi turystycznej i pasażerskiej oraz transportu wodnego</li> <li>• Rozwój sieci dróg rowerowych.</li> </ul>	<p>Brno, Drezno, Berlin)</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 3.1.1; 3.1.2; 3.1.3; 3.1.5, 3.1.6.</p> <p>Cel operacyjny 3.2. Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowskimi</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 3.2.1; 3.2.2; 3.2.3; 3.2.4; 3.2.5.</p> <p>Cel operacyjny 3.4. Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region, z zewnętrznymi biegunami wzrostu)</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 3.4.2; 3.4.3.</p> <p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b></p> <p>Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.4.</p> <p>Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowskowej</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.3.</p>
5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Rozbudowa Dolnośląskiej Sieci Szkieletowej ukierunkowanej na zapewnienie dostępności Internetu w każdym gospodarstwie domowym.</li> <li>• Rozwój Dolnośląskiej Infrastruktury Informacji Przestrzennej w zakresie zwiększenia dostępności do zasobów informacyjnych o regionie.</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 3. Lepiej skomunikowane terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 3.3. Upowszechnienie dostępu do internetu wysokich prędkości</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 3.3.1; 3.3.2.</p>
5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Rozwój współpracy międzyregionalnej</li> <li>• Rozwój współpracy transgranicznej</li> </ul>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 1.1. Wspieranie form integracji regionu</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.1.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 3. Lepiej skomunikowane terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 3.1. Dobra komunikacja regionu</p>

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030 (projekt)		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele strategiczne i operacyjne	Przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych	Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
		z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Warszawa, Aglomeracja Śląska, Praga, Brno, Drezno, Berlin) Przedsięwzięcia strategiczne: 3.1.1; 3.1.2; 3.1.3; 3.1.4; 3.1.5, 3.1.6.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 22. Zbieżność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych – grup zadań strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z celami rozwojowymi, priorytetami oraz działaniami Strategii ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej

STRATEGIA ZINTEGROWANYCH INWESTYCJI TERYTORIALNYCH AGLOMERACJI WAŁBRZYSKIEJ		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele rozwojowe i priorytety	Działania	Zbieżne cele strategiczne i operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
<b>Cel główny (wizja rozwoju)</b> AGLOMERACJA WAŁBRZYSKA BĘDZIE WAŻNYM OŚRODKIEM WZROSTU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO, GDZIE REALIZOWANE BĘDĄ PRZEDSIĘWZIĘCIA SŁUŻĄCE BUDOWANIU NOWEGO PROFILU GOSPODARCZEGO PRZYWRACAJĄCEGO JEJ RANGĘ W OTOCZENIU, ZAŚ MIESZKAŃCY BĘDĄ KREOWAĆ I AKTYWNIE UCZESTNICZYĆ W INICJATYWACH WZMACNIAJĄCYCH WALORY MIEJSCA, WYKORZYSTUJĄC ATRAKCYJNOŚĆ ŚRODOWISKA NATURALNEGO I ANTROPOGENICZNEGO.		<b>Cel główny:</b> <b>DLUGOOKRESOWA WSPÓLPRACA, WYSOKA JAKOŚĆ ŻYCIA I ŚRODOWISKA, KONKURENCYJNA I INNOWACYJNA GOSPODARKA</b> czyli Intensywna wielopodmiotowa i różnokierunkowa współpraca skutkująca poprawą jakości życia, aktywizacją i przyciąganiem zasobów ludzkich oraz wzrostem pozycji konkurencyjnej, z poszanowaniem i z uwzględnieniem potencjału przyrodniczego.
<b>CEL ROZWOJOWY 1. DYNAMICZNA GOSPODARKA I INNOWACYJNA PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ</b>		
Priorytet 1.1. Tworzenie atrakcyjnych warunków inwestowania oraz inkubacja firm innowacyjnych	Działanie 1.1.1. Promowanie przedsiębiorczości  Działanie 1.1.2. Wsparcie inwestycyjne dla MŚP	<b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.2.4. Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2. Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3. Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1; 1.5.2; 1.5.3; 1.5.4.
<b>CEL ROZWOJOWY 2. ATRAKCYJNE ŚRODOWISKO ZAMIESZKANIA I PRACY</b>		
Priorytet 2.1.		<b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla</b>



<b>STRATEGIA ZINTEGROWANYCH INWESTYCJI TERYTORIALNYCH AGLOMERACJI WAŁBRZYSKIEJ</b>		<b>STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030</b>
<b>Cele rozwojowe i priorytety</b>	<b>Działania</b>	<b>Zbieżne cele strategiczne i operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030</b>
Przeciwdziałanie niskiej emisji w Aglomeracji Wałbrzyskiej		<b>Środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.2; 4.3.3; 4.3.4.
Priorytet 2.2. Poprawa efektywności energetycznej budynków publicznych i zasobów mieszkaniowych		<b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.4.  <b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.2.
Priorytet 2.3. Ochrona różnorodności biologicznej na obszarach miejskich i pozamiejskich Aglomeracji Wałbrzyskiej		<b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.2; 4.1.3.
Priorytet 2.4. Wsparcie rewitalizacji fizycznej i gospodarczej ubogich społeczności miejskich i wiejskich		<b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.3. Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.1; 4.2.2; 4.2.3.
Priorytet 2.5. Obszary przemysłowe i środowisko miejskie Aglomeracji Wałbrzyskiej		<b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1.  <b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.1; 4.2.2.
Priorytet 2.6. Poprawa poziomu infrastruktury edukacji	Działanie 2.6.1. Edukacja przedszkolna, podstawowa i gimnazjalna  Działanie 2.6.2 Edukacja ponadgimnazjalna	<b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.2. Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.2.4
Priorytet 2.7. Ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa kulturowego		<b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych

STRATEGIA ZINTEGROWANYCH INWESTYCJI TERYTORIALNYCH AGLOMERACJI WAŁBRZYSKIEJ		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele rozwojowe i priorytety	Działania	Zbieżne cele strategiczne i operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
		Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.1; 4.2.2; 4.2.3; 4.2.4; 4.2.5.
Priorytet 2.8. Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną		<b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.1; 2.1.2; 2.1.3; 2.1.4.
Priorytet 2.9. Poprawa stanu infrastruktury środowiska	Działanie 2.9.1. Gospodarka wodno-ściekowa	<b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.4.
<b>CEL ROZWOJOWY 3. SPRAWNA I EFEKTYWNA INFRASTRUKTURA</b>		
Priorytet 3.1. Zapewnienie szybkiego bezpośredniego połączenia Aglomeracji Wałbrzyskiej z jej otoczeniem	Działanie 3.1.1. Inwestycje w lokalną sieć drogową  Działanie 3.1.2. Rozwój systemu kolejowego  Działanie 3.1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych	<b>Cel strategiczny 3. Lepiej skomunikowane terytorium</b> Cel operacyjny 3.1. Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Warszawa, Aglomeracja Śląska, Praga, Brno, Drezno, Berlin) Przedsięwzięcia strategiczne: 3.1.1; 3.1.3; 3.1.4; 3.1.5, 3.1.6. Cel operacyjny 3.2. Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi Przedsięwzięcia strategiczne: 3.2.1; 3.2.2; 3.2.3; 3.2.4; 3.2.5. Cel operacyjny 3.3. Upowszechnienie dostępu do internetu wysokich prędkości Przedsięwzięcia strategiczne: 3.3.1; 3.3.2. Cel operacyjny 3.4. Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region, z zewnętrznymi biegunami wzrostu) Przedsięwzięcia strategiczne: 3.4.1; 3.4.2; 3.4.3; 3.4.4.
<b>CEL ROZWOJOWY 4. AKTYWNA SPOŁECZNOŚĆ</b>		
Priorytet 4.1. Pobudzanie aktywności lokalnych	Działanie 4.1.1. Wspieranie dostępu do zatrudnienia  Działanie 4.1.2. Praca na własny rachunek	<b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.2.4.  <b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.2. Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1.
Priorytet 4.2. Poprawa poziomu edukacji i promowanie uczenia się przez całe życie	Działanie 4.2.1. Równy dostęp do edukacji  Działanie 4.2.2.	<b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku

STRATEGIA ZINTEGROWANYCH INWESTYCJI TERYTORIALNYCH AGLOMERACJI WAŁBRZYSKIEJ		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele rozwojowe i priorytety	Działania	Zbieżne cele strategiczne i operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	Kształcenie i szkolenie zawodowe	Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.2.4.
Priorytet 4.3. Promowanie włączenia społecznego	<p>Działanie 4.3.1. Aktywna integracja społeczna</p> <p>Działanie 4.3.2. Ułatwianie dostępu do usług opieki zdrowotnej i usług społecznych</p> <p>Działanie 4.3.3. Aktywne i zdrowe starzenie się</p>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b>            Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4.</p> <p>Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.1; 2.4.2; 2.4.3; 2.4.4.</p> <p><b>Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym</b>            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1; 2.5.2; 2.5.3.</p>

Źródło: opracowanie własne.

**Tabela 23. Zbieżność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych – grup zadań strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z celem strategicznym, celami szczegółowymi i priorytetami ZIT AJ oraz działaniami Strategii ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej**

STRATEGIA ZINTEGROWANYCH INWESTYCJI TERYTORIALNYCH AGLOMERACJI JELENIOGÓRSKIEJ		STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030
Cele szczegółowe i priorytety ZIT AJ	Działania ZIT AJ	Zbieżne cele strategiczne i operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
<b>Cel strategiczny:</b>  <b>INTEGRACJA OBSZARU AJ W SPÓJNY ORGANIZM WZMACNIAJĄCY SWOJĄ KONKURENCYJNOŚĆ POPRZEZ ROZWÓJ DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ I INNOWACYJNEJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI ORAZ POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO, PRZYRODNICZEGO I KULTUROWEGO, DLA POPRAWY JAKOŚCI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW</b>		<p><b>Cel główny:</b>  <b>DLUGOOKRESOWA WSPÓŁPRACA, WYSOKA JAKOŚĆ ŻYCIA I ŚRODOWISKA, KONKURENCYJNA I INNOWACYJNA GOSPODARKA</b>            czyli            Intensywna wielopodmiotowa i różnokierunkowa współpraca skutkująca poprawą jakości życia, aktywizacją i przyciąganiem zasobów ludzkich oraz wzrostem pozycji konkurencyjnej, z poszanowaniem i z uwzględnieniem potencjału przyrodniczego.</p>
<b>CEL SZCZEGÓŁOWY 1. STWORZENIE DOGODNYCH WARUNKÓW DLA INWESTYCJI GENERUJĄCYCH NOWE MIEJSCA PACY</b>		
Priorytet 1. <b>Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka AJ</b>	<p>Działanie 1.1. Rozwój nowoczesnej struktury gospodarczej</p> <p>Działanie 1.2. Wspieranie działań związanych z innowacyjną gospodarką i wzmocnieniem kooperacji nauka-gospodarka</p>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b>            Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.2.4.            Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2; 1.3.3; 1.3.4.</p>

<b>STRATEGIA ZINTEGROWANYCH INWESTYCJI TERYTORIALNYCH AGLOMERACJI JELENIOGÓRSKIEJ</b>		<b>STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030</b>
<b>Cele szczegółowe i priorytety ZIT AJ</b>	<b>Działania ZIT AJ</b>	<b>Zbieżne cele strategiczne i operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030</b>
		<p>Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka  Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3.</p> <p>Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji  Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1; 1.5.2; 1.5.3; 1.5.4.</p>
<b>CEL SZCZEGÓŁOWY 2. DOGODNA DOSTĘPNOŚĆ KOMUNIKACYJNA I INFRASTRUKTURALNA AJ</b>		
<b>Priorytet 2. Zintegrowany obszar AJ</b>	<p>Działanie 2.1. Zapewnienie spójnego systemu komunikacyjnego AJ</p> <p>Działanie 2.2. Zastąpienie samochodowej komunikacji indywidualnej zbiorową komunikacją autobusową i kolejową w silnie zurbanizowanych obszarach gmin należących do AJ.</p> <p>Działanie 2.3. Racjonalizacja gospodarki odpadami komunalnymi i przemysłowymi AJ.</p> <p>Działanie 2.4. Racjonalizacja gospodarki wodno-ściekowej AJ</p> <p>Działanie 2.5. Wzrost produkcji i wykorzystania energii odnawialnych na obszarze AJ</p> <p>Działanie 2.6. Wspieranie rozwoju AJ w kontekście zapotrzebowania na energię i ciepło</p>	<p><b>Cel strategiczny 3. Lepiej skomunikowane terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 3.1. Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Warszawa, Aglomeracja Śląska, Praga, Brno, Drezno, Berlin)  Przedsięwzięcia strategiczne: 3.1.1; 3.1.2; 3.1.3; 3.1.4; 3.1.5, 3.1.6.</p> <p>Cel operacyjny 3.2. Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi  Przedsięwzięcia strategiczne: 3.2.1; 3.2.3; 3.2.4; 3.2.5.</p> <p>Cel operacyjny 3.4. Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region, z zewnętrznymi biegunami wzrostu)  Przedsięwzięcia strategiczne: 3.4.1; 3.4.2; 3.4.3; 3.4.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b></p> <p>Cel operacyjny 4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów przyrodniczych  Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.4.</p> <p>Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych  Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.3; 4.3.4.</p>
<b>CEL SZCZEGÓŁOWY 3. ATRAKCYJNA DLA MIESZKAŃCÓW I PRZEDSIĘBIORCÓW PRZESTRZEŃ AJ</b>		
<b>Priorytet 3. Infrastruktura społeczności AJ</b>	<p>Działanie 3.1. Poprawa jakości życia mieszkańców AJ.</p> <p>Działanie 3.2. Zwiększenie konkurencyjności AJ jako miejsca zamieszkania, pracy i wypoczynku.</p>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b></p> <p>Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej  Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.1; 2.1.2; 2.1.3; 2.1.4.</p> <p>Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)  Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4.</p>

<b>STRATEGIA ZINTEGROWANYCH INWESTYCJI TERYTORIALNYCH AGLOMERACJI JELENIOGÓRSKIEJ</b>		<b>STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030</b>
<b>Cele szczegółowe i priorytety ZIT AJ</b>	<b>Działania ZIT AJ</b>	<b>Zbieżne cele strategiczne i operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030</b>
		<b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowskiej Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.1; 4.4.2; 4.4.3; 4.4.4; 4.4.5.
<b>CEL SZCZEGÓŁOWY 4. AKTYWNI ZAWODOWO I SPOŁECZNIE MIESZKAŃCY AJ</b>		
<b>Priorytet 4. Aktywna społeczność AJ</b>	Działanie 4.1. Zmniejszenie bezrobocia i zwiększenie zatrudnienia na terenach oddalonych od centrum AJ  Działanie 4.2. Pobudzanie aktywności i kreatywności społecznej AJ	<b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.2.4.  <b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.2. Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.1; 2.4.2; 2.4.3; 2.4.4. Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1; 2.5.2; 2.5.3.

Źródło: opracowanie własne.

**Tabela 24. Zbieżność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych – grup zadań strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z obszarami interwencji zidentyfikowanymi jako wspólne dla dokumentów lokalnych: strategii rozwoju powiatów i gmin**

<b>WSPÓLNE OBSZARY INTERWENCJI W STRATEGIACH POWIATOWYCH I GMINNYCH</b>	<b>STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030</b> Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
<b>Jakość życia / podniesienie standardów życia</b>	<b>Cel główny strategii: Długookresowa współpraca, wysoka jakość życia i środowiska, konkurencyjna i innowacyjna gospodarka</b> czyli Intensywna wielopodmiotowa i różnokierunkowa współpraca skutkująca poprawą jakości życia, aktywizacją i przyciąganiem zasobów ludzkich oraz wzrostem pozycji konkurencyjnej, z poszanowaniem i z uwzględnieniem potencjału przyrodniczego.
<b>Wspieranie i rozwój przedsiębiorczości oraz wspieranie działań zmierzających do pozyskania inwestorów zewnętrznych</b>	<b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.2.4. Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach

<b>WSPÓLNE OBSZARY INTERWENCJI W STRATEGIACH POWIATOWYCH I GMINNYCH</b>	<b>STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030</b> Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	<p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2.</p> <p>Cel operacyjny 1.4. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.4.1; 1.4.2; 1.4.3.</p> <p>Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1; 1.5.2; 1.5.3; 1.5.4.</p>
<b>Dostępność komunikacyjna i rozwój infrastruktury drogowej</b>	<p><b>Cel strategiczny 3. Terytorium lepiej skomunikowane</b></p> <p>Cel operacyjny 3.1. Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Warszawa, Aglomeracja Śląska, Praga, Brno, Drezno, Berlin)</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 3.1.1; 3.1.2; 3.1.3; 3.1.4; 3.1.5, 3.1.6.</p> <p>Cel operacyjny 3.2. Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowskimi</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 3.2.1; 3.2.2; 3.2.3; 3.2.4; 3.2.5.</p> <p>Cel operacyjny 3.3. Upowszechnienie dostępu do internetu wysokich prędkości</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 3.3.1; 3.3.2.</p> <p>Cel operacyjny 3.4. Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region, z zewnętrznymi biegunami wzrostu)</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 3.4.1; 3.4.2; 3.4.3; 3.4.4.</p>
<b>Poprawa jakości edukacji i kształcenia</b>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b></p> <p>Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.2.4.</p>
<b>Rozwój turystyki i oferty w zakresie spędzania wolnego czasu</b>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 1.2. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.2.</p> <p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b></p> <p>Cel operacyjny 4.1. Ochrona, rewitalizacja walorów przyrodniczych</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.2.</p> <p>Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.1; 4.2.2; 4.2.3; 4.2.4; 4.2.5.</p> <p>Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowskowej</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.1; 4.4.2; 4.4.3; 4.4.4.</p>
<b>Rewitalizacja</b>	<p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b></p> <p>Cel operacyjny 4.1. Ochrona, rewitalizacja walorów przyrodniczych</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.2.</p> <p>Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.1; 4.2.2; 4.2.3; 4.2.5</p>
<b>Poprawa dostępności do usług opieki zdrowotnej oraz profilaktyka</b>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b></p> <p>Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej</p> <p>Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.3.</p> <p>Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)</p>

WSPÓLNE OBSZARY INTERWENCJI W STRATEGIACH POWIATOWYCH I GMINNYCH	STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030 Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.4.
<b>Poprawa w zakresie funkcjonowania opieki społecznej i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu</b>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b>            Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.4.            Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4.            Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.1; 2.4.2; 2.4.3; 2.4.4.            Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1; 2.5.2; 2.5.3.</p>
<b>Działania w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego</b>	<p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b>            Cel operacyjny 4.1. Ochrona, rewitalizacja walorów przyrodniczych            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.2; 4.1.4.            Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1; 4.3.2; 4.3.3; 4.3.4.            Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.3.</p>
<b>Budowa ścieżek rowerowych</b>	<p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b>            Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.3; 4.4.4.</p>
<b>Promocja kultury i sportu</b>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b>            Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych            Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.1; 2.4.2; 2.4.3; 2.4.4.  <b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b>            Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.1; 4.2.2; 4.2.3; 4.2.4; 4.2.5.            Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej            Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.1; 4.4.2; 4.4.3.</p>
<b>Współpraca w celu realizacji strategii powiatowych</b>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b>            Cel operacyjny 1.1. Wspieranie form integracji regionu            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.1.1; 1.1.2; 1.1.3; 1.1.4.            Cel operacyjny 1.2. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.2.            Cel operacyjny 1.3. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka            Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.2.  <b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b>            Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej</p>

WSPÓLNE OBSZARY INTERWENCJI W STRATEGIACH POWIATOWYCH I GMINNYCH	STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030 Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	<p>Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.2. Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych) Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 3. Terytorium lepiej skomunikowane</b> Cel operacyjny 3.1. Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Warszawa, Aglomeracja Śląska, Praga, Brno, Drezno, Berlin) Przedsięwzięcia strategiczne: 3.1.1; 3.1.2; 3.1.3; 3.1.4, 3.1.6. Cel operacyjny 3.2. Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi Przedsięwzięcia strategiczne: 3.2.2.</p> <p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b> Cel operacyjny 4.1. Ochrona, rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.2; 4.1.4. Cel operacyjny 4.3. Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.3.1. Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.1; 4.4.2; 4.4.3. Cel operacyjny 4.5. Zintegrowany marketing terytorialny Przedsięwzięcia strategiczne: 4.5.1; 4.5.2; 4.5.3; 4.5.4;</p>
Poprawa sprawności administracji i JST	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b> Cel operacyjny 1.2. Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3. Cel operacyjny 1.3. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach Przedsięwzięcia strategiczne: 1.3.1; 1.3.2. Cel operacyjny 1.5. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji Przedsięwzięcia strategiczne: 1.5.1; 1.5.2; 1.5.3; 1.5.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.3, 2.1.2; 2.1.3; 2.1.4. Cel operacyjny 2.2. Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku Przedsięwzięcia strategiczne: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3; 2.1.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 3. Terytorium lepiej skomunikowane</b> Cel operacyjny 3.3. Upowszechnienie dostępu do internetu wysokich prędkości Przedsięwzięcia strategiczne: 3.3.1; 3.3.2.</p>
<b>Dodatkowe wspólne obszary interwencji występujące w strategiach gminnych, które są częściowo obecne w strategiach powiatowych</b>	
Rozwój infrastruktury technicznej	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b> Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej Przedsięwzięcia strategiczne: 2.1.1; 2.1.2; 2.1.3; 2.1.4.</p> <p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska,</b></p>



<b>WSPÓLNE OBSZARY INTERWENCJI W STRATEGIACH POWIATOWYCH I GMINNYCH</b>	<b>STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030</b> Zbieżne cele strategiczne, cele operacyjne oraz przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030
	<p><b>wykorzystujące swój potencjał</b></p> <p>Cel operacyjny 4.1. Ochrona, rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.2; 4.1.3; 4.1.4.</p> <p>Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.1; 4.2.2; 4.2.3; 4.2.5.</p> <p>Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.1; 4.4.2; 4.4.3; 4.4.4.</p>
<b>Rozwój infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, kulturalnej i turystycznej</b>	<p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b></p> <p>Cel operacyjny 4.1. Ochrona, rewitalizacja walorów przyrodniczych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.1.1; 4.1.2; 4.1.3; 4.1.4.</p> <p>Cel operacyjny 4.2. Ochrona, rewitalizacja i udostępnianie walorów kulturowych Przedsięwzięcia strategiczne: 4.2.1; 4.2.2; 4.2.3; 4.2.5.</p> <p>Cel operacyjny 4.4. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej Przedsięwzięcia strategiczne: 4.4.1; 4.4.2; 4.4.3; 4.4.4;</p>
<b>Działania w zakresie promocji</b>	<p><b>Cel strategiczny 4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał</b></p> <p>Cel operacyjny 4.5. Zintegrowany marketing terytorialny Przedsięwzięcia strategiczne: 4.5.1; 4.5.2; 4.5.3; 4.5.4;</p>
<b>Przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom społecznym</b>	<p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b></p> <p>Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych) Przedsięwzięcia strategiczne: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3; 2.3.4.</p> <p>Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.1; 2.4.2; 2.4.3; 2.4.4.</p> <p>Cel operacyjny 2.5. Integracja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym Przedsięwzięcia strategiczne: 2.5.1; 2.5.2; 2.5.3.</p>
<b>Dodatkowy obszar interwencji wspólny dla strategii gmin wiejskich i miejsko-wiejskich</b>	
<b>Promocja i wspieranie na terenach wiejskich ekologicznej produkcji rolnej oraz poprawą jakości produkcji rolnej</b>	<p><b>Cel strategiczny 1. Bardziej inteligentne terytorium</b></p> <p>Cel operacyjny 1.2. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach Przedsięwzięcia strategiczne: 1.2.2.</p> <p><b>Cel strategiczny 2. Terytorium bliżej obywateli</b></p> <p>Cel operacyjny 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych Przedsięwzięcia strategiczne: 2.4.4.</p>

Źródło: opracowanie własne.

## Monitoring i ewaluacja

Uzupełnieniem procesu planowania strategicznego są monitoring i ewaluacja; programowanie strategiczne nie jest działaniem jednorazowym, lecz procesem, który powinien być analizowany i dostosowywany do zmiennych warunków oraz aktualizowany. Monitoring jest narzędziem zarządzania i umożliwia efektywną alokację środków oraz reagowanie na warunki zmienne w gospodarce. Skupia się on na gromadzeniu i przetwarzaniu informacji o stanie realizacji Strategii, a także umożliwia ocenę postępów.

System obserwacji zmian zachodzących pod wpływem wdrażania Strategii pozwala na określenie postępu, jego braku, bądź niezadawalającego tempa tych zmian. Odpowiednio dobrany system mierników (wskaźników) pozwala badać rezultaty (postępy) we wdrażaniu Strategii. Ewaluacja jest oceną osiągnięcia celów i realizacji zadań przeprowadzaną na określony moment. Raporty z monitoringu i ewaluacji będą narzędziem wykorzystywanym w podejmowaniu decyzji długookresowych dotyczących kolejnych ustaleń co do przyszłości Porozumienia i jego priorytetów.

Monitoring i ewaluacja umożliwiają także dokonanie korekt związanych z nieuwzględnionymi wcześniej czynnikami i nieprzewidzianymi zjawiskami, wpływającymi na osiągnięcie sukcesu. Sukcesem w tym przypadku jest osiągnięcie zakładanych celów. Monitoring pozwala na szybkie wykrywanie negatywnych i pozytywnych tendencji i zdarzeń w przebiegu wdrażania Strategii i osiągnięciu jej założeń. Ewaluacja pozwala na bardziej dogłębną ocenę dokonywaną w określonym momencie.

Monitoring i ewaluacja realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 powinny obejmować w szczególności<sup>21</sup>:

- zbieranie danych wskazujących na postęp i efekty realizowanych zadań,
- ocenę postępów,
- nadzór i bieżącą kontrolę działań,
- wczesne diagnozowanie problemów i opóźnień, potencjalnie niekorzystnie wpływających na realizację Strategii,
- korektę, modyfikację wykonania i działania dostosowawcze,
- weryfikację zgodności uzyskiwanych efektów z założonymi celami.

Aktualizacji i uzupełnień zapisów Strategii dokonuje się zależnie od pojawiających się przesłanek oraz zmian uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych.

Za monitoring i ewaluację Strategii odpowiedzialny jest Komitet Monitorujący; w jego skład wchodzi przedstawiciele Komitetu Sterującego Porozumienia, skład może być poszerzony o innych przedstawicieli JST, ekspertów, partnerów gospodarczych, społecznych itp. Komitet Monitorujący i jego skład jest powoływany przez walne zgromadzenie Porozumienia, które określi także jak długo trwa kadencja Komitetu Monitorującego.

Raport z monitoringu wdrażania Strategii sporządzany jest raz w roku przez Komitet Monitorujący i upowszechniany wśród JST. Dane do sporządzenia rocznego raportu z monitoringu gromadzone są sukcesywnie odpowiednio przez: JST, Komitet Sterujący lub pozyskiwane z zewnątrz (GUS i WIOŚ) – zgodnie z zapisami w tabeli 25.

Ocena efektów realizacji Strategii będzie dokonywana<sup>22</sup>:

- *ex-ante* – ocena poziomu wyjściowego,
- na bieżąco (*on-going*) – oceniane będą cele i przedsięwzięcia w trakcie ich realizacji,
- *ex-post* – ocena będzie następować po zakończeniu kolejnych etapów.

Ewaluacja efektów, jakie wnosi realizacja Strategii, przeprowadzana będzie przy uwzględnieniu trzech kryteriów<sup>23</sup>:

- skuteczności – wskazanie stopnia osiągnięcia celów Strategii,
- efektywności – analiza efektywności zaangażowanych zasobów w realizację poszczególnych zadań i przedsięwzięć w stosunku do rzeczywistych osiągnięć,
- korzystności – ocena faktycznych efektów realizacji poszczególnych zadań i przedsięwzięć, wykazanie konsekwencji pozytywnych i negatywnych wdrażania Strategii.

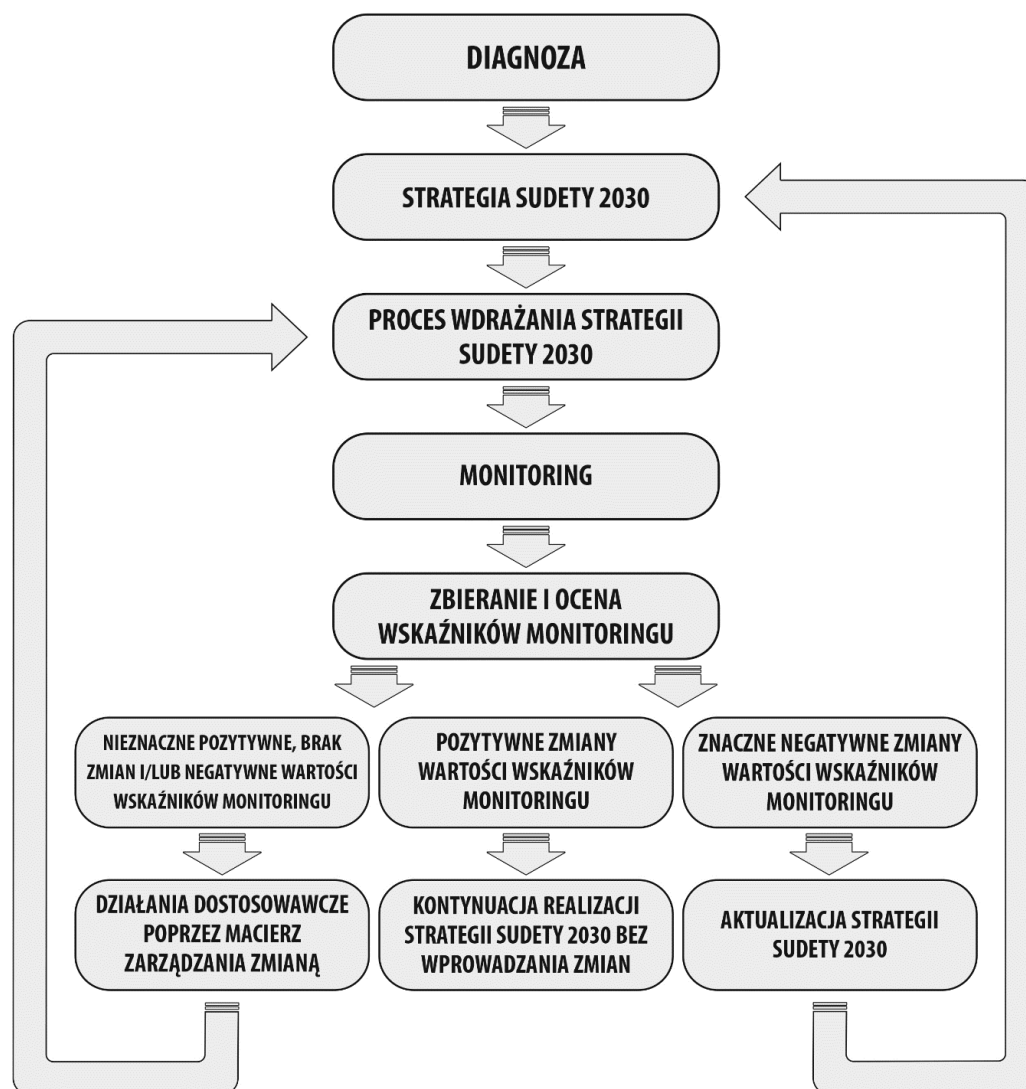
<sup>21</sup> Por. *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Załącznik do uchwały nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Warszawa, luty 2017, s. 285-287.

<sup>22</sup> K. Olejniczak, M. Kozak, B. Ledzion (red.), *Teoria i praktyka ewaluacji interwencji publicznych. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Akademia Leona Koźmińskiego, Warszawa 2008, s. 68-69.

<sup>23</sup> *Podręcznik – Zarządzanie cyklem projektu*. Komisja Europejska. Biuro Współpracy EUROPAID. Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa maj 2004, s. 39-40.

Monitoring i ewaluacja są narzędziami do wskazania rekomendacji i zaproponowania ewentualnych zmiany w Strategii. Proponowane wskaźniki monitoringu w Strategii Rozwoju Sudety 2030 to mierniki ilościowe, jednakże ich pomiar umożliwi także ocenę zmian o charakterze jakościowym. Zostały one dostosowane do poszczególnych celów i pośrednio - przedsięwzięć strategicznych tak, aby mogły w sposób adekwatny informować i umożliwiać ocenę postępów. Pozwalają one na analizę wpływu wdrażania Strategii na obszar Porozumienia Sudety 2030 w sferach: społecznej, gospodarczej, sfera środowiskowej, przestrzenno-infrastrukturalnej, otoczenia (egzogenicznej) i współpracy.

Na rysunku 21 przedstawiono schemat prowadzenia monitoringu Strategii Rozwoju Sudety 2030.



**Rysunek 21. Schemat przebiegu monitoringu realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030**

Źródło: opracowanie własne.

Monitoring i ewaluacja Strategii przebiegać powinny wielostopniowo. Monitoring i ewaluacja odbywają się przede wszystkim w trzech wymiarach czasowo-skutkowych: *ex-ante*, na bieżąco, *ex-post*. Ewaluacja *ex-ante* powinna zostać przeprowadzona na początku procesu wdrażania Strategii i potraktowana jako dane wejściowe i punkt odniesienia dla dalszych pomiarów. W trakcie realizacji Strategii monitoring obejmuje zbieranie danych na bieżąco i przekazywanie ich co najmniej raz w roku do Komitetu Monitorującego. Wskazana jest także kontrola kwartalna osiągniętych efektów wdrażania Strategii. Zbiorcze raporty ewaluacyjne powinny być sporządzane raz na trzy lata. Ewaluacja *ex-post* to badanie bezpośrednio po zakończeniu realizacji Strategii oraz 2, 4 i 5 lat po zakończeniu wdrażania Strategii. Raporty opracowane

*ex-post* określają trwałe efekty, jakie wniosła realizacja Strategii w kolejnych okresach po jej zakończeniu. Powinny one wskazać czy i jakie efekty synergii osiągnięto w poszczególnych obszarach tematycznych.

Zadania Komitetu Monitorującego to: gromadzenie części danych (wg tabeli 25), przyjmowanie raportów, ich usterkowanie, zgłaszanie uwag i zapotrzebowania na dodatkowe analizy, w uzasadnionych przypadkach stawianie wniosku na Walne Zgromadzenie o zmianę wskaźników monitoringu lub ich wartości, współpraca z JST i organizacja spotkań, w celu poczynienia wspólnych ustaleń, co do monitoringu i ewaluacji. Komitet Monitorujący wnioskuje z badań i określa zapotrzebowanie na zmianę ścieżki realizacji Strategii lub brak takiej potrzeby, zgodnie ze Schematem przebiegu monitoringu realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 (rysunek 21).

Procedura wprowadzania zmian w Strategii:

- Komitet Monitorujący na podstawie raportów inicjuje potrzebę zmiany,
- Komitet Monitorujący określa zakres i kierunek zmiany,
- jeśli zachodzi potrzeba, Komitet Monitorujący stawia wniosek na Walne Zgromadzenie o powołanie zespołu do spraw wprowadzenia zmian w Strategii lub aktualizacji Strategii,
- Komitet Monitorujący nadzoruje proces proceduralno-techniczny opracowywania zmian lub aktualizacji Strategii,
- Komitet Monitorujący konsultuje i rekomenduje Walnemu Zgromadzeniu wprowadzenie zmian lub aktualizacji.

Monitoring i ewaluację osiągnięcia celów i realizacji przedsięwzięć strategicznych zapisanych w Strategii proponuje się przeprowadzać badając wartości wskaźników przedstawionych w tabeli 25. Monitoring i ewaluację zaleca się przeprowadzać dla obszaru Porozumienia Sudety 2030 jako całości. Zgodnie z opisem zawartym w tabeli, część danych powinna być gromadzona na poziomie JST (gmin lub powiatów), część z nich – dla całego obszaru – przez lub na zlecenie Komitetu Sterującego, a część z nich będzie pochodziła z GUS lub WIOŚ.

**Tabela 25. Wskaźniki monitoringu i ewaluacji**

Cel	Wskaźnik	Źródło weryfikacji
Cel główny	PKB na 1 mieszkańca [zł]	Dane GUS
	Liczba ludności	Dane GUS
Cel strategiczny 1: Bardziej inteligentne terytorium	Liczba wspólnie realizowanych projektów przez JST Porozumienia Sudety 2030	Dokumentacja gromadzona przez Komitet Sterujący
	Średnia liczba JST uczestniczących w jednym wspólnym projekcie	Dokumentacja gromadzona przez Komitet Sterujący
	Liczba podmiotów gospodarczych/ organizacji pozarządowych/ podmiotów ekonomii społecznej, które uzyskały wsparcie w wyniku wdrażania Strategii	Dokumentacja gromadzona w JST
	Liczba objętych wsparciem nowo tworzonych podmiotów gospodarczych	Dokumentacja gromadzona w JST
Cel strategiczny 2: Terytorium bliżej obywateli	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie jako % przeciętnego wynagrodzenia dla województwa dolnośląskiego/ średniej krajowej	Dane GUS
	Liczba osób korzystających z pomocy społecznej [%]	Dane GUS
	Zdawalność egzaminów maturalnych [%]	Dane GUS
	Nakłady na inwestycje w infrastrukturę ochrony zdrowia [tys. zł]	Dokumentacja gromadzona w JST
	Liczba inicjatyw wielosektorowej współpracy (instytucje publiczne, organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej, podmioty prywatne) w działaniach	Dokumentacja gromadzona w JST

	wzmacniających integrację społeczną i przeciwdziałających wykluczeniu społecznemu	
Cel strategiczny 3: Lepiej skomunikowane terytorium	Długość zbudowanych nowych dróg [km]	Dokumentacja gromadzona w JST
	Długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg [km]	Dokumentacja gromadzona w JST
	Długość przebudowanych lub zmodernizowanych linii kolejowych [km]	Dokumentacja gromadzona w JST
	Liczba nowych lub zmodernizowanych stacji i obiektów kolejowych	Dokumentacja gromadzona w JST
	Dodatkowe gospodarstwa domowe objęte szerokopasmowym dostępem do sieci internetowej o bardzo wysokiej przepustowości	Dokumentacja gromadzona w JST
Cel strategiczny 4: Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał	Pojemność (przepustowość) objętych wsparciem obiektów kulturalnych i turystycznych [os./d]	Dokumentacja gromadzona w JST
	Liczba gmin, na terenie których stwierdzono ryzyko przekroczeń lub przekroczenia poziomów dopuszczalnych lub docelowych PM10 i/lub benzo(a)piren w powietrzu	Raporty WIOŚ
	Liczba poddanych termomodernizacji obiektów publicznych i zasobów komunalnych	Dokumentacja gromadzona w JST
	Długość zbudowanych nowych tras rowerowych [km]	Dokumentacja gromadzona w JST
	Długość nowych lub zmodernizowanych linii wodociągowych [km]	Dokumentacja gromadzona w JST
	Długość nowych lub zmodernizowanych linii kanalizacyjnych [km]	Dokumentacja gromadzona w JST
	Zdolność nowo wybudowanych lub zmodernizowanych instalacji oczyszczania ścieków [m <sup>3</sup> /d]	Dokumentacja gromadzona w JST

Źródło: opracowanie własne.

## Sprawozdanie z przebiegu partycypacji społecznej przygotowania Strategii Rozwoju Sudety 2030

### Harmonogram działań w ramach partycypacji społecznej

Przewodnią myślą opracowania Strategii był partycypacyjny charakter dochodzenia do poszczególnych ustaleń. Partycypacja miała przebieg wielopoziomowy, wielotorowy oraz była rozciągnięta w czasie, celem tego było osiągnięcie jak największego odzewu i zaangażowania społeczeństwa w prace nad Strategią oraz współdecydowanie o jej kształcie. Partycypacja przybierała różne formy i realizowała zdywersyfikowane zadania. Jednym z zastosowanych wymiarów partycypacji były konsultacje społeczne, z władzami różnego szczebla, organizacjami pozarządowymi i społecznymi, przedsiębiorcami i mieszkańcami; poza tym przeprowadzono warsztaty i zbieranie opinii, mające odzwierciedlenie we współdecydowaniu oraz upublicznienie z zebraniem opinii na Walnych Zgromadzeniach Sygnatariuszy Porozumienia, a także przy wykorzystaniu internetu zebrano uwagi od społeczeństwa uwidaczniając dokument na stronach internetowych członków Porozumienia - tą drogą zebrano opinie i uwagi. Inicjatywa oddolna, pochodząca od samorządów, dotycząca współpracy w ramach tego terytorium, jest unikalna, zwłaszcza, jeśli uwzględni się skalę tego działania. Inicjatywa ta również wymagała zastosowania specyficznej i złożonej procedury partycypacji społecznej.

Pierwsza prezentacja upubliczniająca mająca na celu przedstawienie podstawowych założeń oraz planu przebiegu prac nad Strategią miała miejsce na Walnym Zgromadzeniu Sygnatariuszy Porozumienia w dniu 05.04.2018. Kolejne spotkanie partycypacyjne, w dniu 09.05.2018, przybrało formę warsztatów, gdzie

zgrupowani przedstawili swoje propozycje brzmienia podstaw Strategii. Warsztaty miały za zadanie określenie elementów wizji i misji, oraz kierunków i celów Strategii. Po opracowaniu pierwszego projektu Strategii, w dniu 29.05.2018, zaprezentowano go na posiedzeniu Komitetu Sterującego Porozumienia, w ramach konsultacji roboczych. Kolejna prezentacja projektu Strategii, uwzględniającego wcześniej zgromadzone w procesie wstępnej partycypacji uwagi odbyła się w dniu 08.06.2018. Zebrane po spotkaniu uwagi zostały uwzględnione w opracowanym projekcie Strategii.

Projekt Strategii został umieszczony na stronie internetowej dnia 15.06.2018, w ten sposób zapoczątkowano zbieranie uwag drogą elektroniczną. W tym samym czasie rozpoczęto spotkania konsultacyjne, których odbyło się 13 (po jednym w każdym z powiatów). Konsultacje internetowe i spotkania konsultacyjne trwały do połowy lipca.

**Tabela 26. Terminy spotkań konsultacyjnych w ramach konsultacji społecznych Strategii Rozwoju Sudety 2030**

Data	Godzina	Powiat	Miejsce
21.06.2018	09.00-11.00	Zgorzelecki	Urząd Miasta w Zgorzelcu, ul. Domańskiego 7
25.06.2018	08.00-10.00	Lwówecki	Ośrodek Kultury, Sportu i Turystyki we Wleniu, ul. Chopina 2
25.06.2018	12.30-14.30	Ząbkowicki	Siedziba Starostwa Powiatowego w Ząbkowicach Śl., ul. Prusa 5
02.07.2018	09.00-11.00	Kłodzki	Siedziba Starostwa Powiatowego w Kłodzku, ul. Okrzei 1
02.07.2018	12.30-14.30	Dzierżoniowski	Urząd Miasta w Dzierżoniowie, Rynek 1
03.07.2018	09.00-11.00	Wałbrzyski, miasto Wałbrzych	Stara Kopalnia Centrum Nauki i Sztuki w Wałbrzychu
05.07.2018	9.00-11.00	Złotoryjski	Siedziba Starostwa Powiatowego w Złotoryi, Plac Niepodległości 8
05.07.2018	13.00-15.00	Bolesławiecki	Urząd Miasta w Bolesławcu, Ratusz,-Rynek 41
06.07.2018	09.00-11.00	Jaworski	Siedziba Starostwa Powiatowego w Jaworze, ul. Wrocławska 26
06.07.2018	13.00-15.00	Kamiennogórski	Dom Kultury w Lubawce, ul. Kamiennogórska 19
09.07.2018	09.00-11.00	Lubański	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych im. Adama Mickiewicza w Lubaniu, ul. Władysława Łokietka 2
09.07.2018	13.00-15.00	Jeleniogórski, miasto Jelenia Góra	Jeleniogórskie Centrum Informacji i Edukacji Regionalnej - Książnica Karkonoska, ul. Bankowa 27
10.07.2018	11.00-13.00	Świdnicki	Sala Narad USC w Świdnicy, ul. Armii Krajowej 49

Źródło: opracowanie własne.

Uwagi i opinie zostały zebrane w formie tabelarycznej i do każdej ustosunkowano się. W dniu 20.07.2018 przesłano Sygnatariuszom zestawienie uwag i opinii z konsultacji społecznych z rekomendacjami zmian w projekcie Strategii oraz uzasadnienie uwag nieuwzględnionych. Kolejną etapem partycypacji społecznej było zapoznanie się Sygnatariuszy z podsumowaniem konsultacji społecznych oraz wnoszenie uwag do tego etapu. Następnym krokiem była dyskusja i zaopiniowanie zebranych rekomendacji zmian w Strategii przez Komitet Sterujący na posiedzeniu w dniu 02.08.2018 oraz wprowadzenie zaopiniowanych pozytywnie zmian do projektu Strategii.

Zmodyfikowany projekt Strategii został przesłany do Sygnatariuszy, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego oraz Dolnośląskiego Urzędu Wojewódzkiego. Jak również przeprowadzono konsultacje z przedstawicielami administracji regionalnej (Zarządem Województwa) i rządowej (Wojewodą). Po wprowadzeniu uwag i opracowaniu ostatecznej wersji projektu Strategii nastąpiło przesłanie jej do Komitetu Sterującego i JST, po czym nastąpił odbiór prac.

## Statystyka partycypacji społecznej

Partycypacja społeczna prowadzona w ramach opracowywania Strategii obejmowała wiele form, które zostały już wskazane. Specyfika Strategii, jednoczącej duże terytorium i funkcjonujące na nim JST we wspólnych dążeniach, miała wpływ na strukturę podmiotową i zindywidualizowany układ podmiotowy przebiegu konsultacji społecznych. W trzynastu spotkaniach konsultacyjnych wzięło udział 257 osób, w tym: samorządowcy 70,43%, instytucje publiczne inne niż samorządowe 10,12%, przedsiębiorcy 7%, organizacje pozarządowe i mieszkańcy 12,45%. W trakcie procesu konsultacji społecznych zgłoszono ustnie 55 uwag i opinii. W części spotkań wzięły udział media, które upubliczniły ustalenia z konsultacji oraz główne założenia dokumentu; także informacje o projekcie Strategii oraz możliwości zgłaszania uwag i opinii.

**Tabela 27. Konsultacje społeczne Strategii Rozwoju Sudety 2030**

Grupa uczestników	Liczba bezwzględna	Udział [%]	Liczba zgłoszonych uwag
Samorządowcy	181	70,43	<b>55</b>
Instytucje publiczne inne niż samorządowe	26	10,12	
Przedsiębiorcy	18	7	
Organizacje pozarządowe, mieszkańcy	32	12,45	
<b>RAZEM</b>	<b>257</b>	<b>100</b>	

Źródło: opracowanie własne.

## Formularz rozpatrywania uwag do projektu Strategii Rozwoju Sudety 2030

W celu ułatwienia formułowania uwag do projektu Strategii, a następnie ich analizy opracowano jednolity formularz zgłaszania uwag. Formularz zawiera następujące opcje wpisu: zgłaszający; obecny zapis (numer strony w projekcie Strategii); propozycja zmiany; działanie (uwzględniono/nie uwzględniono/uwzględniono częściowo); uzasadnienie. Ze względu na to, że Formularz udostępniany był na spotkaniach z interesariuszami oraz w internecie na stronach, gdzie udostępniany był projekt Strategii, partycypacja społeczna mogła dotrzeć do szerokiego kręgu zainteresowanych. Zgłaszane uwagi były rozpatrywane i ustosunkowywano się do nich. Na podstawie zgłaszanych uwag wprowadzono do projektu Strategii poprawki.

W ramach uczestnictwa partycypacyjnego przedstawiono 268 uwag, przy czym duża część z nich była czasami nawet wielokrotnie złożona. Aktywność w zakresie zgłaszania uwag wykazały zróżnicowane podmioty; w tym samorządy, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy i mieszkańcy. W wyniku rozparzenia: 15,8% uwag nie uwzględniono; 41,2% uwag uwzględniono częściowo; a 43% uwzględniono i zastosowano w Strategii. W konsekwencji ponad 84% uwag, zostało uwzględnionych całkowicie lub częściowo.

Partycypacja społeczna: wpływ społeczeństwa i partnerów społecznych na ostateczny kształt i brzmienie Strategii były bardzo duże. Szeroko zakrojony proces wniósł oddolne spojrzenie na długookresowe kierunki rozwoju obszaru Porozumienia Sudety 2030. Proces partycypacji społecznej, ze względu na specyfikę tej Strategii, został zindywidualizowany, co pozwoliło na lepsze zrozumienie głównej przesłanki tego dokumentu, mianowicie integracji.

## Podsumowanie

Prezentowany dokument stanowi unikatowe opracowanie w zakresie programowania rozwoju społeczno-ekonomicznego przez JST. Jego fenomen wynika z faktu dobrowolnego porozumienia 107 JST (gmin i powiatów) i ich determinacji dotyczącej przerwania zjawisk inercji związanej z ich marginalizacją w skali kraju i regionu. Dobrowolność, a przede wszystkim chęć współpracy i wystąpienia w roli podmiotu wskazuje, że władarze tych jednostek prezentują aktywną, a przy tym kreatywną postawę nacechowaną chęcią osiągnięcia sukcesu. Skala Porozumienia (zarówno przestrzenna jak i potencjałowa) stanowi niespotykaną dotychczas inicjatywę w tym zakresie. Należy podkreślić, że jest to rozwiązanie pionierskie we wszystkich jego obszarach i niewątpliwie wpisuje się w najnowsze koncepcje zarządzania rozwojem lokalnego takie jak *New Political Culture* oraz *local governance*. Samo przedsięwzięcie należy uznać za bezsprzecznie innowacyjne, wytyczające nowe kierunki funkcjonowania JST. Bez wątpienia nowatorskość działań wpisuje się również w nowy paradygmat rozwoju charakteryzującego funkcjonowanie nowoczesnych gospodarek, oparty na terytorium. Logika sieci współpracy, która jest widoczna od początku powstania Porozumienia i nasila się wraz z realizowanymi działaniami, stanowi filar poczynionych ustaleń w niniejszym dokumencie.

**Całość dotychczasowych działań, a przede wszystkim Strategia, wpisują się w nowe podejście terytorialne, w którym kładzie się nacisk na spójność terytorialną przejawiającą się w różnicowaniu wielopoziomowych działań (interakcji), w zależności od specyficznych zasobów, problemów i mechanizmów rozwoju. Podstawą stają się endogeniczne kapitały terytorialne, integracja oraz szeroka partycypacja mieszkańców.** Tego typu rozwiązania stanowią podstawę nowego paradygmatu terytorialnej polityki rozwoju (ang. *place based policy*), który stał się kluczowym elementem założeń koncepcji nowej polityki spójności UE na kolejny okres programowania.

W świetle powyższych spostrzeżeń należy zaznaczyć, że Strategia stanowi nie tylko rozwiązanie zgodne z nową terytorialną polityką spójności Unii Europejskiej, ale w wielu obszarach, poprzez pionierskie rozwiązania, wyznacza praktyczne standardy dla tejże polityki.

Równocześnie zapisy Strategii są zgodne z dokumentami strategicznymi wyższego rzędu oraz nie kolidują w żadnym obszarze z dokumentami JST uczestniczących w Porozumieniu. **Co istotne, zarówno w duchu, jak i literze prezentowane zapisy są zgodne z projektem nowej Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 wzmocniając oraz co ważne konkretyzując jej ustalenia.** Istotną podstawą oraz odniesieniem są także strategie rozwoju poszczególnych JST oraz strategia ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej i strategia ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej, które nie tylko stały się swoistym prekursorem dla pogłębiania współpracy, ale też wyznaczyły kierunki integracji.

Jak wskazują zapisy Strategii, pogłębianie integracji musi odbywać się poprzez wspólną celów ogniskujących się na wspólnym rozwiązywaniu problemów. Do najważniejszych należy zaliczyć:

- depopulację,
- wykluczenie komunikacyjne,
- zanieczyszczenie powietrza poprzez tzw. niską emisję,
- konieczność rewitalizacji zasobów lokalnych.

Ważnym elementem, który staje się jednym z istotnych ustaleń w dalszej części założeń, jest występowanie obszarów górskich z ich specyfiką oraz nadgranicznym położeniem, co musi skutkować



koniecznością zacieśniania i inicjowania współpracy transgranicznej, gdyż obszary takie, tj. tereny górskie, będące przygraniczem, wykazują naturalną skłonność do marginalizacji. Same obszary górskie (niestety nie znajdujące wystarczającego podkreślenia w dokumentach unijnych, krajowych czy regionalnych), a właściwie ich aktywizacja poprzez umiejętne wykorzystanie ich atutów oraz likwidację istniejących tam barier, w znacznej mierze będą decydować o przyszłości tego obszaru.

Jak wskazują ustalenia poczynione w diagnozie, kumulowanie się w przeszłości wielu problemów na tych terenach zwieliokrotniło ich negatywną specyfikę. M.in. górskie, nadgraniczne położenie przyczyniło się do spowolnienia współczesnych zjawisk społeczno-gospodarczych. Równocześnie należy pamiętać, że obszar ten w przeszłości nie był *terra incognita*, lecz terenem o rozwiniętej, a do tego intensywnej działalności gospodarczej z rozwiniętą infrastrukturą społeczno-ekonomiczną. Poczynione w przeszłości błędne działania doprowadziły do zapaści tych terenów. Dlatego podstawowe ustalenia diagnozy, przekładając się na zapisy strategiczne, akcentują pogłębiającą się współpracę oraz specyfikę tego obszaru (tereny górskie, bogata tkanka osadnicza, tradycje oraz potencjał i kapitał endogeniczny). Wskazują one, że przyszłe wyzwania rozwojowe muszą wynikać z integracji i szerokiej partycypacji społecznej i instytucjonalnej. **W realizacji przyjętych założeń, należy wykorzystać przede wszystkim różnorodny i rosnący kapitał społeczny tego obszaru; ten kapitał, obok kapitału ludzkiego, musi być w dalszych latach wzmacniany i wzbogacany, gdyż to one stanowią podstawę pożądanego rozwoju, a w konsekwencji - realizację w pełni założeń strategicznych niniejszego dokumentu.**

Na zakończenie należy z całą mocą podkreślić, że powstanie Strategii jest nacechowane szeroką partycypacją oraz wykorzystaniem dialogu wielopoziomowego, co pozwoliło zachować konsensus jako jego podstawę. Tego typu rozwiązanie należy zachować i realizować na etapie wdrażania Strategii, co niewątpliwie nie jest rozwiązaniem łatwym, ale koniecznym do osiągnięcia sukcesu.

## Spis rysunków

1. Obszar opracowania (subregion wałbrzyski i subregion jeleniogórski) na tle regionu Dolnego Śląska.....	8
2. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w relacji do średniej krajowej (Polska=100) w subregionie wałbrzyskim i jeleniogórskim według powiatów w 2017 roku .....	16
3. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 1000 mieszkańców w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów (stan na XII 2017).....	18
4. Liczba podmiotów nowo zarejestrowanych netto (po uwzględnieniu podmiotów wyrejestrowanych) na 1000 mieszkańców w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2017).....	19
5. Liczba inwestorów zagranicznych na 1000 mieszkańców w subregionie wałbrzyskim oraz subregionie jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2015).....	20
6. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach [mln zł] z podziałem na sektory ekonomiczne w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2016).....	21
7. Zasoby mieszkaniowe według form własności w powiatach subregionu wałbrzyskiego i subregionu jeleniogórskiego (stan na 31 XII 2016) .....	40
8. Obszary prawnie chronione w subregionie wałbrzyskim oraz subregionie jeleniogórskim według powiatów [ha] (stan na 31 XII 2016).....	46
9. Emisja zanieczyszczeń gazowych (mapa po lewej stronie) i pyłowych (mapa po prawej stronie) pochodzenia przemysłowego w subregionach wałbrzyskim oraz jeleniogórskim według powiatów w t/r (stan na 31 XII 2016).....	49
10. Zasięg miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według gmin (stan na V 2018) .....	51
11. Obszary chronione w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według gmin (stan na V 2018).....	51
12. Powierzchnia subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego według powiatów [%] (stan na 30 IV 2018).....	53
13. Drogi gminne i powiatowe o nawierzchni twardej [km] na 100km <sup>2</sup> w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2016) .....	57
14. Zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – Zintegrowane Inwestycje Terytorialne oraz euroregiony .....	61
15. Zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – Lokalne Grupy Działania.....	61
16. Zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – Lokalne Organizacje Turystyczne, stowarzyszenia, związki gmin .....	62
17. Zasięg współpracy jednostek samorządu terytorialnego w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim – międzygminne klastry energii odnawialnej .....	62
18. Pentagon Sudety 2030 .....	94
19. Determinanty powrotu i przyciągania ludzi młodych .....	95
20. Źródło integracji .....	96
21. Schemat przebiegu monitoringu realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	154

## Spis tabel

1. Wydatki ogółem budżetów gmin i miast na prawach powiatu na 1 mieszkańca według subregionów dla wybranych lat okresu 2005-2016 [zł].....	11
2. Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego według subregionów dla wybranych lat okresu 2008-2016 na 1 mieszkańca [zł].....	12
3. Wydatki na turystykę według subregionów dla wybranych lat okresu 2008-2016 na 1 mieszkańca [zł].....	12
4. Wydatki na rolnictwo i łowiectwo według subregionów dla wybranych lat okresu 2008-2016 na 1 mieszkańca [zł] .....	12
5. Klasyfikacja powiatów subregionu wałbrzyskiego i jeleniogórskiego zgodnie ze wskaźnikiem konkurencyjności przedsiębiorstw .....	22
6. Liczba ludności według subregionów województwa dolnośląskiego w wybranych latach okresu 2005-2017 .....	27
7. Szkoły wyższe na badanym obszarze.....	35
8. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej według subregionów województwa dolnośląskiego w wybranych latach okresu 2009-2016 [% ludności subregionu/województwa] .....	36
9. Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim.....	38
10. Warunki mieszkaniowe w subregionie wałbrzyskim i w subregionie jeleniogórskim wyrażone liczbą izb w 1 mieszkaniu, przeciętną liczbą osób na 1 mieszkanie oraz przeciętną powierzchnią użytkową 1 mieszkania według powiatów w okresie 2005-2016 (stan na 31 XII).....	39
11. Klasyfikacja powiatów subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego zgodnie ze wskaźnikiem jakości życia.....	44
12. Wykaz gmin w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim, na terenie których stwierdzono ryzyko przekroczeń lub przekroczenia poziomów dopuszczalnych lub docelowych substancji w powietrzu w 2018 roku.....	48
13. Liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz udział powierzchni objętej obowiązującymi planami w powierzchni ogółem w Polsce, Dolnym Śląsku oraz w subregionach województwa dolnośląskiego (stan na 31 XII).....	52
14. Organizacje i ich członkowie .....	58
15. Produkty regionalne i lokalne wymienione w badaniu ankietowym według powiatów .....	63
16. Współpraca przedsiębiorstw i nauki/szkolnictwa w badanych JST .....	65
17. Analiza SWOT obszaru Sudety.....	86
18. Cele strategiczne, cele operacyjne (priorytety) i przedsięwzięcia strategiczne .....	98
19. Macierz zarządzania zmianą.....	104
20. Zbieżność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych – grup zadań strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z celami i obszarami koncentracji działań Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku).....	130
21. Zbieżność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych – grup zadań strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z celami strategicznymi i operacyjnymi oraz przedsięwzięciami strategicznymi – grupami zadań strategicznych Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030.....	135
22. Zbieżność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych – grup zadań strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z celami rozwojowymi, priorytetami oraz działaniami Strategii ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej .....	143
23. Zbieżność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych – grup zadań strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z celem strategicznym, celami	

szczełółowymi i priorytetami ZIT AJ oraz działaniami Strategii ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej .....	146
<b>24.</b> Zbieżność celów strategicznych, celów operacyjnych i przedsięwzięć strategicznych – grup zadań strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z obszarami interwencji zidentyfikowanymi jako wspólne dla dokumentów lokalnych: strategii rozwoju powiatów i gmin .....	148
<b>25.</b> Wskaźniki monitoringu i ewaluacji.....	155
<b>26.</b> Terminy spotkań konsultacyjnych w ramach konsultacji społecznych Strategii Rozwoju Sudety 2030.....	157
<b>27.</b> Konsultacje społeczne Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	158

## Spis wykresów

1. Średnia wartość PKB według subregionów dla lat 2012-2015 [mln euro] .....	8
2. Średnia wartość PKB na 1 mieszkańca według subregionów dla lat 2012-2015 [mln euro] .....	9
3. PKB na 1 mieszkańca według subregionów w 2015 roku [mln euro].....	9
4. Zmiany PKB na 1 mieszkańca mierzone parytetem siły nabywczej według subregionów w latach 2000-2015 .....	10
5. Macierzowe ujęcie średnich wydatków majątkowych inwestycyjnych i średnich dochodów gmin łącznie z miastami na prawach powiatu na 1 mieszkańca w wybranych latach okresu 2005-2016 [zł].....	10
6. Wydatki ogółem budżetów gmin i miast na prawach powiatu na 1 mieszkańca według subregionów dla wybranych lat okresu 2005-2016 w relacji do województwa (dolnośląskie = 100).....	11
7. Liczba zatrudnionych do liczby osób w wieku produkcyjnym (15-64) według subregionów w 2015 roku.....	13
8. Liczba pracujących na 1000 mieszkańców według subregionów województwa dolnośląskiego w wybranych latach okresu 2008-2016.....	14
9. Stopa bezrobocia rejestrowanego [%] w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów na tle Polski w 2017 roku (stan na 31 XII) .....	14
10. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto [zł] w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów w relacji do Polski i województwa dolnośląskiego w roku 2005 oraz 2016 (stan na 31 XII).....	15
11. Podmioty gospodarcze sektora prywatnego w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2017) .....	17
12. Wartość dodana brutto na 1 mieszkańca według subregionów w 2015 roku [mln euro] .....	23
13. Wartość dodana brutto według grup sekcji PKD 2007 według subregionów 2015 rok [mln zł] .....	24
14. Stopień zagospodarowania gruntów w SSE [%] stan na dzień 31.12.2016 .....	25
15. Nakłady inwestycyjne w specjalnych stref ekonomicznych w latach 2014-2016 [mln zł] .....	25
16. Miejsca pracy ogółem w latach 2014-2016 w specjalnych stref ekonomicznych .....	26
17. Przyrost naturalny według subregionów województwa dolnośląskiego w wybranych latach 2013-2016 .....	28
18. Procentowa zmiana liczby ludności w gminach subregionu jeleniogórskiego w okresie 2005-2017 (stan na dzień 30 XII) .....	29
19. Procentowa zmiana liczby ludności w gminach subregionu wałbrzyskiego w okresie 2005-2017 (stan na dzień 30 XII) .....	30
20. Struktura wykształcenia według powiatów subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego w 2011 roku.....	31
21. Średnia zdawalność egzaminów maturalnych w szkołach licealnych według subregionów województwa dolnośląskiego oraz powiatów subregionu wałbrzyskiego i jeleniogórskiego w latach 2012-2016 [%] .....	32
22. Średni wynik matur w 2017 roku według powiatów [%].....	33
23. Średni wynik sprawdzianu szóstoklasisty w 2016 roku według powiatów [%].....	33
24. Średni wynik egzaminu gimnazjalnego (część humanistyczna) w 2017 roku według powiatów [%] .....	33
25. Średni wynik egzaminu gimnazjalnego (część matematyczno-przyrodnicza) w 2017 roku według powiatów [%] .....	34
26. Średni wynik egzaminu gimnazjalnego (część języków obcych) w 2017 roku według powiatów [%] .....	35
27. Przestępstwa stwierdzone przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców według powiatów subregionów wałbrzyskiego i jeleniogórskiego w roku 2017.....	37

<b>28.</b> Przestępstwa stwierdzone przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców według subregionów w 2017 roku.....	37
<b>29.</b> Zasoby mieszkaniowe w miastach i na wsi w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2016).....	41
<b>30.</b> Zasoby mieszkaniowe (mieszkania) na 1000 mieszkańców w subregionach wałbrzyskim oraz jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII 2016) .....	42
<b>31.</b> Mieszkania oddane do użytkowania na 1000 mieszkańców w 2016 roku oraz procentowa zmiana nowo oddanych do użytku mieszkań w porównaniu z rokiem 2005 w subregionach wałbrzyskim oraz jeleniogórskim według powiatów (stan na 31 XII).....	43
<b>32.</b> Organizacje, instytucje i placówki, których działania adresowane są do społeczności lokalnych na 1000 mieszkańców w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według powiatów (stan na 2018).....	45
<b>33.</b> Organizacje, instytucje i placówki działające w obszarze rozwój lokalny na 1000 mieszkańców w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim według powiatów (stan na 2018).....	45
<b>34.</b> Emisja zanieczyszczeń gazowych i pyłowych pochodzenia przemysłowego w subregionie wałbrzyskim oraz subregionie jeleniogórskim [t/r] w latach 2005-2017 .....	50
<b>35.</b> Długość czynnej sieci rozdzielczej wodociągowej w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim [km] według powiatów (stan na 31 XII).....	55
<b>36.</b> Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w subregionie wałbrzyskim i subregionie jeleniogórskim [km] według powiatów (stan na 31 XII) .....	56
<b>37.</b> Stopień dostosowania do potrzeb w wieku poprodukcyjnym infrastruktury transportowej.....	66
<b>38.</b> Stopień dostosowania do potrzeb osób w wieku poprodukcyjnym infrastruktury społecznej .....	66
<b>39.</b> Aktywność społeczności lokalnej w wybranych zakresach .....	67
<b>40.</b> Realizacja wspólnych przedsięwzięć z innymi JST w zakresie rozwoju infrastruktury technicznej .....	68
<b>41.</b> Realizacja wspólnych przedsięwzięć z innymi JST w zakresie turystyki .....	70
<b>42.</b> Realizacja wspólnych przedsięwzięć z innymi JST w zakresie kultury .....	70
<b>43.</b> Realizacja wspólnych przedsięwzięć z innymi JST w zakresie sportu i rekreacji .....	71
<b>44.</b> Potrzeby występujące w JST w zakresie wspólnych przedsięwzięć integracyjnych.....	71
<b>45.</b> Główne problemy dotyczące jakości życia w JST .....	72
<b>46.</b> Główne problemy dotyczące wychowania i edukacji w JST .....	72
<b>47.</b> Główne problemy dotyczące demografii.....	73
<b>48.</b> Główne problemy dotyczące prowadzenia działalności gospodarczej w JST.....	73
<b>49.</b> Główne problemy dotyczące zagospodarowania przestrzennego w JST .....	74
<b>50.</b> Główne problemy dotyczące ochrony środowiska w JST .....	74
<b>51.</b> Główne problemy dotyczące rolnictwa w JST .....	75

## Literatura

- Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, <https://bdl.stat.gov.pl>
- Barca F., Program dla zreformowanej polityki spójności. Podejście ukierunkowane terytorialnie w osiąganiu celów i oczekiwań Unii Europejskiej <http://www.barkauk.org/wp-content/uploads/2010/10/raport-barca.pdf>
- Český statistický úřad – <https://www.czso.cz/>
- Communication from the Commission. *A Modern Budget for a Union that Protects, Empowers and Defends. The Multiannual Financial Framework for 2021-2027*. Brussels, 2.5.2018, COM(2018) 321 final.
- Dane Eurostat, [ec.europa.eu/eurostat](http://ec.europa.eu/eurostat)
- Die Regionaldatenbank Deutschland – <https://www.regionalstatistik.de/>
- Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska – <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>
- Główny Urząd Statystyczny – <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/klasyfikacja-nuts/klasyfikacja-nuts-w-polsce/>
- Godlewska-Majkowska H. i in. *Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2017. Województwo dolnośląskie*. Raport przygotowany na zlecenie Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu S.A. w Instytucie Przedsiębiorstwa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa, listopad 2017.
- [https://ec.europa.eu/commission/future-europe/eu-budget-future\\_pl](https://ec.europa.eu/commission/future-europe/eu-budget-future_pl) (dostęp 02.07.2018).
- [https://www.wroclaw.pios.gov.pl/pliki/komunikaty/10\\_rzeczy\\_o\\_jakosci\\_powietrza\\_na\\_DLN.pdf](https://www.wroclaw.pios.gov.pl/pliki/komunikaty/10_rzeczy_o_jakosci_powietrza_na_DLN.pdf) (dostęp: 24.08.2018).
- Komisja Europejska - Zestawienie informacji, *Nowoczesny budżet dla Unii, która chroni, wspiera i broni Pytania i odpowiedzi* [http://europa.eu/rapid/press-release\\_MEMO-18-3621\\_pl.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-18-3621_pl.htm) (dostęp 27.07.2018).
- Mapa Dotacji UE – [www.mapadotacji.gov.pl](http://www.mapadotacji.gov.pl)
- Olejniczak K., Kozak M., Ledzion B. (red.), *Teoria i praktyka ewaluacji interwencji publicznych. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Akademia Leona Koźmińskiego, Warszawa 2008.
- Podręcznik – Zarządzanie cyklem projektu*. Komisja Europejska. Biuro Współpracy EUROPAID. Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa maj 2004.
- Powiadomienie nr 07/2018 o ryzyku przekroczenia poziomu dopuszczalnego lub poziomu docelowego zanieczyszczeń powietrza opracowanego przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu w dniu 18 maja 2018 roku.
- Prognoza demograficzna dla gmin województwa dolnośląskiego do 2035 roku*, Instytut Rozwoju Terytorialnego Wrocław 2015.
- Projekt Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności (...) Strasburg, COM(2018) 375 final, 2018/0196 (COD) z dnia 29.5.2018 (projekt).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności COM(2018) 372 final 2018/0197 (COD) z dnia 29.05.2018 (projekt).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 lipca 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie mieleckiej specjalnej strefy ekonomicznej, Dz.U. 2013 poz. 974.
- Rozwój regionalny i polityka spójności na okres po roku 2020: nowe ramy UE w skrócie*, Komisja Europejska, Unia Europejska 2018.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r., Warszawa 2017.
- Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Aglomeracji Jeleniogórskiej na lata 2014-2023
- Strategie rozwoju gmin uczestniczących w Porozumieniu Sudety 2030
- Strategie rozwoju powiatów uczestniczących w Porozumieniu Sudety 2030
- Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin uczestniczących w Porozumieniu Sudety 2030
- Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o wspieraniu nowych inwestycji (Dz.U. 2018, poz. 1162)
- Zaktualizowana Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Aglomeracji Wałbrzyskiej
- Zielińska A., *Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce w kontekście rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2013.

## **Załącznik 1. Analiza strategii gminnych w podziale na powiaty**

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Bolesławieckiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Bolesławieckiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Wysoka jakość życia;
- Wspieranie przedsiębiorczości lokalnej, promocja przedsiębiorców i ich oferty na zewnątrz;
- Rozwój funkcji turystyczno-rekreacyjnej oraz oferty turystyczno-rekreacyjnej i edukacyjnej w oparciu o zasoby przyrodnicze i kulturowe; rozwój turystyki;
- Wzmocnienie działań promocyjnych gmin, w tym promocja atrakcji turystycznych znajdujących się na terenie gmin;
- Wyznaczenie terenów pod inwestycje i przyciąganie inwestorów zewnętrznych;
- Zwiększenie poziomu bezpieczeństwa mieszkańców w zakresie ochrony przed klęskami i katastrofami naturalnymi, ochrony przeciwpożarowej, przeciwpowodziowej sanitarno-epidemiologicznej oraz działania na rzecz zapewnienia poczucia spokoju i bezpieczeństwa mieszkańców przed negatywnymi zachowaniami i patologią;
- Ochrona środowiska naturalnego, poprawa efektywności energetycznej obiektów publicznych i prywatnych dla zminimalizowania emisji zanieczyszczeń i energooszczędności; zwiększenie wykorzystania OZE; promocja zachowań proekologicznych;
- Poprawa jakości i dostępności usług zdrowotnych, poprawa infrastruktury technicznej w zakresie ochrony zdrowia;
- Wzbogacenie infrastruktury kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej w nowe obiekty – rozbudowa infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej;
- Poprawa dostępności komunikacyjnej i jakości infrastruktury transportu, przede wszystkim drogowej – bieżąca modernizacja i rozbudowa dróg gminnych wraz z infrastrukturą około drogową, tzn. ciągami pieszymi, oświetleniem itp.
- Rozwój infrastruktury publicznej i technicznej, w tym rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowej i kanalizacyjnej;
- Efektywne zarządzanie odpadami komunalnymi, w tym m.in. poprawa w zakresie zbiórki selektywnej odpadów;
- Poprawa jakości oferty edukacyjnej w gminach;

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Dzierżoniowskiego**

W strategiach gminnych Powiatu Dzierżoniowskiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Wspieranie przedsiębiorczości lokalnej oraz małych i średnich przedsiębiorstw;
- Budowa i przebudowa infrastruktury drogowej (drogi, chodniki, parkingi, oświetlenie, ścieżki pieszo-rowerowe) oraz poprawa dostępności komunikacyjnej gmin;
- Rewitalizacja obszarów i obiektów zdegradowanych;
- Ochrona środowiska przyrodniczego, szczególnie w zakresie poprawy gospodarki wodno-ściekowej, budowę kanalizacji, poprawę jakości powietrza, wspieranie termomodernizacji budynków, edukację proekologiczną społeczeństwa;
- Budowa lub adaptacja istniejących obiektów na cele mieszkaniowe oraz wspieranie budownictwa;
- Wspieranie rozwoju turystyki poprzez poprawę infrastruktury turystycznej oraz działania promocyjne;
- Promocja kultury i sportu i aktywnych form spędzania wolnego czasu, a także inwestycje w poprawę jakości obiektów sportowych;
- Organizacja imprez kulturalnych i sportowych o zasięgu lokalnym, regionalnym, krajowym i nawet międzynarodowym w celu promocji gmin regionu i zwiększenia ruchu turystycznego;
- Poprawa jakości życia mieszkańców;
- Działania w zakresie edukacji: zapewnienie edukacji dzieci na wysokim poziomie, zapewnienie edukacji na zajęciach szkolnych i pozaszkolnych, wspieranie rozwijania zainteresowań przez dzieci i młodzież, promowanie zasady uczenia się przez całe życie wśród dorosłych;
- Wspieranie rozwoju infrastruktury ochrony zdrowia oraz ułatwienie dostępu do usług opieki zdrowotnej;
- Aktywizacja osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ubóstwem, z niepełnosprawnościami, poprawienie dostępu do usług opieki społecznej, przeciwdziałanie uzależnieniom od alkoholu i narkotyków;
- Aktywizacja społeczeństwa i rozwój społeczeństwa obywatelskiego;



- Rozwijanie współpracy: pomiędzy JST a NGO, pomiędzy JST a przedsiębiorcami, pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego w celu realizacji wspólnych celów, np. działań promocyjnych.

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Jaworskiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Jaworskiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Poprawa jakości życia mieszkańców;
- Rozwój instrumentów wspierających przedsiębiorczości lokalnej oraz działania zmierzające do pozyskania inwestorów z zewnątrz;
- Rozwój turystyki;
- Rewitalizacja obszarów i obiektów zdegradowanych;
- Promocja kultury i sportu i aktywnych form spędzania wolnego czasu, a także inwestycje w poprawę jakości obiektów sportowych;
- Ochrona środowiska przyrodniczego, szczególnie w zakresie poprawy gospodarki wodno-ściekowej, budowę kanalizacji, poprawę jakości powietrza oraz rozwój postaw proekologicznych;
- Poprawa jakości i dostępu do usług publicznych, w tym przede wszystkim w zakresie edukacji;

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Jeleniogórskiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Jeleniogórskiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Turystyka jako podstawowa gałąź gospodarki i obszarów interwencji w gminach Powiatu Jeleniogórskiego. Podstawowy cel – zwiększenie liczby turystów odwiedzających gminy;
- Poprawa dostępności do infrastruktury turystycznej;
- Poprawa jakości infrastruktury turystycznej;
- Poprawa jakości życia mieszkańców;
- Rewitalizacja obszarów i obiektów zdegradowanych w gminach;
- Wspieranie przedsiębiorczości, szczególnie w branży turystycznej;
- Stworzenie dogodnych warunków inwestorom, przy czym wspomina się o inwestycjach w nieinwazyjne gałęzie przemysłu;
- Podniesienie jakości edukacji, wspieranie szkolnictwa zawodowego i dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb lokalnego rynku pracy;
- Organizacja imprez kulturalnych i sportowych, które przyczynią się do promocji gmin;
- Podniesienia jakości i dostępności usług publicznych w gminach, w tym przede wszystkim edukacji i opieki zdrowotnej;
- Promowanie zasad edukacji przez całe życie wśród osób dorosłych;
- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i informatycznemu;
- Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego;
- Ochrona środowiska naturalnego, w tym przede wszystkim ograniczanie niskiej emisji, poprawa jakości powietrza, poprawa w zakresie gospodarki wodno-ściekowej;
- Edukacja i promocja w zakresie zachowań proekologicznych;
- Wspieranie zaangażowania społeczności lokalnych do większego zaangażowania na rzecz realizacji strategii, budowa społeczeństwa obywatelskiego;
- Popularyzacja i pobudzenie aktywności kulturalnej mieszkańców oraz wykorzystanie walorów historycznych i dziedzictwa kulturowego w gminach;
- Promowanie wśród mieszkańców sportu i aktywnego sposobu spędzania czasu wolnego oraz poprawa jakości i modernizacja obiektów i infrastruktury sportowej;
- Rozwój infrastruktury transportowej, przede wszystkim drogowej;
- Poprawa bezpieczeństwa w gminach;
- Przeciwdziałanie emigracji z gmin, szczególnie ludzi młodych.

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Kamiennogórskiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Kamiennogórskiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Wspieranie przedsiębiorczości lokalnej;
- Rozwój turystyki;

- Ochrona środowiska przyrodniczego, w tym przede wszystkim ograniczenie niskiej emisji, termomodernizacja budynków oraz dbałość o walory przyrodnicze na terenach gmin;
- Poprawa w zakresie infrastruktury wodno-ściekowej i kanalizacyjnej;
- Rewitalizacja obszarów i obiektów zdegradowanych, w tym przede wszystkim przemysłowych;
- Rozbudowa i poprawa jakości dróg i ciągów pieszych oraz poprawa dostępności komunikacyjnej gmin;
- Aktywizacja społeczności lokalnej oraz zwiększenie działań mieszkańców na rzecz rozwoju Gminy;
- Promocja gmin;
- Poprawa jakości życia i zapewnienie wysokiego standardu życia mieszkańców;
- Efektywne prowadzenie edukacji oraz promocja szkolnictwa zawodowego, z ofertą dostosowaną do potrzeb przedsiębiorców i lokalnego rynku pracy;
- Dbłość o wysoki poziom opieki zdrowotnej;
- Przyciągnięcie inwestorów;
- Promowanie partycypacji społecznej oraz społeczeństwa obywatelskiego;
- Rozwój oferty kulturalnej i rekreacyjnej;

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Kłodzkiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Kłodzkiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Działania inwestycyjne w zakresie rozwoju infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej;
- Działania mające na celu poprawę infrastruktury technicznej na terenie gmin (drogi, woda, kanalizacja, oświetlenie) oraz dostępności transportowej;
- Wyrównanie szans rozwojowych mieszkańców obszarów wiejskich w porównaniu do mieszkańców miast z zachowaniem dziedzictwa kulturowego i naturalnego;
- Rewitalizacja obszarów społecznie, gospodarczo, przestrzennie i środowiskowo zdegradowanych oraz obiektów dziedzictwa kulturowego i atrakcji turystycznych;
- Wspieranie przedsiębiorczości i przyciąganie inwestorów poprzez podnoszenie atrakcyjności inwestycyjnej gmin;
- Działania promocyjne skierowane na poprawę wizerunku miast i gmin oraz kreowanie ich marki;
- Promowania włączenia społecznego poprzez lepszy dostęp do usług społecznych, kulturalnych i rekreacyjnych;
- Ochrona środowiska naturalnego, szczególnie w zakresie ograniczania niskiej emisji oraz poprawy efektywności energetycznej obiektów, a także podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców;
- Poprawa jakości życia mieszkańców, m.in. poprzez dostęp do wysokiej jakości infrastruktury transportowej oraz sportowo-rekreacyjnej (poprawa jakości tej infrastruktury);
- Poprawa stanu bezpieczeństwa powodziowego;
- Rozbudowa sieci wodno-kanalizacyjnej;
- Działania w zakresie włączenia społecznego, przeciwdziałanie ubóstwu i patologiom społecznym;
- Poprawa jakości kształcenia i edukacji, dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb przedsiębiorców i lokalnego rynku pracy;
- Podniesienie dostępności i jakości infrastruktury zdrowotnej;

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Lubańskiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Lubańskiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Wspieranie przedsiębiorczości, przede wszystkim tworzenia przedsiębiorstw w sektorze turystyki oraz wspieranie sektora MŚP;
- Poprawa warunków inwestycyjnych i działania zmierzające do pozyskania inwestorów;
- Rozwój turystyki i produktów turystycznych;
- Promocja gmin, szczególnie promocja pod kątem turystyki i zwiększania liczby turystów w gminach, jak również promocja jako dobrego miejsca do lokowania inwestycji, mająca na celu pozyskanie inwestorów;
- Inwestycje w infrastrukturę turystyczną mające na celu odbudowę jej potencjału i funkcji;
- Inwestycje w infrastrukturę drogową: bieżące remonty oraz rozbudowa i budowa dróg łącznie z obwodnicami miejscowości oraz infrastrukturą około drogową: ciągami pieszymi, barierami zabezpieczającymi, oświetleniem, jak również rozwój infrastruktury ścieżek i dróg rowerowych;
- Inwestycje w obszarze infrastruktury technicznej i społecznej: rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i internetowej, oświatowej, sportowej, rekreacyjnej i kulturalnej;
- Wspieranie działań na rzecz osób niepełnosprawnych oraz na rzecz włączenia społecznego grup zagrożonych wykluczeniem;

- Wspieranie działań z obszaru ochrony środowiska mających na celu zachowanie walorów przyrodniczych gmin, wspieranie gospodarki niskoemisyjnej, efektywnego zarządzania gospodarką odpadami;
- Edukacja ekologiczna i promocja w zakresie zachowań proekologicznych;
- Poprawa bezpieczeństwa mieszkańców gmin, w tym głównie ochrona przeciwpowodziowa;
- Podniesienie jakości edukacji i dostępu do wysokiej jakości usług edukacyjnych (cele te pojawiają się jedynie w dwóch strategiach gminnych na tym obszarze: gminy miejskiej Lubań oraz gminy Olszyna). Dodatkowo w mieście Lubań podniesiono postulat lobbingu na rzecz rozwoju szkolnictwa zawodowego w mieście;
- Dodatkowo w przypadku gmin wiejskich lub miejsko-wiejskich pojawiają się cele związane z promocją i wspieraniem na terenach wiejskich ekologicznej produkcji rolnej oraz poprawą jakości produkcji rolnej, jak również wspieranie rozwoju pozarolniczych form działalności na terenach wiejskich.

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Lwóweckiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Lwóweckiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Wspieranie i promowanie przedsiębiorczości, kreowanie dogodnych warunków w gminach do zakładania i rozwoju przedsiębiorstw lokalnych, wspieranie sektora MŚP;
- Kreowanie pozytywnych warunków dla inwestycji, łącznie z przygotowaniem terenów pod inwestycje, promocja gmin jako dobrego miejsca do lokowania inwestycji, działania mające na celu pozyskiwanie inwestorów;
- Rozwój turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych i historycznych gmin;
- Inwestycje w rozwój bazy turystycznej i rewitalizację obiektów turystycznych i atrakcji historycznych;
- Działania promocyjne gmin w zakresie turystyki oraz promowania gmin jako miejsca atrakcyjnego dla lokowania inwestycji;
- Inwestycje w poprawę stanu infrastruktury drogowej poprzez remonty i rozbudowy dróg łącznie z infrastrukturą około drogową: ciągami pieszymi, oświetleniem, barierami itp.
- Rozbudowa infrastruktury rowerowej, przede wszystkim sieci dróg rowerowych jako dodatkowej atrakcji turystycznej oraz infrastruktury społecznej;
- Poprawa jakości i standardów życia mieszkańców;
- Działania w zakresie podniesienia jakości edukacji poprzez poszerzenie ilości zajęć pozalekcyjnych oraz inwestycje w rozwój technicznej bazy oświatowej;
- Działania zmierzające do poprawy bezpieczeństwa w gminach, do których zaliczono wspieranie służb: straży pożarnej, straży miejskich oraz policji, podniesienie bezpieczeństwa na drogach oraz działania w zakresie zabezpieczenia przeciwpowodziowego;
- Działania w obszarze ochrony środowiska naturalnego, do których zaliczono ograniczanie niskiej emisji, termomodernizacja budynków, ochrona walorów przyrodniczych gmin, inwestycje w infrastrukturę techniczną, głównie wodno-kanalizacyjną i ściekową;
- Edukacja ekologiczna i promocja zachowań proekologicznych mieszkańców;
- Podnoszenie jakości usług społecznych w gminach, w tym głównie usług edukacyjnych;
- Działania w zakresie walki z wykluczeniem społecznym mieszkańców, w tym wykluczeniem cyfrowym (działania w zakresie zwiększenia dostępu do Internetu mieszkańców);
- Poprawa jakości i dostępności do usług medycznych oraz działania w zakresie profilaktyki;
- Poprawa jakości i dostępności usług publicznych dla mieszkańców, szczególnie tych, świadczonych przez organy administracji publicznej;
- W strategiach gmin wiejskich i miejsko-wiejskich pojawiają się cele związane z promocją ekologicznej produkcji rolnej oraz wyrównywania szans w dostępie do edukacji i usług publicznych pomiędzy ludnością zamieszkującą obszary wiejskie i obszary miejskie.

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Świdnickiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Świdnickiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Kreowanie, wspieranie i promowanie przedsiębiorczości, wspieranie małych i średnich przedsiębiorców na terenach gmin;
- Efektywne pozyskiwanie nowych inwestorów i przygotowanie odpowiednich terenów pod inwestycje;
- Wspieranie inwestycji w zakresie infrastruktury technicznej, głównie sieci wodociągowo-kanalizacyjnej, infrastruktury społecznej w gminach;
- Rozwój i poprawa jakości bazy rekreacyjnej, remont i modernizacja infrastruktury sportowej i rekreacyjnej;
- Poprawa jakości i usprawnienie systemu transportowego, w tym remonty i budowy dróg z infrastrukturą około-drogową (chodników i ciągów pieszych, oświetlenia), budowa ścieżek rowerowych;

- Zapewnienie wysokiego poziomu szkolnictwa, poprawa jakości kształcenia, poprawa stanu technicznego obiektów oświatowych i kulturalnych, inwestycje w modernizację i rozbudowę infrastruktury oświatowej;
- Zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańców, w tym działania na rzecz poprawy bezpieczeństwa powodziowego;
- Poprawa warunków zdrowotnych mieszkańców poprzez wzrost jakości i dostępności usług w jednostkach ochrony zdrowia, działania w zakresie profilaktyki;
- Rozwój turystyki oraz przedsiębiorczości w tym zakresie (z wyjątkiem strategii gminy Żarów);
- Ochrona środowiska, wspieranie działań i projektów proekologicznych, edukacja proekologiczna, efektywne gospodarowanie odpadami, w tym poprawa w zakresie selektywnej zbiórki odpadów;
- Podniesienie jakości i standardu życia mieszkańców;
- Poprawa w zakresie dostępu do usług publicznych, opieki socjalnej, walki z wykluczeniem społecznym i cyfrowym, działania w zakresie poprawy dostępności obiektów i usług dla osób niepełnosprawnych;
- W gminach wiejskich pojawiają się cele związane z wyrównywaniem szans ludności wiejskiej, wspieranie i rozwój działalności i przedsiębiorczości pozarolniczej na terenach wiejskich, a także promocja ekologicznej produkcji rolnej.

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Wałbrzyskiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Wałbrzyskiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Kreowanie, wspieranie i promowanie przedsiębiorczości, wspieranie małych i średnich przedsiębiorców na terenach gmin;
- Poszukiwanie i efektywne pozyskiwanie nowych inwestorów i przygotowanie odpowiednich terenów pod inwestycje, wykorzystywanie potencjału Wałbrzyskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej i pozyskiwanie inwestorów do strefy;
- Wspieranie inwestycji w zakresie infrastruktury technicznej, głównie sieci wodociągowo-kanalizacyjnej, infrastruktury społecznej w gminach;
- Rozwój i poprawa jakości infrastruktury rekreacyjnej, sportowej i kulturalnej, remonty i modernizacja infrastruktury oraz dostosowanie ich do potrzeb osób niepełnosprawnych (wprost ten ostatni postulat pojawia się w niektórych strategiach), poprawa w zakresie jakości i możliwości spędzania czasu wolnego przez mieszkańców i turystów, promocja aktywnego spędzania jako element promocji zachowań prozdrowotnych;
- Działania w zakresie poprawy dostępności komunikacyjnej, poprawa jakości i usprawnienie systemu transportowego, w tym remonty i budowy dróg wraz z infrastrukturą około-drogową (chodników i ciągów pieszych, oświetlenia), budowa ścieżek rowerowych;
- Zapewnienie wysokiego poziomu edukacji, poprawa jakości kształcenia, poprawa stanu technicznego obiektów oświatowych i kulturalnych, inwestycje w modernizację i rozbudowę infrastruktury oświatowej, a także w przypadku strategii gmin miejskich pojawiają się postulaty wspierania rozwoju szkolnictwa zawodowego oraz dostosowania oferty edukacyjnej do potrzeb lokalnego rynku pracy;
- Poprawa bezpieczeństwa mieszkańców, w tym bezpieczeństwa powodziowego, oraz poczucia bezpieczeństwa;
- Działania w zakresie ochrony środowiska naturalnego, w tym poprawa jakości powietrza, ograniczanie niskiej emisji, wspieranie edukacji ekologicznej, postaw i zachowań proekologicznych;
- Poprawa jakości i dostępności do usług ochrony zdrowia, promocja prozdrowotnych zachowań i zdrowego trybu życia, działania w zakresie profilaktyki;
- Inwestycje w infrastrukturę społeczną, w tym poprawa jakości technicznej infrastruktury oświatowej;
- Rozwój i promocja turystyki, inwestycje w rewitalizację, podniesienie jakości i rozbudowę infrastruktury turystycznej, w tym ścieżek rowerowych i szlaków turystycznych;
- Działania promocyjne gmin w obszarze turystyki, poprawy i kreowania wizerunku firm, jak również promocja gmin jako miejsca atrakcyjnego dla lokowania inwestycji;
- Działania w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, w tym wykluczeniu cyfrowemu, poprawa w zakresie dostępu ludności do Internetu i działania edukacyjne w zakresie wykorzystania Internetu, poprawa dostępu do wysokiej jakości usług publicznych, w tym usług administracji publicznej;

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Ząbkowickiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Ząbkowickiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Wspieranie i promowanie przedsiębiorczości, wspieranie małych i średnich przedsiębiorców na terenach gmin oraz kreowanie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości;
- Działania w obszarze poprawy warunków inwestycyjnych na terenach gmin oraz pozyskiwania inwestorów;

- Działania w zakresie rozwoju turystyki, poprawa jakości i rozbudowa infrastruktury turystycznej, jak również infrastruktury rekreacyjnej, sportowej i kulturalnej;
- Promocja gmin w zakresie turystyki, kształtowanie i promocja produktów turystycznych;
- Działania w zakresie poprawy jakości usług publicznych, w tym poprawa dostępności do usług administracji publicznej, poprawa w obszarze zabezpieczenia społecznego ludności i usług socjalnych, wspieranie e-administracji;
- Działania w zakresie podnoszenia jakości infrastruktury technicznej, w tym przede wszystkim infrastruktury kanalizacyjnej i wodno-ściekowej, infrastruktury związanej z ochroną zdrowia, infrastruktury edukacyjnej, turystycznej, sportowo-rekreacyjnej;
- Działania zmierzające do poprawy dostępności komunikacyjnej gmin, w tym inwestycje w infrastrukturę drogową: remonty, budowy i rozbudowy dróg gminnych oraz elementów infrastruktury poprawiające jakość komunikacji (np. ronda);
- Podnoszenie jakości usług edukacyjnych, w tym promocja kształcenia ustawicznego wśród dorosłych, edukacji cyfrowej, walką z wykluczeniem cyfrowym, oraz edukacja ekonomiczna i promocja zachowań proekologicznych;
- Działania w zakresie poprawy bezpieczeństwa, polegające głównie na wspieraniu straży pożarnej (jednostek ochotniczych) oraz zabezpieczeniu przeciwpożdowiowym i poprawa infrastruktury oświetlenia ulic;
- Ochrona środowiska, w tym przede wszystkim ochrona wód, poprawa jakości powietrza o ograniczanie niskiej emisji, a także kształtowanie świadomości ekologicznej i promocja zachowań proekologicznych, poprawa jakości i efektywności gospodarowania odpadami komunalnymi, termomodernizacja budynków;
- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i walka z problemami społecznymi w gminach, poprawa dostępności infrastruktury i obiektów dla osób z niepełnosprawnościami;
- Rozwój lokalnego sportu i kultury, promowanie wśród społeczeństwa postaw i zachowań prozdrowotnych, edukacja prozdrowotna i działania w zakresie profilaktyki;
- Zapewnienie wysokiej jakości życia mieszkańcom gmin;
- W gminach wiejskich włączono do celów promocję ekologicznej produkcji rolnej oraz rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na terenach wiejskich, w tym wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych;

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Zgorzeleckiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Zgorzeleckiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Wspieranie i promowanie przedsiębiorczości, wspieranie małych i średnich przedsiębiorców na terenach gmin oraz kreowanie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości;
- Działania w obszarze poprawy warunków inwestycyjnych na terenach gmin oraz pozyskiwania inwestorów, promocja gospodarcza gmin;
- Działania w zakresie rozwoju turystyki, poprawa jakości i rozbudowa infrastruktury turystycznej, jak również infrastruktury rekreacyjnej, sportowej i kulturalnej;
- Promocja gmin w zakresie turystyki, działania skierowane na zwiększenie liczby turystów przyjeżdżających do gmin;
- Inwestycje w remonty, budowę i rozbudowę dróg, elementów infrastruktury komunikacyjnej (np. rond, obwodnic miejscowości) oraz infrastruktury około-drogowej: ciągów pieszych, oświetlenia ulic itp., poprawa dostępności komunikacyjnej gmin oraz komunikacji publicznej;
- Działania w zakresie podnoszenia jakości infrastruktury technicznej, w tym przede wszystkim infrastruktury kanalizacyjnej i wodno-ściekowej, infrastruktury związanej z ochroną zdrowia, infrastruktury edukacyjnej, turystycznej, sportowo-rekreacyjnej;
- Podnoszenie jakości usług edukacyjnych, w tym promocja kształcenia ustawicznego wśród dorosłych, edukacji cyfrowej, walką z wykluczeniem cyfrowym, oraz edukacja ekonomiczna i promocja zachowań proekologicznych;
- Działania w zakresie poprawy jakości usług publicznych, w tym poprawa dostępności do usług administracji publicznej, poprawa w obszarze zabezpieczenia społecznego ludności i usług socjalnych, wspieranie e-administracji;
- Poprawa w zakresie infrastruktury ochrony zdrowia, jakości i dostępności do usług zdrowotnych, działania profilaktyczne, promocja aktywnego sposobu spędzania wolnego czasu, edukacja i promocja zachowań prozdrowotnych i poprawa w zakresie zdrowia mieszkańców;
- Ochrona środowiska, w tym przede wszystkim działania w zakresie poprawy jakości powietrza i promocji gospodarki niskoemisyjnej, rewitalizacja obszarów zdegradowanych, szczególnie w wyniku działań wydobywczych (głównie na terenie gminy Bogatynia), edukacja ekologiczna mieszkańców i w zakresie ochrony środowiska, kształtowanie świadomości ekologicznej i promocja zachowań proekologicznych mieszkańców gmin, poprawa jakości i efektywności gospodarowania odpadami komunalnymi, termomodernizacja budynków;

- Rozwój lokalnego sportu i kultury, promowanie aktywnego sposobu spędzania czasu wolnego, inwestycje w remonty, budowę i rozbudowę infrastruktury sportowo-rekreacyjnej;
- Podnoszenie jakości życia mieszkańców;
- Działania w zakresie poprawy bezpieczeństwa mieszkańców, w tym zabezpieczenia przeciwpowodziowego;
- Działania w zakresie aktywizacji partycypacji społecznej oraz przeciwdziałanie zjawiskom wykluczeniu społecznemu, w tym poprawa dostępności elementów infrastruktury i budynków publicznych dla osób niepełnosprawnych;
- Na terenach wiejskich promocja produkcji ekologicznej oraz działalności gospodarczej pozarolniczej na trenerach wiejskich, przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia społeczności wiejskich, budowanie tożsamości społeczeństw na terenach wiejskich.

### **Wspólne obszary interwencji w strategiach gmin Powiatu Złotoryjskiego**

W strategiach gminnych gmin Powiatu Złotoryjskiego zidentyfikowano następujące obszary wspólne w celach strategicznych i operacyjnych:

- Wspieranie i promowanie małej i średniej przedsiębiorczości oraz podniesienie zewnętrznej atrakcyjności inwestycyjnej gmin;
- Poprawa jakości usług społecznych oraz działania zmierzające do zwalczania i eliminacji negatywnych zjawisk społecznych;
- Ochrona środowiska naturalnego, szczególnie ograniczanie niskiej emisji oraz termomodernizacja budynków;
- Poprawa poziomu bezpieczeństwa publicznego, w tym zabezpieczenia przeciwpowodziowego;
- Rozwój infrastruktury kulturalnej, sportowej, rekreacyjnej, około-turystycznej i obiektów turystycznych;
- Remonty i rozwój infrastruktury technicznej, m.in. systemu dróg oraz sieci wodociągowo-kanalizacyjnej;
- Rewitalizacja zabytkowych obiektów kultury materialnej oraz poprawa estetyki miejscowości;
- Rozwój systemu kultury i oświaty, poprawa jakości usług edukacyjnych oraz remonty i rozbudowa infrastruktury edukacyjnej;
- Rozwój turystyki i promocja gmin;
- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, w tym cyfrowemu.

# **Analiza potencjalnego oddziaływania na środowisko projektu Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego południowej i zachodniej części województwa dolnośląskiego na lata 2020–2030, obejmująca swoim zasięgiem subregiony Wałbrzyski i Jeleniogórski (NUTS 3) - Strategia Rozwoju Sudety 2030**

Zespół autorski w składzie:

Katarzyna Tokarczyk-Dorociak

Szymon Szewrański

Jan Kazak

Małgorzata Świąder

Bartosz Jaweck

Magdalena Bednik

Wrocław, czerwiec 2018

# ZAWARTOŚĆ PROGNOZY

<b>1 CEL I ZAKRES ANALIZY, STOPIEŃ SZCZEGÓŁOWOŚCI PROWADZONYCH PRAC I ZASTOSOWANE METODY .....</b>	<b>4</b>
1.1 Cel i zakres analizy .....	4
1.2 Przyjęty model oceny stopień szczegółowości prowadzonych ocen.....	4
1.2.1 Analizy przestrzenne i źródła danych.....	6
<b>2 OCENA UWZGLĘDNIENIA W STRATEGII ROZWOJU SUDETY 2030 ZASAD I CELÓW OCHRONY ŚRODOWISKA USTANOWIONYCH NA SZCZEBLU MIĘDZYNARODOWYM, WSPÓLNOTOWYM I KRAJOWYM .....</b>	<b>7</b>
2.1 Ocena zgodności zapisów celu głównego i celów strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z zasadą zrównoważonego rozwoju .....	7
2.2 Ocena uwzględnienia w Strategii Rozwoju Sudety 2030 celów i aspektów środowiskowych a także stopnia integracji ochrony środowiska do zaproponowanych w Strategii Rozwoju Sudety 2030 priorytetów i działań .....	12
2.3 Wybrane dokumenty szczebla międzynarodowego, wspólnotowego i krajowego powiązane ze Strategią Sudety 2030 (oraz sporządzone dla nich Prognozy oddziaływania na środowisko) .....	13
<b>3 OCENA MOŻLIWEGO WPŁYWU SKUTKÓW REALIZACJI ZAMIERZEŃ STRATEGII ROZWOJU SUDETY 2030 NA POSZCZEGÓLNE KOMPONENTY ŚRODOWISKA.....</b>	<b>17</b>
3.1 Różnorodność biologiczna (zwierzęta, rośliny oraz obszary chronione) .....	17
3.1.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy .....	17
3.1.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	23
3.1.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na różnorodność biologiczną .....	24
3.1.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą potencjalnych negatywnych oddziaływań .....	28
3.2 Ludzie .....	29
3.2.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska .....	29
3.2.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	31
3.2.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na ludzi .....	31
3.2.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań .....	39
3.3 Wody (stan, jakość i zasoby wód).....	39
3.3.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska .....	39
3.3.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	41
3.3.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na wody .....	42
3.3.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań .....	45
3.4 Powietrze.....	46
3.4.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska .....	46
3.4.2 Zmiany stanu powietrza w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	49
3.4.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na jakość powietrza .....	50
3.4.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań .....	54
3.5 Powierzchnia ziemi (glebę, ziemia oraz planowanie przestrzenne) .....	55
3.5.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska .....	55
3.5.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	57
3.5.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na powierzchnię ziemi .....	58
3.5.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań .....	61
3.6 Krajobraz .....	61
3.6.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska .....	61
3.6.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	62
3.6.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na krajobraz .....	63
3.6.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań .....	66



3.7	Klimat .....	66
3.7.1	Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska .....	66
3.7.2	Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	67
3.7.3	Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na klimat i adaptację do zmian klimatu .....	68
3.7.4	Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań .....	72
3.8	Zasoby naturalne .....	73
3.8.1	Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska .....	73
3.8.2	Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	75
3.8.3	Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na zasoby naturalne .....	76
3.8.4	Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań .....	81
3.9	Zabytki i dobra materialne (infrastruktura) .....	81
3.9.1	Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska .....	81
3.9.2	Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 .....	87
3.9.3	Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na zabytki i dobra materialne .....	88
3.9.4	Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań .....	92
3.10	Potencjalne transgraniczne oddziaływanie Strategii Rozwoju Sudety 2030 na środowisko .....	92
3.11	Podsumowanie i bilans potencjalnych oddziaływań .....	92
<b>4</b>	<b>SPIS RYCIN .....</b>	<b>98</b>
<b>5</b>	<b>SPIS TABEL .....</b>	<b>99</b>

# 1 CEL I ZAKRES ANALIZY, STOPIEŃ SZCZEGÓŁOWOŚCI PROWADZONYCH PRAC I ZASTOSOWANE METODY

## 1.1 Cel i zakres analizy

Analiza potencjalnego oddziaływania na środowisko projektu Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego południowej i zachodniej części województwa dolnośląskiego na lata 2020–2030, obejmująca swoim zasięgiem subregiony Wałbrzyski i Jeleniogórski (NUTS 3) - Strategia Rozwoju Sudety 2030 (dalej: Strategia Rozwoju Sudety 2030) przedstawia wyniki ocen potencjalnego wpływu na środowisko skutków realizacji zamierzeń przedmiotowego dokumentu.

W niniejszym dokumencie przedstawiamy wyniki ocen wykonanych przez zespół specjalistów ds. strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, które zostały przeprowadzone, aby oszacować możliwość wystąpienia negatywnego oddziaływania na środowisko związanego z wdrażaniem zamierzeń Strategii.

Analiza została przygotowana z uwzględnieniem oceny potencjalnego oddziaływania na środowisko dokumentów strategicznych, wskazanym w artykule 51 ust. 2 ustawy OOŚ, przy zachowaniu warunków, o których mowa w art. 52 ust. 1 i 2 ustawy (czyli z uwzględnieniem pełnego zakresu Prognozy oddziaływania na środowisko), tak aby nie pominąć żadnych istotnych oddziaływań.

Analizie został poddany projekt Strategii Rozwoju Sudety 2030 z dnia 4 czerwca 2018 roku. Ta wersja Strategii została przedłożona Regionalnemu Dyrektorowi Ochrony Środowiska we Wrocławiu, celem wydania opinii co do konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

## 1.2 Przyjęty model oceny stopień szczegółowości prowadzonych ocen

W praktyce oceny dokumentów strategicznych pod kątem ich możliwego oddziaływania na środowisko zasadniczo można wyodrębnić dwa podstawowe modele oceny<sup>1</sup>.

- Model pierwszy, rozpowszechniony i najczęściej stosowany w Polsce, wzorowany jest na inwestycyjnej procedurze OOŚ. W modelu tym ocenie poddaje się osobno każde przedsięwzięcie, którego ramy realizacji wyznacza prognozowany dokument. Model ten oparty jest na sformalizowanej procedurze, często odrębnej od procedury przygotowania samego dokumentu będącego przedmiotem prognozy. Pozwala to na w miarę przybliżone określenie oddziaływań na środowisko w sposób naukowo potwierdzony i dość precyzyjny. Analiza alternatywnych rozwiązań jest w tym modelu oparta głównie na alternatywach lokalizacyjnych lub technologicznych w ramach przejętego lub ocenianego wariantu. Model ten jednak sprawdza się jedynie w przypadku dokumentów wytyczających ramy realizacji konkretnych określonych inwestycji mających na etapie oceny określoną lokalizację oraz określony przybliżony kształt i zasięg. **Nie należy tego modelu stosować do oceny dokumentów o dużym stopniu ogólności**, które nie definiują konkretnych projektów lokalizacyjnie, czasowo, technologicznie.
- Model drugi, mniej rozpowszechniony w Polsce, oparty jest na brytyjskich doświadczeniach z oceną polityk (*policy appraisal*). Najważniejszą rolę w tym modelu odgrywa identyfikacja celów samego dokumentu, skutków ich realizacji i **ocena czy kwestie środowiskowe zostały w nich należycie ujęte** – nie zaś bezpośredniego oddziaływania poszczególnych inwestycji na środowisko. Procedura ta kładzie większy nacisk na proces decyzyjny będący efektem wdrożenia ocenianego dokumentu. Ten model sprawdza się w ocenie dokumentów, które nie wyznaczają ram realizacji poszczególnych

---

<sup>1</sup> Jendrośka J, Bar M. 2010. Oceny oddziaływania na środowisko planów i programów. Praktyczny poradnik prawny. Centrum Prawa Ekologicznego

przedsięwzięć, a jedynie ramy i kierunki rozwoju różnych procesów w sferze społecznej, gospodarczej, prawnej czy środowiskowej.

W Strategii Rozwoju Sudety 2030 na podstawie diagnozy, wniosków z warsztatów przeprowadzonych w regionie oraz wiedzy eksperckiej określono wizję, misję oraz cel główny Strategii.

### **WIZJA : Rozwój, współpraca, dobrobyt**

- Nowoczesny i dostępny obszar o konkurencyjnej gospodarce, gdzie mieszkają szczęśliwi i zaangażowani ludzie, dbający o jakość zasobnego środowiska i tradycje.

### **MISJA: Integrujący się system społeczno-gospodarczy wzmacniany synergią z otoczenia**

- System społeczno-gospodarczy budujący zamożność na zasobach endogenicznych i kapitale ludzkim oraz społecznym, czerpiący szerokie korzyści ze współpracy z otoczeniem. Wspólna zrewitalizowana przestrzeń społeczno-ekonomiczna o wysokich walorach krajobrazowych i położenia, bogatej historii

### **CEL GŁÓWNY: Długookresowa współpraca, wysoka jakość życia i środowiska, konkurencyjna i innowacyjna gospodarka**

- Intensywna wielopodmiotowa i różnokierunkowa współpraca skutkująca poprawą jakości życia, aktywizacją i przyciąganiem zasobów ludzkich oraz wzrostem pozycji konkurencyjnej, z poszanowaniem i z uwzględnieniem potencjału przyrodniczego

Wdrażanie celu głównego będzie realizowane w ramach następujących priorytetów:

1. Konkurencyjna gospodarka
2. Zintegrowane, aktywne społeczeństwo
3. Infrastruktura komunikacyjna
4. Zdrowie, wypoczynek, rekreacja

W ramach poszczególnych priorytetów sformułowano 61 działań strategicznych. Nie są one konkretnymi inwestycjami a jedynie wskazują obszar, w jakim zostaną przygotowane konkretne przedsięwzięcia lub wdrażane programy. W Strategii Rozwoju Sudety 2030 nie wskazano konkretnych inwestycji, stworzono ramy do ich zaplanowania na dalszych etapach wdrażania.

Biorąc pod uwagę konstrukcję zapisów Strategii Rozwoju Sudety 2030 uzasadnione jest skorzystanie z metody opisanej w modelu drugim.

Pomimo przyjęcia tej metody konieczne jest odniesienie identyfikowanych oddziaływań do wymienionych w ustawie komponentów środowiska, tj.: różnorodność biologiczną, zwierzęta, rośliny, ludzi, wody, powietrze, hałas i promieniowanie elektromagnetyczne (do sprawdzenia czy trzeba),

powierzchnię ziemi, krajobraz, klimat, zasoby naturalne oraz zabytki i dobra materialne. Z tego względu ocenie na poszczególne komponenty poddano osobno potencjalne oddziaływania wszystkich głównych obszarów koncentracji działań w ramach trzech celów szczegółowych. Wyniki oceny dla każdego z komponentów przedstawiono w formie tabelarycznej. W treści samej Analizy, w tych obszarach koncentracji działań, dla których nie zidentyfikowano żadnych potencjalnych oddziaływań lub zidentyfikowane oddziaływania były neutralne, zostały z tabel usunięte.

Poniżej przedstawiono przyjęte definicje prowadzonych ocen:

Ocena	Przyjęte definicje ocen
-3	Potencjalne oddziaływanie negatywne związane z bezpowrotnym negatywnym skutkiem, który możliwy jest do zminimalizowania lub likwidacji dopiero na etapie projektowania inwestycji przewidzianych w ramach poszczególnych działań strategicznych, które wymaga podjęcia działań kompensacyjnych.
-2	Potencjalne oddziaływanie negatywne, które ma istotną skalę oddziaływań i które wymaga podjęcia odpowiednich działań na etapie wdrażania kolejnych dokumentów (np. mpzp) lub etapie projektowania
-1	Potencjalne oddziaływanie negatywne o znikomej i nieistotnej skali oddziaływania lub którego wystąpienie jest jedynie potencjalne a jego ewentualne skutki dla środowiska będą nieznaczące
	Brak zidentyfikowanych potencjalnych oddziaływań lub te zidentyfikowane są nieistotne.
1	Potencjalne oddziaływanie pozytywne o znikomej skali oddziaływania lub którego wystąpienie jest jedynie potencjalne a jego ewentualne skutki dla środowiska będą nieznaczące
2	Potencjalne oddziaływanie pozytywne, które może wpłynąć na poprawę aktualnego stanu środowiska lub na zmniejszenie istniejących oddziaływań na środowisko
3	Potencjalne oddziaływanie pozytywne, które będzie odczuwalne jako istotne poprawienie aktualnego stanu środowiska lub które zdecydowanie zmniejszy występujące obecnie oddziaływania

Odnosząc się do przyjętego poziomu szczegółowości należy zaznaczyć, iż wzorując się na artykule 52 ust. 1 ustawy OOŚ, przyjęto, że informacje zawarte w niniejszym dokumencie dotyczące możliwości wystąpienia negatywnych oddziaływań na środowisko, powinny być opracowane stosownie do stanu współczesnej wiedzy i metod oceny. Powinny być także dostosowane do zawartości i stopnia szczegółowości ocenianego dokumentu.

Poziom szczegółowości przygotowanej Analizy uwzględnia, iż Strategia Rozwoju Sudety 2030 jest elementem szerszego systemu zarządzania rozwojem województwa, wynika lub wpisuje się w założenia dokumentów, dla których przeprowadzono strategiczną ocenę oddziaływania na środowisko oraz wyznacza ramy do przygotowania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, dla którego także zostanie przeprowadzone postępowanie w sprawie SOOŚ. Biorąc pod uwagę sposób określania celów strategicznych, priorytetów oraz działań strategicznych w Strategii Rozwoju Sudety 2030 i ich poziom szczegółowości określono, iż dla Analizy **właściwym poziomem szczegółowości będą priorytety wraz z działaniami strategicznymi.**

### 1.2.1 Analizy przestrzenne i źródła danych

Graficzne przedstawienie aktualnego stanu środowiska oraz analizy przestrzenne zostały wykonane z wykorzystaniem oprogramowania QGIS wersja 3.0.3.Girona. Wykorzystano udostępniane bezpłatnie dane przestrzenne.

Źródła danych przestrzennych:

- Granice administracyjne: Państwowy Rejestr Granic – *Główny Urząd Geodezji i Kartografii*
- Układ hydrograficzny, jakość wód powierzchniowych, Jednolite Części Wód Podziemnych, złoża kopalin, obszary górnicze, tereny górnicze – *Państwowy Instytut Geologiczny–Państwowy Instytut Badawczy*
- Pokrycie terenu: Corine Land Cover 2012; *European Union, Copernicus Land Monitoring Service 2018, European Environment Agency (EEA) [https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc-2012]*.
- Komunikacja – *geofabrik.de*
- Obszary chronionego krajobrazu, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe; parki krajobrazowe; korytarze ekologiczne; Obszary Natura 2000 – obszary specjalnej ochrony ptaków, specjalne

obszary ochrony siedlisk; parki narodowe, rezerваты przyrody – *Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska*

- Udział powierzchni objętej MPZP [%] w 2016 roku – *Bank Danych Lokalnych*
- Stacje bazowe telefonii komórkowej (GSM, UMTS, LTE) oraz stacje wykorzystujące technologię CDMA – geokodowanie na podstawie *DanePubliczne.gov.pl*
- *Mapa sieci elektroenergetycznej - ebin.josm.pl/electricity/#9.6/51.0124/16.864*
- Rodzaje uzdrowisk – geokodowanie na podstawie danych z *Głównego Urzędu Statystycznego*.
- Obszary wpisane na listę UNESCO; Pomniki historii – geokodowanie na podstawie danych *Narodowego Instytutu Dziedzictwa*; geokodowanie na podstawie *DanePubliczne.gov.pl*

## 2 OCENA UWZGLĘDNIENIA W STRATEGII ROZWOJU SUDETY 2030 ZASAD I CELÓW OCHRONY ŚRODOWISKA USTANOWIONYCH NA SZCZEBLU MIĘDZYNARODOWYM, WSPÓLNOTOWYM I KRAJOWYM

### 2.1 Ocena zgodności zapisów celu głównego i celów strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z zasadą zrównoważonego rozwoju

Przy opracowywaniu oceny potencjalnych skutków środowiskowych powodowanych realizacją celów zdefiniowanych w Strategii Rozwoju Sudety 2030, **uwzględniono zasadę zapisaną w art. 5 Konstytucji RP, „Rzeczpospolita Polska (...) zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”**. Zapis ten oznacza, iż kwestie ochrony środowiska należy rozpatrywać w szerszym kontekście zasad zrównoważonego rozwoju (ZR). Borys<sup>2</sup> sugeruje, iż zapis konstytucyjny powinien być postrzegany jako **zasada zbiorcza**, równoważna pełnemu **zbiorowi zasad szczegółowych**. Zasady szczegółowe ZR są opracowane w ramach m.in. Deklaracji z Rio, dokumentów rozwojowych ONZ, OECD, Banku Światowego, Unii Europejskiej, w ramach europejskich sieci miast zrównoważonego rozwoju oraz innych wyspecjalizowanych programach.

Na potrzeby niniejszego opracowania, przyjęto iż zrównoważony rozwój to koncepcja holistyczna ujmująca całokształt relacji społeczeństwo-gospodarka-środowisko. Nowy paradygmat integruje trzy wymiary cywilizacyjne i nadaje im charakter zrównoważonego, trwałego, samopodtrzymującego się postępu. W sferze działania politycznego oznacza on globalne społeczeństwo i globalną odpowiedzialność za losy obecnych i przyszłych pokoleń. Postulaty ZR odnoszą się m.in. do odmaterializowania produkcji, świadomej i samoograniczającej się konsumpcji, budowania innowacyjnej gospodarki opartej na wiedzy, w której kooperacja jest cenniejsza niż zasada ostrej konkurencji, tworzenia instytucji i procedur demokracji uczestniczącej, ograniczenia wykorzystania zasobów naturalnych i zaprzestania niszczenia środowiska przyrodniczego. Kluczowym zagadnieniem dla powodzenia tego projektu jest zmiana pojęcia dobrobytu.

Zgodnie z obowiązującą ustawą z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska pod pojęciem zrównoważony rozwój przyjęto rozumieć „*rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń.*”

Ocena zgodności Strategii Rozwoju Sudety 2030 z zasadami ZR została dokonana w ujęciu 3 wymiarów: środowiskowego, społecznego oraz gospodarczego. Ocena zgodności Sudety 2030 z zasadami ZR została wykonana w oparciu o katalog zasad przewodnich zawarty w "Odnowionej Europejskiej Strategii Zrównoważonego Rozwoju". Na poziomie europejskim zrównoważony rozwój pozostaje najważniejszym celem UE. Pierwsza Strategia Zrównoważonego Rozwoju UE została przyjęta w Göteborgu w 2001 r. Po okresowym przeglądzie i przeanalizowaniu uzyskanych rezultatów Rada Europejska w 2006 r. przyjęła odnowioną, ambitną i kompleksową strategię trwałego rozwoju, która ma obowiązywać w rozszerzonej

<sup>2</sup> Borys T. 2005. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju. WEiŚ.

UE. Odnowiona Strategia ZR jest dokumentem długoterminowym i obecnie nadrzędnym w stosunku do innych strategii UE. Wytycza ona całościowe ramy i zasady przewodnie służące realizacji celów rozwojowych. Jej długofalowym celem nadrzędnym jest osiągnięcie modelu trwałego rozwoju (sustainable development). W preambule do dokumentu stwierdzono, iż: „idea trwałego rozwoju [jest] nadrzędnym celem Unii Europejskiej przyświecającym całej polityce Unii i wszystkim jej działaniom. Dotyczy ona zachowania zdolności Ziemi do utrzymywania życia w całej jego różnorodności i opiera się na zasadach: demokracji, równości płci, solidarności, praworządności i poszanowania podstawowych praw, w tym prawa do wolności oraz do równych szans. Ma zapewnić pokoleniom obecnym i przyszłym stały wzrost jakości życia i dobrobytu na Ziemi. Dlatego łączy się z propagowaniem dynamicznej gospodarki przy pełnym zatrudnieniu obywateli i wysokim poziomie ich wykształcenia, ochrony zdrowia, spójności społecznej i terytorialnej oraz ochrony środowiska – w świecie, w którym panuje pokój, bezpieczeństwo i poszanowanie różnorodności kulturowej”. Do głównych celów odnowionej SZR zalicza się działania w zakresie: ochrony środowiska, sprawiedliwości i spójności społecznej, dobrobytu gospodarczego oraz realizację zobowiązań w skali międzynarodowej. Zrównoważony (trwały) rozwój zdefiniowany w Odnowionej Strategii pozostaje zgodny z zaleceniami ONZ, aby model modernizacyjny opierał się na trzech filarach systemowych: środowisku, społeczeństwie i gospodarce. Wzajemne sprzężenie i równo ważność tych trzech wymiarów rozwojowych jest fundamentalną zasadą leżącą u podstaw rozważań teoretycznych nad ZR.

Praktyczną implementacją Odnowionej Strategii ZR jest unijna strategia „Europa 2020”. Zrównoważony rozwój rozumiany poprzez pryzmat tego dokumentu oznacza m.in. budowanie gospodarki niskoemisyjnej, bardziej konkurencyjnej, racjonalnie i oszczędnie korzystającej z zasobów środowiskowych; ograniczenie emisji gazów cieplarnianych; ochronę środowiska naturalnego m.in. poprzez zapobieganie zmniejszaniu się różnorodności biologicznej; ekoinnowacyjność i opracowywanie przyjaznych dla środowiska technologii i metod produkcji, modernizację i budowę efektywnych, inteligentnych sieci energetycznych; poprawienie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości, zwłaszcza w odniesieniu do MŚP, jak również edukację konsumencką i promocję świadomej konsumpcji.

W ocenie zgodności celów Strategii Rozwoju Sudety 2030 z zasadami ZR posłużono się zapisami dokumentu ONZ „Przekształcanie naszego świata: Agenda na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030” (Agenda 2030). Agenda 2030 zawiera 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju. Jest to obecnie najbardziej aktualny program działań definiujący paradygmat ZR na poziomie globalnym. Zgodnie z Agendą współcześnie wysiłek modernizacyjny powinien koncentrować się na: wyeliminowaniu ubóstwa we wszystkich jego formach; wyeliminowaniu głodu i osiągnięciu bezpieczeństwa żywnościowego; zapewnieniu zdrowych warunków życia; zapewnieniu równego dostępu do dobrej jakości edukacji; osiągnięciu równości płci; zapewnieniu wszystkim dostępu do wody oraz zrównoważonego zarządzania zasobami wodnymi i systemami sanitarnymi; zapewnieniu dostępu do zrównoważonej i nowoczesnej energii; wspieraniu trwałego, otwartego i zrównoważonego wzrostu gospodarczego, oraz pełnego i produktywnego zatrudnienia oraz zapewnieniu godnej pracy dla wszystkich; budowie infrastruktury odpornej na skutki katastrof, wpieraniu innowacyjności; zmniejszeniu nierówności wewnątrz państw i między państwami; budowie bezpiecznych i zrównoważonych miast i osiedli ludzkich; zapewnieniu zrównoważonej konsumpcji oraz zrównoważonych wzorców produkcji; podjęciu pilnych działań na rzecz walki ze zmianami klimatu oraz ich skutkami; zrównoważonym użytkowaniu oceanów, mórz i zasobów morskich; ochronie i zrównoważonym użytkowaniu ekosystemów lądowych, zrównoważonym gospodarowaniu lasami, walką z pustynnieniem, powstrzymaniem i odwróceniem procesu degradacji gleby oraz utraty różnorodności biologicznej; promowaniu pokojowych i otwartych społeczeństw na rzecz zrównoważonego rozwoju, zagwarantowanie wszystkim dostępu do wymiaru sprawiedliwości oraz budowa efektywnych, odpowiedzialnych i uwzględniających potrzeby wszystkich instytucji na każdym poziomie. ZR powinien mieć globalny charakter i być wdrażany poprzez globalną współpracę i partnerstwo.

Celem głównym strategii jest: *długookresowa współpraca, wysoka jakość życia i środowiska, konkurencyjna i innowacyjna gospodarka rozumiana jako intensywna wielopodmiotowa i różnokierunkowa współpraca skutkująca poprawą jakości życia, aktywizacją i przyciąganiem zasobów*

ludzkich oraz wzrostem pozycji konkurencyjnej, z poszanowaniem i z uwzględnieniem potencjału przyrodniczego.

Troska o jakość życia, współpracę oraz budowanie innowacyjnej gospodarki są zgodne z założeniami paradygmatu ZR. Docenić należy również zapowiedź **uwzględniania potencjału przyrodniczego** w realizacji celu głównego. Konstruowaniu nowoczesnych strategii rozwojowych powinna bowiem towarzyszyć zasada harmonijnej równowagi między społeczeństwem, gospodarką a uwarunkowaniami naturalnymi. Stosując się do tej reguły, zgodnie z zapisami Odnowionej Strategii ZR UE należy m.in.: **zachować potencjał ekologiczny**, chronić bioróżnorodność ekosystemową, respektować ograniczenia zasobów naturalnych; zapewnić wysoki poziom ochrony środowiska naturalnego i poprawę jego jakości, przeciwdziałać zanieczyszczeniu środowiska i ograniczać wielkość tego zjawiska; propagować zrównoważoną konsumpcję i produkcję, tak by oddzielić wzrost gospodarczy od degradacji środowiska. Tak rozumiana troska o kapitał środowiska sprawia, że możliwa jest realizacja kolejnych celów ZR m.in. wysoka jakość życia w czystym środowisku. Należy zwrócić w tym miejscu uwagę na nieostre brzmienie deklaracji strategicznej: uwzględnić nie oznacza chronić (należy podjąć dyskusje nad wzmocnieniem tych zapisów). Należy zastanowić się nad **podkreśleniem aktywnej ochrony potencjału środowiskowego i literalnie wyrazić to w celach strategicznych**. W projekcie dokumentu mowa jest jedynie o konkurencyjnej gospodarce, zintegrowanym, aktywnym społeczeństwie, infrastrukturze komunikacyjnej oraz zdrowiu, wypoczynku i rekreacji. Przemawia za tym fakt, iż Autorzy troskę o środowisko traktują jako jedno z najważniejszych wyzwań. Za taką tezę przemawia brzmienie wizji subregionu rozumianego jako *nowoczesny i dostępny obszar o konkurencyjnej gospodarce, gdzie mieszkają szczęśliwi i zaangażowani ludzie, dbający o jakość zasobnego środowiska i tradycje*. Należy pogratulować Autorom odwagi wpisania w dokument postulatów zapewniających mieszkańcom **szczęścia**. To rzadko spotykana w krajowej praktyce zarządzania deklaracja. Z punktu widzenia ZR jest to postulat najdalej idący i zawierający w sobie całokształt dążeń i oczekiwań związanych z nowoczesnym procesem modernizacyjnym.

Projekt Strategii Rozwoju Sudety 2030 zakłada daleko idącą integrację i współdziałanie JST. Również sam program strategiczny został zbudowany zgodnie z zasadą zintegrowanego podejścia całościowego pojmowania polityki rozwojowej. Doskonałym dowodem na poparcie tej tezy jest opracowana przez Autorów macierz zarządzania zmianą. Przedstawione w dokumencie rozwiązania pozostają w pełnej zgodności z zasadą ZR integracji polityki, zgodnie z którą propagowanie całościowego spojrzenia na kwestie gospodarcze, społeczne i ochronę środowiska, nadają im spójny charakter i powodują efekt sprzężenia zwrotnego między nimi.

Do oceny zgodności celów strategicznych dokumentu Sudety 2030 z zasadami ZR przyjęto katalog zasad zdefiniowanych w "Odnowionej Europejskiej Strategii Zrównoważonego Rozwoju":

- A. Propagowanie i ochrona podstawowych praw,
- B. Sprawiedliwość wewnątrzpokoleniowa i międzypokoleniowa,
- C. Otwarte i demokratyczne społeczeństwo,
- D. Udział obywateli,
- E. Udział przedsiębiorstw i partnerów społecznych,
- F. Spójna polityka i ład administracyjno-regulacyjny,
- G. Integracja polityki,
- H. Korzystanie z najlepszej dostępnej wiedzy,
- I. Zasada ostrożności,
- J. Obciążenie kosztami sprawców zanieczyszczenia.

Oceny zgodności dokonano na poziomie priorytetów z uwzględnieniem działań oraz aspektów obszarowych zidentyfikowanych w macierzy zarządzania.

Cel strategiczny **Konkurencyjna gospodarka** zakłada m.in. działania na rzecz organizacji sieci współpracy, wsparcie rozwoju powiązań kooperacyjnych firm sudeckich, stworzenie koncepcji SSSG (tj. sudeckiej sieci stref gospodarczych), stworzenie wspólnej instytucji zarządczej, tworzenie łańcucha wzajemnych relacji i współpracy w triadzie administracja publiczna – biznes – nauka. Wymienione postulaty są zgodne z

zasadami ZR mówiącymi o potrzebie pogłębiania dialogu społecznego, uczulania przedsiębiorstw na ich odpowiedzialność społeczną oraz popularyzowania partnerstwa publiczno-prywatnego, tym samym **propagowanie współpracy i współodpowiedzialności** na rzecz zrównoważonej konsumpcji i produkcji. Ważnym elementem konkurencyjnej gospodarki jest **wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach** jak również **Program sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego**. Rozwój nauki i praktyczna aplikacja osiągnięć badawczych w gospodarce zawsze były elementem koncepcji trwałego i zrównoważonego rozwoju. Innowacyjność jako czynnik poprawiający produktywność jest wymieniona w dokumencie Agenda 2030 (cel 8). Ważne aby pamiętać, iż wzrost ekonomiczny nie jest celem samym w sobie, a jedynie warunkiem do osiągnięcia lepszej jakości życia i nie pogarszania dobrostanu. Istotne dla ZR jest również oddzielenie wzrostu gospodarczego od degradacji środowiska. Wzrost gospodarczy ma przyczynić się do powstawania nowych miejsc pracy. Postulat pełnego zatrudnienia jest jednym z głównych celów ZR na poziomie europejskim (por. Odnowiona Strategia ZR UE: Cel dobrobyt gospodarczy: Propagować prężną, innowacyjną, konkurencyjną gospodarkę opartą na bogatej wiedzy i racjonalnie wykorzystującą zasoby środowiska naturalnego, zapewniającą wysoki standard życia oraz pełne zatrudnienie obywateli i pracę wysokiej jakości).

Funkcjonowanie stref gospodarczych powinno respektować wyzwania ponadnarodowe ZR. Polegają one na odniesieniu się do problemów tzw. globalnej odpowiedzialności (m.in. dot. regulacji rynków finansowych, przeciwdziałania dumpingowi społeczno-ekologicznemu, opłat za korzystanie z globalnych dóbr środowiskowych itp.). Zgodnie z zasadami ZR należy przyjąć, że kraje uprzemysłowione ze względu na swój rozwój historyczny i większe osiągnięcia ponoszą szczególną odpowiedzialność za urzeczywistnianie sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej, globalnego zrównoważonego rozwoju i uczciwych stosunków handlowych<sup>3</sup>. Realizacja zobowiązań w skali międzynarodowej w powyższym zakresie wynika literalnie z zapisów Odnowionej Strategii ZR oraz Agendy 2030.

Cel strategiczny **Zintegrowane, aktywne społeczeństwo** zawiera wyzwania w zakresie zdrowia, mieszkalnictwa, edukacji, starzejącego się społeczeństwa. Troska o zapewnienie dobrych warunków mieszkaniowych i wypracowanie polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi od zawsze była jednym z kluczowych elementów ZR. Troska o zapewnienie potrzeb lokalowych dla wszystkich obywateli była od początku deklarowana we wszystkich dokumentach programowych ZR począwszy od Agendy 21 z 1992 roku. Obecne kierunki działań (Agenda 2030, cel 11) również wskazują na konieczność zapewnienia każdemu bezpiecznych i odpowiednich warunków mieszkaniowych. Osiedla mieszkaniowe powinny mieć dostęp do powszechnego systemu komunikacji zbiorowej, przestrzeni publicznych, terenów zieleni. Przestrzeń powinna być planowana i zarządzana z udziałem mieszkańców zgodnie z duchem współzrządzenia i partycypacji w podejmowaniu decyzji. Zmniejszeniu ma ulec presja mieszkańców na środowisko (odpady, zużycie zasobów, energii, etc..). Te ambitne cele mają być zrealizowane do 2030 roku.

Drugim ważnym wyzwaniem jest **podnoszenie standardów opieki zdrowotnej**. Na poziomie deklaracji oznaczać ma to wdrożenie działań pro jakościowych w systemie ochrony zdrowia, które ułatwią dostęp do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług zdrowotnych. Dbłość o zdrowie była i będzie niezmienną kategorią pojęciową ZR. Odnowiona Strategia ZR UE wprost stanowi, iż *należy promować zdrowie publiczne na równych warunkach oraz poprawiać ochronę przed zagrożeniami dla zdrowia m.in. poprzez promocję zdrowej żywności, informowanie o stanie środowiska i zagrożeniach, dbałości o dobre samopoczucie i poprawę komfortu psychicznego*, itd. Państwa członkowskie szczególną uwagę mają poświęcić grupom podatnym na zagrożenia, zwłaszcza dzieciom i osobom starszym. Kwestie zdrowotne są również przedmiotem treści programowych zdefiniowanych w ramach 4. celu strategicznego.

Dużą część programu modernizacyjnego poświęcono kwestiom edukacji i podwyższania kwalifikacji zawodowych. Dostęp do wiedzy, powszechne szkolnictwo, gospodarka oparta na wiedzy oraz możliwość

---

<sup>3</sup> Rogall H. 2010. Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Zysk i sk-a. Warszawa.



uczenia się przez całe życie zawsze były ważnymi kategoriami ZR. Zgodnie z Odnowioną Strategią ZR UE (cyt.) edukacja jest warunkiem koniecznym dla propagowania zmian zachowań i zapewniania wszystkim obywatelom kluczowych kompetencji potrzebnych do osiągnięcia trwałego rozwoju. Edukacja dająca kobietom i mężczyznom kompetencje zwiększające możliwości ich zatrudnienia i umożliwiającą znalezienie wysokiej jakości zatrudnienia odgrywa również kluczową rolę w zwiększaniu konkurencyjności UE.

Troska o osoby najstarsze jest bezwzględnie zgodna z zasadami ZR: Propagowanie i ochrona podstawowych praw oraz sprawiedliwość wewnątrzpokoleniowa. Pierwsza wymieniona zasada stanowi, iż w kształtowaniu polityki rozwoju należy kierować się zasadą, że to człowiek stoi w centrum polityki czyli: propagować prawa podstawowe, zwalczać wszelkie formy dyskryminacji i działać na rzecz zmniejszania skali ubóstwa i wykluczenia społecznego. Druga zasada odnosi się do obowiązku zapewnienia obecnym pokoleniom możliwość zaspokajania ich potrzeb rozwojowych.

Cel strategiczny **Zintegrowane, aktywne społeczeństwo** może przyczyniać się do budowy silnych relacji międzyludzkich co należy utożsamiać z długofalowym zadaniem sprzyjającym procesom rozwojowym. Odnowiona Strategia ZR UE zakłada zwiększanie udziału obywateli w procesie decyzyjnym oraz informowanie ich o wyborach jakich mogą dokonywać w imię trwałego rozwoju (zasada: udział obywateli) jak również wskazuje na potrzebę pogłębiania dialogu społecznego (zasada: udział przedsiębiorstw i partnerów społecznych). Również Agenda 2030 wyraźnie wskazuje na wzmocnienie roli prawa (pkt.16.3); włączenie społeczne i współdecydowanie (pkt. 16.7), wzmocnienie roli instytucji (pkt. 16.a.) a także niedyskryminowanie kogokolwiek z jakiegokolwiek powodu.

Trzeci cel strategiczny **Infrastruktura komunikacyjna** zawiera wyzwania w zakresie współpracy międzyinstytucjonalnej, sieci drogowych i kolejowych, komunikacji zbiorowej, dostępu do Internetu.

Współpraca pomiędzy instytucjami i podmiotami odpowiedzialnymi za programowanie rozwoju i realizację zadań modernizacyjnych pozostaje w pełni zgodzie z zasadą spójnej polityki i zapewnienia ładu administracyjno-regulacyjnego. Zasada ta promuje spójność działań na szczeblu lokalnym, regionalnym, krajowym i światowym, tak by bardziej sprzyjały trwałemu rozwojowi.

Cele w zakresie zapewnienia nowej jakości powiązań między miastami i innymi ośrodkami jak również rozwój transportu publicznego wypełniają postulaty ZR. Agenda 2030 literalnie stanowi: - Do 2030 roku **zapewnić wszystkim ludziom dostęp do bezpiecznych, przystępnych cenowo i trwałych systemów transportu**, podnieść poziom bezpieczeństwa na drogach, zwłaszcza poprzez rozwijanie transportu publicznego. Należy zwrócić szczególną uwagę na potrzeby grup wrażliwych, kobiet, dzieci, osób niepełnosprawnych i osób starszych oraz wspierać korzystne ekonomicznie, społecznie i środowiskowo **połączenia pomiędzy obszarami miejskimi, podmiejskimi i wiejskimi** poprzez wzmocnienie krajowego i regionalnego planowania rozwoju. Agenda 2030 stanowi ponadto iż do 2020 roku należy znacząco zwiększyć dostęp do technologii informacyjnych i komunikacyjnych oraz dążyć do zapewnienia przystępnego i powszechnego dostępu do Internetu w krajach najmniej rozwiniętych. W tym kontekście Priorytet 3.3 Strategii Rozwoju Sudety 2030 należy ocenić za w pełni zgodny z założeniami ZR.

Czwarty cel strategiczny **Zdrowie, wypoczynek, rekreacja** obejmuje kwestie ochrony zasobów kulturowych i przyrodniczych, rozwój energetyki opartej na źródłach odnawialnych oraz wsparcie sektora turystyki i rekreacji.

Aktywna ochrona środowiska przyrodniczego jest bezdyskusyjnie zgodna z duchem ZR. W zamyśle służy podstawowemu celowi jakim jest zachowanie zdolności rozwojowych w czasie, zgodnie z klasyczną definicją ZR zawartą w Raporcie Komisji Brundtland „Nasza wspólna przyszłość” ( patrz: str. 67, polskie wydanie PWE Warszawa 1991) – mówiącym o rozwoju, *który zaspokaja potrzeby obecne, nie pozbawiając przyszłych pokoleń możliwości zaspokojenia ich potrzeb*. Zapowiedź wsparcia dla energii odnawialnych i rozwiązań niskoemisyjnych wpisuje się w strategiczne wyzwania ZR wyrażone w dokumentach Europa 2020 oraz Agenda 2030.

Dużą szansę rozwojową Autorzy strategii upatrują w modernizacji sektora turystycznego. Jeden z celów ZR zakłada, aby do 2030 roku opracować i wdrożyć polityki promujące zrównoważoną turystykę, która tworzy miejsca pracy oraz promuje lokalną kulturę i produkty [Agenda2030]. Przyjmując za Stefanem Kozłowskim zrównoważona turystyka powinna kreować otwartość i tolerancję poprzez zbliżanie ludzi różnych ras i narodowości, a także poprzez przyjęcie roli edukacyjnej. Rozwój turystyki nie może nadużywać zasobów przyrody. Musi szanować i rozumieć kruchą równowagę ekosystemu. Turystyka powinna przyczynić się do ochrony rdzennej kultury i tradycji. Powinna wzbudzać w turystach oraz organizatorach świadomość zjawisk zachodzących w otoczeniu. Ludność miejscowa powinna brać czynny udział w kreowaniu turystyki, a także czerpać z niej korzyści ekonomiczne. Organizacja turystyki powinna sprzyjać oszczędności energii elektrycznej, wody oraz wtórnemu przetwarzaniu surowców. Pracownicy, mieszkańcy i turyści powinni być zachęceni do zachowań proekologicznych [cyt: Ekorozwój – wyzwanie XXI wieku, PWN 2000].

## **2.2 Ocena uwzględnienia w Strategii Rozwoju Sudety 2030 celów i aspektów środowiskowych a także stopnia integracji ochrony środowiska do zaproponowanych w Strategii Rozwoju Sudety 2030 priorytetów i działań**

Programowanie rozwoju kraju zgodnie z art. 8 Ustawy Prawo ochrony środowiska powinno uwzględniać zasady ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Z punktu widzenia oceny potencjalnego oddziaływania na środowisko z wykorzystaniem metody opartej na ocenie polityk ("*policy appraisal*") najistotniejsza jest ocena czy ochrona środowiska została włączona do wyznaczonych celów oraz kierunków rozwoju i czy ich zapisy będą gwarantować realizację celów i zamierzeń rozwojowych z uwzględnieniem ochrony środowiska. Drugim ważnym aspektem jest ocena czy zaproponowane cele i kierunki interwencji uwzględniają cele środowiskowe.

Najważniejszymi, aktualnymi celami ochrony środowiska, wynikającymi z treści dokumentów międzynarodowych, wspólnotowych i krajowych, są (kolejność nie ma znaczenia dla ich ważności):

- ochrona różnorodności biologicznej,
- ochrona siedlisk i gatunków dzikiej fauny i flory,
- utrzymanie i wzmocnienie ekosystemów i ich funkcji,
- zwiększenie lesistości, wspieranie zalesiania i odnowień leśnych,
- ochrona obszarów wodno-błotnych,
- zwalczanie gatunków inwazyjnych,
- poprawa stanu zdrowotnego mieszkańców oraz ochrona ludzi przed zagrożeniami związanymi ze złym stanem środowiska,
- zapewnienie bezpieczeństwa i jakości żywności,
- zmniejszenie narażenia człowieka na ponadnormatywny hałas,
- ochrona zasobów wodnych,
- utrzymanie lub osiągnięcie dobrego stanu wód,
- dążenie do ograniczania zmian klimatu oraz adaptacja do zmian klimatu,
- ochrona przed skutkami powodzi oraz suszy,
- dążenie do rozwoju zrównoważonego rolnictwa,
- ochrona terenów rolniczych przed degradacją czynnikami antropogenicznymi,
- zwiększanie zużycia energii ze źródeł odnawialnych,
- poprawa jakości powietrza, obniżenie emisji zanieczyszczeń powodujących negatywny wpływ na ekosystemy oraz różnorodność biologiczną,
- zrównoważona gospodarka surowcami naturalnymi,
- ochrona, zachowanie i planowanie krajobrazu,
- poprawa systemu transportowego,
- poprawa systemu zarządzania gruntami
- wspieranie zrównoważonego charakteru miast,
- racjonalna gospodarka odpadami bazująca na minimalizacji liczby powstających odpadów.

Autorzy dokumentu Sudety 2030 wizję i wynikające z niej cele strategiczne budują na podstawie diagnozy warunków rozwojowych. Rozpoznane na jej podstawie zagrożenia i szanse oraz słabe i mocne strony decydują o przyjmowanych później rozstrzygnięciach politycznych. Diagnoza obejmująca wymiar środowiskowy dotyczy walorów przyrodniczych oraz stopnia ich ochrony, stanu i jakości powietrza oraz zasobów przestrzennych i gruntowych. Elementy dotyczące zasobów wodnych (zużycie jednostkowe) przedstawiono w części oceniającej dostęp do infrastruktury technicznej. Diagnoza a zarazem również założenia Strategii Rozwoju Sudety 2030 nie poruszają kluczowych kwestii potencjalnych zmian klimatu oraz potrzeby adaptacji do tych zmian. Autorzy co prawda nawiązują do tej kwestii w analizie scenariuszowej, zakładając, że zmiany klimatu mogą się pogłębić w scenariuszu pesymistycznym. Zasadnym wydaje się pytanie czy perspektywa zmian i ich skutków nie powinna być warunkiem bazowym scenariusz realnego. Potencjalne negatywne skutki zmian klimatu mogą obejmować zwiększenie częstotliwości i zasięgu powodzi; zmiany występowania i czasu zalegania pokrywy śnieżnej w górach; zwiększenie intensywności burz i nawałnic; zmiany czasu trwania okresu wegetacyjnego i warunków prowadzenia produkcji rolniczej, etc. Wydaje się iż uwzględnienie tych zagrożeń w analizie SWOT mogłoby skutkować przyjęciem perspektywy strategicznej opartej na konieczności adaptacji do zmian klimatycznych.

Niezależnie od faktu, iż literalnie Strategia nie odnosi się do wyżej wymienionych kwestii Autorzy zadbali o zapisy, które częściowo realizują postulaty adaptacji i przeciwdziałania zmianom klimatu. W szczególności są one zawarte w priorytecie 4.2 Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych. Cele klimatyczno-środowiskowe są w szczególności realizowane poprzez działania z zakresu konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji; rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej; rozwój transportu elektrycznego; termomodernizacja, realizacja programów komunikacji publicznej; tworzenie aglomeracyjnych zintegrowanych systemów komunikacji, systemów zbiorowych dojazdów do pracy jak również rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych.

Cele konserwatorskiej ochrony środowiska realizowane są poprzez działania obejmujące wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (priorytet 4.1); wyznaczenie obszarów szczególnie cennych przyrodniczo do objęcia planowaniem miejscowym. Strategia Rozwoju Sudety 2030 kładzie duży akcent na rozwój turystyki. Rozwój tej gałęzi gospodarki w dużej mierze zależy od walorów estetyczno-krajobrazowych środowiska oraz zachowania ładu przestrzennego. Autorzy słusznie akcentują ten problem i wyrażają go w działaniach obejmujących rewitalizację zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych (4.1.2); wykreowanie programu wsparcia dla Sudeckich Perłek (4.1.2); wyznaczenie obszarów szczególnie cennych kulturowo do objęcia planowaniem miejscowym; współpracę na rzecz ciągłości zagospodarowania turystycznego; harmonijnego rozwoju zaplecza turystyczno-rekreacyjnego kurortów.

Na wysoką ocenę zasługuje fakt opracowania przez Autorów zestawu działań horyzontalnych służących ekologizacji poszczególnych priorytetów i działań strategicznych. Do zadań tych należą m.in.: podnoszenie atrakcyjności elementów środowiska; wsparcie dla specjalizacji sprzyjających jakości środowiska; działania podtrzymujące jakość środowiska; tworzenie kapitału społecznego opartego na walorach środowiska; rozwój mobilności wzmacniającej jakość elementów środowiska.

### **2.3 Wybrane dokumenty szczebla międzynarodowego, wspólnotowego i krajowego powiązane ze Strategią Sudety 2030 (oraz sporządzone dla nich Prognozy oddziaływania na środowisko)**

Przekształcamy nasz świat: Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju jest programem działań definiującym model zrównoważonego rozwoju na poziomie globalnym. Zgodnie z Agendą 2030

współczesny wysiłek modernizacyjny powinien koncentrować się na wyeliminowaniu ubóstwa we wszystkich jego przejawach, przy równoczesnej realizacji szeregu celów gospodarczych, społecznych i środowiskowych. Agenda 2030 definiuje 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju oraz powiązanych z nimi 169 zadań, które oddają trzy wymiary zrównoważonego rozwoju – gospodarczy, społeczny i środowiskowy. Dokument Sudety 2030 zawiera szereg odniesień do Agendy 2030, szczegółowe informacje w tym zakresie zostały przedstawione w części „Ocena zgodności zapisów celu głównego i celów strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z zasadą zrównoważonego rozwoju”

Odnowiona Strategia Zrównoważonego Rozwoju UE z 2006 r. jest dokumentem długoterminowym, który wytycza całościowe ramy i zasady przewodnie służące realizacji celów rozwojowych. Jej długofalowym celem nadrzędnym jest osiągnięcie modelu trwałego rozwoju. Do głównych celów odnowionej SZR zalicza się działania w zakresie: ochrony środowiska, sprawiedliwości i spójności społecznej, dobrobytu gospodarczego oraz realizację zobowiązań w skali międzynarodowej. W strategii UE dotyczącej trwałego rozwoju wyodrębniono 7 głównych wyzwań: zmiany klimatu i czysta energia; zrównoważony transport; zrównoważona konsumpcja i produkcja; ochrona zasobów naturalnych i gospodarowanie nimi; zdrowie publiczne; integracja społeczna, demografia i migracja; wyzwania w zakresie globalnego ubóstwa i trwałego rozwoju. Oprócz wymienionych wyzwań strategia definiuje polityki horyzontalne w zakresie edukacji i szkoleń. Dokument Sudety 2030 zawiera szereg odniesień do Odnowionej Strategii ZR UE, szczegółowe informacje w tym zakresie zostały przedstawione w części „Ocena zgodności zapisów celu głównego i celów strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z zasadą zrównoważonego rozwoju”

Strategia Europa 2020 jest długookresowym programem rozwoju społeczno-gospodarczego UE, zastępującym Strategię Lizbońską. Jak podaje komunikat<sup>4</sup> opublikowany 3 marca 2010 r. W strategii podkreśla się potrzebę wspólnego działania państw członkowskich na rzecz wychodzenia z kryzysu oraz wdrażania reform umożliwiających stawienie czoła wyzwaniom związanym z globalizacją, starzeniem się społeczeństw czy rosnącą potrzebą racjonalnego wykorzystywania zasobów, a do osiągnięcia powyższych założeń zaproponowano trzy podstawowe priorytety: wzrost inteligentny, wzrost zrównoważony, wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu. Dokument Sudety 2030 zawiera szereg odniesień do Europa 2020, szczegółowe informacje w tym zakresie zostały przedstawione w części „Ocena zgodności zapisów celu głównego i celów strategicznych Strategii Rozwoju Sudety 2030 z zasadą zrównoważonego rozwoju”

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) - stanowi kluczowy dokument programowy w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. SOR jest aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. Strategii Rozwoju Kraju 2020. SOR określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym w perspektywie roku 2020 i 2030. SOR przedstawia nowy model rozwoju – rozwój odpowiedzialny oraz społecznie i terytorialnie zrównoważony. Jest on oparty o indywidualny potencjał terytorialny, inwestycje, innowacje, rozwój, eksport oraz wysoko przetworzone produkty. Nowy model rozwoju zakłada odchodzenie od dotychczasowego wspierania wszystkich sektorów/branż na rzecz wspierania sektorów strategicznych, mogących stać się motorami polskiej gospodarki. Jego fundamentalnym wyzwaniem jest przebudowanie modelu gospodarczego tak, żeby służył on całemu społeczeństwu. Autorzy Sudety 2030 przyjęli zasadę zachowania pełniej zgodności celów z SOR. W wymiarze środowiskowym Sudety 2030 realizują zamierzenia celów SOR: zrównoważenie systemu energetycznego Polski oraz rozwój potencjału środowiska naturalnego na rzecz obywateli i przedsiębiorców. Zasadnicza zgodności dotyczy postulatów budowania innowacyjnej opartej na wiedzy nowoczesnej gospodarki.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030(KPZK) - to główny dokument strategiczny kreujący ład przestrzenny w Polsce oraz porządkujący przestrzennie zagadnienia związane z rozwojem. Koncepcja zawiera wizję zagospodarowania przestrzennego kraju i przedstawia cel strategiczny, jakim jest „Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zatrudnienia, sprawności

---

<sup>4</sup> Komisja Europejska 2010. Europa 2020 Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Bruksela.

funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w horyzoncie długookresowym”. W dokumencie określono 6 celów szczegółowych, m.in. kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski. Strategia Rozwoju Sudety 2030 realizuje postulaty rewitalizacji i troski o ład przestrzenny oraz aktywnej ochrony wartości przyrodniczych i kulturowych. Ważne strategiczne dotyczą spójności komunikacyjnej i integracji przestrzenno-funkcjonalnej.

Polityka Energetyczna Polski do 2030 roku (PEP2030) wśród podstawowych kierunków polityki energetycznej wymieniono poprawę efektywności energetycznej, wzrost bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej przez wprowadzenie energetyki jądrowej, rozwój wykorzystania odnawialnych źródeł energii, w tym biopaliw, rozwój konkurencyjnych rynków paliw i energii, ograniczenie oddziaływania energetyki na środowisko. Do głównych celów zaliczono rozwój gospodarki bez wzrostu zapotrzebowania na energię pierwotną i zmniejszanie energochłonności polskiej gospodarki. Polityka Energetyczna Polski do 2030 roku znacznie uszczegóławia ramy dotyczące rozwoju energetyki w Polsce. Sudety 2030 realizuje zamierzenia krajowe poprzez wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych.

Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko (BEIŚ) należy do najważniejszych strategii zintegrowanych i odpowiada za rozwój gospodarczy oraz ochronę środowiska w Polsce. BEIŚ zawiera wytyczne dla Polityki energetycznej Polski i Polityki ekologicznej Państwa. BEIŚ zawiera 3 główne cele strategiczne Zrównoważone gospodarowanie zasobami środowiska, Zapewnienie gospodarce krajowej bezpiecznego i konkurencyjnego zaopatrzenia w energię, Poprawa stanu środowiska. Sudety 2030 realizuje zamierzenia krajowe poprzez wdrażanie celów szczegółowo opisanych w rozdziale „1.2 Ocena uwzględnienia w Strategii Rozwoju Sudety 2030 celów i aspektów środowiskowych a także stopnia integracji ochrony środowiska do zaproponowanych w Strategii Rozwoju Sudety 2030 priorytetów i działań”

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa (SZRWRiR) zawiera 5 celów szczegółowych, do których należą: wzrost jakości kapitału ludzkiego i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej, bezpieczeństwo żywnościowe, wzrost konkurencyjności sektora rolno-spożywczego, ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich. Strategia Rozwoju Sudety 2030 wspiera politykę krajową w tym zakresie m.in. poprzez współpracę JST w zakresie jednolitych zasad wsparcia dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje sudeckie m.in żywność wysokiej jakości. Za zabezpiecze można uznać wsparcie działań ochronnych na obszarach NATURA 2000; rozwój klastrów energii odnawialnej z biomasy; wsparcie dla rzemiosła i produktów lokalnych.

Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki (SliEG) zakłada stworzenie warunków dla konkurencyjnej gospodarki, która będzie innowacyjna, efektywna, oparta na wiedzy i współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej. Kierunki interwencji Strategii podporządkowane są realizacji czterem celom operacyjnym, które dotyczą dostosowania otoczenia regulacyjnego i finansowego do potrzeb działalności innowacyjnej, zapewnienia gospodarce odpowiednich zasobów wiedzy i pracy, zrównoważonego wykorzystania zasobów, wzrostu umiędzynarodowienia polskiej gospodarki. Sudety 2030 zakłada szereg działań zbieżnych z polityką krajową w zakresie innowacji, inkubacji, start-up; transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości; współpracy w triadzie administracja publiczna – biznes – nauka, programu sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie (KSRR) wyznacza cele polityki rozwoju regionalnego. Są one określane z uwzględnieniem obszarów wiejskich i miejskich. Dokument definiuje także ich relacje w odniesieniu do innych polityk publicznych o wyraźnym, terytorialnym ukierunkowaniu. Celem strategicznym polityki regionalnej, określonym w KSRR, jest efektywne wykorzystywanie specyficznych potencjałów rozwojowych dla osiągania celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym. Sudety 2030 jest w założeniu podporządkowana realizacji postulatów krajowych na poziomie subregionu.

Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (SRT) przedstawia kierunki rozwoju transportu w Polsce. Głównym celem SRT jest zwiększenie dostępności transportowej, poprawa bezpieczeństwa uczestników ruchu i efektywności sektora transportowego. Ma się to odbywać dzięki tworzeniu spójnego, zrównoważonego i przyjaznego użytkownikowi systemu transportowego w wymiarze krajowym, europejskim i globalnym. Sudety 2030 zawiera szereg działań zbieżnych z zakresu rozwoju transportu elektrycznego; realizacji programów komunikacji publicznej; tworzenia aglomeracyjnych zintegrowanych systemów komunikacji, systemów zbiorowych dojazdów do pracy jak również rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych. Infrastruktura komunikacyjna jest jednym z 4 celów strategicznych.

Strategiczny Plan Adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 (SPA 2020) – jest dokumentem (w fazie opracowywania), którego celem nadrzędnym jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju i efektywnego funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa w obliczu ryzyk, jakie niosą ze sobą zmiany klimatu oraz wykorzystanie pozytywnego wpływu jakie działania adaptacyjne mogą mieć na wzrost gospodarczy oraz stan polskiego środowiska. Strategia SPA2020 wskazuje cele i kierunki działań adaptacyjnych, które należy podjąć w najbardziej wrażliwych sektorach i obszarach w okresie do 2020 roku i określa konkretne działania adaptacyjne, wskazuje podmioty odpowiedzialne za ich realizację oraz podaje wskaźniki monitorowania i oceny realizacji przyjętych celów. Wrażliwość sektorów i obszarów została określona w oparciu o przyjęte scenariusze zmian klimatu. Strategia Rozwoju Sudety 2030 literalnie nie odnosi się do kwestii adaptacji do zmian klimatu. Szczegółowy komentarz w tej kwestii zawarto w rozdziale „Ocena uwzględnienia w Strategii Rozwoju Sudety 2030 celów i aspektów środowiskowych a także stopnia integracji ochrony środowiska do zaproponowanych w Strategii Rozwoju Sudety 2030 priorytetów i działań”.

Krajowa Polityka Miejska (KPM) jest dokumentem określającym planowane działania administracji rządowej dotyczące polityki miejskiej. Cel strategiczny KPM dotyczy wszystkich miast, niezależnie od ich wielkości czy położenia i jest nim wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do kreowania zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz poprawa jakości życia mieszkańców. 5 celów KPM to: Miasto sprawne; Miasto zwarte i zrównoważone; Miasto spójne; Miasto konkurencyjne; Miasto silne, w których porusza szereg istotnych dla rozwoju miast wątków, tzw. wątki tematyczne: Kształtowanie przestrzeni; Partycypacja publiczna; Transport i mobilność miejska; Niskoemisyjność i efektywność energetyczna; Rewitalizacja; Polityka inwestycyjna; Rozwój gospodarczy; Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu; Demografia; Zarządzanie obszarami miejskimi. Strategia 2030 w założeniu jest praktyczną realizacją celu 5. KPM t.j. Wspomaganie rozwoju subregionalnych i lokalnych ośrodków miejskich, przede wszystkim na obszarach problemowych polityki regionalnej (w tym na niektórych obszarach wiejskich) poprzez wzmocnianie ich funkcji oraz przeciwdziałanie ich upadkowi ekonomicznemu (miasto silne). Na poziomie operacyjnym implementacja KPM zachodzi poprzez działania integracyjne, partycypacyjne, likwidację braków komunikacyjnych, rewitalizację, promowane komunikacji zbiorowej i ścieżek rowerowych jak również wspieranie gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi.

Strategia Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020 - obejmuje województwa dolnośląskie, lubuskie, opolskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie. Strategia zakłada, że rozwój Polski Zachodniej powinien opierać się m.in. na: tworzeniu lepszych warunków do inwestowania i uprawiania turystyki, poprawie powiązań transportowych (np. modernizacja Odrzańskiej Drogi Wodnej, inwestycje drogowe) i inwestycjach w sieci energetyczne, wzmocnieniu ośrodków naukowo-badawczych, inicjowaniu współpracy między nimi, dopasowaniu kształcenia do wymogów rynku pracy. Propozycje zawarte w Strategii Rozwoju Sudety 2030 są zbieżne z postulatami w zakresie: Integracji przestrzennej i funkcjonalnej makroregionu; budowy oferty gospodarczej makroregionu; wzmocnienia potencjału naukowo--badawczego makroregionu.

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego (SRWD) jest najważniejszym dokumentem strategicznym regionu. W powiązaniu z krajowymi (w szczególności Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego) oraz unijnymi dokumentami strategicznymi, ujmuje całość spraw wpływających na kształtowanie sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej Dolnego Śląska. Nadrzędnym celem

strategicznym SRWD jest „Nowoczesna gospodarka i wysoka jakość życia w atrakcyjnym środowisku”. SRWD zawiera 8 celów szczegółowych: rozwój gospodarki opartej na wiedzy; zrównoważony transport i poprawa dostępności transportowej; wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw, zwłaszcza mśp; ochrona środowiska naturalnego, efektywne wykorzystanie zasobów oraz dostosowanie do zmian klimatu i poprawa poziomu bezpieczeństwa; zwiększenie dostępności technologii komunikacyjno-informacyjnych; wzrost zatrudnienia i mobilności pracowników; włączenie społeczne, podnoszenie poziomu i jakości życia, podniesienie poziomu edukacji, kształcenie ustawiczne. UWAGA: Zarząd Województwa Dolnośląskiego w dniu 22 stycznia 2018 r. przyjął uchwałę nr 4803/V/18 w sprawie zawiadomienia o przystąpieniu do opracowywania „Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030” oraz wszczęciu postępowania w sprawie przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko skutków realizacji przedmiotowego dokumentu. Dokument Sudety 2030 został opracowany zgodnie z zapisami projektu nowej SRWD 2030.

Program rozwoju „Dolny Śląsk. Zielona Dolina Żywności i Zdrowia” stanowi innowacyjne rozwiązanie problemów społeczno-gospodarczych z wykorzystaniem zasobów materialnych i niematerialnych w celu doskonalenia jakości życia społeczeństwa w regionie. Obejmuje on m.in. następujące zagadnienia: wykorzystanie walorów środowiskowych i naturalnych surowców Dolnego Śląska w produkcji żywności nowej generacji; rozwój nowych technologii pozwalających przetworzyć naturalne źródła surowców rolnych i biotechnologicznych w produkty żywnościowe prozdrowotne; tworzenie wyspecjalizowanych usług uzdrowiskowo-sanatoryjnych służących rewitalizacji zdrowia i odnowie biologicznej na rzecz jakości życia; ożywienie gospodarcze i stworzenie nowych miejsc pracy, postęp w obszarze nauki i badań. Strategia Rozwoju Sudety 2030 wspiera program Zielona Dolina m.in. poprzez wsparcie dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje sudeckie m.in. żywność wysokiej jakości, wsparcia dla produktów lokalnych, jak również promocję zdrowia oraz rozwój ośrodków uzdrowiskowych oraz współpracę pomiędzy biznesem, nauką i samorządem.

### **3 OCENA MOŻLIWEGO WPŁYWU SKUTKÓW REALIZACJI ZAMIERZEŃ STRATEGII ROZWOJU SUDETY 2030 NA POSZCZEGÓLNE KOMPONENTY ŚRODOWISKA**

#### **3.1 Różnorodność biologiczna (zwierzęta, rośliny oraz obszary chronione)**

##### **3.1.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy**

Obszar Sudetów oraz ich Przedgórze i Pogórze cechuje się dużą różnorodnością przyrody ożywionej, co stanowi o wyjątkowości terenu i jego wyraźnej odrębności od przyległych rejonów usytuowanych na niżu. Znaczącym czynnikiem decydującym o zachowaniu bioróżnorodności był stosunkowo niewielki zasięg i skala antropopresji w ubiegłych stuleciach. Mimo wielu przekształceń, ukształtowanie terenu i surowy klimat rejonów górskich wpływały limitująco na działalność człowieka, co pozwoliło przyrodzie zachować się w stosunkowo dobrym stanie, cechującym się dużym bogactwem gatunkowym<sup>5</sup>. Obecny skład gatunkowy szaty roślinnej uzależniony jest bezpośrednio od przestrzennej zmienności czynników klimatycznych, typologii gleb oraz ukształtowania terenu. Flora rejonu Sudetów jest silnie związana z ostatnim zlodowaceniem, które miało miejsce w czwartorzędzie. Ustępujący lodowiec wykształcił specyficzny relief terenu, umożliwił zasiedlenie obszaru przez roślinność nąpywową, a jednocześnie z jego działalnością związana jest obecność gatunków reliktowych, które zachowały się w kilku zbiorowiskach. Znaczne zróżnicowanie rzeźby terenu spowodowało wytworzenie mnogości siedlisk, a w górskich warunkach Sudetów – wykształcenie piętrowego układu roślinności. Poszczególne piętra wykazują obecnie w różnym stopniu znamiona degradacji, najsilniej widocznej w rejonie pogórze. Zbiorowiska leśne grądu środkowoeuropejskiego i podgórskiej dąbrowy acidofilnej, będące potencjalnymi stadiami klimaksowymi, zostały zastąpione przez grunty użytkowane rolniczo lub cechują się silnie zmienionym w stosunku do naturalnego składem gatunkowym. Szczególnie częste są nasadzenia drzew iglastych: świerka, sosny oraz modrzewia, co bezpośrednio wpływa na zmianę składu

---

<sup>5</sup> Świerkosz K. 2004. Stan ochrony roślin naczyniowych oraz wybranych siedlisk przyrodniczych w Sudetach i na ich Przedgórzu w ramach systemu Natura 2000. Muzeum Przyrodnicze, Wrocław

gatunkowego runa leśnego. Piętro regła dolnego tworzą monokultury świerkowe, nieprzystosowane do warunków siedliskowych, wraz z roślinnością ruderalną i synantropijną oraz borówczyskami i trawiastymi polanami. Najbardziej unikatowe gatunki można spotkać w najwyższych położonych partiach grzbietów górskich. Z uwagi swoją dużą specyfikę, są one bardzo wrażliwe na wszelkie zmiany warunków siedliskowych. O wartości przyrodniczej piętra subalpejskiego i alpejskiego świadczy obecność rzadkich i chronionych gatunków, m.in. kosodrzewiny, widłaka alpejskiego, goryczki tojeściowej, gnidosza sudeckiego, sasanki alpejskiej i wielu innych, a także gatunków reliktowych: wierzby lapońskiej, brzozy karłowatej, maliny moroszki. Na samym obszarze Karkonoskiego Parku Narodowego i jego otuliny, stanowiącego szczególnie cenny region Sudetów, stwierdzono obecność 259 gatunków grzybów wielkoowocnikowych, z czego 12 jest chronione, 630 gatunków porostów, w tym 53 chronione, oraz 1100 taksonów roślin naczyniowych, z czego chronione jest 75 gatunków, a 3 gatunki znajdują się w załączniku II dyrektywy Rady 92/43/EWG. Osobliwością sudeckiej przyrody jest obecność specyficznej flory związanej ze skałami bazaltowymi, gdzie wśród roślinności endemicznie występuje skalnica bazaltowa, a także inne bardzo rzadkie gatunki: różeniec górski, zerwa kłosowa, kostrzewa pstra, rozchodnik alpejski, macierzanka alpejska. Istotnym elementem krajobrazu są torfowiska dwóch typów: wysokie subalpejskie, z dużym udziałem mchów torfowców, turzyc, wełnianek i żurawiny, oraz torfowiska przejściowe.

Specyfika fauny wynika z panujących warunków klimatycznych, wykształconej szaty roślinnej, a także z działalności człowieka. Podobnie jak w przypadku roślinności, istotnym czynnikiem były czwartorzędowe zlodowacenia, decydujące o obecności gatunków endemicznych i borealno – górskich, np. poczwarówki i zakorka brunatnego. Dość licznie reprezentowane są również gatunki alpejskie. Spośród 47 gatunków ssaków występujących w rejonie Sudetów, 25 jest uznawanych za chronione. Stwierdzono również występowanie 19 gatunków nietoperzy, z najliczniejszym spośród nich nockiem rudym. Pozostawianie martwych drzew w sudeckich lasach sprzyja zwiększaniu różnorodności awifauny – z rzadkich gatunków ptaków wymienić można dzięcioła trójpalczastego, cietrzewia oraz bielika, którego obecność świadczy o poprawie stanu środowiska obszaru w ostatnich latach. Łącznie w samych Karkonoszach zaobserwowano 185 gatunków ptaków, z czego 20 wymienionych jest w załączniku do Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 roku w sprawie ochrony dzikiego ptactwa. Gady reprezentowane są przez 5 gatunków: jaszczurkę zwinę i żyworodną, padalca zwyczajnego, zaskrońca zwyczajnego i żmiję zygzakowatą. Wśród płazów szczególnie często spotykane są traszki – górskie oraz zwyczajna, a także salamandra plamista, ropucha zwyczajna i żaba trawna.<sup>6</sup>

Pozytywny wpływ na bioróżnorodność ma stosunkowo duża, choć zróżnicowana w skali regionu powierzchnia zajmowana przez lasy, związana głównie z obszarami leśnymi tworzącymi zwarte pokrywy położone w zasięgu Sudetów. Obszar pogórza to w dużej mierze tereny użytkowane rolniczo, gdzie lasy spotykane są w mniejszych kompleksach, cechujących się znacznym rozdrobnieniem. Pewną ostoją dla bioróżnorodności, związaną z terenami poddanymi przekształceniom antropogenicznym, są użytki zielone, stanowiące około 50 % powierzchni rolniczych i mające półnaturalny charakter. O dużym znaczeniu tego typu zbiorowisk świadczy obecność gatunków chronionych, w tym objętych ochroną gatunkową ścisłą: gółki długoostrogowej, lillii złotogłów, kosaćca syberyjskiego i pełnika europejskiego<sup>7</sup>.

Na terenie objętym potencjalnym oddziaływaniem Strategii Rozwoju Sudety 2030 licznie występują obszary chronione o różnym statusie i zakresie stosowania form ochrony (Ryc. 1, Ryc. 2). Utworzono tutaj dwa parki narodowe: Karkonoski Park Narodowy oraz Park Narodowy Gór Stołowych, o łącznej powierzchni 119,15 ha. Duży fragment zajmują obszary chronionego krajobrazu w liczbie 8, które jednak z uwagi na swój status prawny nie spełniają rzeczywistej funkcji ochrony bioróżnorodności *in situ*, obejmując grunty użytkowane gospodarczo. Liczne są natomiast rezerваты przyrody, odgrywające pozytywną rolę dla podtrzymania bioróżnorodności. Szczególne znaczenie w kontekście zachowania bioróżnorodności ma rezerwat Torfowiska Doliny Izery, mający charakter unikatowej w skali kraju subarktycznej tundry. Obejmujący powierzchnię 529 ha rezerwat został wpisany na listę obszarów

<sup>6</sup> Raj A, Knapik R. 2014. Karkonoski Park Narodowy. Jelenia Góra.

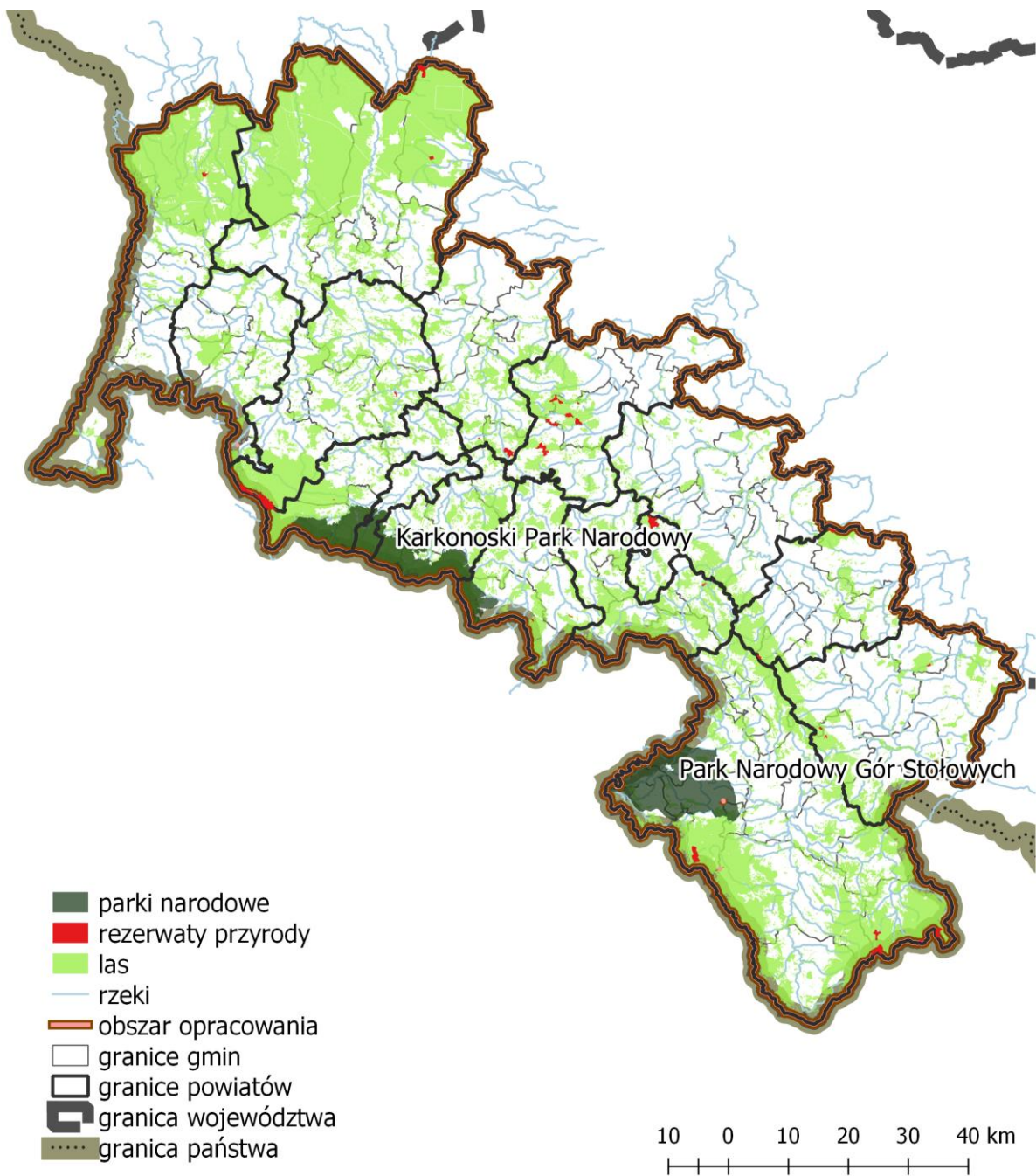
<sup>7</sup> Paszkiewicz-Jasińska A. 2015. Chronione i rzadkie gatunki roślin użytków zielonych w Sudetach. Inżynieria i Ochrona Środowiska.



Ramsar, stanowiących ostoje wodno – błotne o znaczeniu światowym. Formy obszarowej ochrony przyrody Sudetów i przedgórze sudeckiego uzupełnione są o sieć obszarów Natura 2000 (Ryc. 2), obejmującą swoim zasięgiem szczególnie cenną przyrodę większości pasm górskich oraz obszarów mokradeł w dolinie rzeki Bóbr. Sieć form ochrony przyrody obejmuje również ochronę indywidualną w postaci pomników przyrody<sup>8</sup>.

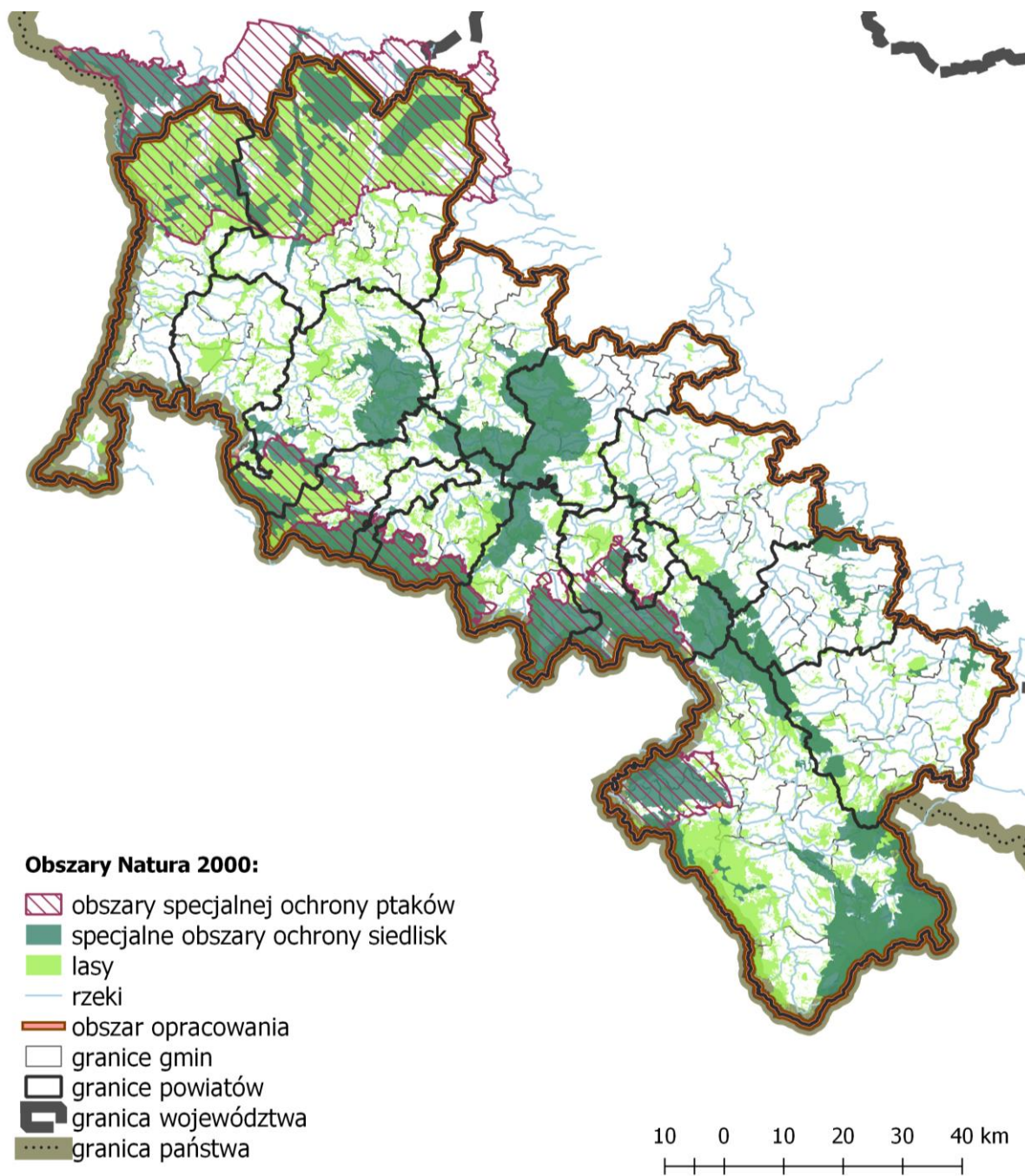
---

<sup>8</sup> [www.geoportal.dolnyslask.pl](http://www.geoportal.dolnyslask.pl)



Ryc. 1 Parki narodowe i rezerваты. Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ, PIG-PIB, GUGiK oraz CLC2012<sup>9</sup>.

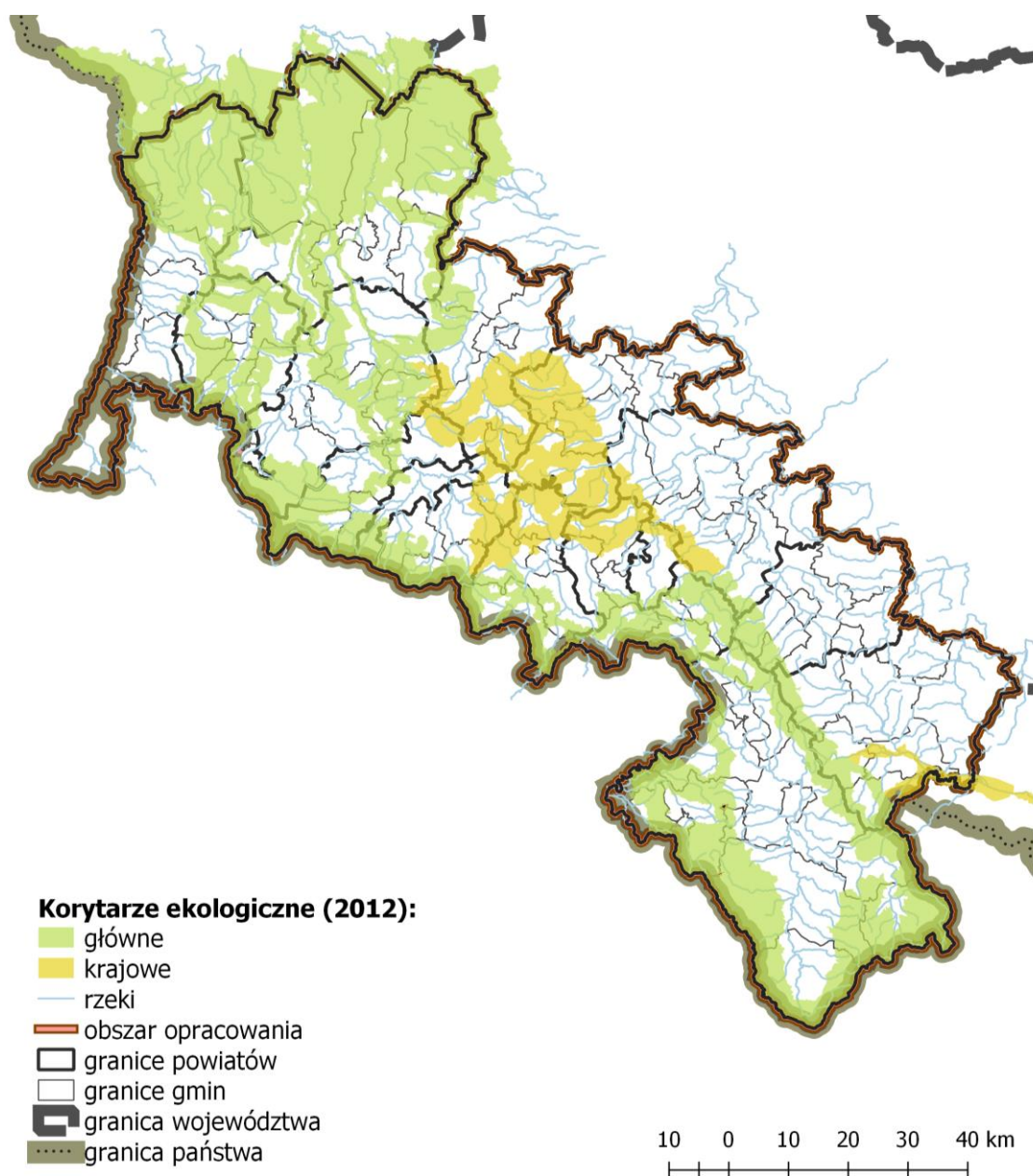
<sup>9</sup> Corine Land Cover 2012. European Union, Copernicus Land Monitoring Service 2018, European Environment Agency (EEA) [<https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc-2012>]



Ryc. 2 Obszary Natura 2000. Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ, GUGiK oraz PIG-PIB.

Dla zachowania łączności pomiędzy poszczególnymi formami ochrony przyrody i w celu ograniczenia negatywnych skutków fragmentacji środowiska, ustanowione zostały korytarze ekologiczne (Ryc. 3). Mają one za zadanie pozwolić roślinom i zwierzętom na swobodny przepływ między siedliskami. Prawidłowo funkcjonująca sieć korytarzy umożliwia gatunkom egzystowanie w środowisku, mimo niekiedy daleko idącej antropopresji. Spójna sieć obszarów chronionych, zapewniających jak największej liczbie gatunków odpowiednich warunków do podtrzymania populacji, połączona odpowiednio gęstym układem korytarzy jest kluczem do zachowania wysokiej bioróżnorodności i pozwala na swobodny przepływ zasobów genowych, zapobiegając izolacji cennych gatunków i zbiorowisk. Jest to szczególnie istotne w obliczu niekorzystnych zmian w środowisku, wywołanych zmniejszeniem naturalnego zasięgu obszarów niezmienionych przez wpływy człowieka. Opracowana w 2011 roku mapa korytarzy ekologicznych wskazuje, że przez region Sudetów przebiegają równoleżnikowo dwa pasy. Pierwszy z nich

obejmuje teren wzdłuż granicy polsko – czeskiej, kolejny jest przesunięty w kierunku pogórza, biegnąc w linii Świebodzice – Wojcieszów – Lubań, łącząc obszarowe formy ochrony przyrody rejonu Sudetów<sup>10</sup>.



Ryc. 3 Korytarze ekologiczne. Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ, GUGiK oraz PIG-PIB.

Pomimo podjęcia działań w kierunku ochrony przyrody i zachowania bioróżnorodności, przekształcenia środowiska, zmiany klimatyczne i ogólnie pojęta, daleko idąca presja człowieka wiąże się z szeregiem negatywnych oddziaływań, odbijających się na zmniejszeniu puli gatunkowej roślin i zwierząt. Szczególnie duże niebezpieczeństwo eliminacji z przekształconych siedlisk dotyczy gatunków silnie wyspecjalizowanych, specyficznych, o ograniczonych zdolnościach przystosowywania się do zmieniających warunków środowiska. Do grupy podwyższonego ryzyka zaliczyć należy relikty glacialne występujące w rejonie Karkonoszy, wykazujące dużą wrażliwość na zmiany klimatyczne. Wysokie zagrożenie wyginięciem dotyczy również specyficznych i mających bardzo ściśle określone wymagania siedliskowe gatunków torfowiskowych, zwłaszcza w kontekście postępującego osuszania i erozji

<sup>10</sup> [www.mapa.korytarze.pl](http://www.mapa.korytarze.pl)

obszarów podmokłych. Obecnie z terenu Sudetów ustąpiły gatunki dużych ssaków drapieżnych: wilki, niedźwiedzie i żbiki, wytępione już pod koniec XVIII wieku. Wyginięcie tej grupy zwierząt pociągnęło za sobą skutki w sieci troficznej, powodując wzrost liczebności populacji roślinożerców, co w dalszej perspektywie może odbić się negatywnie na bioróżnorodności flory. Z gatunków niegdyś notowanych na terenie Karkonoszy zniknął również spotykany w piętrze regla górnego głuszc.

Spadek różnorodności biologicznej warunkowany jest przez szerokie spektrum czynników, z których aby ocenić rzeczywisty wpływ każdego z nich, należałoby przeprowadzić szczegółową analizę jego natężenia w odniesieniu do wymagań siedliskowych danego gatunku i zmian w środowisku, jakie ów czynnik wywołuje. W ujęciu ogólnym na pierwszy plan wysuwają się czynniki antropogeniczne, wśród których największe znaczenie mają:

- Zmniejszenie naturalnych, biologicznie czynnych powierzchni wywołane rozwojem zabudowy, zwłaszcza na obszarach podmiejskich,
- Szeroko pojęta ingerencja w naturalne środowiska prowadząca do ich degradacji, obserwowana na przykład w formie wprowadzania monokultur świerkowych w lasach reglaowych czy będąca efektem eksploatacji torfowisk,
- Fragmentacja i izolacja fragmentów ekosystemów, spowodowana rozwojem sieci komunikacyjnych i powodująca obniżenie jakości siedliska,
- Intensywna gospodarka rolna, prowadząca do zaniku zieleni śródpolnej oraz roślinności segetalnej, a dążąca do uzyskiwania monokultur na gruntach wykorzystywanych rolniczo,
- Introdukcja ekspansywnych gatunków obcego pochodzenia, które nie posiadając naturalnych wrogów w polskich warunkach siedliskowych szybko zwiększają swoją liczebność, wypierając gatunki rodzime. Zaburzenia składu gatunkowego siedlisk mogą również wynikać z wysoce rozwiniętej turystyki,
- Zmiany klimatyczne zachodzące w kierunku wzrostu średniej temperatury powietrza i zmian sum opadów, szczególnie niebezpieczne dla stenotypowych gatunków endemicznych oraz reliktowych<sup>11</sup>.

### **3.1.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030**

Z punktu widzenia środowiska przyrodniczego pod kątem zachowania jego bioróżności w niezmiennym stanie, szczególnie niewskazana byłaby rezygnacja z realizacji celu 2 – zintegrowane, aktywne społeczeństwo, zwłaszcza w działaniu zakładającym podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży. Utracona zostałaby w ten sposób możliwość podwyższenia kwalifikacji i świadomości kapitału ludzkiego, mająca szansę przełożyć się także na większą wiedzę w dziedzinie dbałości o środowisko. Znaczącą stratą dla bioróżnorodności byłoby również zaniechanie ochrony i rewitalizacji walorów kulturowych oraz przyrodniczych, co jest działaniem wycelowanym szczególnie pozytywnie w zachowanie puli gatunkowej roślin i zwierząt oraz integralności siedlisk. Podobnie niekorzystne byłoby odejście od strategii gospodarki niskoemisyjnej, zwłaszcza w świetle typowania zmian klimatycznych jako jednego z czynników wpływających na poziom bioróżnorodności. Problematyczne mogą być planowane działania dotyczące tworzenia atrakcyjnych warunków dla inwestycji oraz dobrej komunikacji regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu. Wdrożenie zamierzeń wiązać się będzie z przeznaczeniem nowych obszarów pod zagospodarowanie inwestycyjne oraz komunikacyjne, kosztem likwidacji lub fragmentacji naturalnych siedlisk. Z punktu widzenia dbałości o różnorodność biologiczną, brak realizacji tych działań byłby wskazany, pozwalając na uniknięcie uruchomienia czynników generujących potencjalnie negatywne oddziaływania na florę, faunę i obszary chronione.

W przypadku większości pozostałych celów strategii, brak ich realizacji pozostałby dla środowiska przyrodniczego neutralny.

---

<sup>11</sup> Symonides E. 2014. Różnorodność biologiczna Polski-jej stan, zagrożenia i prawno-organizacyjne aspekty ochrony. Przyszłość. Świat-Europa-Polska.

### 3.1.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na różnorodność biologiczną

Tabela 1 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na różnorodność biologiczną

Cele strategiczne	Priorytety	Działania	Charakter działania							
			-3	-2	-1	1	2	3		
1. Konkurencyjna gospodarka	1.1 Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP	1.1.1. Współdziałanie JST w zakresie organizacji sieci inkubatorów przedsiębiorczości i platform start-upowych								
		1.1.2. Realizacja programu transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości								
		1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów								
		1.1.4. Przygotowanie i realizacja programu „Powrót w Sudety” dla absolwentów szkół wyższych								
	1.2 Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach	1.2.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach sudeckich								
		1.2.2. Współpraca JST w zakresie jednolitych zasad wsparcia dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje sudeckie (np. żywność wysokiej jakości, branża chemiczna i farmaceutyczna, produkcja maszyn i urządzeń itp.)								
		1.2.3. Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB oraz (m.in. parki technologiczne, centra transferu technologii, akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz inne organizacje wspierające procesy innowacji w przedsiębiorstwach).								
	1.3 Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka	1.3.1. Wsparcie instytucjonalne i finansowe dla inicjatyw klastrowych (np. zdrowie/uzdrowiska, turystyka, automotive, surowce skalne, produkty regionalne itp.)								
		1.3.2. Tworzenie łańcucha wzajemnych relacji i współpracy w triadzie administracja publiczna – biznes – nauka								
		1.3.3. Program sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego. Wsparcie projektów realizowanych przez naukowców w partnerstwie z przedsiębiorstwami sudeckimi (tworzących nowe produkty, usługi i inne rozwiązania).								
	1.4 Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji	1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.).								
		1.4.2. Wykorzystanie doświadczeń SSE do stworzenia wspólnej instytucji zarządczej dla SSSG oraz wspólnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów SSSG								
		1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG								
	2.2 Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku	2.2.1. Przygotowanie subregionalnego audytu poziomu i kierunków kształcenia jako bazy dla lokalnych polityk oświatowych								
		2.2.2. Promowanie sieci współpracy szkół zawodowych z lokalnymi przedsiębiorstwami w rozwoju dostosowanych do potrzeb kierunków kształcenia								
		2.2.3. Wypracowanie spójnej, aktywnej polityki podwyższania kwalifikacji nauczycieli								
		2.2.4. Stworzenie subregionalnego benchmarkingu edukacyjnego – udostępniającego w przystępnej formie wyniki								

		edukacyjnej wartości dodanej, rezultaty matur itp.									
		2.4.2. Stworzenie sudeckiego funduszu wsparcia dla organizacji społecznych									
		2.4.4. Wsparcie dla rzemiosła i produktów lokalnych, kształtujących tożsamość Sudetów									
2. Infrastruktura komunikacyjna	3.1 Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin)	3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3									
		3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej									
		3.1.3. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (PLK, KD, PKP itp.) celem podwyższenia jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej z głównymi ośrodkami gospodarczymi									
	3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi.	3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej)									
		3.2.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami na rzecz modernizacji głównych osi komunikacyjnych, integrujących główne ośrodki gospodarcze i turystyczne									
		3.2.3. Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu podróży kolejowych (remonty dworców, tworzenie centrów przesiadkowych).									
		3.2.4. Utworzenie subregionalnego programu na rzecz rewitalizacji lokalnych połączeń kolejowych									
		3.2.5. Utworzenie subregionalnego programu modernizacji dróg powiatowych łączących strefy gospodarcze, główne ośrodki turystyczne oraz zwiększających dostępność do obszarów peryferyjnych									
	3.3 Upowszechnienie dostępu do Internetu wysokich prędkości	3.3.1. Rozbudowa sieci światłowodowej w celu upowszechnienia dostępu do szerokopasmowego Internetu									
		3.3.2. Współpraca z operatorami w celu zwiększenia dobrej jakości sygnału sieci komórkowej, umożliwiającego szybki transfer danych. Eliminacja „Białych plam” zwłaszcza na obszarach peryferyjnych									
	3.4 Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region)	3.4.1. Stworzenie pilotażowych programów komunikacji publicznej (gminnych, powiatowych). Wykreowanie i popularyzacja dobrych praktyk w tym zakresie									
		3.4.2. Współpraca JST w celu stworzenia aglomeracyjnych zintegrowanych systemów komunikacji publicznej (autobusowej i kolejowej)									
		3.4.3. Stworzenie rozwiązań organizacyjno-finansowych zapobiegających wykluczeniu komunikacyjnemu obszarów peryferyjnych									
3.4.4. Współpraca JST z przedsiębiorstwami na rzecz stworzenia zbiorowych systemów dojazdów do pracy											
3. Zdrowie, wypoczynek, rekreacja	4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów kulturowych i przyrodniczych	4.1.1. Wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (parki narodowe, krajobrazowe, obszary NATURA 2000, rezerваты przyrody)									
		4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych									
		4.1.3. Wykreowanie programu wsparcia dla Sudeckich Perełek - miejscowości o wysokich walorach kulturowych niebędących siedzibami gmin (np. Pobiedna, Chełmsko Śl., Sokołowsko, Srebrna Góra, Międzygórze).									
		4.1.4. Współpraca z WBU, Dolnośląskim Konserwatorem Zabytków, Dyrekcjami Parków Narodowych oraz RDOŚ na rzecz wyznaczenia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo oraz kulturowo do objęcia planowaniem miejscowym (MPZP)									
	4.2 Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i	4.2.1. Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji									

	<b>produkcji energii ze źródeł odnawialnych</b>	4.2.2. Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych																			
		4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.)																			
		4.2.4. Stworzenie programu Elektromobilne Sudety – spójnego logistycznie i przestrzennie zestawu działań promujących ten rodzaj transportu w miastach i ośrodkach turystycznych (wymiana taboru komunikacji publicznej, instalacja punktów ładowania, preferencje parkingowe itp.)																			
	<b>4.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowskiej</b>	4.3.1. Współpraca na rzecz ciągłości zagospodarowania turystycznego (duża i mała architektura, punkty widokowe, parkingi itp.)																			
		4.3.2. Kooperacja z Zarządami Uzdrawisk w celu rozwoju harmonijnego rozwoju zaplecza turystyczno-rekreacyjnego kurortów																			
		4.3.3. Współpraca gmin na rzecz rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych																			
		4.3.4. Wykorzystanie dobrych praktyk na rzecz Integracji zagospodarowania i pakietyzacji tematycznej (na wzór Doliny Pałaców i Ogrodów)																			
		4.4.2. Integracja działań w zakresie marketingu gospodarczego obszaru (rozpocznij działalność, zainwestuj tu)																			
		4.4.3. Współpraca JST na rzecz zintegrowanej promocji turystycznej całych Sudetów (przyjedź do nas, spędź tu wakacje)																			
		4.4.4. Integracja działań w celu zbudowania wieloletniego planu marketingowego zmieniającego peryferyjny i problemowy wizerunek regionu na nowoczesne, kreatywne miejsce zamieszkania, pracy i rekreacji.																			



Największą korzyść pod kątem ochrony różnorodności biologicznej mogą przynieść działania w ramach celu 4 – Zdrowie, wypoczynek, rekreacja i priorytetu 4.1. - Ochrona i rewitalizacja walorów kulturowych i przyrodniczych oraz priorytetu 4.2. - Wdrażanie strategii niskoemisyjnych produkcji energii ze źródeł odnawialnych. Zwłaszcza wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych w ramach sieci Natura 2000 oraz rezerwatów przyrody przyczyni się do poprawy stanu siedlisk przyrodniczych, a co za tym idzie, zwiększy stabilność populacji roślin i zwierząt. W warunkach odpowiednio prowadzonej ochrony, można oczekiwać utrzymania dotychczasowej liczebności gatunków, a poprawa stanu środowiska przyrodniczego przyczynić się może nawet do ponownego pojawienia się tych roślin i zwierząt, które nie były na tym terenie od pewnego czasu notowane. Duże znaczenie będzie miało wdrożenie gospodarki niskoemisyjnej w ramach priorytetu 4.2. - Likwidacja źródeł niskiej emisji termomodernizacja budynków i nacisk na wykorzystanie energii odnawialnej skutkować będzie poprawą jakości powietrza atmosferycznego, a co za tym idzie, podniesieniem warunków bytowania zwierząt i roślin i ograniczeniem degradacji ich naturalnych siedlisk spowodowanej zanieczyszczeniem środowiska.

W przypadku części działań przewidzianych w Strategii Rozwoju Sudety 2030, spodziewany jest pośredni pozytywny skutek na płaszczyźnie zachowania lub zwiększenia bioróżnorodności. W tym zakresie istotne jest wdrażanie zamierzeń Celu 2 - Zintegrowane, aktywne społeczeństwo. Przewidziane w jego ramach działania zakładają podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz aktywizację gospodarczą osób starszych (istotne jest, aby uwzględniła także tematykę ochrony przyrody i roli zasobów przyrodniczych w rozwoju regionalnym). Polityka podnoszenia kwalifikacji nauczycieli w dalszej perspektywie czasu powinna nieść za sobą również podniesienie poziomu edukacji w ramach świadomości ekologicznej, a tym samym wiązać się ze wzrostem poczucia odpowiedzialności społeczeństwa za stan środowiska naturalnego. Pozytywne oddziaływania mogą również wynikać z wdrożenia celu 1 – Konkurencyjnej gospodarki, zwłaszcza w kwestii wspierania kooperacji biznes – nauka oraz innowacji w przedsiębiorstwach. Warunkiem jest jednak objęcie działaniami technologii proekologicznych i uwzględnienie w aspekcie powiązań naukowo – biznesowych wpływu przedsięwzięć na środowisko. Jeśli czynniki te zostaną dostatecznie dobrze wzięte pod uwagę, dodatnie oddziaływanie na szeroko pojętą bioróżnorodność wynikające z poprawy stanu naturalnych siedlisk może być znaczące.

Potencjalnych negatywnych oddziaływań można się spodziewać w wyniku wdrożenia celu 3 - Infrastruktura komunikacyjna. Nacisk na dobrą komunikację regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu, nową jakość powiązań wewnętrznych oraz rozwój transportu publicznego zakłada w ramach priorytetu 3.1 realizację koncepcji łączników drogowych oraz trasy S8 uwzględniającej dobre skomunikowania Kotliny Kłodzkiej. Spodziewany jest więc rozwój sieci drogowej – inwestycji o charakterze liniowym, przecinających teren barierą trudną do pokonania dla większości gatunków roślin i zwierząt. Wiąże się z tym zagrożenie związane z fragmentacją siedlisk oraz pogorszenie jakości siedlisk, z uwagi na wzrost natężenia hałasu oraz emisję zanieczyszczeń. Istotne dla skali tego potencjalnego oddziaływania będzie jednak wytyczenie dokładnego przebiegu planowanych tras oraz uwzględnienie metod minimalizacji negatywnego wpływu.

W ramach wdrażania celu 1 Konkurencyjna gospodarka, pewne potencjalne zagrożenie stanowić może wspieranie rozwoju przedsiębiorczości. Przewidywane wykonanie uzbrojenia terenu będzie za sobą niosło degradację i zajmowanie siedlisk podczas wykonywania prac. Wpływ potencjalnie pojawiających się nowych przedsiębiorstw na florę i faunę regionu będzie zależny od profilu działalności. Szczegółowa ocena oddziaływania będzie możliwa na etapie projektu przedsięwzięcia. Istotne jest, aby zasoby środowiskowe były traktowane jako zasób a nie bariera rozwojowa. Należy dołożyć starań, aby z powodów maksymalizacji zysków nie ograniczać stosowania rozwiązań minimalizujących potencjalny negatywny wpływ na środowisko (np. oszczędności przy krótszych przebiegach tras komunikacyjnych czy rezygnacji z etapowania prac lub stosowania rozwiązań prośrodowiskowych).

Potencjalny negatywny wpływ na omawiany komponent środowiska ujawnić się może także w ramach priorytetów 4.3 - Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej oraz 4.4 - Zintegrowany marketing terytorialny. Zagospodarowanie turystyczne regionu wiązać się może z koniecznością zajęcia nowych partii terenu, kosztem istniejącej na nim dotychczas roślinności. Marketing

skoncentrowany na promowaniu Sudetów jako celu turystycznego przyczyni się do wzrostu intensywności ruchu zarówno na szlakach drogowych, jak i pieszych. Będzie to za sobą niosło zarówno spotęgowanie roli potencjalnych negatywnych oddziaływań ciągów komunikacyjnych w kontekście hałasu, zanieczyszczeń i śmiertelności zwierzyny, jak również wzrostu znaczenia ruchu pieszego w uszczuplaniu zasobów bioróżnorodności, związany z wydeptywaniem szlaków, umyślnym bądź nieumyślnym niszczeniem roślinności oraz płoszeniem zwierzyny, dla której wzmożony ruch turystyczny może być źródłem zmian zachowania, obniżenia zdolności rozrodu i ustępowania z niektórych siedlisk. Jednocześnie dla utrzymania atrakcyjności turystycznej konieczne jest także zachowanie wysokich walorów przyrodniczych (które często są powodem turystycznej aktywności). W odniesieniu do turystyki konieczne jest określenie odporności na presję turystyczną i rozwijanie turystyki kwalifikowanej, w której turysta rozumie ograniczenia wynikające z konieczności ochrony przyrody.

Podsumowując – w Strategii Rozwoju Sudety 2030 zawarte są założenia o potencjalnie zarówno pozytywnym, jak i negatywnym oddziaływaniu na bioróżnorodność, rośliny i zwierzęta. Z uwagi na bardzo ogólne określenie planowanych działań ich faktyczny wpływ na środowisko zależeć będzie od rzeczywistej skali realizacji zamierzenia.

### **3.1.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą potencjalnych negatywnych oddziaływań**

Opisane wyżej możliwe, potencjalne negatywne oddziaływania mogą być w znacznym stopniu ograniczone przez zastosowanie odpowiednio dobranych i zrealizowanych środków minimalizujących. Zostaną one szczegółowo określone w procedurach oceny oddziaływania na środowisko przeprowadzanych dla przedsięwzięć zawsze znacząco negatywnie oddziałujących na środowisko oraz w uzasadnionych przypadkach także dla przedsięwzięć potencjalnie znacząco oddziałujących negatywnie dla środowisko. Organ odpowiedzialny za wdrażanie niniejszej Strategii powinien dołożyć starań, aby wspierane przedsięwzięcia rzetelnie podchodziły do ochrony zasobów przyrodniczych. Przy rozważaniu minimalizacji potencjalnych negatywnych oddziaływań należy korzystać z najlepszych, istniejących rozwiązań, biorąc pod uwagę m.in.:

- W przypadku powstawania nowych przedsięwzięć należy lokalizować je w miejscach jak najmniej uciążliwych dla środowiska. W ramach transferu wiedzy i dobrych praktyk w przedsiębiorczości zalecane jest rozpowszechnianie działań kompensacyjnych i technologii mających na celu zmniejszanie negatywnego .
- Realizacja polityki mieszkaniowej nie powinna odbywać się kosztem fauny i flory, stąd jej planowana rozbudowa opierać się musi o odpowiednią lokalizację obiektów, poza miejscami występowania cennych siedlisk. Lokalizacja funkcji mieszkaniowych winna wynikać z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, dla których w postępowaniu w sprawie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko powinno się uwzględnić uwarunkowania przyrodnicze.
- W przypadku działań wymagających podjęcia robót budowlanych, zwłaszcza w ramach priorytetu rozwoju infrastruktury komunikacyjnej, zaleca się prowadzić nowe trasy w taki sposób, aby zminimalizować fragmentację najbardziej cennych siedlisk. Wskazane jest wprowadzanie nasadzeń zieleni wokół dróg, a także oszczędne gospodarowanie przestrzenią, rozumiane przez ograniczenie wycinki drzew i krzewów do minimum. Zdegradowane siedliska powinny być w miarę możliwości odtworzone. Zaleca się pozostawienie korytarzy ekologicznych lub przejść dla zwierząt w odpowiedniej ich liczbie i wymiarach. Wszelkie prace budowlane powinny być prowadzone poza okresami lęgowymi zwierząt, zwłaszcza ptaków oraz ptaków.
- Należy właściwie dobrać lokalizację obiektów infrastruktury turystycznej, tak, aby uniknąć nadmiernej presji na obszary cenne przyrodniczo. Podobnie jak w przypadku wszelkich prac budowlanych, powinny się one odbywać poza okresami lęgowymi ptaków.

## 3.2 Ludzie

### 3.2.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska

W opisie stanu i problemów zdrowotnych mieszkańców posłużono się danymi dla województwa dolnośląskiego, ze względu na poziom agregacji danych udostępnianych przez Ministerstwo Zdrowia w ramach Mapy Potrzeb Zdrowotnych.

Do najczęstszych problemów zdrowotnych mieszkańców Dolnego Śląska, podobnie jak w przypadku całego kraju, należą choroby kardiologiczne oraz onkologiczne. Choroby serca były pierwszą co do częstości przyczyną zgonów mieszkańców województwa dolnośląskiego. W latach 2011-2013 były one odpowiedzialne za 26,4% ogółu zgonów mieszkańców województwa (25,5% zgonów mężczyzn i 27,3% zgonów kobiet)<sup>12</sup>. Nowotwory złośliwe były drugą co do częstości przyczyną zgonów. W latach 2011-2013 były one odpowiedzialne za 25,3% ogółu zgonów mieszkańców województwa dolnośląskiego (26,6% zgonów mężczyzn i 23,9% zgonów kobiet)<sup>13</sup>. Istnieje wiele czynników mających wpływ na te grupy chorób, a niektóre z nich są szczególnie silnie związane ze stanem środowiska. W przypadku chorób kardiologicznych czynnikiem takim jest np. komfort termiczny, silnie związany z obecnymi zmianami klimatu i występowaniem fał gorąca lub zjawisk miejskich wysp ciepła<sup>14</sup>. W przypadku chorób onkologicznych ważnym czynnikiem jest ogólny stan jakości środowiska, uwzględniającego różne jego komponenty<sup>15</sup>. Zanieczyszczenie komponentów środowiska może mieć charakter stały (np. zanieczyszczenie gleby metalami ciężkimi) lub czasowy (np. smog w okresie grzewczym), jednak te komponenty szczegółowo omówione zostaną w następnych rozdziałach.

Ważnym aspektem związanym ze zdrowiem mieszkańców regionu jest występowanie uzdrowisk. Na obszarze objętym strategią występuje 11 uzdrowisk (1 nizinne, 7 podgórskich oraz 3 górskie), które rozmieszczone są regularnie (Ryc. 4). Oprócz usług medycznych świadczonych kuracjom skierowanym przez NFZ, uzdrowiska najczęściej umożliwiają skorzystanie z tych usług osobom prywatnym, w tym także mieszkańcom. W odróżnieniu od większości kraju, region charakteryzuje się zatem dostępnością dodatkowej infrastruktury z zakresu ochrony zdrowia, a także korzystnymi warunkami środowiskowymi, niezbędnymi do przyznania statusu uzdrowiska.

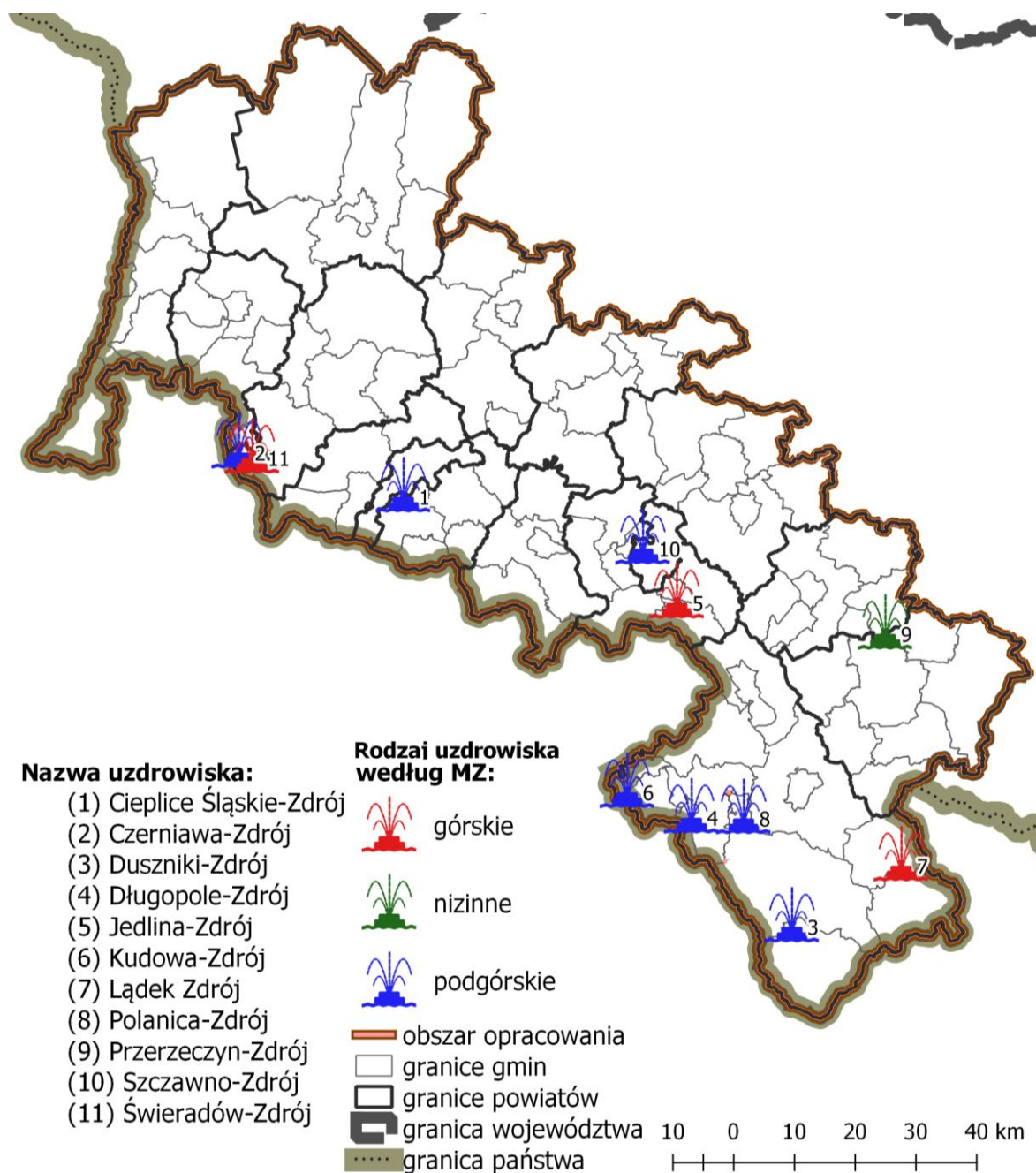
---

<sup>12</sup> Ministerstwo Zdrowia 2015. Mapa potrzeb zdrowotnych w zakresie kardiologii dla województwa dolnośląskiego.

<sup>13</sup> Ministerstwo Zdrowia 2015. Mapa potrzeb zdrowotnych w zakresie onkologii dla województwa dolnośląskiego.

<sup>14</sup> Heaviside C, Vardoulakis S, Cai X.-M. 2016. Attribution of mortality to the urban heat island during heatwaves in the West Midlands, UK. *Environ. Health*, 15, 27

<sup>15</sup> Jagai J, Messer L, Rappazzo K, Gray C, Grabich S, Lobdell D. 2017. County-level cumulative environmental quality associated with cancer incidence. *Cancer*. Vol. 123, is. 15, 2901-2908.



Ryc. 4 Lokalizacja uzdrowisk na terenie Sudety 2030. Opracowanie własne na podstawie danych GUGIK oraz GUS.

Oprócz aspektów zdrowotnych, ważnym czynnikiem jest także poziom świadomości ekologicznej mieszkańców. Badania ankietowe przeprowadzone na Dolnym Śląsku wśród mieszkańców obszarów zarówno obszarów wiejskich jak i miejskich wskazują, że mieszkańcy województwa dolnośląskiego wykazują duże zainteresowanie zagadnieniami środowiska naturalnego i większość z nich (ok. 80%) niepokoi się jego stanem, a zdecydowana większość wykazuje się aktywnym działaniem na rzecz ochrony środowiska. Głównym motywem skłaniającym badanych do działania jest obawa o przyszłość środowiska przyrodniczego i chęć złagodzenia negatywnych skutków działalności ludzi<sup>16</sup>. Pomimo wysokiego stopnia świadomości ekologicznej mieszkańców, zauważyć można niedostateczne interwencje ze strony władz

<sup>16</sup> Barczyk A. 2017. Świadomość ekologiczna mieszkańców województwa dolnośląskiego w świetle badań ankietowych. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. nr 470 Biznes i środowisko - wybrane problemy.

publicznych w zakresie informowania ludności o stanie środowiska, czego dowodzi chociażby rzadka siatka punktów monitorujących stan środowiska (rozdział 4.4.1).

### **3.2.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030**

W przypadku braku wdrażania zapisów Strategii Rozwoju Sudety 2030, stan zdrowia mieszkańców najprawdopodobniej mógłby w powolnym tempie ulegać pogorszeniu, pozostając w ścisłej relacji z sytuacją województwa i regionu. Do nasilających się czynników potencjalnie negatywnie wpływających na stan zdrowia mieszkańców należy rosnąca liczba dni ekstremów pogodowych (w tym fal gorąca) czy wzrost poziomu zanieczyszczeń powietrza w okresach grzewczych (z uwagi na nasilające się procesy suburbanizacji, rośnie liczba gospodarstw domowych nieprzyłączonych do miejskich systemów grzewczych, które emitują zanieczyszczenia).

### **3.2.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na ludzi**

Realizacja Strategii Rozwoju Sudety 2030 będzie miało w większości przypadków pozytywne oddziaływanie na ludzi. Możliwość wystąpienia potencjalnych negatywnych oddziaływań, które zaznaczone zostały poniżej, mogą wystąpić zależnie od sposobu realizacji przyjętych działań. Zgodnie z zasadą prewencji i przezorności<sup>17</sup>, przyjęto warianty realizacji działań mogące potencjalnie negatywnie oddziaływać na środowisko w celu identyfikacji potencjalnych zagrożeń we wdrażaniu zapisów Strategii Rozwoju Sudety 2030 (Tabela 2).

---

<sup>17</sup> Art. 6 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 799.

Tabela 2 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na ludzi

Cele strategiczne	Priorytety	Działania	Charakter działania						
			- 3	- 2	- 1	1	2	3	
1. Konkurencyjna gospodarka	1.1 Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP	1.1.1. Współdziałanie JST w zakresie organizacji sieci inkubatorów przedsiębiorczości i platform start-upowych							
		1.1.2. Realizacja programu transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości							
		1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów							
		1.1.4. Przygotowanie i realizacja programu „Powrót w Sudety” dla absolwentów szkół wyższych							
	1.2 Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach	1.2.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach sudeckich							
		1.2.2. Współpraca JST w zakresie jednolitych zasad wsparcia dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje sudeckie (np. żywność wysokiej jakości, branża chemiczna i farmaceutyczna, produkcja maszyn i urządzeń itp.)							
		1.2.3. Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB oraz (m.in. parki technologiczne, centra transferu technologii, akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz inne organizacje wspierające procesy innowacji w przedsiębiorstwach).							
		1.2.4. Wsparcie rozwoju powiązań kooperacyjnych firm sudeckich							
	1.3 Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka	1.3.1. Wsparcie instytucjonalne i finansowe dla inicjatyw klastrowych (np. zdrowie/uzdrowiska, turystyka, automotive, surowce skalne, produkty regionalne itp.)							
		1.3.2. Tworzenie łańcucha wzajemnych relacji i współpracy w trójce administracja publiczna – biznes – nauka							
		1.3.3. Program sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego. Wsparcie projektów realizowanych przez naukowców w partnerstwie z przedsiębiorstwami sudeckimi (tworzących nowe produkty, usługi i inne rozwiązania).							
	1.4 Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji	1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.).							
		1.4.2. Wykorzystanie doświadczeń SSE do stworzenia wspólnej instytucji zarządczej dla SSSG oraz wspólnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów SSSG							
		1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG							
		1.4.4. Spójna promocja gospodarcza w tym w szczególności SSSG							
	2. Zintegrowane, aktywne społeczeństwo	2.1 Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej	2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi						
2.1.2. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnych sieci placówek opieki									

		przedszkolnej i edukacyjnej							
		2.1.3. Promowanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie podnoszenia standardów opieki zdrowotnej							
		2.1.4. Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)							
	<b>2.2 Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku</b>	2.2.1. Przygotowanie subregionalnego audytu poziomu i kierunków kształcenia jako bazy dla lokalnych polityk oświatowych							
		2.2.2. Promowanie sieci współpracy szkół zawodowych z lokalnymi przedsiębiorstwami w rozwoju dostosowanych do potrzeb kierunków kształcenia							
		2.2.3. Wypracowanie spójnej, aktywnej polityki podwyższania kwalifikacji nauczycieli							
		2.2.4. Stworzenie subregionalnego benchmarkingu edukacyjnego – udostępniającego w przystępnej formie wyniki edukacyjnej wartości dodanej, rezultaty matur itp.							
	<b>2.3 Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)</b>	2.3.1. Stworzenie pilotażowych gminnych bilansów potrzeb w zakresie usług dla osób 65+							
		2.3.2. Wdrożenie szczególnych preferencji dla Sudetów w programach krajowych i wojewódzkich wspierających rozwój infrastruktury i usług dla 65+							
		2.3.3. Promowanie modelowych rozwiązań w zakresie kompleksowych polityk dla „srebrnego sektora” (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)							
		2.3.4. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnej sieci placówek i usług opiekuńczych							
	<b>2.4 Aktywizacja społeczna osób starszych</b>	2.4.1. Integracja działalności i rozwój współpracy programowej Uniwersytetów III wieku							
		2.4.2. Stworzenie sudeckiego funduszu wsparcia dla organizacji społecznych							
		2.4.3. Powołanie Sejmiku Srebrnych Liderów – integrującego środowisko animatorów osób starszych							
		2.4.4. Wsparcie dla rzemiosła i produktów lokalnych, kształtujących tożsamość Sudetów							
	<b>3. Infrastruktura komunikacyjna</b>	<b>3.1 Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin)</b>	3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3						
3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej									
3.1.3. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (PLK, KD, PKP itp.) celem podwyższania jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej z głównymi ośrodkami gospodarczymi									
<b>3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi.</b>		3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej)							
		3.2.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami na rzecz modernizacji głównych osi komunikacyjnych, integrujących główne ośrodki gospodarcze i turystyczne							
		3.2.3. Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu podróży kolejowych (remonty dworców, tworzenie centrów przesiadkowych).							

		3.2.4. Utworzenie subregionalnego programu na rzecz rewitalizacji lokalnych połączeń kolejowych							
		3.2.5. Utworzenie subregionalnego programu modernizacji dróg powiatowych łączących strefy gospodarcze, główne ośrodki turystyczne oraz zwiększających dostępność do obszarów peryferyjnych							
	<b>3.3 Upowszechnienie dostępu do Internetu wysokich prędkości</b>	3.3.1. Rozbudowa sieci światłowodowej w celu upowszechnienia dostępu do szerokopasmowego Internetu							
		3.3.2. Współpraca z operatorami w celu zwiększenia dobrej jakości sygnału sieci komórkowej, umożliwiającego szybki transfer danych. Eliminacja „Białych plam” zwłaszcza na obszarach peryferyjnych							
	<b>3.4 Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region)</b>	3.4.1. Stworzenie pilotażowych programów komunikacji publicznej (gminnych, powiatowych). Wykreowanie i popularyzacja dobrych praktyk w tym zakresie							
		3.4.2. Współpraca JST w celu stworzenia aglomeracyjnych zintegrowanych systemów komunikacji publicznej (autobusowej i kolejowej)							
		3.4.3. Stworzenie rozwiązań organizacyjno-finansowych zapobiegających wykluczeniu komunikacyjnemu obszarów peryferyjnych							
		3.4.4. Współpraca JST z przedsiębiorstwami na rzecz stworzenia zbiorowych systemów dojazdów do pracy							
	<b>4. Zdrowie, wypoczynek, rekreacja</b>	<b>4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów kulturowych i przyrodniczych</b>	4.1.1. Wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (parki narodowe, krajobrazowe, obszary NATURA 2000, rezerwy przyrody)						
			4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych						
4.1.3. Wykreowanie programu wsparcia dla Sudeckich Perełek - miejscowości o wysokich walorach kulturowych niebędących siedzibami gmin (np. Pobiedna, Chełmsko Śl., Sokołowsko, Srebrna Góra, Międzygórze).									
<b>4.2 Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych</b>		4.2.1. Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji							
		4.2.2. Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych							
		4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.)							
		4.2.4. Stworzenie programu Elektromobilne Sudety – spójnego logistycznie i przestrzennie zestawu działań promujących ten rodzaj transportu w miastach i ośrodkach turystycznych (wymiana taboru komunikacji publicznej, instalacja punktów ładowania, preferencje parkingowe itp.)							
<b>4.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej</b>		4.3.1. Współpraca na rzecz ciągłości zagospodarowania turystycznego (duża i mała architektura, punkty widokowe, parkingi itp.)							
		4.3.2. Kooperacja z Zarządami Uzdrowisk w celu rozwoju harmonijnego rozwoju zaplecza turystyczno-rekreacyjnego kurortów							
		4.3.3. Współpraca gmin na rzecz rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych							
	4.3.4. Wykorzystanie dobrych praktyk na rzecz Integracji zagospodarowania i pakietyzacji tematycznej (na wzór Doliny Pałaców i Ogrodów)								
<b>4.4 Zintegrowany marketing terytorialny</b>	4.4.1. Promowanie współpracy w zakresie kreowania wspólnego, pozytywnego wizerunku								



		społecznego (zamieszkać tu, nie wyjeżdżaj)						
		4.4.2. Integracja działań w zakresie marketingu gospodarczego obszaru (rozpocznij działalność, zainwestuj tu)						
		4.4.3. Współpraca JST na rzecz zintegrowanej promocji turystycznej całych Sudetów (przyjeźdź do nas, spędź tu wakacje)						
		4.4.4. Integracja działań w celu zbudowania wieloletniego planu marketingowego zmieniającego peryferyjny i problemowy wizerunek regionu na nowoczesne, kreatywne miejsce zamieszkania, pracy i rekreacji.						

Wszystkie działania w ramach celu strategicznego 1. Konkurencyjna gospodarka mogą wpłynąć na utworzenie nowych miejsc pracy dla mieszkańców, także przez wsparcie samozatrudnienia. Różnorodność działalności gospodarczych, jakie mogą zostać wsparte w ramach wdrażania działań, wpłynąć może na większą dywersyfikację gospodarki regionu, zwiększając jej odporność na niekorzystne zjawiska makroekonomiczne. Ważnym elementem dywersyfikacji gospodarki regionu będzie nie tylko różnorodność branż, ale także liczba podmiotów gospodarczych, w tym szczególnie mikro oraz MSP, które w określonych warunkach elastyczniej potrafią reagować na zmienne uwarunkowania, tworząc stabilne miejsca pracy dla mieszkańców. Działania w ramach 1. celu strategicznego skupiają się na pośrednim tworzeniu korzystnych warunków dla mieszkańców, poprzez wdrażanie rozwiązań systemowo-instytucjonalnych. Szczególnie pozytywnym oddziaływaniem na ludzi, w ramach tego celu strategicznego cechować się będzie natomiast działanie 1.1.4. Przygotowanie i realizacja programu „Powrót w Sudety” dla absolwentów szkół wyższych, które w zaprezentowanym projekcie Strategii Sudety 2030 zdaje się być instrumentem bezpośrednio wpływającym na mieszkańców. W zakresie działań wpisujących się w priorytet 1.4. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji, możliwe jest potencjalne negatywne oddziaływanie na ludzi, związane ze zróżnicowaniem warunków podmiotów gospodarczych funkcjonujących na rynku. Na poziomie szczegółowości Strategii Rozwoju Sudety 2030 trudno określić jak dużą przewagę rynkową mogą uzyskać podmioty gospodarcze wchodzące w skład SSSG, aczkolwiek możliwe jest, że ich funkcjonowanie może wpłynąć na likwidację innych podmiotów, które odprowadzają podatki bez preferencyjnych warunków.

Działania 2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi może przyczynić się do stworzenia standardu, który będzie stanowił poziom odniesienia, jednak bezpośrednim wpływem na mieszkańców byłaby realizacja zabudowy mieszkaniowej zgodnie z tym standardem. Nie jest jednak jasne jakie środki finansowe miały pokryć koszty realizacji zabudowy mieszkaniowej zgodnej z tym standardem i ile takich gospodarstw domowych może powstać. Dlatego też opracowanie standardu może mieć znikome pozytywne oddziaływanie na ludzi.

Działanie 2.1.2. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnych sieci placówek opieki przedszkolnej i edukacyjnej może wpłynąć na rozbudowę sieci placówek opieki przedszkolnej i edukacyjnej, zmniejszając odległość do najbliższej placówki. W ten sposób poprawie ulegnie komfort mieszkańców w związku z koniecznością transportowania dzieci do i z placówek opieki przedszkolnej i edukacyjnej (zarówno rodziców jak i dzieci), a ponadto może korzystnie wpłynąć na możliwość powrotu rodziców na rynek pracy, minimalizując problem braku siły roboczej. Szczególną uwagę JST zwrócić powinny na kwestię opieki przedszkolnej, jako, że problemy z dostępnością tych obiektów miewają charakter ekonomiczny. Koszty tej opieki powinny być zauważalnie niższe od przeciętnych przychodów rodzica, który zdecyduje się na ponowną aktywność zawodową po urlopie rodzicielskim/wychowawczym.

Działanie 2.1.3. Promowanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie podnoszenia standardów opieki zdrowotnej może mieć nieznacznie pozytywny wpływ na mieszkańcom regionu. Wynika to z faktu, że wiele dysfunkcji polskiego systemu opieki zdrowotnej ma swoje źródła w systemie krajowym, a zatem Strategia Rozwoju Sudety 2030 nie będzie miała wpływu na kluczowe zmiany. Niemniej jednak, poprawa stanu infrastruktury lub finansowanie programów z zakresu opieki zdrowotnej przez samorządy może wpłynąć w ograniczonym zakresie na poprawę komfortu świadczonych usług.

Działanie 2.1.4. Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia), podobnie jak działanie 2.1.1., ma oddziaływanie pośrednie i nie ma pewności, że wdrożone działanie przełoży się na poprawę zarządzania mieniem komunalnym w praktyce. Przypuszczenie takie potwierdzać może wskaźnik monitorujący realizację niniejszego działania, który odnosi się do „Liczby aktywności nastawionych na efektywne zarządzanie mieniem komunalnym”.

Działania 2.2.1. Przygotowanie subregionalnego audytu poziomu i kierunków kształcenia jako bazy dla lokalnych polityk oświatowych, 2.2.3. Wypracowanie spójnej, aktywnej polityki podwyższania kwalifikacji nauczycieli oraz 2.2.4. Stworzenie subregionalnego benchmarkingu edukacyjnego – udostępniającego w

przystępnej formie wyniki edukacyjnej wartości dodanej, rezultaty matur itp. mogą nieznacznie pozytywnie wpłynąć na mieszkańców regionu. Działania te nie są sprecyzowane, wskaźniki nie umożliwiają ich efektywnego monitoringu, a charakter tych działań może mieć pośrednie oddziaływanie na mieszkańców poprzez poprawę systemu organizacji usług edukacyjnych.

Działanie 2.2.2. Promowanie sieci współpracy szkół zawodowych z lokalnymi przedsiębiorstwami w rozwoju dostosowanych do potrzeb kierunków kształcenia będzie cechowało się zdecydowanie pozytywnym wpływem na ludzi poprzez konkretne działania wpływające na integrację procesu kształcenia z praktykami u lokalnych przedsiębiorców. Umożliwi to uczniom lepsze zapoznanie się z tematyką poruszaną w procesie kształcenia, zwiększy poziom ich świadomości zawodowej, a dodatkowo może przełożyć się na sprawniejsze odnalezienie się absolwentów na rynku pracy. Ponadto, dzięki współpracy ze szkołami zawodowymi, właściciele podmiotów gospodarczych będą mieli wpływ treści kształcenia, a po ukończeniu cyklu edukacyjnego będą mieli większą szansę na pozyskanie pracowników, co staje się kluczowym czynnikiem w dobie niedoborów siły roboczej.

Działania 2.3.1. Stworzenie pilotażowych gminnych bilansów potrzeb w zakresie usług dla osób 65+, 2.3.2. Wdrożenie szczególnych preferencji dla Sudetów w programach krajowych i wojewódzkich wspierających rozwój infrastruktury i usług dla 65+ oraz 2.3.3. Promowanie modelowych rozwiązań w zakresie kompleksowych polityk dla „srebrnego sektora” (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia) mogą cechować się pozytywnym oddziaływaniem o znikomym wpływie na mieszkańców regionu. Działania te mają charakter diagnostyczny (2.3.1.), bazują na efektach wdrażania innych dokumentów (2.3.2.) oraz odnoszą się do prac wstępnych poprzedzających wdrażanie zmian dla mieszkańców obszaru Sudetów (2.3.3.), a zatem mogą tylko pośrednio wpłynąć na poprawę warunków życia osób starszych.

Działanie 2.3.4. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnej sieci placówek i usług opiekuńczych będzie miało pozytywny wpływ na warunki życia mieszkańców poprzez lokalizację obiektów świadczących usługi dla osób starszych. Zwiększy to zarówno ofertę opiekuńczą, ale także aktywizacyjną osób starszych. Co ważne, wskaźnik odnosi się nie tylko do liczby, ale także do lokalizacji tych placówek. Można zatem przypuszczać, że ich lokalizacja będzie zoptymalizowana, tak aby stwarzać równe warunki w dostępie do takich obiektów dla osób starszych.

Wszystkie działania w ramach priorytetu 2.4. Aktywizacja społeczna osób starszych wpłyną pozytywnie na problem marginalizacji osób starszych ze społeczeństwa. Zaproponowane sposoby oddziaływania na rzecz aktywizacji społecznej osób starszych są w większości sprawdzone i wykazują dużą skuteczność osiągnięciu założonego w ramach priorytetu 2.4. celu.

Działania ujęte w ramach priorytetów 3.1. Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin) oraz 3.2. Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi wpłyną pozytywnie na ludzi (zarówno mieszkańców regionu, jak i osoby przyjeżdżające w teren Sudetów z innych obszarów) poprzez modernizację istniejącej oraz tworzenie nowych połączeń komunikacyjnych (drogowych oraz kolejowych). Wpłynie to na poprawę dostępności przestrzennej ośrodków miejskich, co jest szczególnie ważne dla mieszkańców obszarów peryferyjnych. Zgodnie z analizą przeprowadzoną na potrzeby Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, do obszarów takich znajdujących się na obszarze opracowania należą tereny Kotliny Kłodzkiej oraz obszar zachodni (okolice miast Lubań i Zgorzelec). Analogicznie, pozytywnym oddziaływaniem na ludzi cechować będą się działania w ramach priorytetu 3.3. Upowszechnienie dostępu do Internetu wysokich prędkości, poprawiając dostępność mieszkańców w sferze cyfrowej. W przypadku priorytetu 3.3. wziąć jednak pod uwagę należy także aspekt społeczny. Rozbudowa infrastruktury poprawiającej dostęp do internetu, bez odpowiednich działań edukacyjnych w zakresie jego wykorzystania może także negatywnie wpłynąć na relacje społeczne, a w przypadku niektórych użytkowników, także na ich bezpieczeństwo.

Priorytet 3.4. Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region) uwzględnia działania mogące pozytywnie wpłynąć na ludność poprzez minimalizację ich wykluczenia

komunikacyjnego. Poprawa oferty komunikacyjnej może wpłynąć na większą dostępność usług świadczonych w innych miejscowościach, poprawiając poziom życia mieszkańców (np. lepszy dostęp do usług medycznych wpływający pozytywnie na stan zdrowia).

Działanie 4.1.1. Wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (parki narodowe, krajobrazowe, obszary NATURA 2000, rezerваты przyrody) może pozytywnie wpłynąć na mieszkańców oraz turystów poprzez zagwarantowanie dostępu do zasobów naturalnych świadczących usługi kulturowe (rekreacja, turystyka, wartości estetyczne, doświadczenia duchowe).

Działanie 4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych pozytywnie wpłynie na mieszkańców poprzez wdrożenie kompleksowych rozwiązań mających na celu ożywienie tkanki miejskiej. Zwrócić uwagę jednak należy na przyjęte rozwiązania rewitalizacyjne na etapie ich planowania i projektowania. Realizacja projektów rewitalizacyjnych w ostatnich latach w Polsce wskazuje, że wiele inwestycji wiązało się z ograniczaniem powierzchni biologicznie czynnej, wprowadzaniem nawierzchni nieprzystosowanych do potrzeb osób o ograniczonej mobilności oraz elementów zacieniających przestrzenie publiczne. Biorąc pod uwagę aktualne zmiany klimatu i wzrost liczby dni upalnych oraz fakt, że choroby kardiologiczne są główną przyczyną umieralności, rozwiązania takie potencjalnie negatywnie wpływają na bezpieczeństwo korzystania z przestrzeni publicznych oraz udziału grup wykluczonych w życiu społecznym.

Działanie 4.1.3. Wykreowanie programu wsparcia dla Sudeckich Perełek - miejscowości o wysokich walorach kulturowych niebędących siedzibami gmin (np. Pobiedna, Chełmsko Śl., Sokołowsko, Srebrna Góra, Międzygórze), podobnie jak działanie 4.1.2., pozytywnie wpłynie na mieszkańców poprzez wieloaspektową aktywizację przestrzeni ich funkcjonowania.

Działania 4.2.1. Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji oraz 4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.) mogą pozytywnie wpłynąć na ludzi poprzez minimalizację zanieczyszczeń powietrza, a w efekcie mniejszy stopień zachorowalności na choroby związane z jakością powietrza.

Działanie 4.2.2. Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych pozytywnie wpłynie na mieszkańców samorządowych komunalnych zasobów nieruchomości, poprzez zmniejszenie opłat za ogrzewanie. Termomodernizacja budynków publicznych będzie wiązała się z odnowieniem obiektów wykorzystywanych przez większą grupę mieszkańców, zwiększając komfort korzystania z tych budynków.

Działanie 4.2.4. Stworzenie programu Elektromobilne Sudety – spójnego logistycznie i przestrzennie zestawu działań promujących ten rodzaj transportu w miastach i ośrodkach turystycznych (wymiana taboru komunikacji publicznej, instalacja punktów ładowania, preferencje parkingowe itp.) może pozytywnie wpłynąć na ludność poprzez poprawę komfortu korzystania z komunikacji publicznej oraz dostępność infrastruktury i preferencje w użytkowaniu samochodów elektrycznych.

Działania z zakresu priorytetu 4.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej mogą w nieznacznym stopniu pozytywnie wpłynąć na mieszkańców Sudetów. Działania mogą wpłynąć na modernizację lub stworzenie nowej infrastruktury, która częściowo będzie wykorzystywana przez mieszkańców, nie wpływając jednak znacząco na codzienne ich funkcjonowanie.

Działania w ramach priorytetu 4.4 Zintegrowany marketing terytorialny, zależnie od tego jaką aktywnością będą skutkowały, mogą mieć nieznaczący pozytywny lub nieznaczący negatywny wpływ na mieszkańców regionu. Pozytywne oddziaływanie może wiązać się z wzrostem aktywności gospodarczej, poprawiając w ten sposób sytuację ekonomiczną mieszkańców. Potencjalnie negatywne oddziaływanie może wiązać się z aktywnością wykorzystującą lokalne zasoby ponad stan ich optymalnego wykorzystania, np. nadmierny ruch turystyczny negatywnie wpływający na jakość życia w miejscowościach turystycznych.

### **3.2.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań**

W zakresie potencjalnego negatywnego oddziaływania priorytetu 1.4. Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji proponuje się, aby doprecyzowując zasady funkcjonowania SSSG wziąć pod uwagę obecnie funkcjonujące otoczenie gospodarcze. Wsparcie nowych przedsiębiorstw powinno polegać na oferowaniu im preferencyjnych warunków względem podmiotów spoza obszaru Sudetów, a nie lokalnych przedsiębiorstw, które odprowadzają podatki, wspierając rozwój lokalny na normalnych warunkach gospodarczych.

Wzmocnienie pozytywnego oddziaływania działania 2.1.4. Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia) może nastąpić poprzez zastosowanie innych wskaźników monitorujących efektywność realizacji Strategii, np. zmniejszenie kosztów zarządzania mieniem komunalnym lub zmniejszenie zużycia zasobów w funkcjonowaniu mienia komunalnego.

Minimalizacja potencjalnie negatywnych skutków realizacji priorytetu 3.3 Upowszechnienie dostępu do Internetu wysokich prędkości, wymaga równoległych działań edukacyjnych związanych z upowszechnianiem wiedzy o bezpiecznym korzystaniu technologii cyfrowych. Działania te powinny obejmować szczególnie osoby niepełnoletnie oraz osoby starsze, jako najbardziej narażone grupy. Edukacja powinna odnosić się między innymi do zagadnienia uzależnienia od technologii cyfrowych oraz bezpieczeństwa ich wykorzystywania i udostępniania danych osobistych.

Zapobieganie potencjalnie negatywnym oddziaływaniom działania 4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych bazować powinno na dobraniu odpowiednich rozwiązań architektonicznych, umożliwiających włączenie maksymalnie dużej liczby użytkowników przestrzeni publicznych. W tym zakresie zaleca się, aby zrewitalizowane przestrzenie publiczne cechowały się powierzchniami zacienionymi, bezpłatnym i nieograniczonym dostępem do wody pitnej oraz zastosowaniem nawierzchni i ukształtowania powierzchni (brak schodów) umożliwiającego poruszanie się osobom o ograniczonej mobilności. Projektowanie dostępnych i przyjaznych przestrzeni publicznych wesprze również priorytet 2.4. tworząc przestrzenie dostosowane do potrzeb osób starszych. Zaleca się, aby do listy wskaźników monitorujących realizację Strategii dołączyć wskaźnik „Liczba ogólnodostępnych punktów z wodą pitną w miejscach publicznych (ulice, place, parki, itp.)”

## **3.3 Wody (stan, jakość i zasoby wód)**

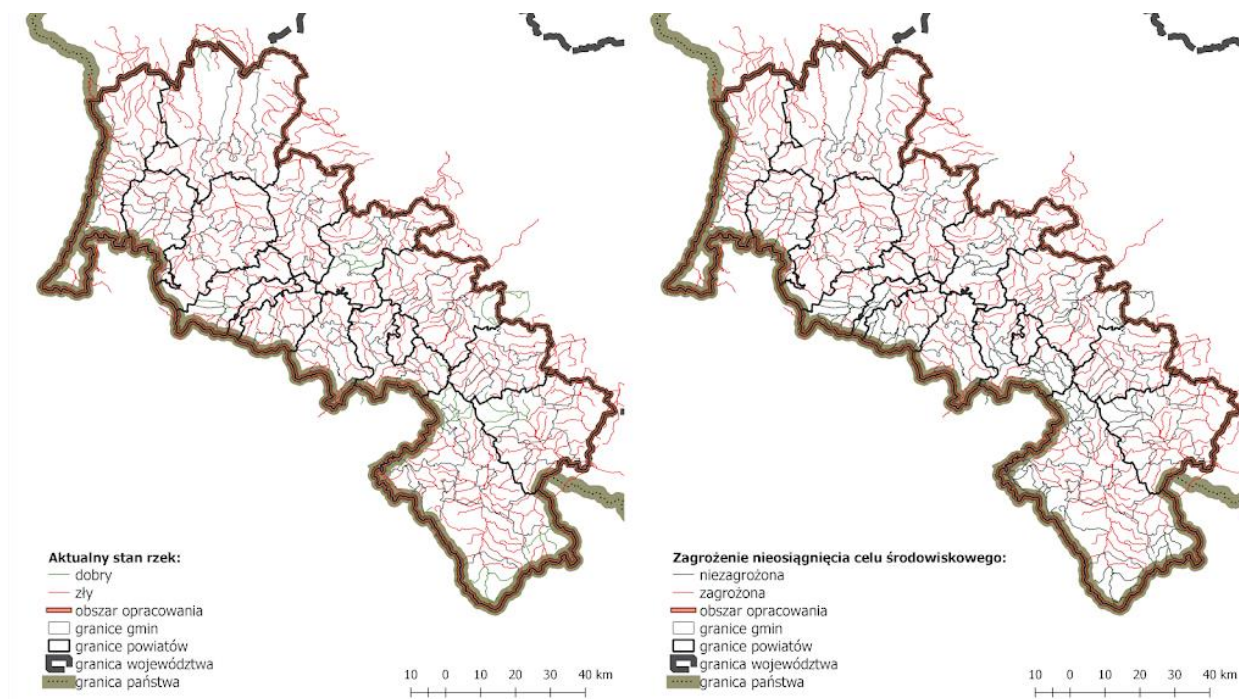
### **3.3.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska**

Obszar objęty strategią Sudety 2030 głównie położony jest w regionie Środkowej Odry. Zgodnie z podziałem hydrograficznym kraju na obszarze tym zlokalizowanych jest ok. 960 cieków różnej wielkości. Całkowita długość sieci hydrograficznej wynosi 6370 km. Najdłuższe rzeki w granicach subregionu to Bóbr [157,4 km]; Kwisa [119,3 km]; Nysa Kłodzka [98,2 km], Bystrzyca [69,1 km] oraz Biała Łądecka [52,2 km], długość pozostałych cieków nie przekracza 50 km. Średnia gęstość sieci hydrograficznej wynosi 0,65 km\*km<sup>-2</sup>. Najniższą wartością charakteryzuje się powiat bolesławiecki 0,38 km\*km<sup>-2</sup>, największa gęstość sieci występuje w powiatach ząbkowickim 0,77 km\*km<sup>-2</sup>, kłodzkim 0,78 km\*km<sup>-2</sup> oraz dzierzoniowskim 0,82 km\*km<sup>-2</sup>. Na całym obszarze powierzchnia zbiorników wodnych wynosi ponad 2000 ha. Najwięcej w powiecie ząbkowickim, jaworskim i zgorzeleckim. Najmniej zbiorników zanotowano w Wałbrzychu i Jeleniej Górze.

Obszar Sudetów i ich przedgórze wyróżnia się specyficznymi warunkami klimatycznymi oraz obiegiem wody generowanym przez ukształtowanie powierzchni. Średnie odpływy jednostkowe w najwyższych partiach Karkonoszy sięgają rzędu 30 dm<sup>3</sup>\*s<sup>-1</sup>\*km<sup>-2</sup>. Najniższe odpływy jednostkowe wynoszą ok. 5 dm<sup>3</sup>\*s<sup>-1</sup>

$1\text{km}^{-2}$ . Jak podają Olichwer i Tarka (2005)<sup>18</sup> niemal na 70% powierzchni Sudetów infiltracja glebowa osiąga wartość do 36,5 mm na rok. W Karkonoszach wskaźnik ten waha się w przedziale od 0 do 18,25 mm. Oznacza to, iż odpływ podziemny w Sudetów można szacować w granicach 100–150 mm rocznie. Zasoby odnawialne wód podziemnych najczęściej nie przekraczają 10% opadów, dla Kotliny Kłodzkiej 20%. Zlewnie sudeckie wyróżnia wysoki wskaźnik powodziowości. Występują tu jedne z najwyższych sum opadów dobowych – nawet do 345 mm/d. W sezonie letnim częste są lokalne opady nawalne, skutkujące błyskawicznymi wezbrzeniami lokalnymi. Rozlewne opady w połączeniu z niską retencyjnością podłoża skutkują formowaniem się wezbrań powodziowych sięgających zasięgiem przedgórze oraz doliny Odry. Największe zagrożenie występuje w dorzeczeniach: Nysy Kłodzkiej, Bystrzycy, Kwisy, Ślęzy i Nysy Szalonej. Z drugiej strony obszar objęty strategią narażony jest na zjawiska suszy. Tereny najbardziej zagrożone to okolice Wałbrzycha i Kamiennej Góry, Ząbkowic Śląskich oraz Kłodzka.

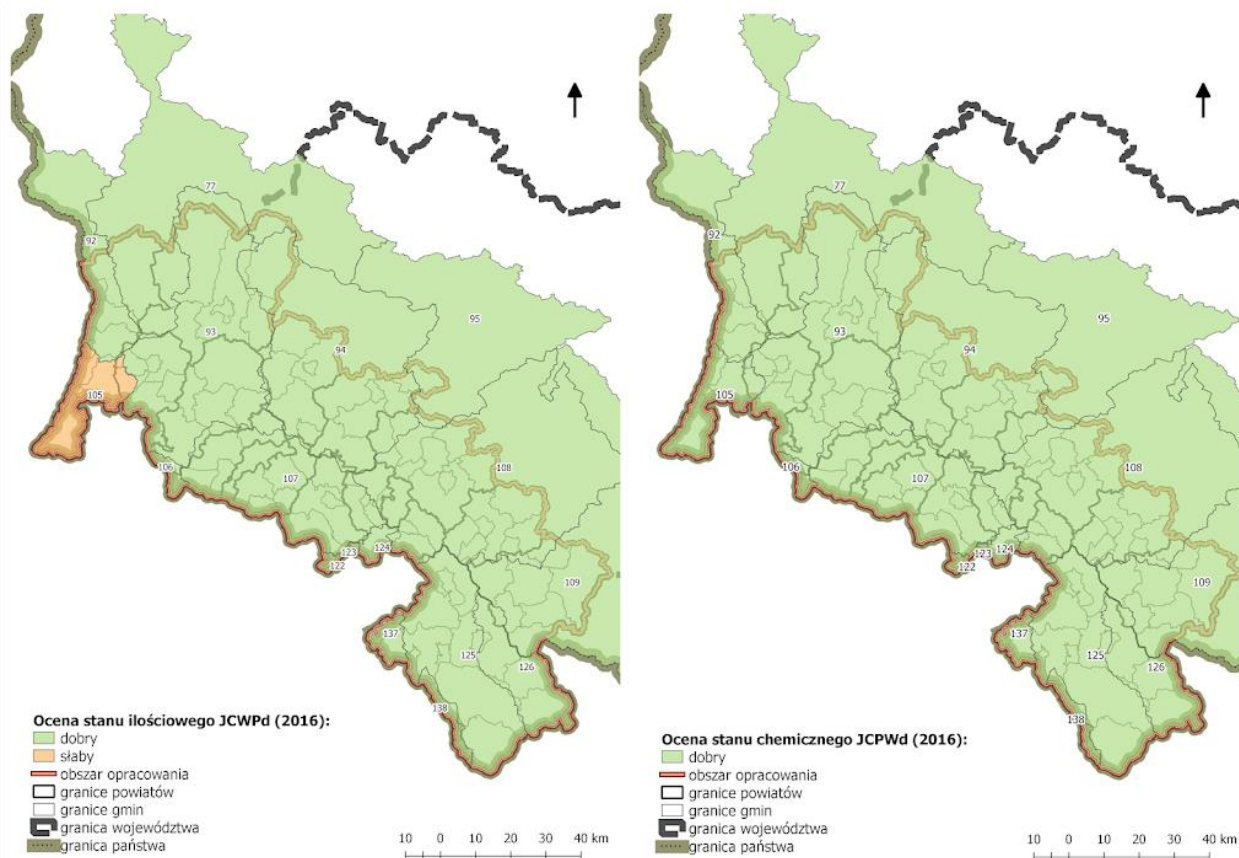
Średnie zużycie wody w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca wyniosło 26,8 m<sup>3</sup> w subregionie wałbrzyskim oraz 26,0 m<sup>3</sup> w subregionie jeleniogórskim. Jednym z głównych problemów środowiskowych subregionu jest zanieczyszczenie wód (Ryc. 5). Stan ponad 90% rzek objętych monitoringiem określono jako zły. Najdłuższe odcinki rzek znajdują się w powiecie kłodzkim, bolesławieckim, zgorzeleckim. Najdłuższe fragmenty ocenione jako dobre występują na rzekach Budzówka, Włodzica, Nysa Kłodzka, Różanka, Nysa Mała. Najdłuższa rzeka o złym stanie to Piława od źródła do Gniętego Potoku. W przypadku 82% rzek stwierdzono ryzyko nieosiągnięcia celów środowiskowych (Ryc. 5).



**Ryc. 5 Ocena stanu i ryzyka nieosiągnięcia celu środowiskowego jednolitych części wód powierzchniowych rzecznych i jeziornych. Opracowanie własne na podstawie danych GUGiK oraz PIG-PIB.**

Zasoby wód podziemnych pod względem ilościowym określono jako dobre na 96,6% obszaru, za słabe na 3,4%. Najbardziej ocenione zostały zasoby powiatu zgorzeleckiego. Pod kątem jakościowym wszystkie JCWP oceniono jako dobre (Ryc. 6).

<sup>18</sup> za: Czy Sudety można zaliczyć do obszarów bezwodnych na przykładzie Ziemi Kłodzkiej? Współczesne Problemy Hydrogeologii, tom XII, Toruń 2005



Ryc. 6 Ocena stanu ilościowego i chemicznego JCPWd. Opracowanie własne na podstawie danych GUGiK oraz PIG-PIB.

Na podstawie Planu Gospodarowania Wodami dla Międzynarodowego Obszaru Dorzecza Odry 2016-2021 oraz Planu gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Odry z 2016 roku na analizowanym obszarze zidentyfikowano m.in. następujące problemy ochrony wód i gospodarki wodnej:

- znaczące zanieczyszczenie wód powierzchniowych substancjami biogennymi i szkodliwymi pochodzącymi ze źródeł punktowych i obszarowych;
- obniżenie zwierciadła wód podziemnych w wyniku poboru wód;
- niedostateczny stopień oczyszczania odprowadzanych ścieków w stosunku do stanu techniki oraz celów środowiskowych
- negatywne skutki dla środowiska wynikające z działalności czynnych oraz wyłączonych z eksploatacji kopalni węgla brunatnego, w szczególności dla wód podziemnych;
- zanieczyszczenie wód podziemnych pestycydami i substancjami biogennymi, głównie w wyniku emisji azotu lub azotanów ze źródeł obszarowych pochodzenia rolniczego;
- punktowe zanieczyszczenia wód podziemnych, spowodowane starymi składowiskami odpadów oraz górnictwem o znaczeniu regionalnym;
- ochrona, względnie zmniejszenie negatywnych skutków regionalnych w przypadku wystąpienia powodzi lub suszy;
- przekształcenia hydromorfologiczne wód płynących, które uniemożliwiają osiągnięcie celów środowiskowych.

### 3.3.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030

Strategia nie zawiera działań bezpośrednio skierowanych na usprawnienie gospodarowania wodami. W zasadzie brak realizacji spowoduje utrwalenie stanu i trendów istniejących. Pośrednio wariant zerowy sprawi, iż oczekiwana instytucjonalna integracja działań rozwojowych nie nastąpi. Utrudni to podejmowanie wyzwań w zakresie zintegrowanego zarządzania zasobami wodnymi. Brak skoordynowanych działań na rzecz rewitalizacji, planowania przestrzennego czy aktywnej ochrony

przyrody nie ułatwi racjonalnego korzystania z zasobów wodnych. Wariant zerowy oznacza rezygnację z rozwoju międzygminnych klastrów energii odnawialnej m.in. wodnej tym samym uniknięcie przekształceń hydromorfologicznych wód płynących, uznanych za jeden z głównych problemów wodno-gospodarczych. Brak realizacji strategii to rezygnacja z rozwoju infrastruktury turystycznej, systemów komunikacji oraz budownictwa mieszkaniowego. Jeśli nowe inwestycje powstawałyby na terenach odrolnionych czy wylesionych oznaczałoby to uniknięcie degradacji powierzchni ziemi i pogorszenia warunków retencyjnych.

### **3.3.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na wody**

Działania zmierzające do pobudzenia gospodarczego, skutkującego powstaniem nowych przedsięwzięć najczęściej powoduje potencjalne zmiany w środowisku. O ich pozytywnym czy negatywnym charakterze jak również skali czy zasięgu będą decydowały szczegółowe rozwiązania projektowe i decyzyjne. Za pozytywne oddziaływanie uznano fakt rozwoju sektora badań i rozwoju a także wsparcie dla innowacji. Można oczekiwać iż działania te przyczynią się do powstawania ekoinnowacji i opracowywania nowych technologii środowiskowych. Pośrednie oddziaływania na zasoby wód podziemnych jest możliwe w przypadku zwiększenia ich eksploatacji na cele uzdrowiskowe, oraz zwiększenia wydobycia surowców skalnych. Założono, iż inwestycje w infrastrukturę (np. uzbrojenie terenów) przyczyni się pozytywnie do ochrony zasobów jakościowych wód. Z drugiej strony powstawanie nowych osiedli mieszkaniowych może sprzyjać uszczelnieniu gruntów, zwiększeniu spływu powierzchniowego, zanieczyszczeniom powodowanym wodami opadowymi i roztopowymi etc. Podobne skutki środowiskowe mogą wiązać się z powstawaniem nowych obiektów komunikacyjnych. Pozytywne oddziaływania na środowisko będą związane z aktywną ochroną obszarów przyrodniczo cennych. Zapowiedź wsparcia dla energetyki wodnej niesie za sobą ryzyko potencjalnie negatywnych przekształceń hydromorfologicznych cieków wodnych.



Tabela 3 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na wody

Cele strategiczne	Priorytety	Działania	Charakter działania							
			-3	-2	-1	1	2	3		
1. Konkurencyjna gospodarka	1.1 Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP	1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów								
		1.2 Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach	1.2.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach sudeckich							
	1.2.3. Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB oraz (m.in. parki technologiczne, centra transferu technologii, akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz inne organizacje wspierające procesy innowacji w przedsiębiorstwach).									
	1.3 Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka	1.3.1. Wsparcie instytucjonalne i finansowe dla inicjatyw klastrowych (np. zdrowie/uzdrowiska, turystyka, automotive, surowce skalne, produkty regionalne itp.)								
		1.3.2. Tworzenie łańcucha wzajemnych relacji i współpracy w triadzie administracja publiczna – biznes – nauka								
		1.3.3. Program sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego. Wsparcie projektów realizowanych przez naukowców w partnerstwie z przedsiębiorstwami sudeckimi (tworzących nowe produkty, usługi i inne rozwiązania).								
	1.4 Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji	1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.).								
		1.4.2. Wykorzystanie doświadczeń SSE do stworzenia wspólnej instytucji zarządczej dla SSSG oraz wspólnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów SSSG								
		1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG								
	2. Zintegrowane, aktywne społeczeństwo	2.1 Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej	2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi							
2.1.4. Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)										
3. Infrastruktura komunikacyjna	3.1 Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin)	3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3								
		3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej								
	3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi.	3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej)								
4. Zdrowie, wypoczynek, rekreacja	4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów kulturowych i przyrodniczych	4.1.1. Wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (parki narodowe, krajobrazowe, obszary NATURA 2000, rezerwy przyrody)								
		4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych								

		4.1.4. Współpraca z WBU, Dolnośląskim Konserwatozem Zabytków, Dyrekcjami Parków Narodowych oraz RDOŚ na rzecz wyznaczenia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo oraz kulturowo do objęcia planowaniem miejscowym (MPZP)						
	<b>4.2 Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych</b>	4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.)						
	<b>4.4 Zintegrowany marketing terytorialny</b>	4.4.3. Współpraca JST na rzecz zintegrowanej promocji turystycznej całych Sudetów (przyjeźdź do nas, spędź tu wakacje)						

### **3.3.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań**

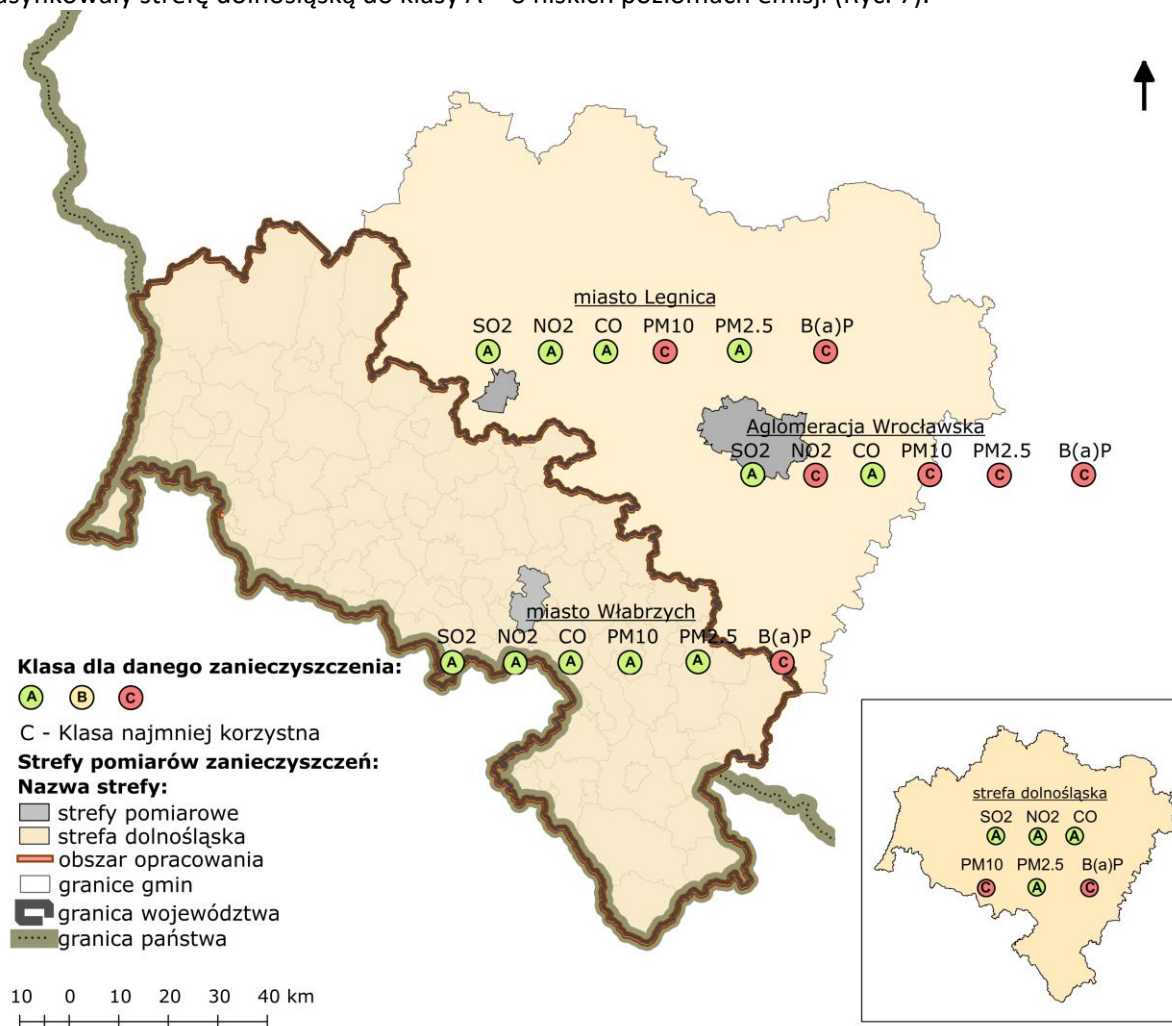
Realizacja Strategii Rozwoju Sudety 2030 może potencjalnie wpłynąć negatywnie na środowisko i zasoby wodne. Najważniejsze oddziaływania związane są przekształceniami obszarowym – pozyskiwanie surowców skalnych, zabudowa terenu. Rozwój energetyki wodnej może powodować zmiany hydromorfologiczne. Rozwój turystyki oznacza zwiększone zużycie zasobów. Ograniczanie potencjalnych negatywnych skutków jest możliwe przy restrykcyjnym stosowaniu przepisów prawa ochrony środowiska i prawa wodnego jak również respektowania zasad prewencji i przezorności w realizacji nowych przedsięwzięć.

W programowaniu rozwoju należy uwzględnić problemy adaptacji do zmian klimatu. Wszelkie rozstrzygnięcia planistyczne i projektowe powinny odnosić się do tej kwestii.

### 3.4 Powietrze

#### 3.4.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska

Zgodnie z ostatnim zbiorczym raportem dotyczącym rocznej oceny jakości powietrza za 2016 rok<sup>19</sup>, w dolnośląskiej strefie pomiarowej odnotowano przekroczenia zanieczyszczenia powietrza przez takie substancje jak pył zawieszony PM10 oraz benzo(a)piren – B(a)P, co zaklasyfikowało strefę dolnośląską do klasy C – najmniej korzystną w zakresie emisji PM10 i B(a)P. Inne substancje, jak dwutlenek siarki (SO<sub>2</sub>), dwutlenek azotu (NO<sub>2</sub>), tlenek węgla (CO) oraz pył zawieszony PM2.5, zaklasyfikowały strefę dolnośląską do klasy A – o niskich poziomach emisji (Ryc. 7).



Ryc. 7 Klasy zanieczyszczenia w strefach pomiarowych na terenie województwa dolnośląskiego.

Opracowanie własne na podstawie raportu Inspekcji Ochrony Środowiska (2017) Ocena jakości powietrza w strefach w Polsce za rok 2016. Zbiorczy raport krajowy z rocznej oceny jakości powietrza w strefach wykonywanej przez WIOŚ według zasad określonych w art. 89 ustawy-Prawo ochrony środowiska. Załącznik A-D.

Na terenie obszaru sudeckiego ulokowana jest strefa pomiarowa miasto Włabrzysz, w przypadku której poziom emisji SO<sub>2</sub>, NO<sub>2</sub>, CO, PM10, PM2.5 przypisany został do klasy A; jedynie B(a)P do klasy C. Zauważyć można, że na obszar sudecki oddziaływać może również emisja z okolicznych stref pomiarowych, tj. miasta Legnica oraz Aglomeracji Wrocławskiej. Miasto Legnica charakteryzowało się wysokim poziomem emisji PM10 oraz B(a)P – klasa C; SO<sub>2</sub>, NO<sub>2</sub>, CO, PM2.5 zostały określone na poziomie

<sup>19</sup> Inspekcja Ochrony Środowiska. 2017. Ocena jakości powietrza w strefach w Polsce za rok 2016. Zbiorczy raport krajowy z rocznej oceny jakości powietrza w strefach wykonywanej przez WIOŚ według zasad określonych w art. 89 ustawy-Prawo ochrony środowiska. Załącznik A-D.

klasy A. Z kolei w Aglomeracji Wrocławskiej poziom zanieczyszczeń utrzymywał się na wysokim poziomie dla NO<sub>2</sub>, PM<sub>10</sub>, PM<sub>2.5</sub> oraz B(a)P; poziom emisji dla SO<sub>2</sub> oraz CO został określony w klasie A.

W raporcie Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska we Wrocławiu<sup>20</sup> wskazano przekroczenia poziomu zanieczyszczeń powietrza dla miast. W obszarze sudeckim były to następujące miejsca pomiarowe: Bogatynia, Dzierżonów, Jelenia Góra – Sokoliki, Jelenia Góra – ul. Ogińskiego, Kłodzko, Nowa Ruda, Szczawno – Zdrój, Świdnica – Rynek, Świdnica – ul. Marcinkowskiego, Wałbrzych, Ząbkowice Śląskie oraz Złotoryja. Największe przekroczenia poziomu stężenia substancji odnotowano dla pyłu zawieszonego PM<sub>10</sub> oraz Benzo(a)pirenu. Wykonano min. analizy w zakresie liczby dni w roku z przekroczonym poziomem PM<sub>10</sub>, średniej rocznej stężenia PM<sub>10</sub>, przekroczenia poziomu PM<sub>10</sub> w odniesieniu do normy, a także stężenia maksymalnego dla 36-tego z rzędu. Z kolei w zakresie B(a)P wykonano takie analizy jak średnia roczna B(a)P w MP<sub>10</sub>, przekroczenia wartości docelowej B(a)P w PM<sub>10</sub>, średniej w sezonie grzewczym i poza sezonem grzewczym (Ryc. 8).

---

<sup>20</sup> WIOŚ Wrocław. 2015. Ocena jakości powietrza na terenie województwa dolnośląskiego w 2015 roku.



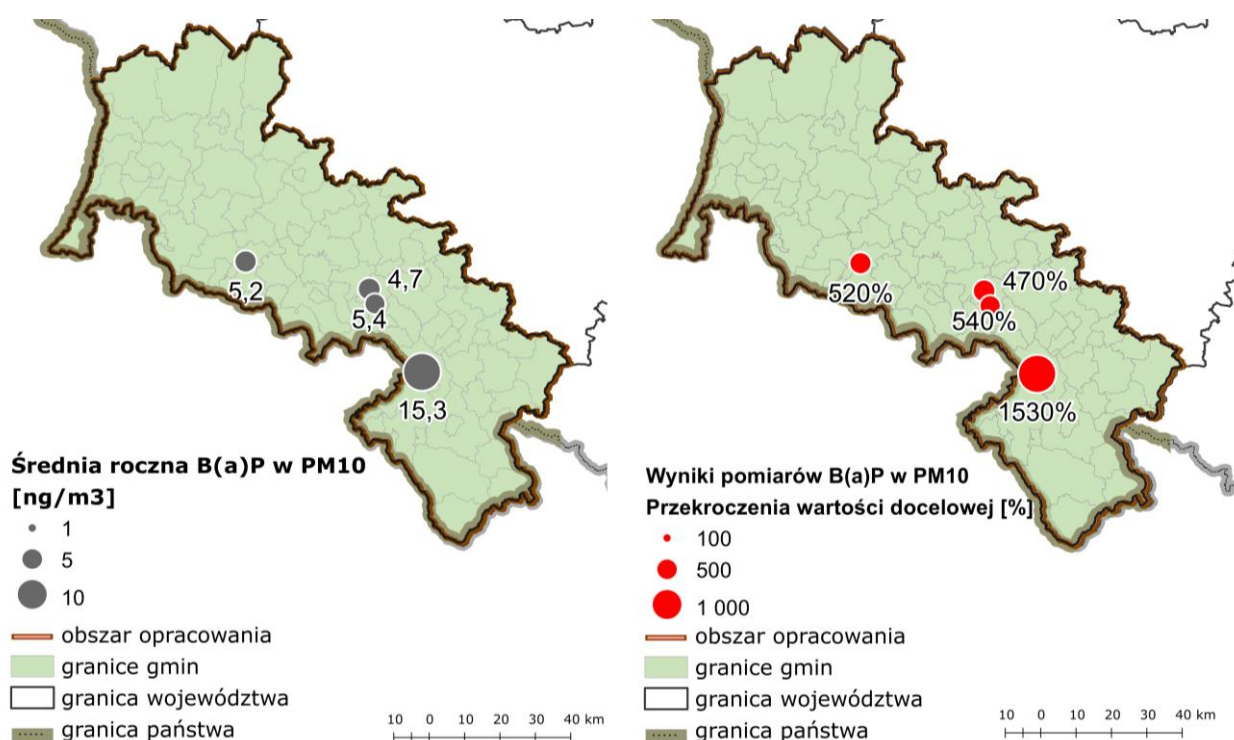
Ryc. 8 Wartości średniego rocznego stężenia pyłów PM10 oraz przekroczeń w roku 2015.

Opracowanie własne na podstawie raportu WIOŚ Wrocław (2015) Ocena jakości powietrza na terenie województwa dolnośląskiego w 2015 roku.

Tym samym, największą ilość dni z przekroczeniami normy dobowej pyłu PM10 odnotowano w Bogatyni – 172dni oraz Nowej Rudzie – 113dni. Wśród wszystkich stacji pomiarowych w rejonie sudeckim

przekroczenia wartości kryterialnych (oznaczonych na mapach kolorem czerwonym) nie odnotowano jedynie dla Wałbrzycha – 30dni oraz Szczawna - Zdroju – 40dni. Z kolei, przekroczenie wartości kryterialnych dla średniego rocznego stężenia PM10 [ $\mu\text{g}/\text{m}^3$ ] odnotowano jedynie dla Bogatyni –  $61,5\mu\text{g}/\text{m}^3$  oraz Nowej Rudy –  $46,5\mu\text{g}/\text{m}^3$ . Przekroczenia poziomu pyłu PM10 w stosunku do normy PM10 odnotowano we wszystkich badanych miastach, jednak w Bogatyni i Nowej Rudzie odnotowano przekroczenia wartości kryterialnych, tj. o 154% dla Bogatyni i 116% dla Nowej Rudy. Przekroczenia wartości kryterialnych stężenia maksymalnego odnotowano dla wszystkich badanych miast poza Szczawnem – Zdrój –  $51,9\mu\text{g}/\text{m}^3$  oraz punktu pomiarowego Świdnica – Marcinkowskiego, gdzie odnotowano  $49\mu\text{g}/\text{m}^3$ .

Poziomy przekroczeń benzo(a)pirenu badano w czterech punktach pomiarowych tj., Jelenia Góra – Sokoliki, Nowa Ruda, Szczawno-Zdrój oraz Wałbrzych (Ryc. 9). Badania nie wykazały przekroczenia wartości kryterialnych dla średniej rocznej B(a)P w PM10, ani dla średniej w sezonie grzewczym oraz poza nim. Wykazano przekroczenia wartości kryterialnych B(a)P w PM10 w stosunku do wartości docelowej. W Wałbrzychu stężenie średnioroczne B(a)P w PM10 wyniosło 470% poziomu docelowego, w Jeleniej Górze- 520%, Szczawnie-Zdroju – 540%, a w Nowej Rudzie 1530%.



**Ryc. 9** Wartość średniego rocznego stężenia benzo-(a)pirenu oraz przekroczenia stężenia w stosunku do wartości docelowej. Opracowanie własne na podstawie raportu WIOŚ Wrocław (2015) Ocena jakości powietrza na terenie województwa dolnośląskiego w 2015 roku.

### 3.4.2 Zmiany stanu powietrza w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030

Brak realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 może wiązać się z pogorszeniem stanu powietrza na obszarze sudeckim. Niska emisja z indywidualnych pieców opalanych najczęściej na paliwa konwencjonalne (węgiel, drewno) wpływają negatywnie na jakość powietrza oraz stan zdrowia mieszkańców. Problem ten szczególnie jest widoczny na terenach kotlin (Jeleniogórskiej oraz Kłodzkiej), gdzie zanieczyszczenie utrzymuje się znacznie dłużej niż na terenach położonych wyżej względem poziomu morza. Ponadto, aspekt ten obniża potencjał turystyczny i inwestycyjny obszaru sudeckiego. Obecną sytuację mogą poprawić działania związane z wdrażaniem programów wymiany pieców indywidualnych oraz zakup transportu niskoemisyjnego.

### 3.4.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na jakość powietrza

Działanie 1.1.1. Współdziałanie JST w zakresie organizacji sieci inkubatorów przedsiębiorczości i platform start-upowych może wiązać się z przeznaczeniem nowych terenów pod inwestycje, a co za tym idzie zwiększonym zapotrzebowaniem na zasoby oraz idącym za tym wzrostem emisji do środowiska.

Działanie 1.1.2. Realizacja programu transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości może wiązać się z pozytywnym oddziaływaniem na środowisko związanym z transferem wiedzy i dobrych praktyk, w tym dotyczących stosowania rozwiązań z zakresu adaptacji i mitygacji zmian klimatu.

Działanie 1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów może wiązać się z oddziaływaniem na środowisko związanym z eksploatacją zasobów środowiska, a także wprowadzeniem nowych zanieczyszczeń do powietrza w postaci pyłów i gazów.

Działania w obrębie priorytetu 1.2. Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach oraz 1.3. Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka pośrednio będą wpływać pozytywnie na powietrze. Wprowadzanie rozwiązań innowacyjnych, w tym pro-środowiskowych, pozwoliłoby na zmniejszenie emisji oraz smogu.

Podobnie jak w przypadku działania 1.1.1., proponuje się działania kompensacyjne oraz „smart” dla działania 1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.). Stworzenie nowych stref gospodarczych wokół węzłów drogowych może wiązać się ze wzrostem ruchu w obrębie tych tras, a także zanieczyszczenia powietrza (wzrost zanieczyszczeń pyłowych i gazowych). Ponadto, przeznaczenie znacznych terenów pod inwestycje (jak hale produkcyjne, magazynowe), a za razem zmniejszenie się zasobów sekwestrujących emitowane zanieczyszczenia do powietrza, może pogorszyć jakość powietrza.

Działanie 1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG wymagają wdrażania na etapie projektowania m. in. dla SSSG rozwiązań sprzyjających ochronie powietrza oraz środowiska. Inwestycje szkodliwe dla środowiska i zdrowia ludzi albo mogących pogorszyć stan środowiska powinny być lokowane na podstawie analiz przestrzennych pozwalających na wybór optymalnych lokalizacji dla przyszłych inwestycji w celu uniknięcia bądź minimalizacji negatywnych skutków środowiskowo-społecznych.

W przypadku działania 2.1.4. Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia) może mieć pośredni pozytywny wpływ, związany z wdrażaniem pro-środowiskowych rozwiązań, jak termomodernizacja budynków, a co za tym idzie uniknięciem strat energii.

Działania 3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3 oraz Działanie 3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej mogą wiązać się z przeznaczeniem terenów na inwestycje infrastrukturalne oraz zmniejszeniem zasobów przyrodniczych, a także wzrostem emisji pyłowych i gazowych z transportu samochodowego do powietrza.

Działanie 3.1.3. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (PLK, KD, PKP itp.) celem podwyższenia jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej z głównymi ośrodkami gospodarczymi przyczynić się może do zmniejszenia się transportu indywidualnego na rzecz transportu kolejowego, a co za tym idzie na poprawę jakości powietrza.

Działanie 3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej), działanie 3.2.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami na rzecz modernizacji głównych osi komunikacyjnych, integrujących główne ośrodki gospodarcze i turystyczne oraz działanie 3.2.5. Utworzenie subregionalnego programu modernizacji dróg powiatowych łączących strefy gospodarcze, główne ośrodki turystyczne oraz zwiększających dostępność do obszarów peryferyjnych, połączone z koncepcją „Park&Ride” oraz atrakcyjną ofertą cenową przejazdów kolejowych, zachęciłoby kierowców do rezygnacji z poruszania się indywidualnym środkiem transportu, a co za tym idzie zmniejszeniem emisji pyłów i gazów do powietrza.



Działanie 3.2.3. Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu podróży kolejowych (remonty dworców, tworzenie centrów przesiadkowych) oraz działanie 3.2.4. Utworzenie subregionalnego programu na rzecz rewitalizacji lokalnych połączeń kolejowych mogą wpłynąć na świadomość kierowców i zrezygnowanie z indywidualnych środków transportu na rzecz transportu kolejowego, co mogłoby wpłynąć na ograniczenie emisji pyłów i gazów do atmosfery z transportu indywidualnego.

Działania 3.4.1. przewiduje Stworzenie pilotażowych programów komunikacji publicznej (gminnych, powiatowych). Wykreowanie i popularyzacja dobrych praktyk w tym zakresie, działanie 3.4.2. Współpraca JST w celu stworzenia aglomeracyjnych zintegrowanych systemów komunikacji publicznej (autobusowej i kolejowej), oraz działanie 3.4.4. Współpraca JST z przedsiębiorstwami na rzecz stworzenia zbiorowych systemów dojazdów do pracy, mogłoby pozytywnie wpłynąć na poprawę powietrza poprzez rezygnację z indywidualnych środków transportu.

Działanie 4.1.1. Wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (parki narodowe, krajobrazowe, obszary NATURA 2000, rezerваты przyrody) określa się jako pozytywne wiążące się z możliwym wzrostem powierzchni biologicznie czynnej. Ochrona zasobów przyrodniczych jest szczególnie ważna w kontekście usługi ekosystemów świadczonych przez środowisko, w tym czyste powietrze.

Działanie 4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych obejmować może również inwestycje w termomodernizację oraz alternatywne źródła ogrzewania, co jest szczególnie ważne w aspekcie minimalizacji utraty energii oraz adaptacji i mitygacji klimatu.

Działanie 4.2.1. Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji, działanie 4.2.2. Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych oraz działanie 4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.) mogą pozytywnie wpłynąć na jakość powietrza na obszarze Sudetów oraz poprawę jakości życia mieszkańców.

Działanie 4.2.4. Stworzenie programu Elektromobilne Sudety – spójnego logistycznie i przestrzennie zestawu działań promujących ten rodzaj transportu w miastach i ośrodkach turystycznych (wymiana taboru komunikacji publicznej, instalacja punktów ładowania, preferencje parkingowe itp.), podobnie jak działanie 3.4.1, 3.4.2., 3.4.4., 4.2.1, 4.2.3. również może mieć pozytywny wpływ na jakość powietrza przy zainwestowanie w nowoczesny tabor niskoemisyjny, rozwiązaniach typu „Park&Ride”, stacjach ładowania samochodów elektrycznych oraz stworzeniu uprzywilejowanych miejsc parkingowych dla tego typu pojazdów. Promowanie takich działań zwiększa również wiadomość mieszkańców w zakresie ochrony zasobów środowiska, w tym powietrza.

Działanie 4.3.1. Współpraca na rzecz ciągłości zagospodarowania turystycznego (duża i mała architektura, punkty widokowe, parkingi itp.) pośrednio może mieć potencjalnie negatywny wpływ na stan powietrza związany ze wzrostem ruchu turystycznego, a tym samym transportu.

Działanie 4.3.3. Współpraca gmin na rzecz rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych może pozytywnie wpłynąć na ograniczenie emisji z indywidualnych środków transportu. Rozbudowa sieci ścieżek rowerowych wpłynie na aktywizację sportową mieszkańców obszaru sudeckiego, a także na poprawę atrakcyjności turystycznej obszaru.

Tabela 4 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na powietrze

Cele strategiczne	Priorytety	Działania	Charakter działania					
			- 3	- 2	- 1	1	2	3
1. Konkurencyjna gospodarka	1.1 Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP	1.1.1. Współdziałanie JST w zakresie organizacji sieci inkubatorów przedsiębiorczości i platform start-upowych						
		1.1.2. Realizacja programu transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości						
		1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów						
	1.2 Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach	1.2.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach sudeckich						
		1.2.2. Współpraca JST w zakresie jednolitych zasad wsparcia dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje sudeckie (np. żywność wysokiej jakości, branża chemiczna i farmaceutyczna, produkcja maszyn i urządzeń itp.)						
		1.2.3. Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB oraz (m.in. parki technologiczne, centra transferu technologii, akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz inne organizacje wspierające procesy innowacji w przedsiębiorstwach).						
	1.3 Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka	1.3.1. Wsparcie instytucjonalne i finansowe dla inicjatyw klastrowych (np. zdrowie/uzdrowiska, turystyka, automotive, surowce skalne, produkty regionalne itp.)						
		1.3.2. Tworzenie łańcucha wzajemnych relacji i współpracy w triadzie administracja publiczna – biznes – nauka						
		1.3.3. Program sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego. Wsparcie projektów realizowanych przez naukowców w partnerstwie z przedsiębiorstwami sudeckimi (tworzących nowe produkty, usługi i inne rozwiązania).						
	1.4 Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji	1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.).						
1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG								
2. Infrastruktura komunikacyjna	3.1 Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin)	3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3						
		3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej						
		3.1.3. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (PLK, KD, PKP itp.) celem podwyższania jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej z głównymi ośrodkami gospodarczymi						
	3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi.	3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej)						
		3.2.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami na rzecz modernizacji głównych osi komunikacyjnych, integrujących główne ośrodki gospodarcze i turystyczne						
		3.2.3. Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu						



### 3.4.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań

Zaproponowane działania z zakresu wprowadzania nowych inwestycji drogowych i przedsięwzięć gospodarczych może wiązać się z przeznaczeniem nowych terenów pod inwestycje, a co za tym idzie zwiększonym zapotrzebowaniem na zasoby oraz idącym za tym wzrostem emisji do środowiska. Wskazane jest zatem, aby nowe obiekty, które miałyby powstać w ramach działania, powstawały zgodnie z ideą „smart”. Tym samym proponuje się wykorzystanie nowych technologii obniżających zużycie zasobów oraz emisję do środowiska, jak wytwarzanie energii z OZE (np. instalacja kolektorów słonecznych), instalacja świateł ledowych, termomodernizacja budynków, nasadzenia roślinności średniej oraz wysokiej bądź instalowanie zielonych ścian/dachów jako kompensacji przyrodniczej dla zagospodarowanego terenu. Przy nasadzeniach drzew w ramach kompensacji zaleca się stosowanie drzew o obwodach na wysokości 1,3 m nie mniejszych niż 16–18 cm (na terenach zieleni miejskiej) oraz 12–14 cm w pasach zieleni przydrożnej<sup>21</sup>. Inwestor powinien zadbać również o utrzymanie żywotności nowo posadzonych drzew przez okres trzech lat, co równocześnie warunkuje możliwość umorzenia opłaty za wycięcie drzew<sup>22</sup>. Zaproponowane działania pozwolą na obniżenie strat energii, emisji zanieczyszczeń do powietrza oraz sekwestrację zanieczyszczeń, co może przyczynić się do poprawy powietrza w szczególności na obszarach zurbanizowanych.

Ponadto, inwestycje potencjalnie szkodliwe dla środowiska i zdrowia ludzi albo mogących pogorszyć stan środowiska powinny być lokowane na podstawie analiz przestrzennych pozwalających na wybór optymalnych lokalizacji dla przyszłych inwestycji w celu uniknięcia bądź minimalizacji negatywnych skutków środowiskowo-społecznych.

W przypadku przeznaczania nowych terenów pod inwestycje z zakresu edukacji szkolnej i przedszkolnej poza kompensacją przyrodniczą oraz wdrażaniem rozwiązań typu „smart”, wskazane jest prowadzenie zajęć z zakresu edukacji ekologicznej dla najmłodszej grupy społeczeństwa (np. założenie przyszłokolnego ogrodu, zielnika), co pozwoli na szerzenie postaw pro-ekologicznych, również w zakresie ochrony powietrza.

Z kolei przy przeznaczaniu obszarów pod inwestycje dla seniorów, należy pamiętać, że stanowią oni tzw. grupę wrażliwą, dla której poruszanie się w określonych warunkach (teren pokryty kostką brukową, powierzchnie półprzepuszczalne – betonowe trawniki) mogą stanowić ograniczenia. W związku z powyższym, przy realizacji inwestycji należy uwzględnić wykorzystanie odpowiednich materiałów przy równoczesnym zastosowaniu działań kompensacyjnych i „smart”. Usunięta roślinność powinna zostać skompensowana, co pozwoli uniknąć zmniejszenia poziomu sekwestracji zanieczyszczeń przez środowisko, zapewni ochronę przed nadmiernymi temperaturami w okresie letnim - niewskazanych dla seniorów, a jednocześnie stanowić będzie walor przy wyborze placówki opiekuńczej przez osoby starsze.

Koncepcja integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej), połączona z koncepcją „Park&Ride” oraz atrakcyjną ofertą cenową przejazdów kolejowych, zachęciaby kierowców do rezygnacji z poruszania się indywidualnym środkiem transportu, a co za tym idzie zmniejszeniem emisji pyłów i gazów do powietrza. Wskazane jest również zainwestowanie w nowoczesny tabor niskoemisyjny, charakteryzujący się „bezsprzecznymi rezultatami ekologicznymi”, szczególnie do przewozu na liniach osiedlowych i peryferyjnych<sup>23</sup>. Ponadto, rozwój ścieżek rowerowych mógłby być uzupełniony o testowe miejskie wypożyczalnie rowerów, które z powodzeniem funkcjonują w innych miastach jak Wrocław czy Poznań. Alternatywa roweru miejskiego wydaje się szczególnie atrakcyjna w okresach cieplejszych, a także stanowi walor turystyczny. Promowanie w/w działań zwiększa również świadomość mieszkańców w zakresie ochrony zasobów środowiska, w tym powietrza.

<sup>21</sup> Łukaszewicz J. 2013. Nasadzenia zastępcze drzew w miastach – główne problemy z decyzjami administracyjnymi, „Zrównoważony rozwój – zastosowania”, 4.

<sup>22</sup> NIK. 2014. Informacja o wynikach kontroli. Ochrona drzew w procesach inwestycyjnych w miastach.

<sup>23</sup> Ziembicki M, Pyza D. 2016. Wybrane aspekty eksploatacji taboru niskoemisyjnego w transporcie publicznym. Prace Naukowe Politechniki Warszawskiej. Transport. 112.

W przypadku wsparcia wymiany indywidualnych źródeł ogrzewania na bardziej ekologiczne, wskazane jest zastosowanie dobrych praktyk na przykładzie miasta Kraków, które w pierwszym roku działania wymiany pieców gwarantowało 100% finansowania, kolejno 80% itd. Działanie to pozwoliło zachęcić i wyrównać szanse dla osób mniej zamożnych, dla których zakup pieca na paliwo ekologiczne o wartości ok. 7-10 tysięcy złotych stanowi duże obciążenie dla budżetu domowego. Wartość dodaną wymiany indywidualnych źródeł ogrzewania na bardziej ekologiczne może stanowić wzrost liczby inwestorów i turystów. Jakość powietrza stanowi potencjał turystyczny, na bazie którego może być budowana przewaga konkurencyjna i „które mogą mieć najsilniejszy wpływ na pozycję konkurencyjną”<sup>24</sup>. Potencjał przyrodniczy skłania przy wyborze konkretnej lokalizacji do uprawiania turystyki oraz sportów (np. zimowych). Zmiana ta konieczna jest szczególnie w kotlinach, gdzie zanieczyszczenie w powietrzu utrzymuje się znacznie dłużej.

### 3.5 Powierzchnia ziemi (glebę, ziemia oraz planowanie przestrzenne)

#### 3.5.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska

W przeważającej większości gleby Sudetów są kwaśne gleby gliniaste, silnie szkieletowe. Najczęściej spotykane typy gleb to gleby brunatne i bielcowe, wytworzone na podłożu skalnym. Najlepsze gleby uprawowe zlokalizowane są w kotlinach. Zalegają w nich ciężkie, morenowe gleby pylaste, często powstałe w wyniku zmywów powierzchniowych. Doliny rzeczne utworzone są z mad gliniastych lub gliniasto-pylastych o potencjalnie dużej żyzności. W miarę wzrostu wysokości warunki glebowe pogarszają się<sup>25</sup>.

W rejonie górskim gliny stanowią 65% wszystkich utworów, pyły 28%, piaski 6%. Tereny podgórze charakteryzują się glebami o większej zawartości pyłu 74%. Gliny stanowią 22%. Pod względem typologicznym w rejonach górskich najwięcej jest gleb brunatnych 48%; płowych 35%, mad 6% oraz gleb bielcowych i biellic 5%<sup>26</sup>.

Warunki glebowe terenów górskich i podgórze determinują ich przydatność rolniczą. Najwięcej terenów pokrytych jest glebami kompleksu pszenno dobrego oraz trwałymi użytkami zielonymi średnimi. Najlepsze grunty orne pszenne bardzo dobre dominują w powiecie ząbkowickim, dzierzoniowskim, oraz złotoryjskim, świdnickim i jaworskim. Najłabsze kompleksy: pszenno górski, zbożowy górski, owsianoziemniaczany górski występują przede wszystkim w powiecie kłodzkim, ale także lwóweckim; kamiennogórskim, wałbrzyskim.

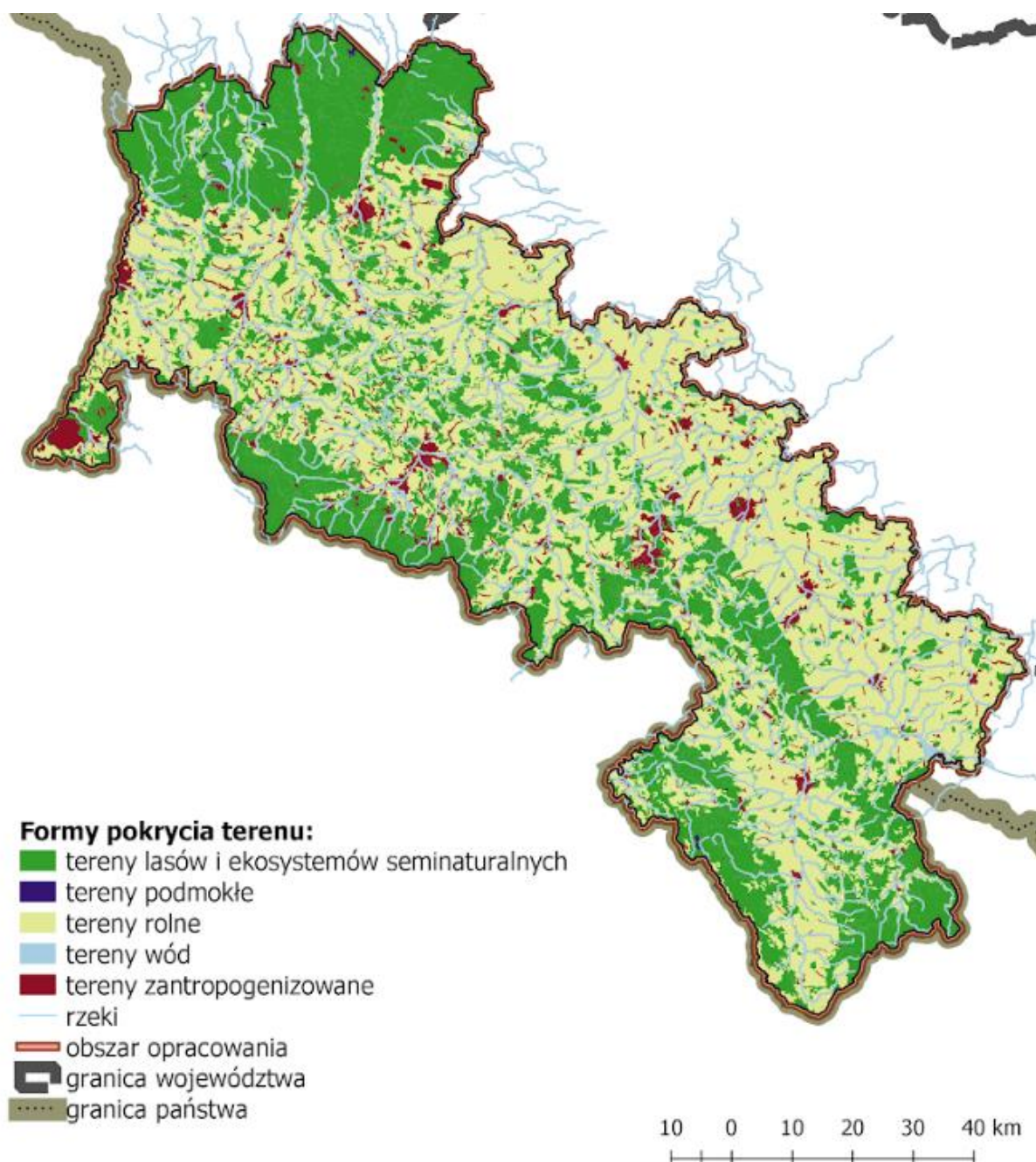
Struktura pokrycia terenu zmieniła się w latach 2000-2012 (**Błąd! Nie można odnaleźć źródła odwołania.**). Według danych Corine Land Cover w 2000 roku tereny uprawne zajmowały szacunkowo 52,9% powierzchni, lasy 33,69%, natomiast tereny zabudowane 4,31 %. Po 12 latach udziały te wynosiły odpowiednio: 47,91 %; 35,61%; 7,08%. Szczegółowa analiza przepływów klas pokrycia terenu wskazuje, iż tereny zabudowane powstały kosztem ok. 27 000 ha gruntów uprawianych rolniczo. Najwięcej przekształceń w tym kierunku pojawiło się w powiecie jeleniogórskim [3993 ha], lwóweckim [3717 ha], lubańskim [3065 ha]. Najmniej w dzierzoniowskim [442 ha] oraz Wałbrzychu [29 ha]. Na poziomie gmin rekordowe zmiany zanotowano w Lwówku Śląskim, Bolesławcu oraz Lubaniu [ponad 1000 ha]. Gminy o największym udziale gruntów zabudowanych to Świdnica [67%], Zgorzelec [64%] oraz Bolesławiec [57%]. Najmniejszy udział zaś występuje w Osiecznicy [0,98%].

---

<sup>24</sup> Borkowska-Niszczota M. 2014. Ocena potencjału turystycznego obszarów przyrodniczo cennych województwa podlaskiego. Economics and management.

<sup>25</sup> Pęczkowski G. 2011. Gospodarka wodna zdrenowanych gruntów ornych w Sudetach Środkowych. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu

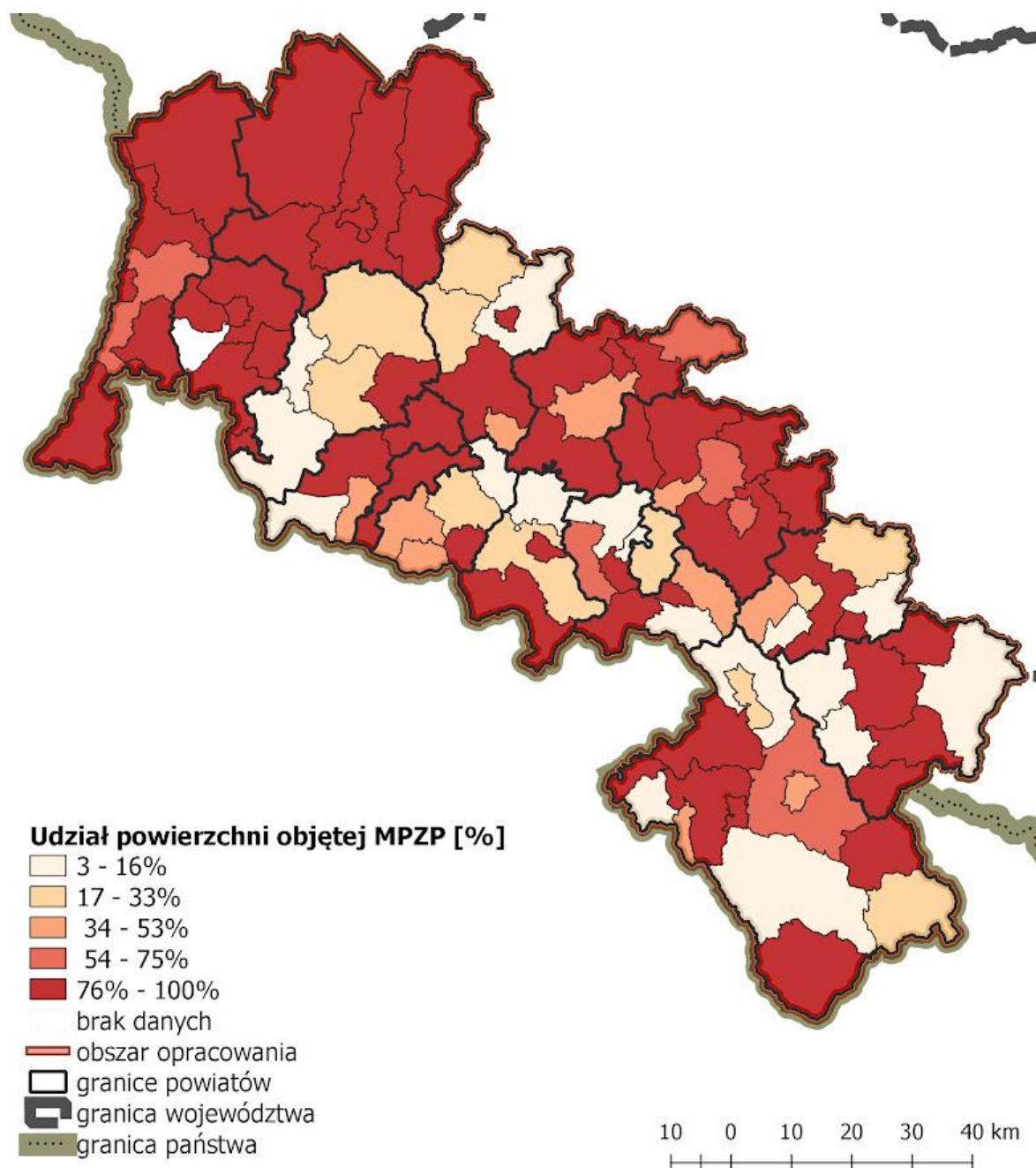
<sup>26</sup> Kabała C. (ed.). 2015. Soils of Lower Silesia: origins, diversity and protection [Gleby Dolnego Śląska: geneza, różnorodność i ochrona]. PTG. PTSH. Wrocław.



Ryc. 10 Główne formy pokrycia terenu. Opracowanie własne na podstawie danych CLC2012<sup>27</sup>, GUGiK oraz PIG-PIB.

Autorzy Strategii Rozwoju Sudety 2030 przedstawili wyczerpującą informację na temat stopnia pokrycia analizowanego obszaru MPZP. W subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego posiadają niemal wszystkie gminy. Powierzchnia 7 gmin miejskich, 13 wiejskich oraz 17 miejsko-wiejskich jest w 100% pokryta planami zagospodarowania przestrzennego (Ryc. 11). Pod koniec 2016 roku na cele nierolnicze w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskich przeznaczono odpowiednio 10 321 ha oraz 6 808 ha terenów dotychczas znajdujących się pod uprawami. Przeznaczenie na cele nieleśne w subregionach wałbrzyskim i jeleniogórskim wyniosło odpowiednio 528 ha oraz 11 031 ha.

<sup>27</sup> Corine Land Cover 2012; European Union, Copernicus Land Monitoring Service 2018, European Environment Agency (EEA) [<https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc-2012>].



Ryc. 11 Udział powierzchni objętej obowiązującymi mpzp w ogólnej powierzchni gmin. Opracowanie własne, na podstawie danych BDL, 2016 oraz GUGiK.

Główne zagrożenia dla środowiska glebowego oraz jakości powierzchni ziemi wynikają z degradacji fizycznej oraz chemicznej gleb oraz zmian w użytkowaniu gruntów. Degradacja fizyczna jest związana z erozją (wodną i wietrzną), uszczelnianiem gleby oraz przeznaczaniem gruntów rolnych i leśnych na inne cele. Degradacja chemiczna oznacza głównie zakwaszanie i zasolenie gleb, zanieczyszczenia metalami ciężkimi na obszarach przemysłowych, miejskich oraz terenach komunikacyjnych. Degradacja powierzchni ziemi wiąże się z niewłaściwą gospodarką odpadami. Zmiany w wpływające na ukształtowanie powierzchni powodowane są pracami górniczymi w kopalniach odkrywkowych i podziemnych.

### 3.5.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030

Brak realizacji spowoduje utrwalenie stanu i trendów istniejących. Wariant zerowy oznacza rezygnację z rozwoju infrastruktury turystycznej, nowych inwestycji, systemów komunikacji oraz budownictwa mieszkaniowego. Przy założeniu iż nowe inwestycje powstawałyby na terenach odrolnionych czy

wylesionych, brak realizacji strategii oznacza uniknięcie degradacji powierzchni ziemi i utraty zasobów glebowych.

### **3.5.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na powierzchnię ziemi**

Powstawanie nowych przedsięwzięć najczęściej powoduje potencjalne zmiany w środowisku. Przyjęto domniemanie iż wszelkie innowacje, współpraca ze sferą nauki będą prowadziły do pozytywnych zmian w relacji człowiek-środowisko. Potencjalne egatywne przekształcenie powierzchni ziemi będą związane ze zwiększeniem wydobycia surowców skalnych. Powstawanie nowych osiedli mieszkaniowych, terenów aktywności gospodarczej, terenów komunikacyjnych i dróg etc. może sprzyjać uszczelnieniu gruntów, zwiększeniu spływu powierzchniowego, zanieczyszczeniom powodowanym wodami opadowymi i roztopowymi etc. Założono, iż działania na rzecz produkcji zdrowej żywności będą wymagały aktywnej ochrony gleb przed zanieczyszczeniami. Rozwój energetyki odnawialnej wymaga inwestycji na terenach otwartych – skutkujących degradacją krajobrazu, budową dróg dojazdowych etc. Inwestycje w biomasę z jeden strony spowodują pojawienie się wielkoobszarowych monokultur (degradacja krajobrazu, utrata różnorodności biologicznej) z drugiej przyczynić się może do redukcji ilości odpadów organicznych. Rewitalizacja urbanistyczna będzie sprzyjała ograniczaniu ekspansji urbanistycznej na tereny otwarte. Pozytywne oddziaływania na środowisko będą związane z aktywną ochroną obszarów przyrodniczo cennych. Pośrednie pozytywne oddziaływanie na jakość gleb będą miały programy konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji. Można bowiem założyć że ograniczenie emisji będzie skutkowało zmniejszeniem się depozycji zanieczyszczeń pyłowych na powierzchni ziemi. Pozytywnie należy ocenić zintegrowane podejście do planowania przestrzennego.



Tabela 5 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na glebę i powierzchnię ziemi

Cele strategiczne	Priorytety	Działania	Charakter działania								
			-3	-2	-1	1	2	3			
4. Konkurencyjna gospodarka	1.1 Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP	1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów									
	1.2 Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach	1.2.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach sudeckich									
		1.2.2. Współpraca JST w zakresie jednolitych zasad wsparcia dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje sudeckie (np. żywność wysokiej jakości, branża chemiczna i farmaceutyczna, produkcja maszyn i urządzeń itp.)									
		1.2.3. Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB oraz (m.in. parki technologiczne, centra transferu technologii, akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz inne organizacje wspierające procesy innowacji w przedsiębiorstwach).									
	1.3 Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka	1.3.1. Wsparcie instytucjonalne i finansowe dla inicjatyw klastrowych (np. zdrowie/uzdrowiska, turystyka, automotive, surowce skalne, produkty regionalne itp.)									
		1.3.2. Tworzenie łańcucha wzajemnych relacji i współpracy w triadzie administracja publiczna – biznes – nauka									
		1.3.3. Program sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego. Wsparcie projektów realizowanych przez naukowców w partnerstwie z przedsiębiorstwami sudeckimi (tworzących nowe produkty, usługi i inne rozwiązania).									
	1.4 Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji	1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.).									
		1.4.2. Wykorzystanie doświadczeń SSE do stworzenia wspólnej instytucji zarządczej dla SSSG oraz wspólnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów SSSG									
		1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG									
	5. Zintegrowane, aktywne społeczeństwo	2.1 Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej	2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi								
	6. Infrastruktura komunikacyjna	3.1 Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin)	3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3								
3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej											
3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi.		3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej)									
7. Zdrowie, wypoczynek, rekreacja	4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów kulturowych i przyrodniczych	4.1.1. Wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (parki narodowe, krajobrazowe, obszary NATURA 2000, rezerваты przyrody)									
		4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych									

		4.1.4. Współpraca z WBU, Dolnośląskim Konserwatorem Zabytków, Dyrekcjami Parków Narodowych oraz RDOŚ na rzecz wyznaczenia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo oraz kulturowo do objęcia planowaniem miejscowym (MPZP)									
	<b>4.2 Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych</b>	4.2.1. Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji									
		4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.)									
	<b>4.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowskiej</b>	4.3.1. Współpraca na rzecz ciągłości zagospodarowania turystycznego (duża i mała architektura, punkty widokowe, parkingi itp.)									
		4.3.3. Współpraca gmin na rzecz rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych									
		4.3.4. Wykorzystanie dobrych praktyk na rzecz Integracji zagospodarowania i pakietyzacji tematycznej (na wzór Doliny Pałaców i Ogrodów)									
	<b>4.4 Zintegrowany marketing terytorialny</b>	4.4.3. Współpraca JST na rzecz zintegrowanej promocji turystycznej całych Sudetów (przyjeżdż do nas, spędź tu wakacje)									

### **3.5.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań**

Realizacja Strategii Rozwoju Sudety 2030 może potencjalnie wpłynąć negatywnie na środowisko glebowe i powierzchnię ziemi. Najważniejsze oddziaływania związane są przekształceniami obszarowym – pozyskiwanie surowców skalnych, zabudowa terenu. Ograniczanie negatywnych skutków jest możliwe przy restrykcyjnym stosowaniu przepisów prawa jak również powszechnego stosowania procedury oceny oddziaływania na środowisko. Kluczowe jest wdrożenie systemu planowania przestrzennego opartego na danych oraz prowadzenie wiarygodnego monitoringu zmian zagospodarowania przestrzeni dostarczającego informacji nt. uszczelnienia gruntów (soil sealing), przeznaczanie gleb dobrej jakości pod zabudowę (land take, soil transition index), utraty retencyjności obszarowej czy degradacji krajobrazu (metryki krajobrazowe).

## **3.6 Krajobraz**

### **3.6.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska**

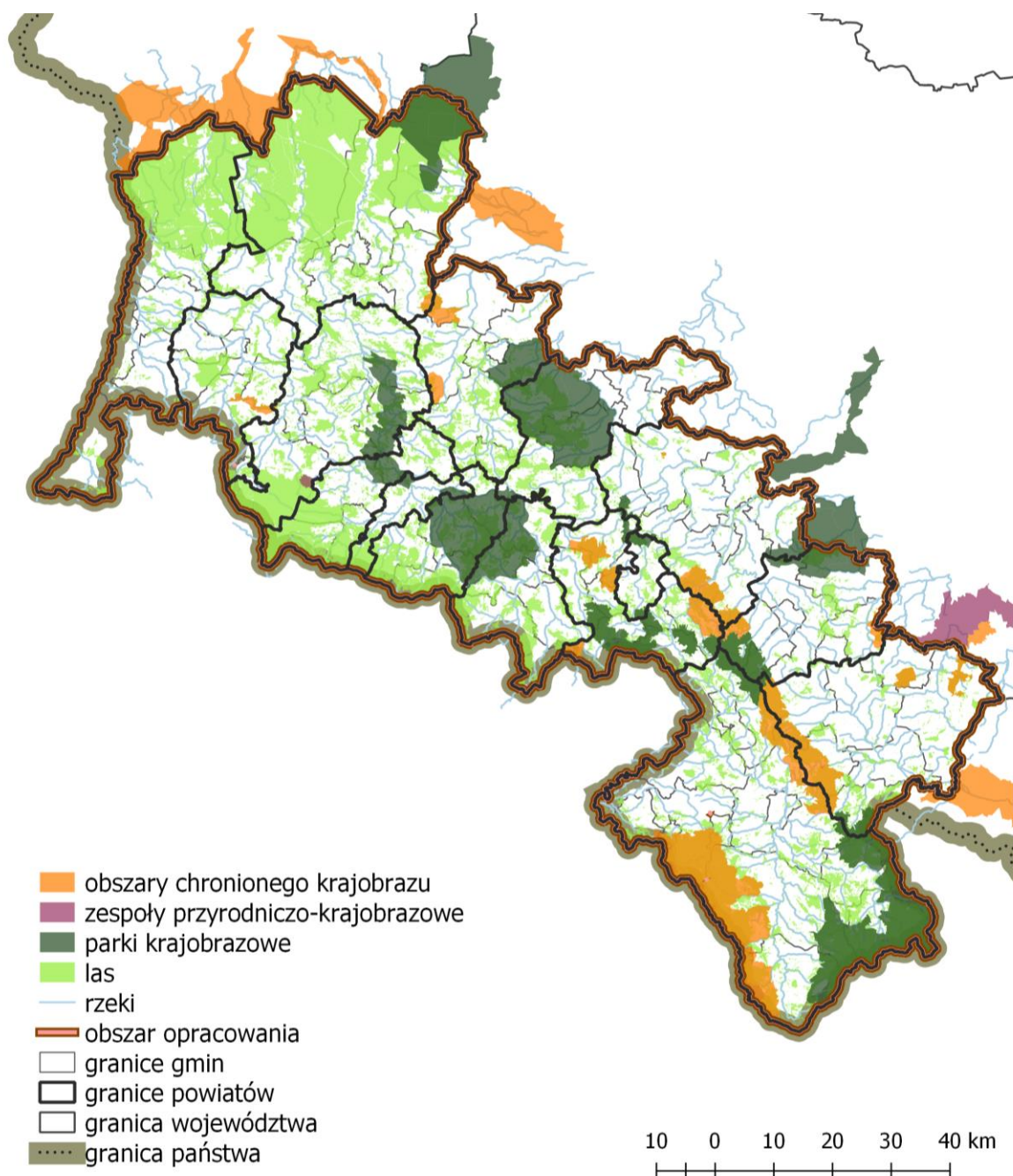
Współczesny krajobraz jest kształtowany przez czynniki antropogeniczne (wymieniając tylko najważniejsze: zajęcie terenów pod budownictwo mieszkaniowe, usługowe, przemysłowe, zajęcie terenów pod infrastrukturę transportową oraz sieci przesyłowe, obiekty hydrotechniczne, pozyskiwanie surowców mineralnych oraz energetycznych oraz rozwój energetyki odnawialnej zwłaszcza wiatrowej, gospodarkę odpadami). Działania te wpływają na zmianę sposobów zagospodarowania i wykorzystania przestrzeni. Wpływ czynnika antropogenicznego skutkuje w krajobrazie fragmentacją siedlisk, powstawaniem barier migracyjnych i izolowanie lokalnych populacji. O walorach krajobrazu decyduje jego różnorodność, zachowanie krajobrazu o cechach krajobrazu naturalnego a także walory kulturowe.

Konieczność ochrony krajobrazu wynika przede wszystkim z negatywnego wpływu jakie działalność człowieka wywiera przekształcając krajobrazy naturalne powodując ich zanikanie. W kontekście wykorzystywania terenu na realizację przedsięwzięć związanych z infrastrukturą energetyczną, komunikacyjną, zabudowaniami związanymi z przemysłem czy mieszkalnictwem konieczna jest dbałość o jakość krajobrazu. Przestrzeń krajobrazowa jest zaliczana do ograniczonych zasobów środowiska, coraz intensywniej wykorzystywana na potrzeby różnych funkcji gospodarczych<sup>28</sup>. Krajobraz ulega także degradacji i przemianom pod wpływem presji zanieczyszczeń środowiskowych oraz zmian klimatu.

Krajobraz obszaru objętego strategią Sudety 2030 jest efektem poligenetycznych procesów, które przyczyniły się do jego ukształtowania. Elementami dominującymi w krajobrazie są pasma gór i wzgórz, poprzecinane korytami rzecznyymi. Istotnym składnikiem krajobrazu obszaru Strategii Rozwoju Sudety 2030 są założenia parkowo-pałacowe oraz historyczne dworce. Krajobraz Sudetów i Przedgórze sudeckiego posiada wysokie walory o czym świadczy objęcie ochroną w ramach parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu oraz zespołów przyrodniczo-krajobrazowych (Ryc. 12), czyli form ochrony przyrody, w których jednym z celów jest zachowanie walorów krajobrazowych. W obszarze tym wysoką wartość odznacza się także krajobraz kulturowy, o czym świadczą pomniki historii i obiekty wpisane na listę UNESCO (patrz rozdział 3.9).

---

<sup>28</sup> Chmielewski T.J. 2012. Systemy krajobrazowe. Struktura-Funkcjonowanie-Planowanie. Wydawnictwo PWN, Warszawa



Ryc. 12 Lokalizacja parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ, GUGiK, CLC2012<sup>29</sup> oraz PIG-PIB.

### 3.6.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030

W przypadku odstąpienia od wdrażania spójnej Strategii Rozwoju Sudety 2030 w odniesieniu do krajobrazu utrzymałyby się aktualnie widoczne procesy jego przemian. Zauważalny byłby wpływ suburbanizacji większych miast regionu, tj. Wałbrzycha, Jeleniej Góry, Świdnicy ale także mniejszych miejscowości. W krajobrazie zaznaczałyby się zmiany związane z rozwojem odnawialnych źródeł energii (być może zachodziłyby wolniej, ponieważ środki przeznaczone na dotowanie OZE rozproszone byłyby w całym województwie dolnośląskim). Rozwój przedsiębiorczości zachodziłby wolniej, a w związku z tym

<sup>29</sup> Corine Land Cover 2012; European Union, Copernicus Land Monitoring Service 2018, European Environment Agency (EEA) [<https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc-2012>].

także w krajobrazie zmiany następowałyby w spowolnieniu. Jednocześnie ochrona walorów krajobrazowych odbywałaby się w znacznie wolniejszym tempie. Wdrażanie Strategii Rozwoju Sudety 2030 przewiduje wykorzystanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych dla rozwoju i promocji regionu, co powinno przyczynić się do większej dbałości o wymiar estetyczny przestrzeni.

### **3.6.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na krajobraz**

Potencjalne negatywne oddziaływania na krajobraz wiązać może się z działaniami związanymi z rozwojem infrastruktury komunikacyjnej, szczególnie działanie 3.1.1 Współpraca na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3 oraz działanie 3.1.2 Współpraca JST z właściwymi instytucjami na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8... Budowa dróg wiąże się z przemianami krajobrazu. Są to liniowe inwestycje widoczne szczególnie w krajobrazie górskim i tutaj szczególnie ważne jest projektowanie dróg z uwzględnieniem ochrony walorów krajobrazowych. Szczególnie ważne jest, aby wzdłuż dróg wprowadzać nasadzenia drzew (gatunki rodzime), tak, aby droga była jak najbardziej zintegrowana z otaczającym krajobrazem.

Potencjalnie negatywne oddziaływanie może wiązać się także z modernizacją dróg przewidzianą w działaniu 3.2.5 Utworzenie programu modernizacji dróg powiatowych... Są to nieznaczne oddziaływania, jednak należy zwrócić uwagę, aby przy tworzeniu programu uwzględnić zachowanie walorów krajobrazowych regionu, kształtowanego także przez zadrzewienia przydrożne.

Potencjalne nieznaczne negatywne oddziaływanie może się wiązać z wdrażaniem działań 1.1.3, 1.2.1, 1.2.2, 1.3.1, 1.4.1 realizujących cel strategiczny 1 - Konkurencyjna gospodarka. Wpływ na walory krajobrazowe w dużej mierze jest uzależniony od sposobu realizacji poszczególnych przedsięwzięć. Jeżeli na etapie tworzenia pakietów wsparcia (1.1.2) i instrumentów finansowych (1.2.1) będą określone zalecenia, aby powstające przedsięwzięcia realizowane były z dbałością o krajobraz i walory estetyczne, to ich wdrażanie może mieć pozytywny wpływ na kształtowanie krajobrazu.

Potencjalnie negatywne oddziaływanie może wiązać się także z działaniami związanymi z produkcją energii ze źródeł odnawialnych (4.2.3). Inwestycje w OZE wiążą się z presją na krajobraz, negatywne oddziaływania wiążą się przede wszystkim z pozyskiwaniem energii wiatru oraz słońca. Fermy solarne oraz instalacja kolektorów na dachach także przeobraża krajobraz. Na walory krajobrazowe negatywny wpływ mogą mieć także monokultury upraw energetycznych a także presja na pozyskiwanie biomasy drzewnej.

Szereg działań przewidzianych w Strategii Rozwoju Sudety 2030 będzie wiązało się z pozytywnym oddziaływaniem na krajobraz. Najistotniejsze pozytywne oddziaływania wiążą się z wdrażaniem priorytetu 4.1 Ochrona i rewitalizacja walorów kulturowych i przyrodniczych. Ochrona obszarów chronionych (działanie 4.1.1) wiąże się z ochroną krajobrazu przyrodniczego, mającego bardzo duże znaczenie dla walorów wizualnych obszaru objętego Strategią Sudety 2030. Kolejne działania 4.1.2, 4.1.3, 4.1.4 to działania związane z ochroną krajobrazu kulturowego. Docenienie w diagnozie oraz oparcie rozwoju regionalnego o walory przyrodnicze i krajobraz kulturowy regionu przyczyni się do większej dbałości o ochronę i prawidłowe kształtowanie krajobrazu. Coraz częściej podkreśla się rolę jaką wysokie walory krajobrazowe odgrywają w rozwoju regionalnym, szczególnie, jeśli istotną rolę w gospodarce odgrywa turystyka. Działania przewidziane w priorytecie 4.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej będą pośrednio pozytywnie oddziaływały na krajobraz. Wiąże się to z tym, iż turysta wybiera miejsca spójne i harmonijne pod względem krajobrazowym. Bardzo dobrym przykładem przywołanym w działaniu 4.3.4 jest Dolina Pałaców i Ogrodów, której celem jest zachowanie wyjątkowego krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej.

Tabela 6 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Sudety 2030 na krajobraz

Cele strategiczne	Priorytety	Działania	Charakter działania						
			- 3	- 2	- 1	1	2	3	
1. Konkurencyjna gospodarka	1.1 Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP	1.1.2. Realizacja programu transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości							
		1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów							
	1.2 Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach	1.2.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach sudeckich							
		1.2.2. Współpraca JST w zakresie jednolitych zasad wsparcia dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje sudeckie (np. żywność wysokiej jakości, branża chemiczna i farmaceutyczna, produkcja maszyn i urządzeń itp.)							
	1.3 Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka	1.3.1. Wsparcie instytucjonalne i finansowe dla inicjatyw klastrowych (np. zdrowie/uzdrowiska, turystyka, automotive, surowce skalne, produkty regionalne itp.)							
	1.4 Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji	1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.).							
		1.4.2. Wykorzystanie doświadczeń SSE do stworzenia wspólnej instytucji zarządczej dla SSSG oraz wspólnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów SSSG							
		1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG							
	3. Infrastruktura komunikacyjna	3.1 Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin)	3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzcha z S3						
			3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej						
3.1.3. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (PLK, KD, PKP itp.) celem podwyższenia jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej z głównymi ośrodkami gospodarczymi									
3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi.		3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej)							
		3.2.3. Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu podróży kolejowych (remonty dworców, tworzenie centrów przesiadkowych).							
		3.2.4. Utworzenie subregionalnego programu na rzecz rewitalizacji lokalnych połączeń kolejowych							
		3.2.5. Utworzenie subregionalnego programu modernizacji dróg powiatowych łączących strefy gospodarcze, główne ośrodki turystyczne oraz zwiększających dostępność do obszarów peryferyjnych							
4. Zdrowie, wypoczynek, rekreacja	4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów kulturowych i przyrodniczych	4.1.1. Wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (parki narodowe, krajobrazowe, obszary NATURA 2000, rezerваты przyrody)							
		4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych							
		4.1.3. Wykreowanie programu wsparcia dla Sudeckich Peretek - miejscowości o wysokich walorach kulturowych niebędących siedzibami gmin (np. Pobiedzna, Chełmsko Śl., Sokołowsko, Srebrna							



### 3.6.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań

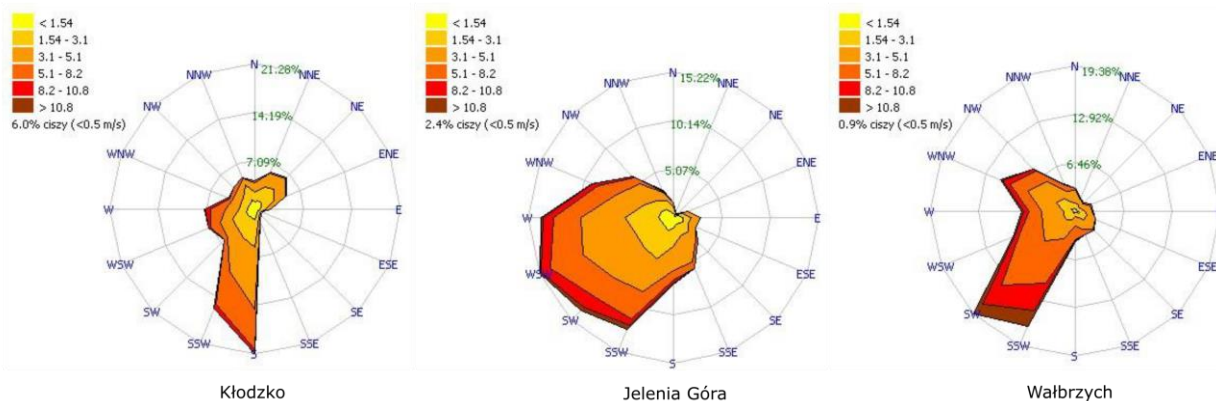
W odniesieniu do ochrony walorów krajobrazowych najistotniejsze będzie opracowanie przez Zarząd Województwa audytu krajobrazowego. Wskazane jest aby organy odpowiedzialne za wdrażanie Strategii Rozwoju Sudety 2030 włączyły się także w opracowywanie audytu krajobrazowego. Istotne jest, aby w zasoby krajobrazowe były uwzględniane na etapie planowania przestrzennego, szczególnie przy wydawaniu decyzji o warunkach zagospodarowania terenu (dla tej decyzji nie przeprowadza się oceny oddziaływania na środowisko i możliwe są największe zaniedbania krajobrazowe).

## 3.7 Klimat

### 3.7.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska

Województwo dolnośląskie, w którym położony jest obszar sudecki, zgodnie z danymi IMGW za rok 2015, charakteryzowało się średnią roczną wartością temperatury na poziomie 5-11°C. Sudety charakteryzowały się najniższymi średnimi rocznymi temperaturami powietrza na poziomie 6-8°C.

Pod względem prędkości i kierunku wiatru za równo województwo dolnośląskie, jak i obszar sudecki cechował się istotną zmiennością w 2015 roku (Ryc. 13), co jest głównie związane z dużymi różnicami w wysokościach terenu. Na obszarze Sudetów średnia roczna prędkość wiatru wahała się od 4,5m/s do 5,5m/s, przy czym niższe wartości prędkości wiatrów występowały w kotlinach śródgórskich (Kotlinie Jeleniogórskiej i Kłodzkiej) – na poziomie 3.5 - 4.0m/s.<sup>30</sup>



Ryc. 13 Rozkład kierunków i prędkości wiatru w miastach obszaru sudeckiego.

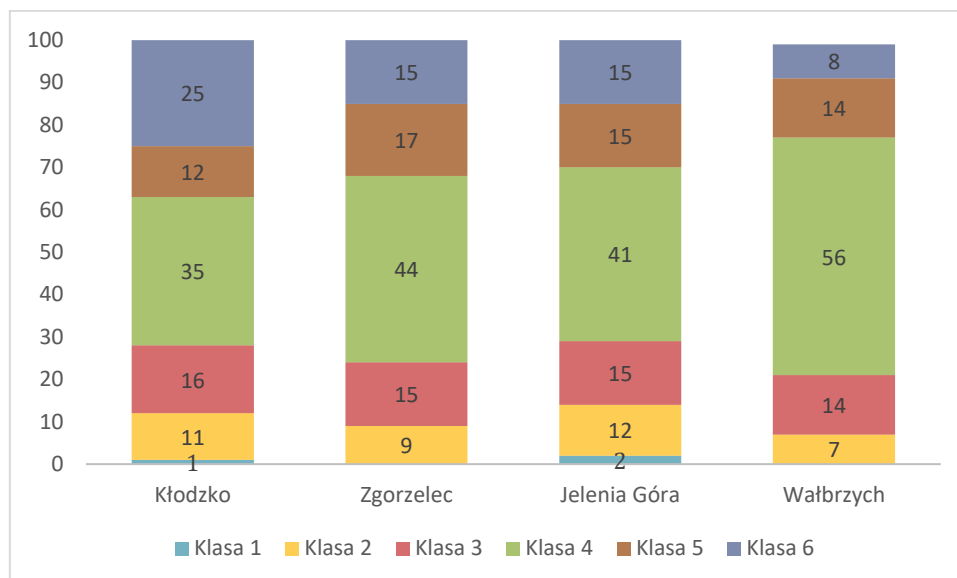
Źródło: WIOŚ Wrocław (2015) Ocena jakości powietrza na terenie województwa dolnośląskiego w 2015 roku.

Województwo dolnośląskie charakteryzuje się 4, 5, 6 oraz w 1% przypadków 1 klasą równowagi atmosfery Pasquilla. Klasy Pasquilla opisują pionowe ruchy powietrza związane z gradientem temperatury i prędkością wiatru, które warunkują ruch zanieczyszczonego powietrza w smudze spalin. Wyróżnia się 6 klas: Klasa 1 - ekstremalnie niestabilne warunki (równowaga bardzo chwiejna), Klasa 2 - umiarkowanie niestabilne warunki (równowaga chwiejna), Klasa 3 – nieznacznie niestabilne warunki (równowaga nieznacznie chwiejna), Klasa 4 – neutralne warunki (równowaga obojętna), Klasa 5 – nieznacznie stabilne warunki (równowaga stała), Klasa 6 – umiarkowanie stabilne warunki (równowaga bardzo stała). Klasy 5 i 6 są najbardziej niekorzystne, przy których zanieczyszczenia utrzymują się na niskich wysokościach na danym obszarze, nie mając warunków do rozproszenia. W województwie dolnośląskim Klasa 4 występowała przez większość roku (41% terminów w ciągu roku). Klasa ta reprezentuje warunki neutralne do rozprzestrzeniania się zanieczyszczeń. Klasy 5 i 6 stanowiły 33% przypadków w ciągu roku, klasa 3 – 15%, Klasa 2 – 10%, a Klasa 1 – 1%. Informacja ta jest szczególnie istotna dla terenu sudeckiego,

<sup>30</sup> WIOŚ Wrocław. 2015. Ocena jakości powietrza na terenie województwa dolnośląskiego w 2015 roku.



gdzie zlokalizowane są Kotliny Jeleniogórska i Kłodzka, w których zanieczyszczenia utrzymują się dłużej. Warto przy tym zauważyć, że to właśnie w Kłodzku (Ryc. 14) Klasa 6 stanowiła 25% przypadków w ciągu roku, co z Klasą 5 stanowiło łącznie 37%. Klasa 2 występowała w Kłodzku przez 35% roku. Z kolei w Jeleniej Górze, Klasy 5 i 6 stanowiły łącznie 30% przypadków w ciągu roku, a Klasa 4 - 41%<sup>31</sup>.



**Ryc. 14 Klasy równowagi atmosfery Pasquill w miastach sudeckich w 2015 roku.**

Opracowanie własne na podstawie: WIOŚ Wrocław (2015) Ocena jakości powietrza na terenie województwa dolnośląskiego w 2015 roku.

IMGW określiło rok 2015 jako suchy pod względem opadów atmosferycznych. Rozkład rocznej sumy opadów w województwie dolnośląskim kształtował się w przedziale od 400mm na Nizinie Śląsko-Łużyckiej do 1800mm w zachodniej części Karkonoszy. W obrębie Pogórzy Sudeckich odnotowano wartości rocznych opadów w przedziale 400-600mm.

Pas Sudetów charakteryzował się znacznie wyższymi rocznymi sumami opadów, w szczególności zachodnia część Sudetów – na poziomie 1000-1600mm. Z kolei, najniższe średnie rocznych wilgotności względnej powietrza odnotowano dla Jeleniej Góry – 66%, a najwyższe dla Wałbrzycha i Kłodzka – 84%<sup>32</sup>. „Jedynym źródłem wody odnawialnej jest opad. W obszarach naturalnych, nawet do 90% wody deszczowej pozostaje w krajobrazie, na który spada. W terenach miejskich, średnio aż 70% jest bezpowrotnie tracone poprzez wysokowydajne systemy kanalizacji”<sup>33</sup>. Niezbędne zatem jest stosowanie dobrych praktyk zrównoważonego zagospodarowania wody deszczowej, szczególnie na terenie miasta. Wody opadowe stanowią usługę ekosystemów dostarczaną mieszkańcom miast, która zapewnia min. korzystne warunki dla rozwoju roślinności<sup>34</sup>.

### 3.7.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030

Brak realizacji działań z zakresu wymiany indywidualnych źródeł ogrzewania, transportu miejskiego i podmiejskiego, czy integracji i rozwoju transportu kolejowego spowodować może problemy z przewietrzaniem obszarów, nasilenie wprowadzanego zanieczyszczenia, utrzymywania się go, co negatywnie wpływa na jakość życia oraz zdrowie mieszkańców. Tereny miejskie będą borykać się ze wzrastaniem temperatury w mieście, a co za tym idzie ze zjawiskiem „miejskiej wyspy ciepła”, co również ma negatywny wpływ na życie i zdrowie ludzi. Brak poprawy dbałości o środowisko naturalne oraz o takie aspekty jak ochrona powietrza i gromadzenia wody opadowej doprowadzi do degradacji warunków

<sup>31</sup> ibidem

<sup>32</sup> ibidem

<sup>33</sup> Wagner I, Krauze K, Zalewski M. 2013. Błękitne aspekty zielonej infrastruktury. Zrównoważony Rozwój—Zastosowania 4.

<sup>34</sup> ibidem

atmosferycznych. W efekcie utracone zostaną funkcje i usługi ekosystemów oraz zmniejszy się odporność środowiska na zmiany klimatyczne<sup>35</sup>.

### **3.7.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na klimat i adaptację do zmian klimatu**

Działanie 1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów wiązać się mogą z przeznaczeniem terenów na cele inwestycyjne, a co za tym idzie wycięciem roślinności warunkującej oczyszczanie powietrza i przewietrzanie miasta. Możliwy jest zatem wzrost temperatury oraz tworzenie się lokalnych wysp ciepła.

Działanie 1.2.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach sudeckich oraz działanie 1.2.3. Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB oraz (m.in. parki technologiczne, centra transferu technologii, akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz inne organizacje wspierające procesy innowacji w przedsiębiorstwach), przy uwzględnieniu rozwiązań z zakresu adaptacji i mitygacji zmian klimatu może mieć pozytywnie wpłynąć na poprawę klimatu.

Działanie 1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.) oraz działanie 1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG wymagają wdrażania na etapie projektowania mpzp dla SSSG rozwiązań sprzyjających ochronie klimatu. Inwestycje szkodliwe dla środowiska i zdrowia ludzi albo mogących pogorszyć stan środowiska powinny być lokowane na podstawie analiz przestrzennych pozwalających na wybór optymalnych lokalizacji dla przyszłych inwestycji w celu uniknięcia bądź minimalizacji potencjalnie negatywnych skutków środowiskowo-społecznych. Uzbrojenie terenów może wiązać się z utratą bioróżnorodności na danym terenie, która powinna zostać skompensowana w celu zapewnienia przewietrzania obszarów, szczególnie zurbanizowanych, i minimalizowania szans na rozwój wysp ciepła.

Działania 2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi oraz działanie 2.1.4. Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia) pośrednio mogą wpłynąć pozytywnie na środowisko poprzez wdrażanie rozwiązań sprzyjających adaptacji i mitygacji zmian klimatu.

Działania 3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3 oraz 3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej może wiązać się ze zmniejszeniem powierzchni biologicznie czynnej, co podobnie jak w przypadku inwestycji gospodarczych spowodować może maksymalizację tworzenia się lokalnych wysp ciepła.

Działania 3.1.3. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (PLK, KD, PKP itp.) celem podwyższania jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej z głównymi ośrodkami gospodarczymi, 3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej), 3.2.3. Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu podróży kolejowych (remonty dworców, tworzenie centrów przesiadkowych) oraz 3.2.4. Utworzenie subregionalnego programu na rzecz rewitalizacji lokalnych połączeń kolejowych mogą mieć pozytywny wpływ na klimat związany z minimalizacją ilości pyłów, które w okresach mniej wietrznych utrzymują się dłużej na danym obszarze, w szczególności w kotlinach.

Działanie 3.2.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami na rzecz modernizacji głównych osi komunikacyjnych, integrujących główne ośrodki gospodarcze i turystyczne może mieć pośredni potencjalnie negatywny wpływ na środowisko związany ze wzrostem ruchu turystycznego, możliwą utratą powierzchni biologicznie czynnej, co może mieć potencjalnie negatywny wpływ na klimat.

<sup>35</sup> Zalewski M. 2015. Woda jako podstawa jakości życia w miastach przyszłości. Zrównoważony rozwój-zastosowania 5.

Działanie 3.2.5. Utworzenie subregionalnego programu modernizacji dróg powiatowych łączących strefy gospodarcze, główne ośrodki turystyczne oraz zwiększających dostępność do obszarów peryferyjnych, może mieć za równo potencjalnie negatywne, jak i pozytywne oddziaływanie na klimat związane ze zwiększeniem przepustowości dróg, ale również zwiększeniem natężenia ruchu turystycznego, w tym również transportu indywidualnego.

W przypadku działań 3.4.1. Stworzenie pilotażowych programów komunikacji publicznej (gminnych, powiatowych). Wykreowanie i popularyzacja dobrych praktyk w tym zakresie, 3.4.2. Współpraca JST w celu stworzenia aglomeracyjnych zintegrowanych systemów komunikacji publicznej (autobusowej i kolejowej) oraz 3.4.4. Współpraca JST z przedsiębiorstwami na rzecz stworzenia zbiorowych systemów dojazdów do pracy, podobnie jak w przypadku działań 3.1.3, 3.2.1., 3.2.3. oraz 3.2.4., możliwy jest pozytywny wpływ na klimat związany z minimalizacją ilości pyłów, które w okresach mniej wietrznych utrzymują się dłużej na danym obszarze, w szczególności w kotlinach.

Działania 4.1.1. Wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (parki narodowe, krajobrazowe, obszary NATURA 2000, rezerваты przyrody) oraz działanie 4.1.4. Współpraca z WBU, Dolnośląskim Konserwatorem Zabytków, Dyrekcjami Parków Narodowych oraz RDOŚ na rzecz wyznaczenia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo oraz kulturowo do objęcia planowaniem miejscowym (MPZP) może znacząco pozytywnie wpłynąć na poprawę klimatu oraz utrzymanie bioróżnorodności i usług ekosystemowych (jak regulacja temperatury, przewietrzanie obszarów) świadczonych przez obszary przyrodnicze.

Działania 4.2.1. Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji oraz 4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.) możliwy jest pozytywny wpływ na klimat związany z minimalizacją ilości pyłów, które w okresach mniej wietrznych utrzymują się dłużej na danym obszarze, w szczególności w kotlinach.

W przypadku działania 4.2.2. Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych również spodziewane jest pozytywne oddziaływanie związane z mniejszą utratą energii i wprowadzaniu jej do atmosfery.

Działania 4.2.4. Stworzenie programu Elektromobilne Sudety – spójnego logistycznie i przestrzennie zestawu działań promujących ten rodzaj transportu w miastach i ośrodkach turystycznych (wymiana taboru komunikacji publicznej, instalacja punktów ładowania, preferencje parkingowe itp.) oraz 4.3.3. Współpraca gmin na rzecz rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych możliwy jest pozytywny wpływ na klimat związany z minimalizacją ilości pyłów, które w okresach mniej wietrznych utrzymują się dłużej na danym obszarze, w szczególności w kotlinach.

Działania 4.4.1. Promowanie współpracy w zakresie kreowania wspólnego, pozytywnego wizerunku społecznego (zamieszkał tu, nie wyjeżdżaj) oraz 4.4.3. Współpraca JST na rzecz zintegrowanej promocji turystycznej całych Sudetów (przyjeźdź do nas, spędź tu wakacje) mogą mieć pośredni pozytywny wpływ związany min. z oferowaniem oraz promocją walorów obszaru oraz świadczonych przez środowisko usług ekosystemu jak czyste powietrze, powierzchnia biologicznie czynna etc.

Tabela 7 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na klimat

Cele strategiczne	Priorytety	Działania	Charakter działania						
			-3	-2	-1	1	2	3	
1. Konkurencyjna gospodarka	1.1 Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP	1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów							
	1.2 Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach	1.2.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach sudeckich							
		1.2.3. Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB oraz (m.in. parki technologiczne, centra transferu technologii, akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz inne organizacje wspierające procesy innowacji w przedsiębiorstwach).							
		1.3.3. Program sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego. Wsparcie projektów realizowanych przez naukowców w partnerstwie z przedsiębiorstwami sudeckimi (tworzących nowe produkty, usługi i inne rozwiązania).							
	1.4 Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji	1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.).							
1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG									
2. Zintegrowane, aktywne społeczeństwo	2.1 Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej	2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi							
		2.1.4. Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)							
3. Infrastruktura komunikacyjna	3.1 Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin)	3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3							
		3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej							
		3.1.3. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (PLK, KD, PKP itp.) celem podwyższania jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej z głównymi ośrodkami gospodarczymi							
	3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi.	3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej)							
		3.2.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami na rzecz modernizacji głównych osi komunikacyjnych, integrujących główne ośrodki gospodarcze i turystyczne							
		3.2.3. Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu podróży kolejowych (remonty dworców, tworzenie centrów przesiadkowych).							
		3.2.4. Utworzenie subregionalnego programu na rzecz rewitalizacji lokalnych połączeń kolejowych							
3.4 Rozwój transportu publicznego	3.4.1. Stworzenie pilotażowych programów komunikacji publicznej (gminnych, powiatowych).	3.2.5. Utworzenie subregionalnego programu modernizacji dróg powiatowych łączących strefy gospodarcze, główne ośrodki turystyczne oraz zwiększających dostępność do obszarów peryferyjnych							



### 3.7.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań

Nasilające się ekstremalne zjawiska pogodowe, takie jak susze, upały czy nawalne deszcze wymagają inwestowania w błękitno-zieloną infrastrukturę. Błękitno-zielona infrastruktura jest istotnym elementem zachowania cyklu wody, szczególnie ważnym na obszarach zurbanizowanych. Kształtowanie oraz zapewnienie łączności pomiędzy elementami błękitnej i zielonej infrastruktury a elementami systemu przyrodniczego (jak rzeki, zbiorniki wodne, obszary podmokłe, ogródki działkowe, sady, parki, skwery etc.) zapewnia usługi ekosystemowe, w tym oczyszczanie i retencję wód opadowych<sup>36</sup>. Sugeruje się, aby wielkoobszarowe inwestycje uwzględniały zbiorniki na wody opadowe, które w dobie suszy i problemów klimatycznych stanowią najważniejszy element ekohydrologicznej gospodarki wodnej, wpływającej na stan środowiska przyrodniczego i bezpieczeństwo ekologiczne mieszkańców<sup>37</sup>.

Ponadto, planowane inwestycje infrastrukturalne oraz gospodarcze powinny uwzględniać kompensację przyrodniczą z uwzględnieniem odpowiedniego doboru roślinności średniej i wysokiej. Nowe nasadzenia drzew powinny charakteryzować się obwodem nie mniejszym niż 16–18cm (na terenach zieleni miejskiej) oraz 12–14cm w pasach zieleni przydrożnej (na wysokości 1,3m wysokości drzewa)<sup>38</sup>. Inwestor powinien zadbać o utrzymanie żywotności nowo posadzonych drzew przez okres trzech lat, co warunkuje możliwość umorzenia opłaty za wycięcie drzew<sup>39</sup>. Zwiększanie udziału powierzchni biologicznie czynnych również poprzez zielone dachy i ściany, dynamizuje wymianę konwekcyjną powietrza. Roślinność stanowi powierzchnie kontrastowe termicznie, co jest szczególnie ważne wśród zwartej zabudowy<sup>40</sup>. Połączenie nasadzeń, szczególnie drzew maksymalizujących zacienienie, wraz z materiałami maksymalizującymi albedo pozwala na minimalizowanie szans na powstawanie lokalnych wysp ciepła<sup>41</sup>.

W przypadku działań związanych z modernizacją istniejących dróg wskazane jest wykorzystanie betonu nawierzchniowego, bądź innych bardziej innowacyjnych rozwiązań materiałowych cechujących się niższą energochłonnością i emisją CO<sub>2</sub> niż tradycyjny asfalt. Zastosowanie betonu nawierzchniowego pozwala na obniżenie temperatury drogi w okresie letnim o 12°C w stosunku do asfaltu<sup>42</sup>. Działania w tym zakresie pozwalają na minimalizowanie rozwoju lokalnych wysp ciepła oraz wpływają pozytywnie na ochronę klimatu.

Potencjalne negatywne oddziaływania są możliwe do minimalizacji na etapie projektowania poszczególnych inwestycji a także przygotowywania koncepcji i planów zagospodarowania przestrzennego. W Polsce trwają prace nad rozporządzeniem w sprawie audytu krajobrazowego, na podstawie, którego zostaną wyznaczone krajobrazy priorytetowe oraz strefy ochrony krajobrazu. Będą one stanowiły najważniejszą podstawę ochrony tego komponentu środowiska. Jednak do momentu wejścia w życie tych narzędzi należy ochronę walorów krajobrazowych uwzględnić na etapie projektowym, korzystając między innymi z następujących rozwiązań:

- przed wydaniem zgody na realizację inwestycji mogącej oddziaływać negatywnie na walory krajobrazowe przeprowadzić analizy wpływu, z uwzględnieniem wyznaczania stref widoczności,
- przy projektowaniu uwzględniać lokalny charakter krajobrazu (uwarunkowany historycznie) i dopasowywać nowo powstającą architekturę do otoczenia,

<sup>36</sup> Wagner I, Krauze K, Jurczak T, Zalewski M. 2015. Zielono-błękitna infrastruktura a retencja krajobrazowa w miastach. *Wodociągi-Kanalizacja*, (9).

<sup>37</sup> Zalewski, M. 2015. Woda jako podstawa jakości życia w miastach przyszłości. *Zrównoważony rozwój-zastosowania* - 5.

<sup>38</sup> Łukaszewicz J. 2013. Nasadzenia zastępcze drzew w miastach – główne problemy z decyzjami administracyjnymi. *Zrównoważony rozwój – zastosowania*, 4.

<sup>39</sup> NIK 2014. Informacja o wynikach kontroli. Ochrona drzew w procesach inwestycyjnych w miastach.

<sup>40</sup> Rawski K. 2017. Analiza przewietrzania i wentylacji miasta Białegostoku. *Budownictwo i inżynieria środowiska*, 8.

<sup>41</sup> Szczepanowska BH. 2008. Drzewa w otoczeniu ulic – problemy inżynierskie, społeczne, ekonomiczne oraz bezpieczeństwa. *Człowiek i środowisko*. 32 (3-4).

<sup>42</sup> Jackiewicz-Rek W, Konopska-Piechurska M. 2013. *Zrównoważony rozwój technologii nawierzchni betonowych-aspekty funkcjonalne*. Budownictwo, Technologie, Architektura.

- przy lokalizowaniu nowych przebiegów dróg uwzględniać wpływ na walory krajobrazowe, także pod kątem lokalizowania ekranów akustycznych, które są elementem degradującym krajobraz,
- przy lokalizowaniu obiektów wysokościowych (fermy wiatrowe, przekaźniki telefonii komórkowej) wybierać miejsca, gdzie degradacja krajobrazu będzie najmniejsza, zwracać uwagę na panoramy widokowe, które zostaną zakłócone poprzez wprowadzenie tego typu dominanty,
- przy modernizacji dróg unikać usuwania drzew i krzewów, które spełniają funkcję integrowania elementów infrastruktury z krajobrazem, a w przypadku konieczności przeprowadzenia wycinki - odtwarzać nasadzenia.

### 3.8 Zasoby naturalne

#### 3.8.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska

Obszar objęty opracowaniem zbudowany jest głównie ze skał metamorficznych, gdzie w mniejszej ilości występują skały magmowe (głębiny i wulkaniczne) oraz skały osadowe<sup>43</sup>. Występuje na jego terenie 529 złóż surowców naturalnych, których rozmieszczenie w raz z zasięgiem obszarów i terenów górniczych prezentuje Ryc. 15. Tylko część z nich objęta jest koncesją wydobywczą i jest eksploatowana.

Do najważniejszych złóż zasobów należą złoża węgla kamiennego (423980 tys. t - obecnie nieeksploatowane) i brunatnego (711 316 tys. t) i rudy miedzi i srebra, niklu, arsenu oraz cyny. Współcześnie żadna z tych rud nie jest wydobywana. Najliczniejsze są złoża kamieni łamanych i blocznych (242 złóż), piasków i żwirów (157 złóż) surowców ilastych ceramiki budowlanej (25 złóż). Kamienie łamane i bloczne, węgiel brunatny oraz piaski i żwiry podlegają największej eksploatacji - odpowiednio 21 827,2 tys. t, 7 533 tys. t. i 3 325 tys. t. Istotne są również zasoby solanek, wód leczniczych i termalnych (17 złóż), gdzie dominują szczawy i wody termalne w zakresie 20-90°C. Szczegółowe zestawienie bilansu zasobów złóż kopalin wg stanu na 31 grudnia 2016r. przedstawia Tabela 8.

**Tabela 8 Udokumentowane zasoby złóż surowców naturalnych w obrębie subregionu wałbrzyskiego i jeleniogórskiego (NUTS 3) i ich eksploatacja.**

Surowiec	Jednostka	Zasoby		Wydobycie	Liczba złóż
		geologiczne bilansowe	przemysłowe		
Węgiel brunatny	tys. t	711316	309845	7533	7
Węgiel kamienny	tys. t	423980	36838		7
Rudy miedzi i srebra	tys. t	103085			3
Rudy niklu	tys. t	17212			5
Rudy arsenu	tys. t	537			1
Rudy cyny	tys. t	5494*			2
Baryt	tys. t	5558			4
Fluoryt	tys. t	542			2
Surowce bentonitowe	tys. t	1576,63	343,53	1	3
Dolomity	tys. t	29814,79	11433,49	248,2	1
Gips i anhydryt	tys. t	70701	20067	171	4
Gliny ceramiczne białowypalające się	tys. t	58473	325	196	5
Gliny ceramiczne kamionkowe	tys. t	16725	3235	179	6
Gliny ogniotrwałe	tys. t	1290	1217	75	1
Bazalt	tys. t	531033	352009	4777	34
Diabaz i Gabro	tys. t	525578	246290	1686	6
Granit, Granodioryt, Sjenit	tys. t	1730817	833783	8556	77

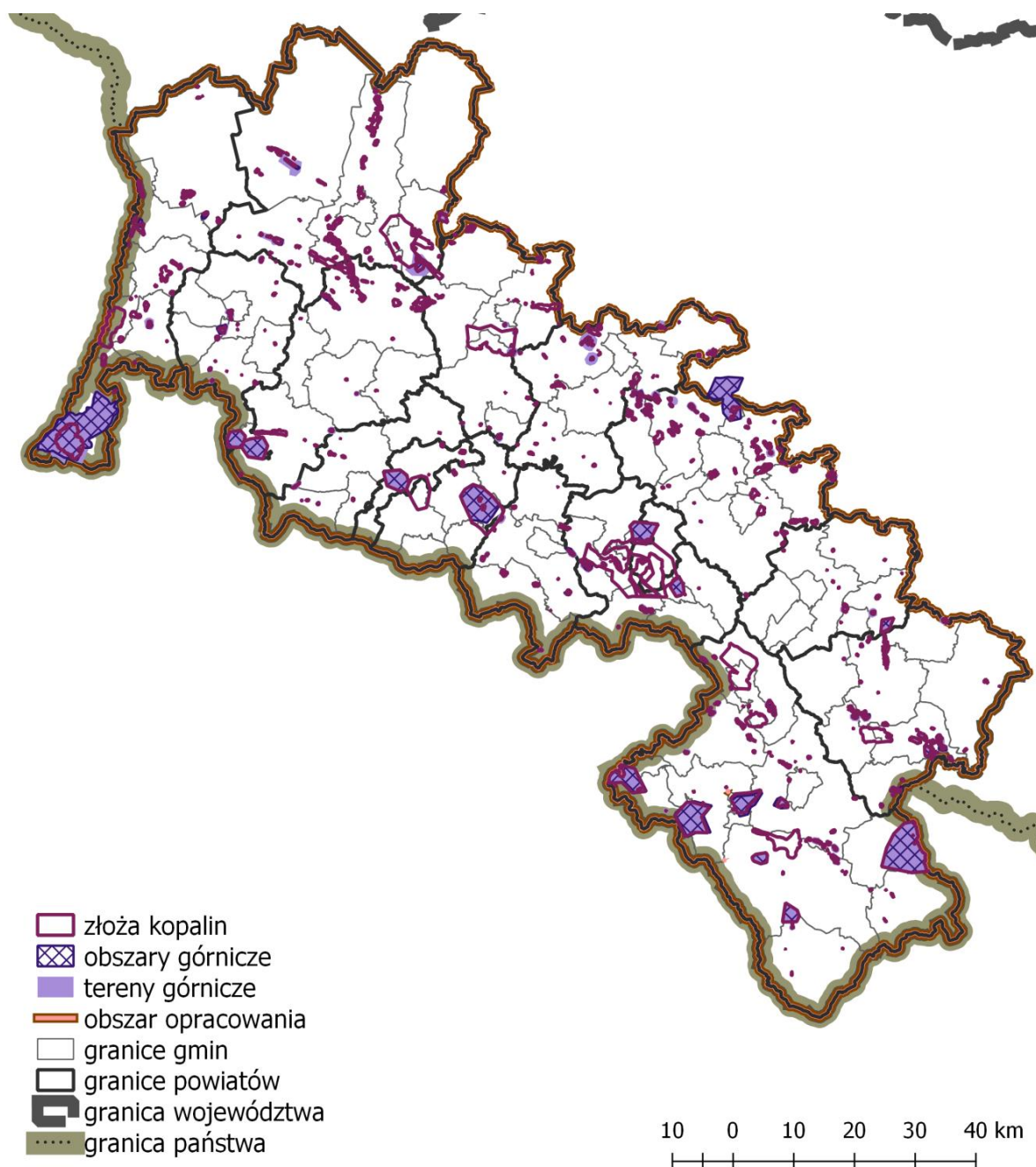
<sup>43</sup> Stupnicka E. 1997. Geologia regionalna Polski. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Andezyt, Keratofir (porfir), Melafir, Porfir, Tuf porfirowy	tys. t	1058831	110648	2731	21
Amfibolit, Serpentynit, Zieleniec	tys. t	248818	78972	1015	12
Gnejs, Hornfels łupkowy, Migmatyt, Łupek krystaliczny	tys. t	675681	339327	1804	18
Marmur, Marmur dolomityczny	tys. t	471760	236607	585	21
Dolomit, Margiel, Wapień,	tys. t	93320	27596	204	8
Szarogłaz, Piaskowiec, Piaskowiec kwarcytowy	tys. t	127379	50958	221	44
Kwarcyty ogniotrwałe	tys. t	1451			3
Kwarc żyłowy	tys. t	5121,48			5
Łupki łuszczkowe	tys. t	6655,18	4393,43	6,13	2
Magnezyt	tys. t	13922,9	3892,7	77,92	6
Piaski formierskie	tys. t	8920,5			1
Piaski i żwiry	tys. t	1021020	178274	3325	157
Piaski podsadzkowe	tys. m <sup>3</sup>	5972			1
Surowce ilaste ceramiki budowlanej	tys. m <sup>3</sup>	16580	4805	2	25
Surowce kaolinowe	tys. t	208335,9	70677,94	298,6	2
Surowce skaleniowe	tys. t	136110,6	4718,46	0	7
Surowce szklarskie	tys. t	85096,89	11892,54	781,46	8
Torfy	tys. m <sup>3</sup>	202			1
Wapienie i margle dla przemysłu cementowego	tys. t	393576	275890	99	2
Solanki, wody lecznicze i termalne	Zasoby			Pobór (m <sup>3</sup> /rok)	17
		Dyspozycyjne (m <sup>3</sup> /h)	Eksploatacyjne (m <sup>3</sup> /h)		
		38250,55	536,32		

\* zasoby tylko pozabilansowe

**Źródło:** Bilans zasobów złóż kopalni w Polsce wg stanu na 31 XII 2016 r. Państwowy Instytut Geologiczny Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2017, System Gospodarki i Ochrony Bogactw Mineralnych MIDAS





Ryc. 15 Rozmieszczenie złóż surowców naturalnych obrębie subregionu wałbrzyskiego i jeleniogórskiego (NUTS 3), wraz z zasięgiem obszarów i terenów górniczych. Opracowanie własne na podstawie danych PIG-PIB<sup>44</sup> oraz GUGiK.

### 3.8.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030

W ujęciu wpływu na zasoby naturalne, odstąpienie od realizacji priorytetów i działań określonych w Strategii Rozwoju Sudety 2030 prawdopodobnie ograniczy potencjalną lokalną presję na surowce mineralne (m.in. kruszywa naturalne, kamień łamany i bloczny, surowce ilaste ceramiki budowlanej, etc.) wykorzystywane przy realizacji nowych inwestycji budowlanych, w szczególności budowy infrastruktury transportowej (drogowej i kolejowej), ale także przemysłowej i komunalnej. Natomiast odstąpienie od m.in. wspierania rozwoju przedsiębiorstw, promowania innowacyjności, konwersji źródeł ciepłych i ograniczenia niskiej emisji, termomodernizacji obiektów, rozwoju klastrów odnawialnych źródeł energii,

<sup>44</sup> Centralna Baza Danych Geologicznych, <http://geoportal.pgi.gov.pl/portal/page/portal/PIGMainExtranet> (dostęp 06.06.2018), <http://dm.pgi.gov.pl/> (dostęp 06.06.2018)

a także transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości, może skutkować utrwaleniem tradycyjnego modelu korzystania z surowców naturalnych oraz zwiększonej presji na ich wykorzystanie, w konsekwencji prowadząc do ich zubożenia.

### **3.8.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na zasoby naturalne**

Oddziaływanie realizacji zamierzeń Strategii Rozwoju Sudety 2030 będzie wiązało się przede wszystkim z pośrednimi wpływami na zasoby naturalne występujące na obszarze objętym strategią. Przewiduje się, że zidentyfikowane bezpośrednie i pośrednie oddziaływanie, będzie miało zarówno potencjalnie pozytywne, jak i negatywne charakter o różnym nasileniu.

W ramach celu 1 - Konkurencyjna gospodarka zidentyfikowano zarówno pozytywne jak i negatywne potencjalne oddziaływanie na zasoby naturalne, przy czym zdecydowana większość ma charakter pośredni, gdyż zaplanowane w nim działania przyczynią się do postawiania nowych przedsięwzięć, które będą wymagały dostępu do surowców naturalnych zarówno na etapie budowy jak i użytkowania. Potencjalne oddziaływanie negatywne przede wszystkim objawiać się może presją na regionalne zasoby surowców niezbędnych w procesie inwestycyjnym, takich jak piaski i żwiry, kamienie łamane i bloczne, surowce ilaste ceramiki budowlanej. W szczególności dotyczyć to może działań 1.1.1, 1.1.3, 1.3.1, 1.4.1, 1.4.3. Oddziaływanie to może mieć także charakter ponadregionalny, w sytuacji surowców niedostępnych na terenie subregionu jeleniogórskiego i wałbrzyskiego, w szczególności surowców wykorzystywanych w branżach wysoko wyspecjalizowanych, m.in. chemicznej, farmaceutycznej, maszyn i urządzeń (działanie 1.2.2). Rozwój gospodarczy, do którego przyczyni się realizacja priorytetów celu Konkurencyjna gospodarka, w szczególności działań 1.1.1, 1.3.1, 1.3.1, 1.4.1, 1.4.3. może przyczynić się do wzrostu zapotrzebowania na energię, a przez to większej presji na zasoby surowców energetycznych, węgla, gazu, ropy naftowej. Ze względu na występowanie na terenie regionu eksploatowanych złóż węgla brunatnego oraz zaniechanych złóż węgla kamiennego, presja ta wydaje się istotna w ujęciu lokalnym i regionalnym. Oddziaływanie na złoża gazu i ropy naftowej, ma charakter ponadregionalny. Jedynym bezpośrednim oddziaływaniem potencjalnie negatywnie wpływającym na zasoby naturalne jest działanie 1.4.3 związane z uzbrajaniem terenu pod inwestycje, do którego niezbędne są surowce naturalne m.in. piaski i żwiry, kamienie łamane i bloczne, surowce ilaste ceramiki budowlanej. Pozytywne oddziaływanie realizacji pierwszego celu strategicznego ma charakter pośredni i wiąże się przede wszystkim z działaniami 1.1.2, 1.1.4, 1.2.1, 1.2.3, 1.3.2, 1.3.3, 1.4.1, 1.4.2, gdzie wspieranie innowacyjności, transfer wiedzy z nauki do gospodarki, wspieranie B&R, mechanizmy zatrzymywania dobrze wykształconych specjalistów, a także zorganizowanego i skutecznego zarządzania, mogą w istotny sposób ograniczyć i poprawić efektywność wykorzystania zasobów naturalnych, ograniczyć zasobo-, materiało- i energochłonność realizowanych przedsięwzięć realizowanych. Istotnym pozytywnym oddziaływaniem na zasoby naturalne subregionu może być działanie 1.4.2 gdzie w ramach tworzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, gdyż powinny one uwzględniać konieczność ochrony i racjonalnego wykorzystania złóż surowców naturalnych.

Realizacja celu 2 - Zintegrowane, aktywne społeczeństwo będzie wiązała się z nieznacznymi potencjalnie negatywnymi oddziaływaniami, w szczególności w wyniku tych działań, których efektem będzie wykonanie robót budowlanych, remontów i rewitalizacji itp. Wymagających wykorzystania surowców takich jak piaski i żwiry, kamienie łamane i bloczne, surowce ilaste ceramiki budowlanej. Pośrednie pozytywne oddziaływanie na zasoby naturalne może wiązać się z działaniami w ramach realizacji priorytetu 2.2 - Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku oraz działania 2.4.1. Edukacja, w tym edukacja ekologiczna (obowiązkowa na wszystkich etapach i sposobach kształcenia) ukierunkowana na kształtowanie właściwych postaw społeczeństwa wobec środowiska oraz upowszechnianie zasady zrównoważonego rozwoju, poprzez podnoszenie kwalifikacji zawodowych, powinna przyczynić się do promowania odzysku surowców z odpadów, zmniejszenie zasobo-, materiało- i energochłonności gospodarki, jak i życia mieszkańców, w konsekwencji zmniejszyć presję na zasoby naturalne.

Wdrażanie założeń celu 3 - Infrastruktura komunikacyjna wiąże się z najistotniejszymi potencjalnymi oddziaływaniami spośród wszystkim analizowanych celów. Rozwój infrastruktury komunikacyjnej realizowany w ramach działań wynikających z priorytetów 3.1 - Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego oraz 3.2 - Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi, będzie charakteryzować się bezpośrednim wpływem na zasoby surowców naturalnych wykorzystywanych w realizacji zadań związanych z budową i modernizacją drogowej i kolejowej infrastruktury transportowej. Może wymagać zwiększonego wydobycia surowców skalnych — piasków i żwirów, kamieni łamanych i blocznych, surowców ilastych ceramiki budowlanej, surowców do produkcji cementu i wapna budowlanego. Pozytywnym pośrednim oddziaływaniem priorytetu 3.1. , w szczególności działania 3.1.3 gdyż jest rozwój infrastruktury kolejowej, który może przyczynić się do ograniczenia udziału indywidualnego transportu samochodowego, na rzecz zbiorowego transportu kolejowego, przyczyniając się do zmniejszenia presji na surowce energetyczne (ropa naftowa). Upowszechnienie dostępu do Internetu wysokich prędkości w ramach priorytetu 3.3, może skutkować pośrednim potencjalnie negatywnym oddziaływaniem na zasoby naturalne, gdyż wraz ze zwiększeniem wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych, może dojść do wzrostu zapotrzebowania na energię, a przez to może się zwiększyć presja na kopalne surowce energetyczne (obecne w regionie) i inne zasoby nieodnawialne. Natomiast działania wynikające z priorytetu 3.4 - Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region), mogą charakteryzować się pozytywnym pośrednim oddziaływaniem na zasoby naturalne, gdyż rozwój transportu zintegrowanego, zbiorowego, grupowego, niskoemisyjnego, (w tym rowerowego - działanie 4.3.3), służący zaspokojeniu potrzeb transportowych mieszkańców i turystów, przyczynić się może do ograniczenia transportu indywidualnego, co powinno przyczynić się do zmniejszenia presji na surowce energetyczne (ropa naftowa).

W odniesieniu do czwartego celu strategicznego (Zdrowie, wypoczynek, rekreacja) zidentyfikowano, zarówno potencjalnie pozytywne, jak i negatywne, pośrednie i bezpośrednie, oddziaływanie na zasoby naturalne. Pozytywnym, pośrednim oddziaływaniem na zasoby naturalne może być realizacja działań 4.1.1 i 4.1.4. Działania na rzecz objęcia terenów cennych przyrodniczo, o wysokich walorach kulturowych z licznymi zabytkami, ochroną prawną, lub wspieranie działań ochronnych już istniejących form ochrony prawnej, może przyczynić się do wyłączenia z zagospodarowania i użytkowania złóż surowców naturalnych położonych na ich terenie lub w ich pobliżu. Bardzo istotnym pozytywnym zagadnieniem są działania ujęte w priorytecie 4.2. - Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych. Działania na rzecz ograniczenia energochłonności oraz ograniczenia strat energii m.in. poprzez termomodernizację budynków publicznych i sektora komunalnego, poprawę efektywności energetycznej przez konwersję źródeł grzewczych oraz wykorzystania odnawialnych źródeł energii, mogą przyczynić się do zwiększenia efektywności wykorzystania energii pierwotnej, a tym samym ograniczyć presję na kopalne surowce energetyczne. Realizacja działań określonych w priorytecie 4.3 - Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej może pośrednio wpłynąć na wody lecznicze, na terenach uzdrowiskowych, gdyż rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej może przyczynić się do większego ruchu turystycznego i większej presji na zasoby wód leczniczych, szczególnie na obszarach uzdrowiskowych.

Tabela 9 Tabela potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na zasoby naturalne

Cele strategiczne	Priorytety	Działania	Charakter działania					
			- 3	- 2	- 1	1	2	3
1. Konkurencyjna gospodarka	1.1 Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP	1.1.1. Współdziałanie JST w zakresie organizacji sieci inkubatorów przedsiębiorczości i platform start-upowych						
		1.1.2. Realizacja programu transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości						
		1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów						
	1.2 Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach	1.2.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach sudeckich						
		1.2.2. Współpraca JST w zakresie jednolitych zasad wsparcia dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje sudeckie (np. żywność wysokiej jakości, branża chemiczna i farmaceutyczna, produkcja maszyn i urządzeń itp.)						
		1.2.3. Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB oraz (m.in. parki technologiczne, centra transferu technologii, akademickie inkubatory przedsiębiorczości oraz inne organizacje wspierające procesy innowacji w przedsiębiorstwach).						
	1.3 Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka	1.3.1. Wsparcie instytucjonalne i finansowe dla inicjatyw klastrowych (np. zdrowie/uzdrowiska, turystyka, automotive, surowce skalne, produkty regionalne itp.)						
		1.3.2. Tworzenie łańcucha wzajemnych relacji i współpracy w triadzie administracja publiczna – biznes – nauka						
		1.3.3. Program sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego. Wsparcie projektów realizowanych przez naukowców w partnerstwie z przedsiębiorstwami sudeckimi (tworzących nowe produkty, usługi i inne rozwiązania).						
	1.4 Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji	1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.).						
		1.4.2. Wykorzystanie doświadczeń SSE do stworzenia wspólnej instytucji zarządczej dla SSSG oraz wspólnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów SSSG						
		1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG						
		1.4.4. Spójna promocja gospodarcza w tym w szczególności SSSG						
	2. Zintegrowane, aktywne społeczeństwo	2.1 Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej	2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi					
2.1.2. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnych sieci placówek opieki przedszkolnej i edukacyjnej								
2.1.3. Promowanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie podnoszenia standardów opieki zdrowotnej								
2.1.4. Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)								
2.2 Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i		2.2.1. Przygotowanie subregionalnego audytu poziomu i kierunków kształcenia jako bazy dla lokalnych						





### 3.8.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań

Zakładając racjonalne wykorzystanie dostępnych materiałów na potrzeby budowy tj. woda, piasek, kruszywa budowlane, wpływ na omawiany komponent może być marginalny. Do zmniejszenia presji na te surowce, może przyczynić się wykorzystywanie w pracach budowlanych odpadów wydobywczych i energetycznych, kruszyw z recyklingu pochodzących z rozbiórki obiektów budowlanych i inżynierskich<sup>45</sup>.

Ochrona złóż surowców naturalnych powinna odbywać się, przez wzmocnienie w dokumentach związanych z planowaniem przestrzennym, ochrony terenów występowania udokumentowanych złóż kopalin przed niekontrolowanym zagospodarowaniem, w kierunku uniemożliwiającym lub utrudniającym w przyszłości eksploatację. Ponadto w celu ograniczenia potencjalnie negatywnego wpływu na wielkość zasobów naturalnych, wskazane jest podjęcie działań prawn-administracyjnych mających na celu ograniczenie, w miarę możliwości, uruchamiania wydobycia z nowych złóż, przed całkowitym wyeksploatowaniem już zagospodarowanych.

## 3.9 Zabytki i dobra materialne (infrastruktura)

### 3.9.1 Stan aktualny oraz istniejące problemy ochrony środowiska

#### Zabytki

Obecny zasób regionu sudeckiego, na jaki składają się zabytki oraz dobra materialne (infrastruktura), jest efektem wielowiekowych działań i inwestycji wynikających z procesów społeczno-gospodarczych. W skład zabytków zaliczają się nieruchomości oraz rzeczy ruchome, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową<sup>46</sup>. Na obszarze Sudetów do rejestru zabytków wpisane są takie obiekty jak: nieruchomości zabytkowe, zabytki ruchome oraz stanowiska archeologiczne. Zgodnie z informacjami Narodowego Instytutu Dziedzictwa, do szczególnie ważnych obiektów zaliczyć można miejsca Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz pomniki historii. Zestawienie najważniejszych zasobów kultury oraz ich lokalizację przedstawiono poniżej (Tabela 10, Ryc. 16).

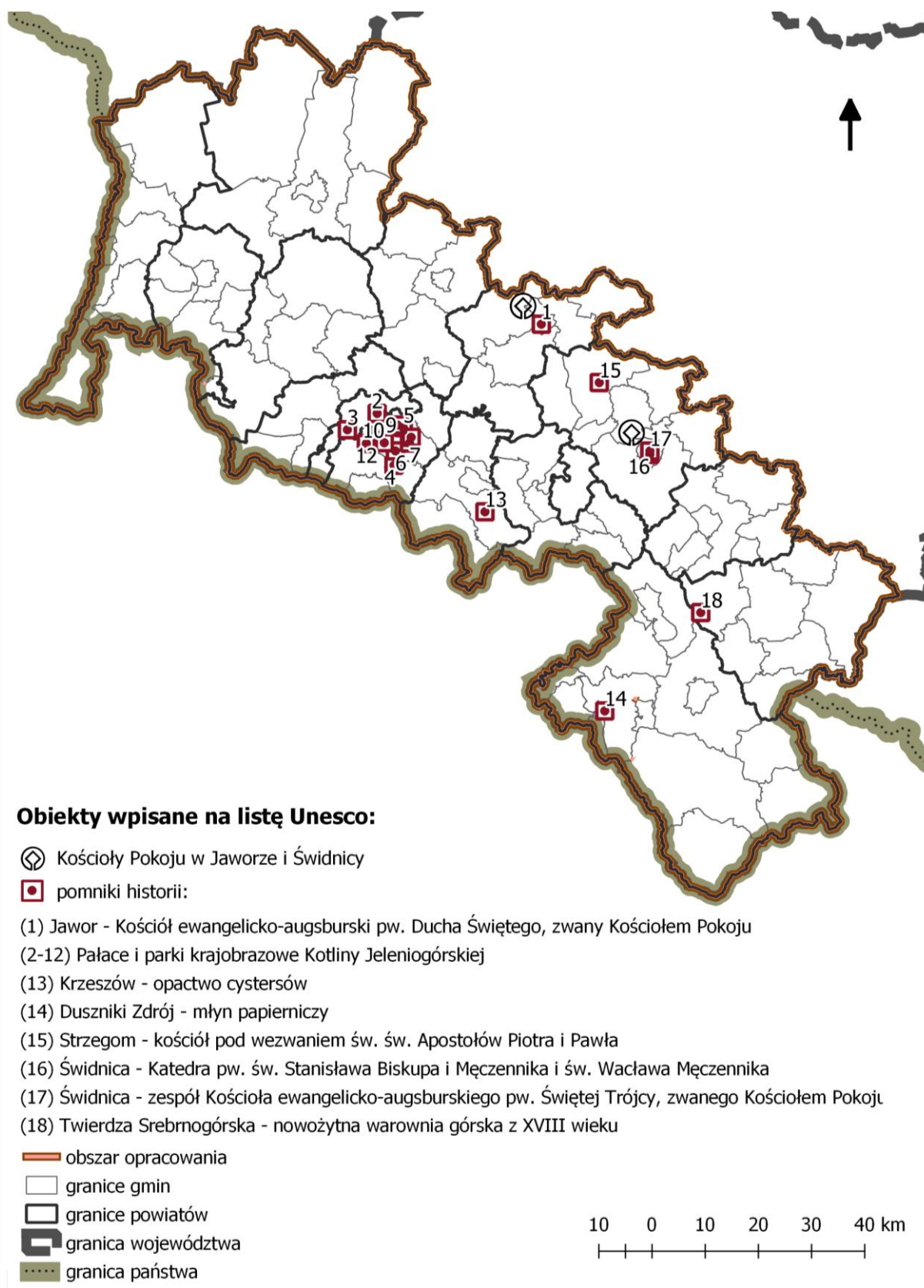
Tabela 10 Pomniki historii oraz miejsca wpisane na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO

Lp.	Nazwa	Rodzaj	Rok wpisu	Powiat	Gmina	Miejscowość
Światowe Dziedzictwo UNESCO						
1	Kościół Pokoju w Jaworze	obiekt sakralny	2001	jaworski	Jawor	Jawor
2	Kościół Pokoju w Świdnicy	obiekt sakralny	2001	świdnicki	Świdnica (gm. miejska)	Świdnica
Pomniki historii						
3	Jawor - Kościół ewangelicko-augsburski pw. Ducha Świętego, zwany Kościołem Pokoju	zespół sakralny i sepulkralny	2017	jaworski	Jawor	Jawor
4	Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej	krajobraz kulturowy	2011	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra
5	Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej	krajobraz kulturowy	2011	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra
6	Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej	krajobraz kulturowy	2011	jeleniogórski	Kowary	Ciszycza
9	Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej	krajobraz kulturowy	2011	jeleniogórski	Mysłakowice	Bobrów
10	Pałace i parki krajobrazowe	krajobraz	2011	jeleniogórski	Mysłakowice	Bukowiec

<sup>46</sup> Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad nimi [t.j. Dz. U. 2014 poz.1446]

	Kotliny Jeleniogórskiej	kulturowy		i		
11	Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej	krajobraz kulturowy	2011	jeleniogórski	Mysłakowice	Karpniki
12	Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej	krajobraz kulturowy	2011	jeleniogórski	Mysłakowice	Łomnica
13	Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej	krajobraz kulturowy	2011	jeleniogórski	Mysłakowice	Mysłakowice
14	Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej	krajobraz kulturowy	2011	jeleniogórski	Mysłakowice	Wojanów
15	Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej	krajobraz kulturowy	2011	jeleniogórski	Podgórzyn	Staniszów
16	Krzeszów - opactwo cystersów	zespół sakralny i sepulkralny	2004	kamiennogórski	Kamienna Góra	Krzeszów
17	Duszniki Zdrój - młyn papierniczy	zabytek techniki	2011	kłódzki	Duszniki-Zdrój	Duszniki-Zdrój
18	Strzegom - kościół pod wezwaniem św. św. Apostołów Piotra i Pawła	zespół sakralny i sepulkralny	2012	świdnicki	Strzegom - miasto	Strzegom
19	Świdnica - Katedra pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika i św. Wacława Męczennika	zespół sakralny i sepulkralny	2017	świdnicki	Świdnica (gm. miejska)	Świdnica
20	Świdnica - zespół Kościoła ewangelicko-augsburskiego pw. Świętej Trójcy, zwanego Kościołem Pokoju	zespół sakralny i sepulkralny	2017	świdnicki	Świdnica (gm. miejska)	Świdnica
21	Twierdza Srebrnogórska - nowożytna warownia góraska z XVIII wieku	budownictwo obronne	2004	ząbkowicki	Stoszowice	Srebrna Góra





Ryc. 16 Lokalizacja obiektów wpisanych na listę UNESCO oraz pomników historii. Opracowanie własne na podstawie danych NID, DanePubliczne.gov.pl<sup>47</sup> oraz GUGiK.

Określone czynniki klimatyczne i pogodowe oddziałują na zabytki nieruchome, w tym zabytki architektury i ich elementy (drewniane, kamienne, murowane) oraz pomniki. Obiekty zabytkowe podlegają

<sup>47</sup> <https://www.danepubliczne.gov.pl/dataset/pomniki-historii#>

wietrzeniu, którego tempo uzależnione jest od budulca oraz intensywności stresora – wilgotności, działania mrozu, zanieczyszczeń powietrza, nasłonecznienia, itp. Na szybkie niszczenie narażone są m.in. zabytki kamienne wykonane z piaskowca (z lepszem węglanowym), czułe na zakwaszenie atmosfery w wyniku działań człowieka<sup>48</sup>. Przedłużające się susze i okresy dni upalnych są zagrożeniem dla budynków drewnianych. Obecnie w Polsce odchodzi się od pojmowanej tradycyjnie ochrony zabytków na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, które jest pojęciem szerszym, bardziej złożonym i różnorodnym. Oprócz zabytków architektury i budownictwa obejmuje takie elementy jak dziedzictwo przemysłowe, zabytki architektury współczesnej, architekturę wernakularną, krajobrazy kulturowe, szlaki kulturowe, dziedzictwo niematerialne, dziedzictwo podwodne, etc<sup>49</sup>. Ilość elementów, które stanowią lub mogą stanowić dziedzictwo jest bardzo duża i nie jest ona zinwentaryzowana w całości.

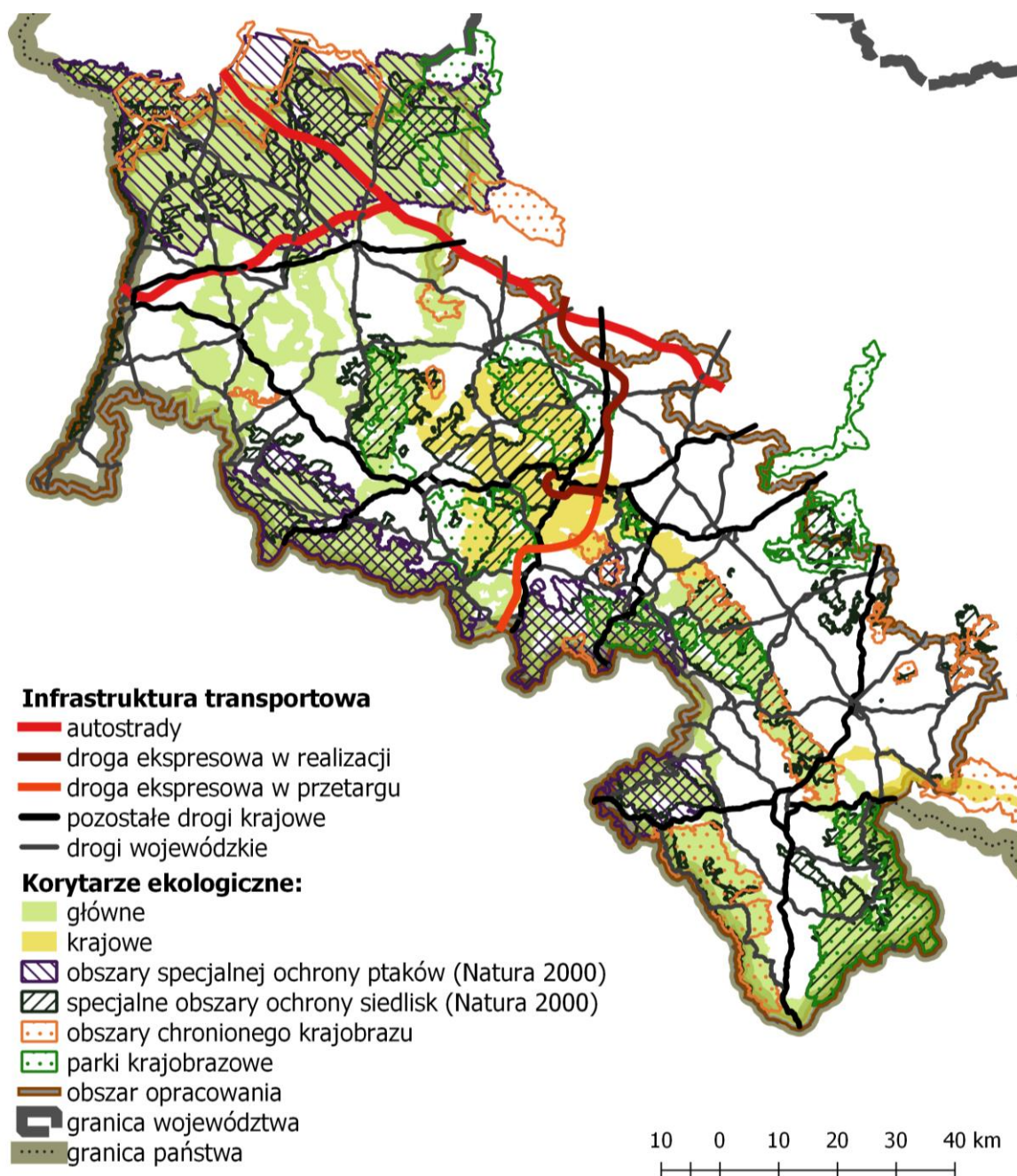
### **Dobra materialne (infrastruktura)**

Głównym elementem infrastruktury jest infrastruktura transportowa, ale pamiętać należy także o dużym wpływie infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, elektroenergetycznej czy teleinformatycznej. Głównym elementem infrastruktury transportowej jest sieć drogowa. Głównym szlakiem komunikacyjnym w północnej części obszaru objętego Strategią Sudety 2030 jest autostrada A4, która stanowi fragment paneuropejskiego korytarza transportowego (Bruksela – Kolonia – Drezno – Wrocław – Kraków – Lwów – Kijów). Uzupełnieniem autostrady A4 jest sieć dróg krajowych, wojewódzkich, powiatowych, gminnych i lokalnych. Układ autostrad, dróg krajowych i dróg wojewódzkich zaprezentowany został poniżej (Ryc. 17).

---

<sup>48</sup> Klementowski J, Marcinów K. 2006. Tempo wietrzenia zabytków architektury Dolnego Śląska, Przegląd Geologiczny, 54, nr 2.

<sup>49</sup> Szmygin B. (red.). 2011. System ochrony zabytków w Polsce - analiza, diagnoza, propozycje, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Politechnika Lubelska, Lublin - Warszawa.



Ryc. 17 Układ głównych szlaków transportowych. Opracowanie własne na podstawie informacji GDDKiA oraz danych geofabrik.de, GDOŚ oraz GUGiK.

W zakresie infrastruktury wodno-kanalizacyjnej zauważyć można dysproporcję między istniejącą siecią wodociągową, a istniejącą siecią kanalizacyjną na niekorzyść sieci kanalizacyjnej. Ważnym elementem infrastruktury, oprócz sieci przesyłowych, są oczyszczalnie ścieków. Na obszarze województwa dolnośląskiego w 2012 r. funkcjonowały 303 oczyszczalnie ścieków z czego: 224 oczyszczalnie komunalne o łącznej dobowej przepustowości 840,6 tys. m<sup>3</sup>/d oraz 79 oczyszczalni przemysłowych o łącznej dobowej przepustowości 658,9 tys. m<sup>3</sup>/d. Liczbę oczyszczalni ścieków w powiatach objętych Strategią Sudety 2030, z podziałem na oczyszczalnie mechaniczne, oczyszczalnie biologiczne oraz oczyszczalnie z podwyższonym usuwaniem biogenów, przedstawiono poniżej (

Tabela 11).

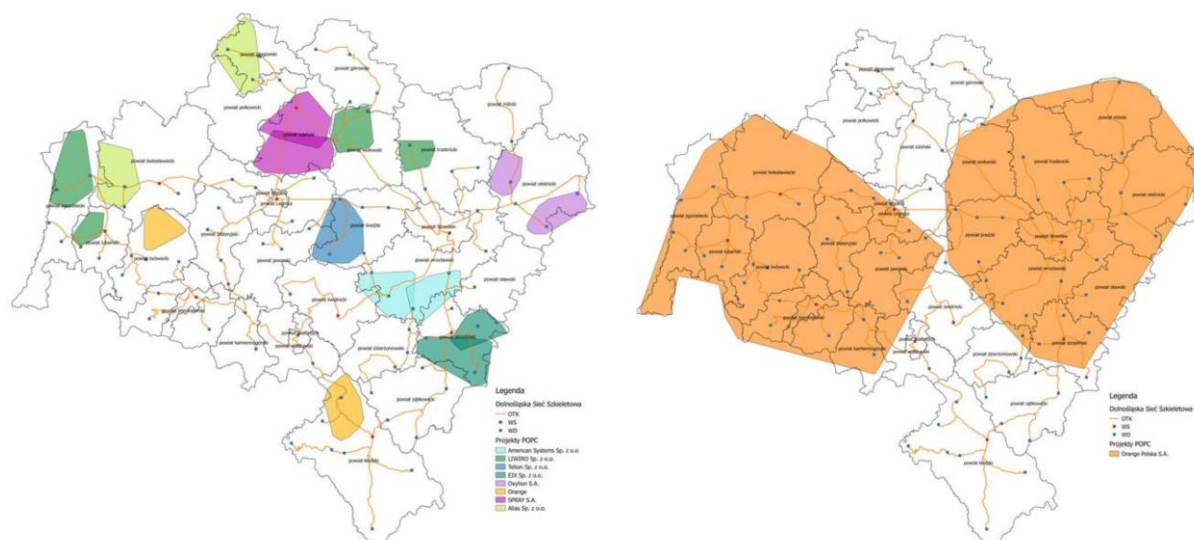
Tabela 11 Oczyszczalnie ścieków w powiatach sudeckich.

Powiat	Liczba oczyszczalni ścieków		
	oczyszczalnie mechaniczne	oczyszczalnie biologiczne	oczyszczalnie z podwyższonym usuwaniem biogenów
bolesławiecki	0	6	2
dzierżoniowski	0	5	4
jaworski	0	6	1
jeleniogórski	1	7	3
Jelenia Góra	0	0	1
kamiennogórski	0	10	1
Kłodzki	0	8	4
lubański	0	3	3
lwówecki	0	3	3
świdnicki	0	6	3
wałbrzyski	0	3	4
Wałbrzych	0	0	0
ząbkowicki	0	12	1
zgorzelecki	0	3	3
złotoryjski	0	7	1

**Źródło:** Wojewódzki Program Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego na lata 2014-2017 z perspektywą do 2021r.

Na obszarze opracowania występuje kluczowa w skali kraju infrastruktura elektroenergetyczna, która stanowi ważny element bezpieczeństwa energetycznego. W zachodniej części regionu zlokalizowana jest trzecia co do wielkości w Polsce węglowa elektrownia ciepła „Turów” (powiat zgorzelecki). Jej moc osiągalna wynosi 1498,8 MW, a roczna produkcja energii elektrycznej brutto to 13 144 008 MWh. Fakt występowania elektrowni determinuje zlokalizowanie na obszarze opracowania sieci przesyłowych wysokiego napięcia (400 kV). Lokalizacja sieci przesyłowych wysokiego napięcia przedstawiona została w rozdziale 4.11 (Ryc. 18). Do najważniejszych elementów infrastruktury w zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE) zaliczyć można zespół elektrowni wodnych na Bobrze czy elektrownię na Kwisie.

W zakresie infrastruktury teleinformatycznej, znaczące zmiany infrastrukturalne są obecnie realizowane. Zgodnie z informacją o działalności Operatora infrastruktury Dolnośląskiej Sieci Szerokopasmowej w okresie IV kw. 2017 – I kw. 2018, w kilkunastu obszarach województwa dolnośląskiego realizowane są aktualnie sieci światłowodowe. Poniżej przedstawiono mapy obszarów inwestycji szerokopasmowych zakontraktowanych w pierwszym (mapa po lewej stronie) oraz drugim (mapa po prawej stronie) konkursie w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa (Ryc. 18). Mają one zapewnić dostęp do infrastruktury oraz hurtowych usług szerokopasmowych wszystkim operatorom, głównie operatorom telekomunikacyjnych sieci dostępowych, w miejscach pozbawionych wcześniej takich możliwości. Jak widać, obecne plany inwestycyjne w zakresie dostępu do szerokopasmowego Internetu nie obejmują swoim zasięgiem całego obszaru Sudetów. Strefy te nie obejmują południowej części obszaru opracowania (m.in. Wałbrzycha, powiatów: wałbrzyskiego, świdnickiego, dzierżoniowskiego, ząbkowickiego oraz kłodzkiego).



**Ryc. 18** Mapa obszarów inwestycji szerokopasmowych zakontraktowanych w ramach POPC.

Źródło: <http://www.umwd.dolnyslask.pl/dss/komunikaty-dss/komunikaty-2018/artukul/komunikat-dss-za-i-kwartal-2018/>

### 3.9.2 Zmiany stanu środowiska w przypadku braku realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030

Nie przewiduje się, aby brak realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 znacząco wpłynął na analizowany komponent. Wiele inwestycji z zakresu modernizacji i rozbudowy infrastruktury podejmowanych jest niezależnie od analizowanego dokumentu. Szczególnie kwestia modernizacji sieci dróg krajowych, czy też inwestycji w zakresie dostępu do szerokopasmowego Internetu, realizowana jest w ramach inicjatyw ponadlokalnych, i najprawdopodobniej byłyby realizowane niezależnie od Strategii Rozwoju Sudety 2030. Natomiast w zakresie zabytków, które mają charakter lokalny, brak stymulacji działań mógłby doprowadzić do degradacji obiektów historycznych i nieodwracalnej ich utracie. Brak realizacji Strategii Rozwoju Sudety 2030 mógłby wpłynąć także na brak wdrażania nowych inwestycji w zakresie OZE, a wdrażane inwestycje mogłyby mieć charakter rozproszony i nieskoordynowany.

### 3.9.3 Ocena potencjalnych oddziaływań Strategii Rozwoju Sudety 2030 na zabytki i dobra materialne

Działanie 1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG znacząco wpłynie na poprawę stanu infrastruktury. Poprawa ta zauważalna będzie najprawdopodobniej na płaszczyźnie infrastruktury komunikacyjnej, ale także sieci przesyłowych (wodno-kanalizacyjnych, elektroenergetycznych, itp.). Z punktu widzenia regionalnego, rozbudowa ta będzie miała jednak charakter punktowy. Skoncentrowana lokalizacja przemysłu może jednak generować znaczne obciążenie dla dotychczasowej infrastruktury, wpływając potencjalnie negatywnie na jej stan poprzez nadmierne użytkowanie (np. duży ruch ciężarowy na drogach lokalnych), bądź też obciążając główne sieci przesyłowe przekraczając ich dostępną przepustowość, skutkując niewydolnością obecnych systemów (np. sieć kanalizacyjna nie mogąca obsłużyć dodatkowych obciążeń ładunkami zanieczyszczeń).

Działanie 2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi może potencjalnie pozytywnie wpłynąć na stan infrastruktury mieszkaniowej. Oddziaływanie to zależne jest od liczby inwestycji, jakie zostaną zrealizowane zgodnie z opracowanym standardem.

Działania 2.1.2. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnych sieci placówek opieki przedszkolnej i edukacyjnej oraz 2.3.4. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnej sieci placówek i usług opiekuńczych może pozytywnie wpłynąć na ilość oraz standard infrastruktury edukacyjnej oraz senioralnej w regionie.

Realizacja działań ujętych w ramach priorytetów 3.1. Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin) oraz 3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi może pozytywnie wpłynąć na ilość oraz standard infrastruktury komunikacyjnej w regionie. Działania te mają charakter pośredni i odnoszą się do współpracy na rzecz opracowywania koncepcji, promowania dobrych praktyk oraz tworzenia programów. Nie jest pewne czy działania te przełożą się na faktyczną ich realizację. Będzie to zależne zarówno od sprawności mechanizmów organizacyjno-administracyjnych, ale także od pozyskanych na ten cel środków finansowych. Większość wskaźników opracowanych do monitorowania realizacji niniejszych priorytetów ma charakter miękkiej i odnosi się do „liczby wspólnych przedsięwzięć (...)”, podczas gdy tylko jeden wskaźnik odnosi się do „ilości km nowo wybudowanych dróg (...)”.

Priorytet 3.3. Upowszechnienie dostępu do Internetu wysokich prędkości może korzystnie wpłynąć na ilość oraz jakość infrastruktury teleinformatycznej, a także jej równomierne rozmieszczenie w regionie.

Działanie 4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych może istotnie wpłynąć na poprawę stanu infrastruktury tworzącej tkankę miejską zrewitalizowanych miejscowości, w tym szczególnie na zabytki tworzące historyczne układy urbanistyczne.

Działanie 4.1.4. Współpraca z WBU, Dolnośląskim Konserwatorem Zabytków, Dyrekcjami Parków Narodowych oraz RDOŚ na rzecz wyznaczenia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo oraz kulturowo do objęcia planowaniem miejscowym (MPZP) może pozytywnie wpłynąć na stan infrastruktury oraz zabytki regionu. Praktyka pokazuje jednak, że obecnie obowiązujące instrumenty planistyczne cechują się małą efektywnością w racjonalnym gospodarowaniu przestrzenią. Nie przewiduje się zatem aby potencjalne oddziaływanie działania 4.1.4. było znaczące.

Działania 4.2.1. Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji oraz 4.2.2. Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych mogą cechować się pozytywnym oddziaływaniem na zasoby nieruchomości poprzez znaczącą poprawę standardu, wpływając pozytywnie również na potencjalny okres użytkowania nieruchomości. Istotność tych działań będzie jednak związana ze skalą inwestycji, która jednak nie została doprecyzowana w projekcie Strategii Rozwoju Sudety 2030.

Działanie 4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.) może wpłynąć na poprawę infrastruktury poprzez rozbudowę infrastruktury elektroenergetycznej regionu, dywersyfikując źródła energii i zwiększając stabilność systemu energetycznego. Zaproponowane wskaźniki są jednak mało precyzyjne i nie jest wiadomo na ile „liczba i przejawy współpracy w zakresie międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, z biomasy itp.)” przełoży się na liczbę instalacji OZE lub wytwarzaną przez instalacje OZE energię elektryczną.

W ramach działań 4.2.4. Stworzenie programu Elektromobilne Sudety – spójnego logistycznie i przestrzennie zestawu działań promujących ten rodzaj transportu w miastach i ośrodkach turystycznych (wymiana taboru komunikacji publicznej, instalacja punktów ładowania, preferencje parkingowe itp.), 4.3.1. Współpraca na rzecz ciągłości zagospodarowania turystycznego (duża i mała architektura, punkty widokowe, parkingi itp.) oraz 4.3.3. Współpraca gmin na rzecz rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych przewidywane są inwestycje, które w bardzo ograniczonym stopniu mogą pozytywnie wpłynąć na infrastrukturę. Instalację punktów ładowania dla pojazdów elektrycznych, realizacja obiektów małej architektury oraz rozbudowa sieci dróg rowerowych w skali głównych zasobów infrastruktury regionu będzie miało oddziaływanie marginalne.



Tabela 12 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na zabytki i dobra materialne

Cele strategiczne	Priorytety	Działania	Charakter działania							
			-3	-2	-1	1	2	3		
1. Konkurencyjna gospodarka	1.4 Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji	1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG								
2. Zintegrowane, aktywne społeczeństwo	2.1 Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej	2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwzględniającej przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi								
		2.1.2. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnych sieci placówek opieki przedszkolnej i edukacyjnej								
	2.3 Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)	2.3.4. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnej sieci placówek i usług opiekuńczych								
3. Infrastruktura komunikacyjna	3.1 Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin)	3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3								
		3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej								
		3.1.3. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (PLK, KD, PKP itp.) celem podwyższania jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej z głównymi ośrodkami gospodarczymi								
	3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi.	3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej)								
		3.2.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami na rzecz modernizacji głównych osi komunikacyjnych, integrujących główne ośrodki gospodarcze i turystyczne								
		3.2.3. Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu podróży kolejowych (remonty dworców, tworzenie centrów przesiadkowych).								
		3.2.4. Utworzenie subregionalnego programu na rzecz rewitalizacji lokalnych połączeń kolejowych								
		3.2.5. Utworzenie subregionalnego programu modernizacji dróg powiatowych łączących strefy gospodarcze, główne ośrodki turystyczne oraz zwiększających dostępność do obszarów peryferyjnych								
	3.3 Upowszechnienie dostępu do Internetu wysokich prędkości	3.3.1. Rozbudowa sieci światłowodowej w celu upowszechnienia dostępu do szerokopasmowego Internetu								
		3.3.2. Współpraca z operatorami w celu zwiększenia dobrej jakości sygnału sieci komórkowej, umożliwiającego szybki transfer danych. Eliminacja „Białych plam” zwłaszcza na obszarach peryferyjnych								
4. Zdrowie, wypoczynek, rekreacja	4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów kulturowych i przyrodniczych	4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych								
		4.1.4. Współpraca z WBU, Dolnośląskim Konserwatorem Zabytków, Dyrekcjami Parków Narodowych oraz RDOŚ na rzecz wyznaczenia obszarów szczególnie cennych								

		przyrodniczo oraz kulturowo do objęcia planowaniem miejscowym (MPZP)						
	<b>4.2 Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych</b>	4.2.1. Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji						
		4.2.2. Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych						
		4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.)						
		4.2.4. Stworzenie programu Elektromobilne Sudety – spójnego logistycznie i przestrzennie zestawu działań promujących ten rodzaj transportu w miastach i ośrodkach turystycznych (wymiana taboru komunikacji publicznej, instalacja punktów ładowania, preferencje parkingowe itp.)						
	<b>4.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowskiej</b>	4.3.1. Współpraca na rzecz ciągłości zagospodarowania turystycznego (duża i mała architektura, punkty widokowe, parkingi itp.)						
		4.3.3. Współpraca gmin na rzecz rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych						

### **3.9.4 Propozycje rozwiązań mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację potencjalnych negatywnych oddziaływań**

W celu minimalizacji potencjalnego negatywnego oddziaływania działania 1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG na istniejącą infrastrukturę, wskazane jest aby w ramach projektów inwestycyjnych brano pod uwagę przepustowości istniejących sieci infrastrukturalnych, a w miarę konieczności ich rozbudowę, także poza obszarem SSSG.

W celu zwiększenia efektywności realizacji działań w ramach priorytetów 3.1. Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin) oraz 3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi wskazane jest rozbudowanie wskaźników także o mierniki odnoszące się do modernizacji istniejących dróg, a także sieci kolejowych, budowy lub modernizacji dworców i centrów przesiadkowych (obecna konstrukcja w postaci „liczby inicjatyw (...)” może skutkować wypaczeniem przyjętej idei, nie przekładając się na faktyczną poprawę infrastruktury).

W celu zwiększenia skuteczności działania 4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.) wskazane jest, aby monitoring rozbudowany został o wskaźniki „liczba nowych instalacji OZE zainstalowanych w regionie” lub „energia elektryczna wytwarzana przez instalacje OZE”.

### **3.10 Potencjalne transgraniczne oddziaływanie Strategii Rozwoju Sudety 2030 na środowisko**

Biorąc pod uwagę przeprowadzone analizy i wykonane oceny, przy założonym poziomie ich ogólności dostosowanych do poziomu ogólności ocenianego dokumentu, nie można z całą pewnością stwierdzić, że zdefiniowane potencjalne oddziaływania będą miały charakter transgraniczny.

### **3.11 Podsumowanie i bilans potencjalnych oddziaływań**

W celu oceny potencjalnego wpływu projektu Strategii Rozwoju Sudety 2030 na środowisko przygotowano zbiorczą macierz oddziaływań. Zestawiono w niej wyniki ocen cząstkowych wykonanych przez specjalistów dla wszystkich komponentów środowiska. W kolumnach zestawiono sumy potencjalnych oddziaływań głównych obszarów koncentracji działań na składowe środowiska. Dodatkowo zastosowano cieniowanie, co ułatwia szybkie analizowanie przedstawionych wyników (zielony kolor oznacza potencjalne oddziaływania pozytywne, odcienie czerwonego potencjalne oddziaływania negatywne).

Zaproponowana metoda pozwala na hierarchizację kierunków interwencji pod kątem ich wpływu na środowisko, a także na wykonanie analizy zależności między elementami środowiska i między oddziaływaniami na te elementy.

Tabela 13 Bilans potencjalnych oddziaływań projektu Sudety 2030

Cele strategiczne	Priorytety	Działania strategiczne	Różnorodność biologiczna		Ludzie		Wody		Powietrze		Gleby, powierzchnia ziemi		Krajobraz		Klimat		Zasoby		Zabytki, dobra materialne		
			N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	
1. Konkurencyjna gospodarka	1.1 Tworzenie warunków do inkubacji i zakorzenienia się nowych MŚP	1.1.1 Współdziałanie JST w zakresie organizacji sieci inkubatorów przedsiębiorczości i platform start-upowych	-1	0	0	2	0	0	-2	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	0	0
		1.1.2. Realizacja programu transferu wiedzy i dobrych praktyk w zakresie wspierania przedsiębiorczości	0	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
		1.1.3. Wyodrębnienie w programach krajowych, regionalnych i aglomeracyjnych, pakietów wsparcia dla nowych przedsięwzięć gospodarczych na terenie Sudetów	-2	0	0	2	0	1	-1	0	-1	1	-1	1	-1	0	-1	0	0	0	0
		1.1.4. Przygotowanie i realizacja programu "Powrót w Sudety" dla absolwentów szkół wyższych	0	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	1.2 Wspieranie innowacji w przedsiębiorstwach	1.2.1. Fundusz innowacji sudeckich – instrument wsparcia finansowego dla inicjatyw B&R w przedsiębiorstwach sudeckich	-1	2	0	2	0	1	0	1	0	1	-1	1	0	1	0	1	0	0	
		1.2.2. Współpraca JST w zakresie jednolitych zasad wsparcia dla grup branżowych i producenckich kreujących inteligentne specjalizacje sudeckie (np. żywność wysokiej jakości, branża chemiczna i farmaceutyczna, produkcja maszyn i urządzeń itp.)	-1	1	0	2	0	0	0	1	0	2	-1	1	0	0	-1	1	0	0	
		1.2.3. Usługi doradztwa proinnowacyjnego dla MŚP świadczone przez IOB	-1	1	0	2	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	
		1.2.4 Wsparcie rozwoju powiązań kooperacyjnych firm sudeckich	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	1.3 Wspieranie inicjatyw klastrowych i kooperacji biznes-nauka	1.3.1. Wsparcie instytucjonalne i finansowe dla inicjatyw klastrowych (np. zdrowie/uzdrowiska, turystyka, automotive, surowce skalne, produkty regionalne itp.)	-2	0	0	2	-1	0	0	1	-2	0	-1	1	0	0	-1	1	0	0	
		1.3.2. Tworzenie łańcucha wzajemnych relacji i współpracy w trójce administracja publiczna-biznes-nauka	0	1	0	2	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	
		1.3.3 Program sudeckiego partnerstwa naukowo-biznesowego. Wsparcie projektów realizowanych przez naukowców w partnerstwie z przedsiębiorstwami sudeckimi (tworzących nowe produkty, usługi i inne rozwiązania)	-1	1	0	2	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	
	1.4 Tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestycji	1.4.1. Integracja potencjału JST, IOB i SSE w celu stworzenia koncepcji SSSG- sudeckiej sieci stref gospodarczych (w każdym powiecie, wokół węzłów drogowych itp.)	-2	0	-1	2	0	0	-2	0	-2	0	-1	0	-2	0	-1	0	0	0	
		1.4.2. Wykorzystanie doświadczeń SSE do stworzenia wspólnej instytucji zarządczej dla SSSG oraz wspólnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów SSSG	0	1	-1	2	0	1	0	0	0	2	-2	0	0	0	-1	0	0	0	
		1.4.3. Uzbrojenie terenów wchodzących w skład SSSG	-2	0	-1	2	0	1	-2	0	-2	0	0	2	-2	0	-1	0	-2	3	
		1.4.4. Spójna promocja gospodarcza w tym w szczególności SSSG	0	0	-1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	0	0	
	2. Zintegrowane, aktywne społeczeństwo	2.1 Podnoszenie jakości infrastruktury społecznej i mieszkaniowej	2.1.1. Wypracowanie na bazie najlepszych praktyk standardu gminnej polityki mieszkaniowej uwz. przeciętnie zarabiających i młode rodziny z dziećmi	0	0	0	1	-1	1	0	0	-1	1	0	0	0	1	-1	1	0	2

Wrocław, czerwiec 2018

	2.1.2. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnych sieci placówek opieki przedszkolnej i edukacyjnej	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	1	0	3
	2.1.3. Promowanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie podnoszenia standardów opieki zdrowotnej	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	1	0	0
	2.1.4. Pobudzenie aktywności w zakresie efektywnego zarządzania mieniem komunalnym (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	-1	1	0	0
	2.2 Podwyższenie poziomu edukacji dzieci i młodzieży oraz dostosowanie do potrzeb rynku	2.2.1. Przygotowanie subregionalnego audytu poziomu i kierunków kształcenia jako bazy dla lokalnych polityk oświatowych	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
		2.2.2. Promowanie sieci współpracy szkół zawodowych z lokalnymi przedsiębiorstwami w rozwoju dostosowanych do potrzeb kierunków kształcenia	0	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
		2.2.3. Wypracowanie spójnej, aktywnej polityki podwyższania kwalifikacji nauczycieli	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
		2.2.4. Stworzenie subregionalnego benchmarkingu edukacyjnego – udostępniającego w przystępnej formie wyniki edukacyjnej wartości dodanej, rezultaty matur itp.	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
	2.3 Rozwój infrastruktury i usług „srebrnego sektora” (dla osób starszych)	2.3.1. Stworzenie pilotażowych gminnych bilansów potrzeb w zakresie usług dla osób 65+	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		2.3.2. Wdrożenie szczególnych preferencji dla Sudetów w programach krajowych i wojewódzkich wspierających rozwój infrastruktury i usług dla 65+	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		2.3.3. Promowanie modelowych rozwiązań w zakresie kompleksowych polityk dla „srebrnego sektora” (transfer dobrych praktyk, wizyty studyjne, szkolenia)	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		2.3.4. Współpraca JST w zakresie tworzenia komplementarnej sieci placówek i usług opiekuńczych	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	0	3
	2.4 Aktywizacja społeczna osób starszych	2.4.1. Integracja działalności i rozwój współpracy programowej Uniwersytetów III wieku	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
2.4.2. Stworzenie sudeckiego funduszu wsparcia dla organizacji społecznych		0	2	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
2.4.3. Powołanie Sejmiku Srebrnych Liderów – integrującego środowisko animatorów osób starszych		0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
2.4.4. Wsparcie dla rzemiosła i produktów lokalnych, kształtujących tożsamość Sudetów		0	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
3. Infrastruktura komunikacyjna	3.1 Dobra komunikacja regionu z zewnętrznymi biegunami wzrostu gospodarczego (Wrocław, Praga, Brno, Drezno, Berlin)	3.1.1. Współpraca (np. GDDKiA, WBU, JST) na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji łączników (i węzłów) drogowych Jeleniej Góry i Wałbrzycha z S3	-2	0	0	3	-2	0	-2	0	-2	0	-2	0	-2	0	0	2	
		3.1.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami na rzecz przygotowania i realizacji koncepcji trasy S8 zapobiegającej wykluczeniu komunikacyjnemu Kotliny Kłodzkiej	-2	0	0	3	-1	0	-2	0	-2	0	-2	0	-2	0	0	0	2

4. Zdrowie, wypoczynek, rekreacja	3.2 Nowa jakość powiązań wewnętrznych między głównymi miastami i ośrodkami turystyczno-uzdrowiskowymi.	3.1.3. Współpraca JST z właściwymi instytucjami (PLK, KD, PKP itp.) celem podwyższania jakości kompleksowej oferty komunikacji kolejowej z głównymi ośrodkami gospodarczymi	-1	0	0	3	0	0	0	3	0	0	0	2	0	1	-1	0	0	2	
		3.2.1. Wypracowanie (we współpracy z WBU) docelowej koncepcji integracji komunikacyjnej Sudetów (kolejowej i drogowej)	-2	0	0	3	-1	1	-1	2	-1	1	0	0	1	0	1	-1	0	0	2
		3.2.2. Współpraca JST z właściwymi instytucjami na rzecz modernizacji głównych osi komunikacyjnych, integrujących główne ośrodki gospodarcze i turystyczne	-1	1	0	3	0	0	-1	1	0	0	0	0	0	-1	0	-1	0	0	2
		3.2.3. Promowanie dobrych praktyk w zakresie zwiększenia dostępności i podnoszenia standardu podróży kolejowych (remonty dworców, tworzenie centrów przesiadkowych).	0	2	0	3	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	2	-1	1	0	2
		3.2.4. Utworzenie subregionalnego programu na rzecz rewitalizacji lokalnych połączeń kolejowych	-1	1	0	3	0	0	0	2	0	0	-1	2	0	2	-1	1	0	0	2
		3.2.5. Utworzenie subregionalnego programu modernizacji dróg powiatowych łączących strefy gospodarcze, główne ośrodki turystyczne oraz zwiększających dostępność do obszarów peryferyjnych	-1	0	0	3	0	0	-1	1	0	0	-1	0	-1	1	-1	0	0	0	2
	3.3 Upowszechnienie dostępu do Internetu wysokich prędkości	3.3.1. Rozbudowa sieci światłowodowej w celu upowszechnienia dostępu do szerokopasmowego Internetu	-1	0	-2	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	0	3
		3.3.2. Współpraca z operatorami w celu zwiększenia dobrej jakości sygnału sieci komórkowej, umożliwiającego szybki transfer danych. Eliminacja „Białych plam” zwłaszcza na obszarach peryferyjnych	-1	0	-2	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	0	3
	3.4 Rozwój transportu publicznego (aglomeracyjnego, integrującego region)	3.4.1. Stworzenie pilotażowych programów komunikacji publicznej (gminnych, powiatowych). Wykreowanie i popularyzacja dobrych praktyk w tym zakresie	0	2	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0
		3.4.2. Współpraca JST w celu stworzenia aglomeracyjnych zintegrowanych systemów komunikacji publicznej (autobusowej i kolejowej)	0	2	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0
		3.4.3. Stworzenie rozwiązań organizacyjno-finansowych zapobiegających wykluczeniu komunikacyjnemu obszarów peryferyjnych	-1	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
		3.4.4. Współpraca JST z przedsiębiorstwami na rzecz stworzenia zbiorowych systemów dojazdów do pracy	0	1	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0
	4.1. Ochrona i rewitalizacja walorów kulturowych i przyrodniczych	4.1.1. Wsparcie działań ochronnych na obszarach chronionych (parki narodowe, krajobrazowe, obszary NATURA 2000, rezerваты przyrody)	0	3	0	2	0	3	0	2	0	3	0	3	0	2	0	2	0	0	
		4.1.2. Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i obiektów uzdrowiskowych	-1	1	-2	3	0	1	0	1	0	2	0	3	0	0	-1	0	0	0	3
		4.1.3. Wykreowanie programu wsparcia dla Sudeckich Peretek - miejscowości o wysokich walorach kulturowych niebędących siedzibami gmin ( Pobiedna, Chełmsko Śl., Sokołowsko, Srebrna Góra, Międzygórze).	-1	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	1	0	0	
		4.1.4. Współpraca z WBU, Dolnośląskim Konserwatorem Zabytków, Dyrekcjami Parków Narodowych oraz RDOŚ na rzecz wyznaczenia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo oraz kulturowo do objęcia planowaniem miejscowym (MPZP)	0	3	0	0	0	3	0	0	0	3	0	3	0	2	0	2	0	0	1

4.2 Wdrażanie strategii niskoemisyjnych i produkcji energii ze źródeł odnawialnych	4.2.1. Wsparcie finansowe dla programów konwersji źródeł grzewczych i likwidacji niskiej emisji	0	3	0	2	0	0	0	3	-1	1		2	0	3	0	3	0	3	
	4.2.2. Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych	-1	1	0	3	0	0	0	2	0	0		-1	1	0	3	-1	3	0	3
	4.2.3. Rozwój międzygminnych klastrów energii odnawialnej (solarnej, wodnej, wiatrowej, geotermicznej, z biomasy itp.)	-2	2	0	2	-2	0	0	3	-1	1		-2	0	0	3	0	3	0	2
	4.2.4. Stworzenie programu Elektromobilne Sudety – spójnego logistycznie i przestrzennie zestawu działań promujących ten rodzaj transportu w miastach i ośrodkach turystycznych	0	2	0	2	0	0	0	2	0	0		0	0	0	3	0	3	0	1
4.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i uzdrowskiej	4.3.1. Współpraca na rzecz ciągłości zagospodarowania turystycznego (duża i mała architektura, punkty widokowe, parkingi itp.)	-2	1	0	1	0	0	-1		-1	1		0	2	0	0	-1	0	0	1
	4.3.2. Kooperacja z Zarządami Uzdrawisk w celu rozwoju harmonijnego rozwoju zaplecza turystyczno-rekreacyjnego kurortów	-1	0	0	1	0	0	0	0	0	0		0	2	0	0	-1	0	0	0
	4.3.3. Współpraca gmin na rzecz rozwoju zintegrowanej sieci ścieżek rowerowych	-1	1	0	1	0	0		1	-1	0		0	2	0	2	-1	0	0	1
	4.3.4. Wykorzystanie dobrych praktyk na rzecz Integracji zagospodarowania i pakietyzacji tematycznej (na wzór Doliny Pałaców i Ogrodów)	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1		0	3	0	0	0	0	0	0
4.4 Zintegrowany marketing terytorialny	4.4.1. Promowanie współpracy w zakresie kreowania wspólnego, pozytywnego wizerunku społecznego (zamieszkał tu, nie wyjeżdżaj)	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0		0	1	0	1	-1	0	0	0
	4.4.2. Integracja działań w zakresie marketingu gospodarczego obszaru (rozpocznij działalność, zainwestuj tu)	-1	0	-1	1	0	0	0	0	0	0		0	1	0	0	-1	0	0	0
	4.4.3. Współpraca JST na rzecz zintegrowanej promocji turystycznej całych Sudetów (przyjeżdż do nas, spędź tu wakacje)	-1	1	-1	1	-1	1	0	0	-1	1		0	1	0	1	-1	0	0	0
	4.4.4. Integracja działań w celu zbudowania wieloletniego planu marketingowego zmieniającego peryferyjny i problemowy wizerunek regionu na nowoczesne, kreatywne miejsce zamieszkania, pracy i rekreacji.	-1	1	-1	1	0	0	0	0	0	0		0	1	0	0	-1	0	0	0
Średnie potencjalne oddziaływanie projektu Strategii Rozwoju Sudety 2030		-0,62	0,75	-0,21	2,03	-0,15	0,30	-0,26	0,65	-0,31	0,39		-0,27	0,69	-0,18	0,61	-0,57	0,77	-0,03	0,79

Analiza powyższego zestawienia potencjalnych oddziaływań pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

- Wdrażanie projektu Strategii Rozwoju Sudety 203 będzie wiązało się ze znaczą ilością pozytywnych oddziaływań na środowisko oraz ludzi.
- Potencjalne pozytywne oddziaływanie o największej istotności zidentyfikowano w odniesieniu do ludzi, jest to w szczególności związane z wdrażaniem celu 4 - Zdrowie, wypoczynek i rekreacja ale także uzależnione od planowanego rozwoju gospodarczego i poprawy jakości komunikacji (w szczególności publicznej).
- Możliwość wystąpienia negatywnego oddziaływania zidentyfikowano w odniesieniu do bioróżnorodności (rozumianej jako środowisko abiotyczne, obszary chronione oraz korytarze ekologiczne). Może to mieć miejsce w przypadku nieprawidłowego przygotowania i realizacji infrastruktury komunikacyjnej. Oddziaływania te w dużej mierze zależą od projektu inwestycji i zastosowania rozwiązań minimalizujących negatywne oddziaływanie. Na tym etapie planowania rozwoju nie można ocenić oddziaływań (nie są znane lokalizacje oraz rozwiązania techniczne), istotne jest jednak zwracanie uwagi na konieczność uwzględniania kwestii środowiskowych przy planowaniu o większej skali szczegółowości (np. przebiegu dróg).

Przeprowadzone analizy pozwalają stwierdzić, iż wdrażanie celów zawartych w projekcie Strategia Rozwoju Sudety 2030 przyczyni się do zrównoważonego rozwoju regionu.



## 4 SPIS RYCIN

Ryc. 1 Parki narodowe i rezerваты. Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ, PIG-PIB, GUGiK oraz CLC2012. ....	20
Ryc. 2 Obszary Natura 2000. Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ, GUGiK oraz PIG-PIB. ....	21
Ryc. 3 Korytarze ekologiczne. Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ, GUGiK oraz PIG-PIB. ....	22
Ryc. 4 Lokalizacja uzdrowisk na terenie Sudety 2030. Opracowanie własne na podstawie danych GUGiK oraz GUS. ....	30
Ryc. 5 Ocena stanu i ryzyka nieosiągnięcia celu środowiskowego jednolitych części wód powierzchniowych rzecznych i jeziornych. Opracowanie własne na podstawie danych GUGiK oraz PIG-PIB. ....	40
Ryc. 6 Ocena stanu ilościowego i chemicznego JCWPd. Opracowanie własne na podstawie danych GUGiK oraz PIG-PIB. ....	41
Ryc. 7 Klasy zanieczyszczenia w strefach pomiarowych na terenie województwa dolnośląskiego. ....	46
Ryc. 8 Wartości średniego rocznego stężenia pyłów PM10 oraz przekroczeń w roku 2015. ....	48
Ryc. 9 Wartość średniego rocznego stężenia benzo-(a)pirenu oraz przekroczenia stężenia w stosunku do wartości docelowej. <i>Opracowanie własne na podstawie raportu WIOŚ Wrocław (2015) Ocena jakości powietrza na terenie województwa dolnośląskiego w 2015 roku.</i> ....	49
Ryc. 10 Główne formy pokrycia terenu. Opracowanie własne na podstawie danych CLC2012, GUGiK oraz PIG-PIB. ....	56
Ryc. 11 Udział powierzchni objętej obowiązującymi mpzp w ogólnej powierzchni gmin. Opracowanie własne, na podstawie danych BDL, 2016 oraz GUGiK. ....	57
Ryc. 12 Lokalizacja parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ, GUGiK, CLC2012 oraz PIG-PIB. ....	62
Ryc. 13 Rozkład kierunków i prędkości wiatru w miastach obszaru sudeckiego. ....	66
Ryc. 14 Klasy równowagi atmosfery Pasquill w miastach sudeckich w 2015 roku. ....	67
Ryc. 15 Rozmieszczenie złóż surowców naturalnych obrębnie subregionu wałbrzyskiego i jeleniogórskiego (NUTS 3), wraz z zasięgiem obszarów i terenów górniczych. Opracowanie własne na podstawie danych PIG-PIB oraz GUGiK. ....	75
Ryc. 16 Lokalizacja obiektów wpisanych na listę UNESCO oraz pomników historii. Opracowanie własne na podstawie danych NID, DanePubliczne.gov.pl oraz GUGiK. ....	83
Ryc. 17 Układ głównych szlaków transportowych. Opracowanie własne na podstawie informacji GDDKiA oraz danych geofabrik.de, GDOŚ oraz GUGiK. ....	85
Ryc. 18 Mapa obszarów inwestycji szerokopasmowych zakontraktowanych w ramach POPC. ....	87

## 5 SPIS TABEL

Tabela 1 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na różnorodność biologiczną .....	24
Tabela 2 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na ludzi .....	32
Tabela 3 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na wody .....	43
Tabela 4 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na powietrze .....	52
Tabela 5 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na gleby i powierzchnię ziemi .....	59
Tabela 6 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Sudety 2030 na krajobraz.....	64
Tabela 7 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na klimat .....	70
Tabela 9 Udokumentowane zasoby złóż surowców naturalnych w obrębie subregionu wałbrzyskiego i jeleniogórskiego (NUTS 3) i ich eksploatacja.....	73
Tabela 9 Tabela potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na zasoby naturalne .....	78
Tabela 11 Pomniki historii oraz miejsca wpisane na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO .....	81
Tabela 12 Oczyszczalnie ścieków w powiatach sudeckich. ....	86
Tabela 12 Ocena potencjalnego oddziaływania Strategii Rozwoju Sudety 2030 na zabytki i dobra materialne .....	90
Tabela 14 Bilans potencjalnych oddziaływań projektu Sudety 2030 .....	93